

ГОДИНА
1944

ДОГАЂАЈИ У ПЕРИОДУ ЈАНУАР — МАРТ.
ФОРМИРАЊЕ ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

РАСПОРЕД НАШИХ СНАГА У ЦРНОЈ ГОРИ ПОЧЕТКОМ
ЈАНУАРА 1944

(Скица 18)

Не може се, можда, рећи да је 1944 одлучујућа година нашег Ослободилачког рата, али за његов исход у Црној Гори не би било претјерано и то тврдити.

Она депеша Врховног команданта НОВЈ о почетку Шесте непријатељске офанзиве подигла је у очима Штаба 2 ударног корпуса вео са тајне непријатељског продора кроз Санџак. Штабу корпуса је сада било јасно да је тај изненадни продор значио стварно напад на снаге НОВЈ у Источној Босни, а првидно и на снаге 2 корпуса у Санџаку. Када су непријатељске снаге већ прошле, на положајима пред фронтом јединица корпуса стајала су у одбрани бочна осигурања комуникације Пријепоље — Пљевља, сакупљена из постојећих гарнизона окупатора, муслиманске милиције и четника у Санџаку. Међутим, изгледа да Штаб корпуса није могао имати сасвим јасну слику даљих намјера непријатеља на овоме сектору. Поменута депеша Врховног команданта помогла му је да схвати ситуацију у односу на Шесту непријатељску офанзиву, али му је недостајало података на основу којих би могао са сигурношћу разјаснити конкретну ситуацију у Санџаку. Због тога је распоред његових јединица на томе сектору био и де-

фанзивног и ишчекујућег карактера. У таквој неизвјесности није било нелогично поставити одбрану праваца Пријепоље — Бијело Поље — Мојковац и Пљевља — Мојковац по дубини.

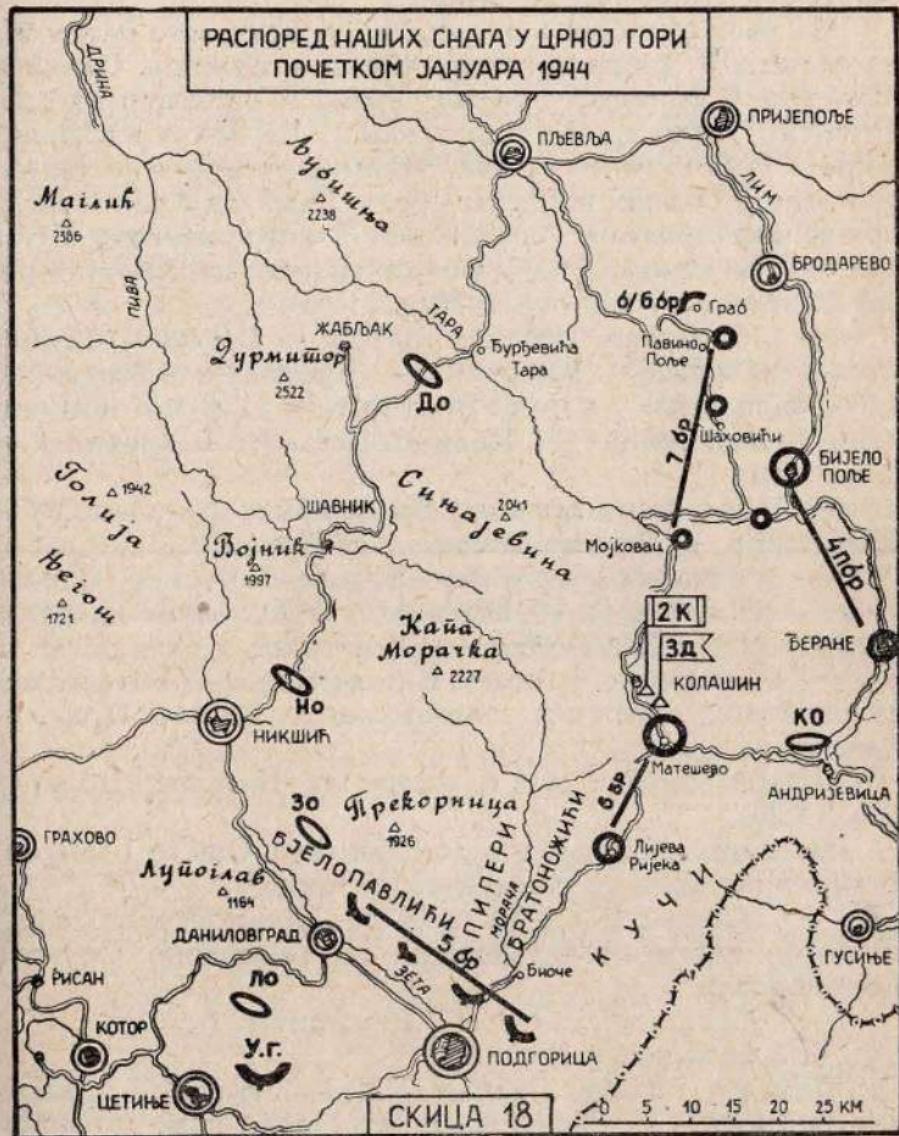
Но, и поред свега тога, Штаб корпуса није рачунао са дугом одбраном. Он је, послије депеше Врховног команданта, одустао од премјештања командног мјеста негдје у правцу Фоче и дошао у Колашин. То је био најбољи знак његове ријешености да припрема офанзивна дејства.

Ако упоредимо активност дејства непријатеља у Старој Црној Гори са овим у Санџаку, видјећемо карактеристичну разлику. Непријатељске снаге у Подгорици, Даниловграду и Никшићу и све оне западно од ове линије, нијесу доводиле у склад своје акције са онима у Санџаку, нити су им садејствовале, што је противно досадашњем искуству, већ су остале потпуно неповезане са њима, како по циљевима тако и по времену. Највјероватније је било да је непријатељ, западно од споменуте линије, с обзиром на величину његових снага тамо, имао посебну и ограничену улогу у Шестој офанзиви. Да је и добио неку већу улогу офанзивног карактера према Санџаку, он је не би могао извршити, јер му је Ударна група батаљона 4 пролетерске и 5 бригаде задавала доста послана и бриге својим смјелим дејствима. Она му је ангажовала све расположиве снаге које је смио извести из појединих гарнизона, а да не ризикује њихову непосредну одбрану. Ово је једна од многих користи присуства и дејства ове Групе на тој просторији и један од начина садејства наших јединица које су биле просторно знатно удаљене. Ударна група батаљона изводила је и тако опасне продоре као што је онај из долине р. Зете до с. Брчели.

Први јануар 1944 затекао је 3 црногорску дивизију са сљедећим саставом: 4 пролетерска и 5, 6 и 7 црногорска ударна бригада. Поред 3 дивизије, на територији Црне Горе дејствовало је и пет партизанских одреда са тринаест батаљона и неколико теренских чета. Укупна јачина одреда и теренских чета била је преко 2.000 бораца. Одреди су били: Ловћенски, Зетски, Никшићки, Дурмиторски и Комски.

Главне снаге 3 дивизије биле су у долинама Таре и Лима и то:

— Штаб дивизије у Колашину;
 — 4 пролетерска бригада на линији Беране —
 Бијело Поље;

— 5 црногорска ударна бригада: Бјелопавлићи, Биоче, Братоножићи;
 — 6 црногорска ударна бригада на комуникацији
 Лијева Ријека — Матешево, а један батаљон у рејону
 Граба (ј—з од Бродарева);

— 7 црногорска ударна бригада у рејону Колашина, где је и формирана;

— Ударна група батаљона 4 пролетерске и 5 ударне бригаде у Старој Црној Гори.

Из овог распореда се види да је неколико батаљона из састава 3 дивизије распоређено у Јужном Санџаку (батаљон 6 бригаде у рејону Граба и батаљони 4 пролетерске у рејону Бијелог Поља). По оном наређењу с краја 1943 године, читава 7 бригада требала је такође да пређе у Санџак на десну обалу Лима, где је и стигла првих дана јануара, али је већ 8 истог мјесеца Штаб бригаде, на основу добијених директива, наредио покрет батаљона на лијеву обалу Лима, и то:

— 1 батаљону правцем Затон — Обров — Бијело Поље — Окладе — Шаховићи — Вратиште, са задатком да се распореди у рејону Вратишта и да руши комуникацију Шаховићи — Павино Поље и Шаховићи — Мојковац;

— 3 батаљону правцем Бијело Поље — Окладе — Шаховићи — Павино Поље — с. Крстаћи;

— 2 батаљону правцем Бијело Поље — Слепац Мост — с. Лепенац — Мојковац са задатком да руши комуникацију Шаховићи — Мојковац;

— 4 батаљону правцем Бијело Поље — Равна Река са задатком да руши комуникацију Бијело Поље — Мојковац;

Штаб бригаде је прешао из Бијелог Поља у Шаховиће.¹

Најшири фронт је имала 5 бригада. Она је 1 јануара 1944 године била у сљедећем распореду:

— 1 батаљон: од Пипера до Даниловграда, спречавао је непријатељу дејства из гарнизона Спуж и Даниловград;²

— 2 батаљон: Биоче — Вежешник (к 610);

— 3 батаљон у Кучима.³

Одмах у почетку јануара, Штаб 2 корпуса је наредио припрему за формирање још једне нове (8) црно-

¹ Штаб 7 бригаде, О. бр. 3 од 8. 1. 1944; 1/1, 759.

² Овај батаљон је 26 јануара 1944 године прешао из Бјелопавлића у Биоче.

³ Овај батаљон је 9 јануара 1944 године тешким бацачем гађао четнички збор у с. Буруму и растурио га, нанијевши четничима губитке од 10 мртвих и рањених. Релације 5 бригаде; 16/3, 758.

горске ударне бригаде. Једновремено с тим, Штаб корпуса је наредио⁴ да се б бригада што прије прикупи у рејону Матешево — Биоче, одакле ће, по накнадном наређењу, кренути у рејон Никшић — Вилуси — Грахово, где би имала задатак разбијања четника; мобилизације и попуне бригаде; учвршења и јачања Никшићког партизанског одреда; утицаја на Ловћенски партизански одред и повезивања са 29 херцеговачком дивизијом, која се са неким својим дијеловима налазила у рејону Билеће.⁵

У рејону, на који ће се упутити б бригада, сакупило се око 1.000 четника, јер је та просторија, захваљујући отсуству 29 херцеговачке дивизије због дејства дубље у Херцеговини, а 3 дивизије у долинама Зете, Таре и Лима, остала без наше јаче контроле. То је била и једина просторија која је остала празна послије проширења дејстава јединица 2 корпуса и на просторију Старе Црне Горе.

Одлука да се формира још једна нова црногорска бригада и слање б бригаде на поменуту просторију спада у почетак припрема јединица корпуса за покрет са досадашњег терена по директиви друга Тита, коју је Штаб корпуса примио депешом 5 јануара и у којој, између осталога, стоји:

„... Ви постајете покретни корпус састава двије дивизије. Ускоро ћете добити задатак даљег покрета.“⁶

Овај ће „даљи покрет“ бити вјероватно за Србију. Други корпус је био најистуренија група НОВЈ према истоку и југоистоку, са јасно израженим стратегиским карактером. Просторија Црне Горе и Санџака већ и по самом положају претставља погодну основицу за све оперативске правце нашег ратишта, а нарочито за Србију, која је још у септембру 1943 године предвиђена као друга етапа дејства 2 корпуса према истоку. Почетак ове друге етапе није био временски прецизиран већ је зависио од брзине сазријевања услова за то. Почетком 1944 године 2 пролетерска дивизија је закорачила на

⁴ Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 11 од 7. 1. 1944 у 18 ч.; 4/1, 392.

⁵ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 2 од 20. 1. 1944; 2/1, 759.

⁶ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

територију Србије⁷, у коју се била привукла реакција послије претрпљеног пораза у свим осталим покрајинама.⁸

Штаб корпуса је, одмах по пријему поменуте директиве Врховног команданта, приступио одговарајућим припремама. Он је својим предлозима, на основу новијих података о ситуацији, допринио да директива Врховног команданта добије јасније и прецизније црте. Но, због новонастале ситуације, ова директива се, мало касније, измијенила.

Прва половина јануара протекла је углавном без неких промјена. Дијелови 3 дивизије, ангажовани у Јужном Санџаку, били су стално у контакту са непријатељем чије су колоне још увијек пролазиле комуникацијом Пријепоље — Чајниче. Дијелови 7 бригаде су, 11 јануара, освојили Зечију Главу (око 8 км с—з од Бродарева), али пошто је клин био сувише дубок, повукли су се јужно — на Бијелу Трлу. Нијемци су их 12 јануара напали од Бродарева и успјели да овладају Црним Врхом, са којега су их збацили батаљони 4 пролетерске бригаде.

*

Ударна група батаљона у Старој Црној Гори развијала је постигнути успјех. Из ње се један батаљон 4 пролетерске већ вратио у Колашин. Група је, од 21 децембра 1943 до 7 јануара 1944 године, убила 119 Нијемца и 27 четника, а заплијенила доста ратног материјала, између остalog и двије хаубице 105 мм и један противколски топ, као и доста артиљеријске муниције. Ноћу 9/10 јануара Група је очистила села: Орашје, Сладојево Копито, Ђурилац, Грлић, Ново Село, Кли-

⁷ Присуство 2 корпуса на просторији Црне Горе и Санџака, а нарочито покрет 2 пролетерске дивизије према Србији, врло брзо су се одразили на рад партизанских одреда у Србији; то је дало потстрека Народноослободилачкој борби на Космету, у Македонији и Албанији, што се већ јасно уочавало, а касније ће се то још јаче уочити. Одлука Врховног команданта НОВЈ за долазак наших снага на ову просторију добијала је све више пун смисао, а касније ће се видjetи да је имала и пресудан значај за даљи развој догађаја, прво на овом сектору, а затим и на општи исход нашег Народноослободилачког рата и Народне револуције.

⁸ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

коваче и Веље Брдо (све на десној обали Зете). Четничима су те ноћи нанијети губици: 10 мртвих, 10 заробљених и већи број рањених. Наши губици су били: 1 мртав и 1 рањен.

Ноћу 10/11 јануара Група је упала у Његуше, где је убила 1, ранила 1 и заробила 10 четника. Она није имала губитака.⁹ Прећи из долине Зете, где је ноћу 9/10 очистила девет села, у рејон Његуша и тамо сљедеће ноћи извести другу акцију, претстављало је за Групу изванредан напор, јер је морала да савлада врло тешко земљиште.

Све што су Немци и четници могли да предузму против Ударне групе батаљона, било је вјешање мирног становништва. Само на телефонским стубовима од Подгорице до Ријеке Црнојевића висило је, у првој половини јануара, 76 људи.

НАРЕЂЕЊЕ ВРХОВНОГ КОМАНДАНТА ЗА ФОРМИРАЊЕ ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

На почетку друге половине јануара Штаб корпуса је примио сљедећу депешу од ВШ:

„Према вјероватном развоју догађаја Ваше присуство у Црној Гори неопходно је. Одлуку о одласку Вашег корпуса мијењамо. Поступите овако. Црногорско Приморје добија важност, поготову кад тамо нису срећене прилике. Тамо морате створити оперативну групу распоређену овако: једна јединица Конавље—Грахово—Рисан; друга јединица: Чево—Котор—Црмница—Ставор; трећа јединица: Тиват—Паштровићи—Улцињ. Штаб групе на Грахову или на Ставору. Четничке банде на овом сектору по сваку цијену морају се разбити. Треба да учествују и снаге ХХIX дивизије. Настојте да се све ово заврши до почетка фебруара. Стварањем базе у Грахову или Црквици могла би се ова група материјално помагати. Радио везу мора имати. ХХIX дивизија због измјењене ситуације потпада под Вашу команду¹⁰ и тијесно мора сарађивати с црногорским јединицама,

⁹ Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 16 од 20. 1. 1944; 2/4, 392.

¹⁰ Ова дивизија није била стално под командом Штаба 2 корпуса.

нарочито у Приморју. Нека остане Главни штаб за Санџак под Вашом командом, али више као мобилизациона позадинска команда. Главни штаб за Црну Гору није потребан. Штаб корпуса непосредно командује. Штаб сјачајте за правилан рад. Дакле, непосредно командујте са XXIX дивизијом, III дивизијом, Приморском оперативном групом, одредима и Главним штабом за Санџак. Настојте да се у Црној Гори оформе двије лаке дивизије: једна у Приморју — приморска оперативна група — и једна у сјеверним предјелима. Сектору Никшић—Подгорица посветити већу пажњу. Ви сте у Санџаку груписали исувише снага. IV црногорску бригаду упутите одмах у састав II дивизије. Ово извршити без одлагања. До поласка та ће дивизија бити под Вашом командом“.¹¹

Послије оног наглашавања генерала Дапчевића, у писму, упућеном Ивану Милутиновићу још у току извођења маршманевра 2 корпуса, да Врховног команданта нарочито интересују Црногорско Приморје и Јужна Далмација, ово је први пут да друг Тито, у виду оперативне директиве, упућује 2 корпус на који начин да узме ситуацију на приморском сектору у своје руке. И не само то. Врховни командант подвлачи да је „према вјероватном развоју догађаја“ неопходно и даље присуство снага корпуса у Црној Гори, што се односи, можда још и више, и на Црногорско Приморје. „Несрећене прилике“ на Црногорском Приморју у том моменту су значиле недостатак наших јачих снага у тој области, те је четницима¹² и окупатору пружена слобода за свакојаке планове.

На цитирану депешу је Штаб корпуса одговорио 18 јануара, да у потпуности схвата војничку и поли-

¹¹ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 4/2, 394.

¹² Црногорско Приморје су већ четници фиксирали као просторију на којој треба да се прикупе и дочекају Англо-Американце — као своје савезнике. У томе су их подржавале разне илегалне групе и групице иностранца и четничких избеглица, које су, под маскама разних мисија, почеле да се на разне начине искрцавају у Приморју. Та гравитација четника на Приморје протезаће се за читаво вријеме до наше коначне побједе. Овдје смо је морали споменути због тога да би се унапријед скренула пажња и на још један војно-политички проблем, и то крупан, који је пао у задатак корпусу да га он ријеши.

тичку важност постављеног му задатка и да зна да Црногорско Приморје и Јужну Далмацију не смијемо препустити четницима „иако ми нећемо успјети и са јачим снагама да ликвидирамо у потпуности те банде, јер оне послије сваког нашег притиска беже у градове код Нијемца, а главне су им базе Бока и Црногорско Приморје, где се држе у њемачке гарнизоне“. Штаб корпуса даље каже да се једна наша бригада мора стално држати у Вацојевићима због шиптарских и албанских фашистичких банди, које су образовале фронт према нашим јединицама и код којих се налази и извјестан број четника; једну према Сјеници и Бродареву због муслиманске милиције и четника на десној обали Лима, које помажу Нијемци, а једну према Пљевљима. На свим овим секторима непријатељ је био активан и са њиме су се водиле свакодневне борбе. Једна бригада се морала држати према Подгорици и Даниловграду, јер, поред њемачких гарнизона, у ова два града и њиховој околини било је више од 1.500 четника¹³.

Штаб корпуса је, у вези с тим, предложио сљедећи распоред својих јединица:

— 2 далматинска бригада на просторији Конавље—Требиње—Дубровник;

— 6 црногорска ударна бригада на просторији Вилуси—Грахово—Црквице;

— 5 црногорска ударна бригада: Бјелопавлићи—Подгорица—Ријека Црнојевића;

— 4 пролетерска бригада — три батаљона: Ставор—Његуши—Ријечка Нахија, а два батаљона: Црнича—Бар—Грбаљ;

— 7 црногорска ударна бригада: Биоче—Кучи и један батаљон у Морачи за обезбеђење болнице;

— 2 пролетерска бригада: Бијело Поље—Беране—Андијевица, где би се и попунила;

— 3 санџачка бригада: Западни и Јужни Санџак, са задатком да напада комуникације и да разбија четнике у том дијелу Санџака;

— једна херцеговачка бригада: Требиње—Билећа;

— друга херцеговачка бригада у рејону Гацког.¹⁴

¹³ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

¹⁴ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

У план Штаба корпуса долазило је у обзир и осло-
бођење Никшића.

Послије овог предлога, ВШ је наредио депешом:

„Формирајте Штаб Приморске оперативне групе у
чији састав да уђу: VI црногорска бригада, II далматин-
ска и једна новоформирана јединица на сектору
Црмнице и Паштровића. Доласком у Конавље, у са-
став II далматинске бригаде ући ће Орјенски и II дал-
матински батаљон који се сада налази на Херцеговач-
ком Приморју. Наредићемо попуну и из Далмације, па
ће бити јака бригада. И политички је исправно да она
дејствује у захвату Боке.

Предложите лица за Приморски штаб.

У саставу III дивизије остају V и VII црногорска и
III санџачка бригада као и одреди на сектору Никшића.
Штаб треба да буде на сектору Подгорице.

II дивизију доведите у Лимску долину. У њен састав
остају II и IV пролетерска и Моравска бригада.“¹⁵

ВШ се сложио са намјерама Штаба 2 корпуса и
нагласио да се установи у којој мјери Нијемце инте-
ресује комуникација Подгорица—Никшић—Требиње.

За ових неколико дана док се оформљавала одлука
ВШ, јединице су изводиле мање акције. Непријатељ
није предузимао ништа озбиљније.

Батаљони 5 бригаде су вршили притисак на кому-
ницију Никшић—Подгорица, а њихова су потјерна
одјељења контролисала рејоне Бјелопавлића, Пипера
и Братоножића.

*

Приморска оперативна група је још једна варијанта
наших оперативних група. Она је, исто као и Група ба-
таљона за дејства у Старој Црној Гори, израсла из
основне оперативне групе — 2 ударног корпуса.

Када имамо још и овај примјер, можемо нашем ра-
нијем разматрању о оперативним групама додати још
један закључак.

Пошто основна оперативна група загосподари одре-
ђеном просторијом, дужна је да сама формира мање
групе са којима ће ширити своју слободну територију,
како због сопствене сигурности тако и због општих ин-

¹⁵ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 4/2, 394.

тереса — везивања за себе што већих непријатељских снага и олакшања положаја сопственим главним снагама. Те мање групе могу да имају карактер брзих, покретних, лаких формација које ће дејствујати на чисто партизански начин по специјалним задацима.

При нарастању снага из мјесних људских извора основна оперативна група мора формирати и групе оперативног значаја, које се могу удаљавати од главне групе или са њом координирати дејства.

ЈАЧИНА ПАРТИЗАНСКИХ ОДРЕДА ПОЛОВИНОМ ЈАНУАРА

На подручју ГШ за Црну Гору и Боку на дан 14. јануара, поред пет партизанских одреда, постојао је и један пратећи батаљон (при ГШ) јачине 105 бораца.

Ловћенски партизански одред имао је два ударна батаљона: 1 ударни батаљон (Катунски), јачине 85 бораца и 2 ударни батаљон (Комско-загарачки, који је иначе припадао Зетском одреду, али је прекомандован Ловћенском), јачине 78 бораца. Поред ових јединица, на територији Ловћенског одреда формиране су и двије теренске чете: Цеклинска (20 бораца) и Љешанска (30 бораца), а одраније постојала је Барска чета од 45 бораца.

Зетски партизански одред имао је два ударна батаљона од по 55 бораца, а поред њих и пет посадних чета од по 20—30 бораца.

Никшићки партизански одред имао је два ударна батаљона: Бањско-вучедолски (100 бораца) и Рудињско-трепачки (70 бораца), једну постају партизанске страже (50 бораца) и три посадне чете од по 30 бораца.

Дурмиторски партизански одред имао је два ударна батаљона: 1 ударни батаљон (110 бораца), 2 ударни батаљон (76 бораца) и теренски батаљон (120 бораца). Поред ових јединица, постојале су четири посадне чете (око 200 бораца) и три партизанске страже (око 45 бораца).

Комски партизански одред имао је три ударна батаљона: 1 ударни батаљон (170 бораца), 2 ударни батаљон (86 бораца) и 3 ударни батаљон (100 бораца). Поред

батаљона, постојала је пратећа чета штаба (50 бораца) и седам посадних чета од по 30 бораца.

Присуство и акције Ударне групе батаљона у Старој Црној Гори побољшали су политичку ситуацију. Код четника је настала паника. Код „сепаратиста“ Крста Поповића исто тако¹⁶.

Као што се из прегледа види, број људства у партизанским одредима био је прилично велик. На основу таквог стања, Штаб корпуса је 14 јануара, преко ГШ, направио разрез по коме ће одреди припремати људство за нову (8) црногорску бригаду, и то:

— Дурмиторски одред	150 бораца,
— Ловћенски одред	180 бораца,
— Комски одред	220 бораца, ✓
— Зетски одред	140 бораца,
— Никшићки одред	100 бораца. ¹⁷

БОРБЕ У ДОЛИНИ ЛИМА

Из Скадра је 15 јануара дошла у Подгорицу једна њемачка моторизована колона од 70 камиона, а у Санџаку се почела осјећати већа живост и придолазак нових непријатељских снага. Од Пећи, преко Рожаја и Чакора, избиле су јаче непријатељске снаге на десну обалу Лима у висини линије Мурина—источно од Берана. Обавјештајна служба је открила да се уз Чакор креће већа непријатељска колона, за коју се није могло установити каквог је састава. Касније се утврдило да су све ове непријатељске снаге биле мјешавина Нијемаца и Шиптара. Непријатељска авијација је појачала своју активност.

У циљу ојачања овог сектора упућен је хитно из Колашина батаљон 4 пролетерске бригаде, који је на неколико дана прије тога стигао из састава Ударне групе батаљона са просторије Старе Црне Горе. Значај овог сектора повећавао је и наш аеродром, који се на-

¹⁶ ГШ, Бр. 30 од 14. 1. 1944. — Арх. ВИИ.

¹⁷ Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 10, од 6. 1. 1944 у 8 ч.; 2/1, 392.

лазио у непосредној близини Берана, са кога смо упућивали рањенике у Италију и преко кога смо се снабдјевали.

Непријатељ од Рожаја избио је, током 22. јануара, сјевероисточно од Берана у рејон Петница (9 км с — и од Берана) — Годочеље — Туцање — Лагатори — Трпези у јачини око 2.000 војника. Састав непријатеља, по подацима обавјештајне службе, био је углавном од Шиптара са Космета, под командом њемачких официра, а био је наоружан са 35 пушкомитраљеза, 10 митраљеза и 4 „шарца“. Њихова је намјера била да 23. јануара изјутра изврше напад на јединице 4 пролетерске на десној обали Лима.

Штаб 4 бригаде је одлучио 22. јануара¹⁸ да непријатељски напад предухитри својим нападом, и то у току ноћи 22/23, како би се постигло изненађење и лакше разбио и одбацио непријатељ. Тачно у 4 часа, 23. јануара, јединице су пошли у напад, и то:

— двије чете 1 батаљона нападале су правцем Врбица — Аговица — Тарханеш — Калица — Трпези са задатком да разбију непријатеља јужно од комуникације; да му пресијеку отступницу у рејону с. Калице и нападну га из позадине;

— једна чета 4 батаљона је упућена правцем Врбица — Лагатори — Трпези са задатком да напад изврши тек када се испољи напад десног крила, тј. поменуте двије чете 1 батаљона;

— двије чете 4 батаљона нападале су правцем Бабино — Јешница — Баре — Туцање.

Напад је почeo и развијao сe по плану. Десна и лева колона брзо су протјерале непријатеља на својим правцима, а средња је закаснила са нападом и тако омогућила непријатељу да се снађe и да јој пружи снажан отпор са доминирајућих положаја изнад с. Лагатора. Густа јутарња магла помогла је непријатељу да сe извуче према Турјаку, ј-и од с. Трпези. У шуми на Турјаку непријатељ се прикупио, средио и извршио противнапад на јединице 4 пролетерске бригаде, и то у њихов десни бок и позадину. Непријатељски против-

¹⁸ Овога дана је Штаб 2 корпуса саопштио да се укида ГШ за Црну Гору и Боку, а команду над партизанским одредима преузима Штаб 2 корпуса. (Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 43, 21. 1. 1944 у 15 ч. — Арх. ВИИ.)

напад је извршен у 11 часова 23 јануара. Прва чета 1 батаљона, која је била оријентисана према Турјаку, изненађена је непријатељским противнападом, чemu је доста допринијела погибија командира и комесара те чете (погинуо је још један водник). Ситуација се за наше јединице погоршала још више и због тога што је ова чета отступала не обавјештавајући о томе своје сусједе. Тако се непријатељ нашао иза леђа осталом дијелу десне и средње колоне. Нашима је тако преостало да се повлаче под условима врло тешке борбе, при чemu су били изложени јакој непријатељској ватри са свих страна, укључивши ту и ватру са кућних прозора у селима.

У овој акцији (у току ноћи и изјутра) непријатељ је имао 75 мртвих и 90 рањених. Он је био изненађен ноћним нападом, због чега је и имао оволике губитке. Наши губици су били: 14 мртвих и 37 рањених (ови губици су у почетку изгледали још већи, јер је јављено да је нестало 11 бораца). Од команди чета из десне колоне остао је здрав само један замјеник комесара чете.¹⁹ Број наших жртава прешао је овде онај проценат који смо могли имати у оваквим и тежим бојевима, иако су сне, у поређењу са непријатељским, дosta мале. Ове су губитке наше јединице претрпеле изјутра када се непријатељ прибрао.

Штаб бригаде је, послије претрпљеног неуспјеха, извршио анализу овога напада и дошао до закључка да је план за напад био добар, а сам почетак напада правилно одређен. Непријатељ је у почетку пружио слаб отпор, јер је био изненађен. Основна грешка је била у томе што су чете из десне колоне дозволиле да буду изненађене непријатељским јутарњим противнападом. Погрешно је било и то што, приликом ликвидације села у току ноћи, није вршен претрес кућа, из којих су непријатељски расположени сељаци касније отворили ватру и повећали број наших губитака.

Све су ово, бесумње, правилни и поучни закључци. Али овима треба додати још неке. Напад се развијао по плану само донде докле је био планиран. Наиме, у плану није било предвиђено шта ће јединице предузети, рецимо, послије разбијања непријатеља на поменутој

¹⁹ Извјештај политичког комесара 4 пролетерске бригаде, Воја Николића, од 25. 1. 1944; 6/4, 392.

просторији. Због тога је непријатељ имао времена да се срећује до 11 часова идућег дана, а наш постигнути успјех није искоришћен. Однос снага у људству и наоружању, који је био у корист непријатеља, захтијевао је врло прецизан план и за случај успјеха и неуспјеха. С обзиром на велику надмоћност непријатеља треба подвучи нарочито одлуку Штаба бригаде да своје слабије услове побољша тиме што ће непријатељски напад предухитрити својим нападом, и то ноћу, како би постигао изненађење.

Поводом овог неуспјеха поведена је и истрага па је установљено да сву кривицу сноси команда 2 чете 1 батаљона, која није извршила свој задатак, а могла га је извршити.²⁰

Непријатељ је и послије обе борбе остао на десној обали Љешнице, те су, у циљу његовог разбијања, морали бити упућени још по један батаљон 4 пролетерске и 7 бригаде. Међутим, непријатељ се у току 24 јануара сам повукао.

Тада је оживио сектор Андријевице, где су Шипари са Космета, са 50 Нијемаца, муслиманска милиција из околине Плава и Гусиња и четници из Врмоша (сви под командом њемачких официра), напали од Мурине правцем Улотина—Бојовиће—Сућеска и од Врмоша (на албанској територији) правцем Кути-Цецуне—Коњухе. Јачина непријатеља на оба правца износила је око 1.500 војника. У наоружању је ова мјешавина имала и 2 противтенковска топа.

Оба ова правца су затварале јединице Комског одреда и јединице италијанске партизанске дивизије „Гарибалди“, које су се током 24 јануара морале повући до саме Андријевице.

Штаб 4 пролетерске упутио је на камионима свој 5 батаљон из Берана у Андријевицу. Интервенцијом овог батаљона непријатељ је разбијен на правцу Мурине и том приликом је имао 7 мртвих и 5 рањених.

Непријатељска колона од Врмоша (четници, муслиманска милиција и Нијемци) у јачини око 600 људи, упала је, ноћу 24/25 јануара, у Ђулиће и Коњухе са задатком да изврши напад на Андријевицу у циљу са-

²⁰ Штаб 2 корпуса, Бр. 60. од 28. 1. 1944; 7/4, 392.

дејства непријатељској колони која је нападала низ Лим од Мурине. Напад је био усмјерен правцима: Коњухе—Штавна—Трешњевик и Коњухе—Вели Крш—Божиће.

Да би се ова колона разбила, Штаб 4 пролетерске бригаде наредио је своме 2 батаљону који се налазио у Јабуци (долина Таре, ј. од Матешева), да изврши на њу напад правцем Матешево—Трешњевик—Крајиште—Коњухе, а Комски одред, који се прикупљао у с. Краље, да је нападне правцем Вели Крш—Локвичко Брдо—Кошутиће. Батаљон 4 пролетерске из Јабуке није, због велике даљине, успио да напад изврши благовремено, па је непријатељ избио у Божиће, долином р. Злоречице. Штаб бригаде је наредио једној чети 5 батаљона, која је била у Андријевици, и дијеловима истог батаљона у Бојовићима, да изврше противнапад, који су ове јединице одмах и предузеле. У међувремену је 2 батаљон стигао из Јабуке у Коњухе и непријатељ се нашао у кlopци, због чега је морао брзо да бјежи према Асанецу, Кутима и Зелетину. Али, пошто је на тим правцима био велики снијег, у њему су наше јединице ухватиле 36 четника и припадника муслиманске милиције.

У овим борбама непријатељ је, поред оних заробљених, имао 60 мртвих и више рањених. Губици 4 пролетерске су били: 2 мртва и 2 рањена. Међу мртвима је био и командир чете 5 батаљона, Мило Лукреција.²¹

Тек што се смирило у долини Лима, четници су, уз артиљеријску подршку Нијемаца, 28 јануара, напали батаљон 5 бригаде у Кучима. Јачина непријатеља је била око 1.000 војника. Четници су успјели да овладају линијом Косор—Цвилин. У овој борби четници су имали 15 мртвих и рањених, а ми 2 мртва и 6 рањених.²²

Идућег дана је 5 бригада предузела противнапад и разбила четнике, нанијевши им губитке од 30 мртвих и рањених. Бригада је имала 1 мртвог и 4 рањена.

Распоред 5 бригаде је остао непромијењен.

²¹ Штаб 4 пролетерске бригаде, Пов. бр. 87 од 29. 1. 1944, у 13.00 ч.; 9/4, 392.

²² Релације 5 бригаде; 16/3, 758.

ПРЕГРУПИСАВАЊЕ СНАГА 2 КОРПУСА
(Скица 19)

У духу одлуке ВШ, са којом смо се раније упознали, почело је прегруписавање снага.

Шеста бригада, на путу за своју нову просторију, западно од Никшића, избила је 25 јануара у долину Зете. Први и 2 батаљон су избили у висину Спужа, на лијеву обалу, док су 3 и 4 батаљон прешли на десну обалу код Слапа (око 6 км с-з од Даниловграда) и избили у рејон Богмиловице, где су следећег дана посјели комуникацију Никшић—Подгорица по систему засједа. На ову засјedu наишla је једна мања њемачка колона, која је вјероватно спроводила намирнице за Никшићки гарнизон. Послије дуже борбе непријатељ је имао 40 мртвих и више од толико рањених, а уништен му је један камион. Батаљони 6 бригаде су имали 7 мртвих. Ова два батаљона ће остати у близини комуникације до краја мјесеца, док су прва два скренула из долине Зете за Никшићку Жупу, па одатле избила сјеверно од Никшића.

Пета бригада, која се са три батаљона налазила у рејону Пипери—Кучи, добила је наређење да се пребащи у рејон Андријевица—Беране, тамо смијени батаљоне 4 бригаде, затвори правце од Врмоша, Гусиња, Мурине и Рожаја и разбије четничке и шиптарске банде у долини Лима. Поред 5 бригаде, у рејону Андријевице дејствоваће и Комски партизански одред. Батаљон 5 бригаде, који је био у Старој Црној Гори, остао је и даље тамо, а батаљон ГШ, који је био под командом Штаба 5 бригаде, остао је и даље у рејону Пипери—Бјелопавлићи. Бригада ће извршити покрет тек по доласку 7 бригаде.

Седма бригада, из рејона Бијело Поље—Шаховићи, по предаји својих положаја 3 санџачкој бригади, упућена је на положаје Пипери—Биоче—Кучи, са задатком да блокира Подгорички гарнизон са источне и сјеверне стране и очисти терен од четника. Један батаљон ове бригаде имао је да контролише рејон Матешево—Лижева Ријека.

Трећа санџачка бригада је примила положаје 7 црногорске на правцима Бродарево—Бијело Поље и Коврен—Шаховићи. Задатак јој је био: затварање

правца од сјевера према југу и разбијање четника у Јужном Санџаку.²³

Пошто је 4. пролетерска оријентисана према Санџаку и ушла у састав 2 пролетерске дивизије,²⁴ из састава Ударне групе батаљона у Старој Црној Гори изашла су и њена два батаљона. Тако је у Групи остао још један батаљон 5 бригаде и један батаљон Ловћенског одреда. Концем јануара ова су два батаљона била распоређена овако: батаљон 5 бригаде (4) у рејону Чева, а батаљон Ловћенског одреда према Ријечкој и Љешанској Нахији.²⁵

У циљу активнијег дејства у области Боке Которске, Штаб 2 корпуса је, 25 јануара, наредио формирање 1 батаљона Бокељског одреда, састава двије чете, стим да за овај батаљон дају: 3 дивизија (из 5 и 7 бригаде) 25, 4 пролетерска бригада 20 и 6 бригада 15 људи. Овај разрез је обухватао људство из Боке и Кривошија. Командни кадар су дали 5 бригада, Ловћенски одред и Пратећи батаљон корпуса.

Задаци батаљона:

- упадати у Боку и цијелу зону обале Боке;
- вршити препаде мањим групицама на непријатељске противавионске батерије, обалску артиљерију и мање непријатељске пловне објекте;
- мобилизација људства за постојеће јединице;
- свестрана обавјештајна служба.²⁶

ПРОМЈЕНЕ У 181 ЊЕМАЧКОЈ ДИВИЗИЈИ

Пред крај јануара је Штаб 181 њемачке дивизије увидио да у рејону Подгорица—Даниловград—Никшић треба да има јаче снаге, али се ово косило са њеним основним задатком — одбраном обале. Међутим, присуство наших јачих снага и њихов притисак на тај рејон принудило је ову дивизију да формира нови —

²³ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 4 од 31. 1. 1944; 3/4, 759.

²⁴ 4 пролетерска је 9/10 фебруара стигла на просторију: Бијело Поље, Ракоње, Влашко Поље, Бојишта, где је снијег био нападао 1.5 м. (Штаб 4 пролетерске бригаде, Бр. 42, од 11. 2. 1944; 14/4, 392.)

²⁵ Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 19 од 26. 1. 1944; 2/3, 754.

²⁶ Штаб 2 корпуса, 25. 1. 1944 у 09.00 ч.; 11/1, 392.

2 батаљон 3 санџачке бригаде у покрету ка по-
ложају (на челу Данило Јауковић, командант
батаљона). — Рекон Пљевала, јануара 1944

(Д. Гаговић)

Најмлађи борци 3 санџачке бригаде у рејону Пљевала
јануара 1944

363 пук, чији је задатак био да брани Подгорицу, Даниловград, Никшић и комуникацију која спаја ове гарнизоне, као и ону која од Скадра води према Цетињу. У нови 363 пук ушли су 1 батаљон 334 и 2 батаљон 359 пука, као 2 и 1 батаљон 363 пука. Тиме су 334 и 359 пук смањени на по два батаљона. Штаб новоформираног пука остао је у Подгорици све до истјеривања Нијемаца из овога града. Први батаљон (без 1 чете) бранио је Никшић, а 1 чета је, послије краћег времена, била упућена у Даниловград и стављена под непосредну команду Штаба пука. Чети је пријат један италијански топ 105 mm. Поред ње, у Даниловграду је био и један италијански батаљон црних кошуља.²⁷ Поред одbrane Даниловграда, задатак ове чете је био и да обезбеђује транспорт од Подгорице за Никшић и обратно. Она је тај транспорт пратила до Богетића и ту сачекала други од Никшића.

Главна утврђења око Даниловграда била су источно од моста на р. Зети, затим на западној ивици вароши, поред друма за Чево, и на Курилу, близу Орје Луке. Утврђења су била опасана жицом и минама.

Други батаљон 363 пука и 14 чета били су смјештени у Подгорици и у најближој околини, истурајући обезбеђења комуникације према Ријеци Црнојевића, до Леперића. Ради лакшег праћења акције два стара пука 181 њемачке дивизије, навешћемо нову нумерацију њихових батаљона.

Батаљони 334 пука: — ранији 2 постао је 1 батаљон; — ранији 3 постао је 2 батаљон.

Батаљони 359 пука: — 1 батаљон је задржао стари број, а 3 је постао 2 батаљон.

ВОРБЕ 6 БРИГАДЕ У РЕЈОНУ ГРАХОВА И ТРУВЈЕЛЕ

Грахово су били утврдили и бранили 10 и дијелови 12 чете 334 пука 181 њемачке дивизије.

Ноћу уочи 1 фебруара приспјели су у овај рејон 3 и 4 батаљон 6 црногорске бригаде и напали Грахово.

²⁷ Овдје се бавимо детаљима непријатељског распореда у долини Зете због тога што ћемо у даљем излагању имати прилике да видимо наше озбиљне припреме за ликвидацију непријатељских гарнизона у долини Зете.

У нападу је учествовао и 4 батаљон 5 бригаде, који се на том терену нашао у саставу Ударне групе батаљона.

Полазни положај 3 батаљона је био на сјеверозападним падинама Великог Кличевца (к 990), на отстојању од око 800 м од вароши. Четврти батаљон је имао задатак да у току ноћи овлада доминирајућим положајима са западне и сјеверозападне стране Грахова и да се обезбиједи од Вилуса, а десно да одржава везу са 4 батаљоном 5 бригаде, који је имао да спријечи интервенцију непријатеља комуникацијом од Рисна.

Још у почетку напада непријатељ је био стијешњен у варош, одакле је давао врло организован отпор из камених кућа, које су биле благовремено припремљене за одбрану. У току сљедећег дана интервенисали су четници од Вилуса, а Нијемци (2 батаљон 222 артиљериског пук, ојачан са 2 италијанска топа, а под заштитом вода бициклиста) од Риена. Са Нијемцима је 4 батаљон 5 бригаде водио читав дан врло тешку борбу. Интервенција непријатеља на оба ова правца осуђећена је и сломљена, али је она умногоме олакшала ситуацију његових снага у граду, те овај наш напад није довео до ослобођења Грахова.

Наредних дана ће од Рисна интервенисати 222 физилирски батаљон.

Непријатељ је имао 35 мртвих и већи број рањених. Наши губици су били: 4 мртва и 5 рањених.

Увече, око 19 часова, донијета је одлука да се понова изврши напад у циљу заузимања Грахова, и то тако да саму варош нападају по једна чета из сваког батаљона, а остале чете да обезбиједе напад од поновних интервенција, а неке од њих да буду у резерви. Напад је извршен по мраку. Чете су се у стрељачком строју привукле вароши и овладале првим зградама и бункерима. Али, до 2 часа идућег дана нијесу могле проширити успјех. Због тога је одлучено да се од даљег напада одустане.²⁸

Основни разлози због којих овај напад није успио јесу:

— напад је извршен у моменту када га је непријатељ и очекивао;

²⁸ Ово су доста оскудни подаци о борбама на Грахову, али детаљнијих нема.

— прилаз вароши је такав да се морало прећи више од неколико стотина метара до првих зграда по брисаном простору, а непријатељ је из сигурних за-
клона подвргао јакој фланкирној и унакрсној ватри чи-
тав тај простор;

- још недовољно искуство бораца 6 бригаде;
- немање тешког наоружања.

*

Обилазећи Никшић са источне стране, 1 и 2 бата-
љон 6 бригаде избили су у рејон Горње Полье—Завраца,
где је 1 батаљон добио задатак да овлада положајем
Мала Кита—Чешор и да преко Мустафића Греде избије
у рејон Бранков До (све уз комуникацију Никшић—
Вилусе са сјеверне стране), а 2 батаљон да из с. Завраца
крене комуникацијом Никшић—Вилуси преко с. Стубе
и с. Кусиде са задатком да овлада с. Гошћем, Омугићем
(к 922) и Божуровим Брдом (све уз комуникацију Ник-
шић—Вилусе са јужне стране).

Оба ова батаљона радила су по задацима једновре-
мено кад и 3 и 4 батаљон, који су нападали Грахово.

Први батаљон је у рејону Каменског наишао на јак
отпор четника. Борба је трајала читав дан, 1 фебруара,
и на крају су четници били разбијени.

Други батаљон је такође читав дан водио борбу и
тек је 3 фебруара успио да се учврсти на положајима
у с. Гошцу, Нијемци и четници су идућег дана, послије
дуге борбе и благодарећи великој хладноћи и магли,
успјели да се пробију према Грахову.

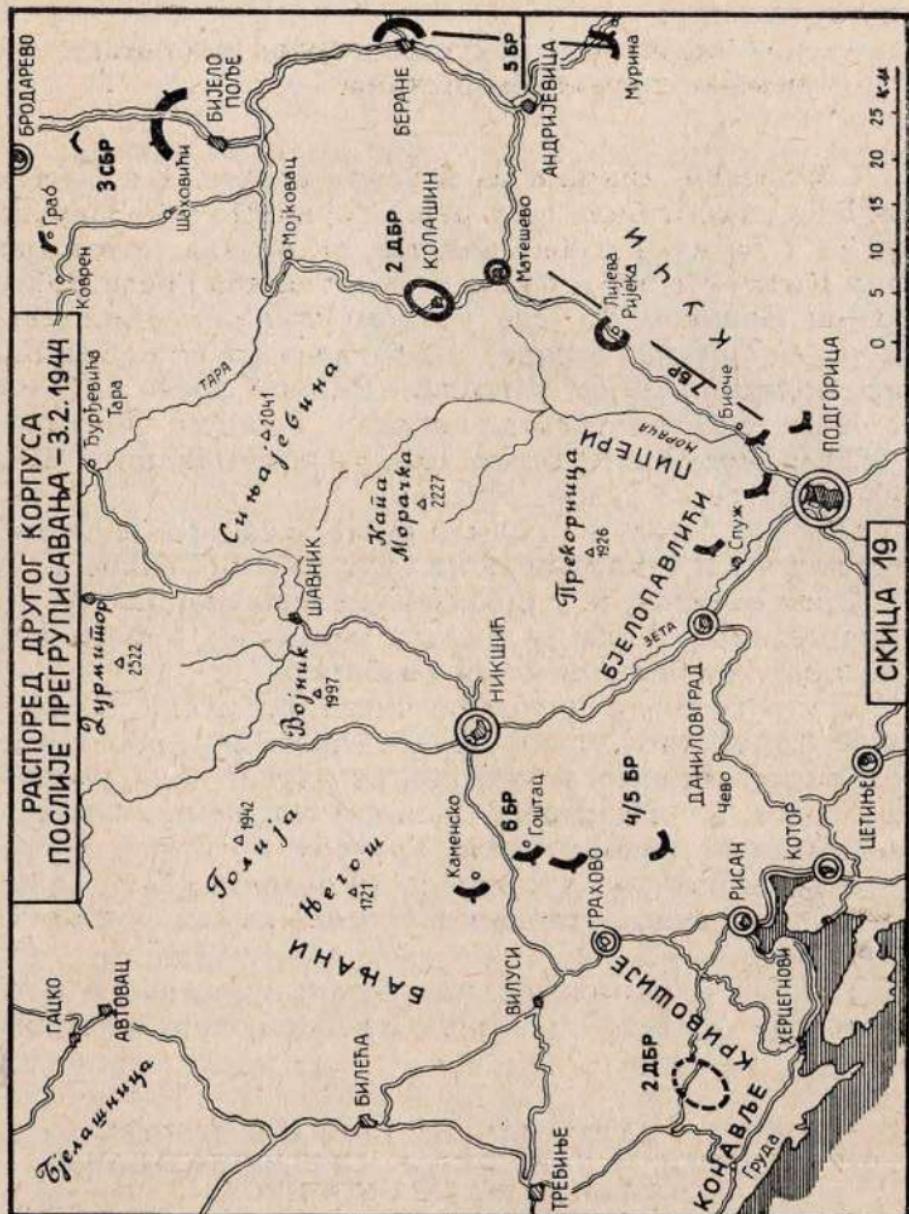
У овим борбама убијено је 10 четника. Број рање-
них није утврђен. Батаљони 6 бригаде имали су 2 мртва
и 3 рањена.

Тако је 6 бригада од првог дана доласка на нову
просторију морала да крвљу избори свој опстанак
на њој.

ПОКРЕТ 2 ДАЛМАТИНСКЕ БРИГАДЕ НА НОВУ ПРОСТОРИЈУ И ЗАВРШЕТАК ПРЕГРУПИСАЊА ОСТАЛИХ СНАГА 2 КОРПУСА

Штаб 2 корпуса издао је, 6 фебруара, Штабу 2 дал-
матинске бригаде, која је ушла у састав Приморске
оперативне групе и која је из састава 2 пролетерске
дивизије приспјела у Колашин 2 фебруара око 14 ча-

сова, наређење за покрет правцем Пипери—Бјелопавлићи—Кривошије—Конавље, с тим да се распореди у рејону Кривошије—Конавље. Задатак: разбијање чет-

ника у Кривошијама; рушење жељезничке пруге у Конављу; разоружање домобранских постаја на овој просторији; мобилизација људства и ојачање Бокељског

одреда. Поред тога, бригада је добила задатак да успут разбије једну њемачку транспортну колону на комуникацији Никшић—Подгорица. У састав бригаде је ушао и њен 3 батаљон, који је дотада био у саставу 29 херцеговачке дивизије.

Друга далматинска бригада стављена је, до формирања Штаба Приморске оперативне групе, под команду Штаба 6 црногорске бригаде. У случају да се 2 далматинска бригада не би могла одржати на означеном просторији, задатак јој је био да своја дејства испољи у правцу Јужне Херцеговине, ослањајући се на 29 дивизију.²⁹

*

У међувремену је 7 бригада смијенила 5 бригаду у Кучима и на Биочу, а ова је стигла у долину Лима на положаје 4 пролетерске која је, као што смо раније видјели, изашла из састава 3 дивизије.³⁰ Батаљони 5 бригаде, послије преузимања положаја од 4 пролетерске, заузели су овај распоред: 2 батаљон — Мурина; 3 батаљон — Полица (код Берана); 1 батаљон — Беране.

Трећа санџачка бригада, која је ушла у састав 3 дивизије, уместо 4 пролетерске, примила је положаје 7 бригаде у Санџаку.

Поред бригада, на територији Црне Горе и Боке, на дан 8 фебруара 1944 године, дејствовало је још и 7 партизанских одреда:³¹ Колашински, Комски,³² Зетски,

²⁹ Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 80 од 6. 2. 1944 у 10.50 ч.; 22/1, 392.

³⁰ Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 67 од 2. 2. 1944 у 09.00 ч.; 16/1, 392.

³¹ Сви под непосредном командом Штаба 2 корпуса. (Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 75 од 3. 2. 1944 у 17.00 ч.; 18/1, 392.)

³² Наредбом Штаба 2 корпуса од 3. 2. 1944 године, од јединице Комског одреда формирају се два одреда: Комски и Колашински. Штаб Комског одреда: командант — Владо Сајчић, политички комесар — Војо Зечевић. Штаб Колашинског одреда: командант — Душан Драговић, политички комесар — Лакић Булатовић, (Штаб 2 корпуса, наредба Бр. 72, за 3. 2. 1944 године; 17/1, 392), а 5 марта је наређено расформирање Колашинског и

Ловћенски, Никшићки, Дурмиторски и Бокељски, са укупном јачином око 1.000 бораца, не рачунајући овде око 800 бораца предвиђених за нову, 8 бригаду.³³ У ово вријеме су на територији Црне Горе постојале и 22 команде мјеста са 478 бораца.³⁴

РЕЗУЛТАТ БОРБИ ОД 12 СЕПТЕМБРА 1943 ДО 8 ФЕБРУАРА 1944 ГОДИНЕ

Према извјештају Штаба 2 ударног корпуса од 8 фебруара, Врховном штабу, јединице корпуса су, у времену од 12 септембра 1943 до 8 фебруара 1944 године, поред огромних губитака које су нанијеле непријатељу, заплијениле:

Дурмиторског одреда с тим, да се од њиховог људства формира Допунски батаљон 2 корпуса. (Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 194 од 5. 3. 1944 у 08.00 ч.; 27/2, 392.)

³³ Све нове бригаде формирају се од људства из партизанских одреда, те је због тога јачина одреда некад већа, а некад мања.

³⁴ Да би се имала претстава о организацији партизанских одреда и њиховом раду у Црној Гори у ово вријеме, наводимо један дио извјештаја Штаба Зетског партизанског одреда:

.... Код овог одреда формиран је пратећи вод у јачини од 25 другова, као и курирска десетина и постављено командно особље.

На нашем подручју формирана су 3 ударна батаљона са називом IV, V и VI. Штабови ових батаљона су попуњени. IV и V батаљон броје до 100 бораца, а VI 80 бораца.

Батаљони су подијељени по тројном систему, чете на водове, а водови на десетине. Командно особље по четама је потпуно.

Поред ова три батаљона, постоје још 2 новоформирана теренска батаљона са називом први „Јеленачки“ а други „Враџегрмско-павковићки“. Бројно стање ова 2 батаљона износи око 200 људи. Постоје, према формацији, штабови батаљона и команде чета.

На нашој ослобођеној територији формирано је 6 команди мјеста, и то: Брскут, Пелев Бријег, Кучи, Долови (Бјелопавлићи) и команда мјеста у Команима са сједиштем у Доловима (Комани).

У овим командама мјеста постављени су командант, замјеник и помоћник комandanта. Код сваке команде формирана је посадна чета од по 25 другова, са предвиђеним командним особљем. Поред ових посадних чета постоји и једна постаја

— топова разних калибра	9
— тешких бацача	28
— лаких бацача	52
— митраљеза	58
— лаких митраљеза	39
— пушкомитраљеза	127
— противколских пушака	5
— машинки	99
— пушака	1.940
— пиштолја	151
— артиљеријских граната	8.300
— ручних граната	18.480
— мина за тешки бацач	6.112
— мина за лаки бацач	18.124
— метака разних	747.000
— пољских радиостаница	8
— камиона	7
— мотоцикла	14
— намирница	15 вагона
— разне ратне опреме преко	4 вагона
Уништено је:	
— локомотива	6
— вагона	58
— камиона	24
— путничких аутомобила	3
— тенкова	4
— оклопних аутомобила	3

партизанске страже са сједиштем у Купинову, која је потчињена Команди мјеста — Бјелопавлићи. Њена јачина је 20 другова.

При свакој команди мјеста постојале су до сада и сеоске страже, које су сада ушли у састав новоформираних теренских батаљона.

Наоружање код ударних батаљона састоји се из: 10 п. митраљеза, 4 тешка митраљеза, 1 тешког бацача и 250 пушака, као и 20 револвера...

Војна обука изводи се редовно према утврђеном плану и распореду.

Исхрана јединица врши се преко команди мјеста, односно НОО, а путем конфискације или реквизиције.

Морал код јединица је на висини, здравствено стање добро. Са одјећом и обућом врло слабо стоје, а нарочито са обућом.“ (Штаб Зетског одреда, Бр. 12 од 10. 2. 1944. — Арх. ВИИ.)

Овдје није урачунато оружје и други ратни материјал, одузет од италијанских дивизија послије капитулације Италије.

Сви ови подаци узети су за све јединице на просторији Црне Горе, Санџака и Херцеговине. Они јасно говоре о великом успјеху јединица 2 корпуса. Но, ни то није све. Треба поменути још неколико нових бригада у Црној Гори и Херцеговини и широку ослобођену територију Црне Горе, Херцеговине и Санџака.

*

Анализирајући ситуацију и досадашња своја дејства Штаб корпуса је, 11 фебруара, констатовао да је, од долaska 2 корпуса на територију Црне Горе, Херцеговине и Санџака, мобилисано око 7.500 нових бораца, међу којима 2.400 из Васојевића, што је од нарочитог значаја за оцјену политичких промјена у томе, донедавно, важном четничком упоришту. Из редова новог људства попуњене су старе и формирano шест нових бригада (двеје црногорске, двеје херцеговачке и двеје санџачке) и једанаест партизанских одреда, док је трећа црногорска бригада била у формирању. Постојали су услови да се одмах послије формирања ове формирају још једна црногорска бригада.

Политичко стање је на читавој просторији било задовољавајуће иако је било потребно још много рада на утирању трагова и посљедица четничке и уопште непријатељске пропаганде.

Што се тиче четника, они за нас нијесу претстављали војну опасност. У Црној Гори их је било око 8.000, а у Херцеговини и Санџаку исто толико.

На основу оваквих закључака, Штаб корпуса је поставио себи задатке:

- „а. — Разбити и дотући четничке банде.
- б. — Нападати комуникације којима се служи њемачки окупатор и ликвидирати мање гарнизоне.
- в. — Форсирати мобилизацију и стварање нових јединица.
- г. — Испољити јаче дејство према Боки Которској и Јужној Далмацији.
- д. — Неутралисати арбанашке банде, да би касније јачим снагама ударили истима по носу.
- ђ. — Учврстити наше јединице.³⁵

³⁵ Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 101 од 11. 2. 1944; 32/1, 392.

ФОРМИРАЊЕ НОВИХ БРИГАДА У ЦРНОЈ ГОРИ И АКТИВНОСТ НЕПРИЈАТЕЉА

Као трећа нова бригада у Црној Гори формирана је 9 фебруара 8 црногорска ударна бригада. Она је формирана од људства по распису који смо раније навели. Штаб бригаде су сачињавали: командант мајор Блажо Марковић; политички комесар Јокаш Брајовић; замјеник команданта Никола Поповић; замјеник политичког комесара Божидар Брајовић.³⁶ Одмах по формирању, 8 бригада је стављена под команду Штаба 37 санџачке дивизије, која је била у формирању (оно је завршено 4 марта 1944 године). Она је израсла из старе 3 санџачке бригаде.

Штаб корпуса је, 10 фебруара, наредио да се врше припреме за формирање нове — 9 црногорске бригаде. За то формирање имали су да дају људство одреди: Ловћенски — 150, Никшићки — 100, Зетски — 130, Комски — 150 и Колашински — 80.³⁷

У зиму 1943/44 године, у Црној Гори и Санџаку снијег је на неким мјестима достигао висину и преко 2 метра. То је отежало маневар и акције и нашим јединицама и непријатељу.

*

Непријатељске снаге у Црној Гори и Боки и даље су припадале 181 њемачкој дивизији, која је једним дијелом била у Албанији. Због тога су њени гарнизони ослабили, те им се сва активност сводила на непосредну одбрану од наших напада и на покрете мањих колона ради контроле угрожених комуникација, одржавање везе између изолованих гарнизона и њихово снабдијевање. Нијемцима је огромне тешкоће задавао дотур хране и разних потреба изолованим гарнизонима. 181 дивизија је свој 359 пук повукла из рејона Требиње—Дубровник да са њим смијени дијелове 297 дивизије на положајима у Албанији, до Милоти (искључно рт Роднија). У рејон Требиње—Дубровник дошли су дијелови 369 легионарске „Вражје“ дивизије. Као попуну, 181 дивизија је од 297 пјешадиске дивизије добила око 500 бораца, подофицира и официра. Штаб дивизије се

³⁶ Штаб 2 корпуса, наредба Пов. бр. 155, за 24. 2. 1944; 26/2, 392.

³⁷ Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 133 од 19. 2. 1944; 14/2, 392.

18 марта премјестио из Котора у рејон Скадра, а за њим су дошле и самосталне дивизиске јединице. У вријеме када се најмање вјеровало у савезничко искрцавање на отејеку 359 пука, његове ће се јединице употребљавати у разним акцијама, које ће изводити други штабови у Црној Гори и Санџаку.

ОЖИВЉАВАЊЕ СЕКТОРА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

У фебруару је био најживљи сектор Никшић—Грахово, и то баш због присуства јединица Приморске оперативне групе на просторији између 3 и 29 дивизије. Четници, који су дотада сасвим контролисали ту просторију, тукли су се за њу врло упорно, у чему су их потпомагали и Нијемци — некада јаче, а некада слабије. Ове ће борбе добијати све већу жестину због великог интереса и нашег и непријатељевог за ову просторију.

Крајем фебруара четници су, потпомогнути Нијемцима и користећи отсуство наших јачих снага дуж комуникације Никшић—Даниловград, успјели да загосподаре овом комуникацијом — свакако по наређењу Нијемаца, којима је она била веома потребна. С друге стране, држећи комуникацију Никшић—Даниловград, четници су хтјели да онемогуће оперативну и тактичку везу јединица Приморске оперативне групе са јединицама на лијевој обали Зете. Сматрајући да су тако изоловали Групу, четници су према Грахову упутили друге јединице са намјером да њене снаге униште или потисну у Херцеговину.

Штаб 2 корпуса није био задовољан радом Приморске оперативне групе, тим прије што је уочио поменуте тежње четника и знаке који су наговјештавали припреме четника у томе правцу, те јој је 1 марта наредио (Штаб групе је био на путу, а Штаб 6 бригаде је обједињавао команду над својом и 2 далматинском бригадом): да ликвидира четнике у рејонима Никшић—Даниловград и Даниловград—Загараћ (з. од Даниловграда); у садејству са једном бригадом 29 херцеговачке дивизије да ослободи Грахово, послије чега би ова остала у рејону Грахово—Вилуси ради дејства у правцу Требиња, Граба

и Врбање; једну своју бригаду (мисли да то треба да буде 6) да доведе на комуникацију Никшић—Даниловград са задатком да дејствује с обје њене стране; да, у погодном моменту, ноћним нападом, ослободи Даниловград и да испољи своја дејства на запад, према Катунској Нахији; 2 далматинску бригаду да постави у рејон Трубјеле (15 км з. од Никшића) и Трешњева (6 км и. од Грахова) са задатком да дејствује у правцу Црквица и Боке Которске с тим да према Боки дејствује 1 бокељски батаљон;³⁸ да врши маневар са свим јединицама, упућујући главне снаге на рејоне прикупљања четника „и тамо где Никшићки гарнизон испољи своје дејство према некој од ваших јединица“; и да дејствује партизански јер има доволно снага³⁹ и широк простор за маневровање.

Као што видимо, овим се наређењем Групи даје много задатака који су постављени више у духу директиве него једне оперативне заповијести, из које би се могло одредити тежиште дејстава по циљу, мјесту, времену и груписању снага, или бар по оперативној хитности. Судећи по свему, предност је требало да има Грахово, јер је оно од самог формирања Приморске оперативне групе било њен оперативски циљ.

Непријатељ је открио наше намјере чим је видио да су се на просторији западно од Никшића одједном нашле двије бригаде, од којих је једна била, већ врло добро позната, 2 далматинска. Четници су се надали да ће баш на тој просторији дочекати Западне савезнике, за које су мислили да ће их помоћи, а њемачке снаге биле су ту са задатком да спријече искрцавање Савезника. Све ово није сметало ни четницима ни Нијемцима да се заједнички окрену према јединицама Приморске оперативне групе.

³⁸ Овиме Штаб корпуса задржава много плиће 2 далматинску, која је по првобитном наређењу требало да се размјести у рејону Кривошије—Конавље, који су још дубље на југозапад и од самих Црквица, према којима треба тек дејствовати са правца Трешњева, јер се за јединице у Трубјели прије добија утисак да имају задатак да блокирају Никшић са запада.

Поред 6 црногорске и 2 далматинске бригаде, под командом Штаба Приморске оперативне групе били су: Бокељски батаљон, Никшићки и Ловћенски одред. (Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 182 од 1. 3. 1944 — Арх. ВИИ.)

³⁹ Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 101 од 11. 2. 1944. — Арх. ВИИ.

Око 10 фебруара Немци и четници су почели припреме за одбацивање наших снага са просторије Катунске Нахије.⁴⁰

У Подгорици су, 19 фебруара, њемачки и четнички главари одржали заједничку конференцију на којој су се Немци обавезали да ће четницима пружити помоћ. На тој је конференцији нарочита пажња посвећена питању одбране Грахова. Већ 26 фебруара четници су вршили покрет од Даниловграда према Чеву. Тога дана био је на путу према долини Зете један батаљон Ловћенског одреда, под командом Бошка Куљаче, упућен за 8 бригаду. Овај се батаљон сукобио са четницима у рејону Загарча, и, у садејству са батаљоном Зетског одреда, водио са њима борбу два дана. Четници су потисли ова наша два батаљона и продужили према Чеву.

Са правца Љешанске Нахије четници су пошли у напад 27 фебруара, нападајући прво на дијелове Ловћенског одреда у том рејону. Јачина непријатеља је била око 1.200 четника и 200 италијанских фашиста. Непријатељ је овдје имао 20 мртвих и 30 рањених.

Једна четничка колона, јачине око 500 војника, кренула је од Добрске Плоче (5 км од Цетиња, на путу за Ријеку Црнојевића) са намјером да зађе у позадину батаљона Ловћенског одреда у Ријечкој и Љешанској Нахији. На том правцу је ова колона наишла на једну чету Ловћенског одреда, која ју је дочекала јаком ватром из непосредне близине. Послије пола сата борбе четници су били разбијени и разбјежали се према Ријеци Црнојевића. У овој краткој борби четници су имали око 50 мртвих и рањених. Наше јединице нијесу имале губитака.⁴¹

Једновремено са горњим колонама кренула је још једна од Цетиња, исто у правцу Чева. Штаб Ловћенског одреда је закључио да се ради о озбиљнијој офанзиви на његову просторију па је прикупљао снаге и извукao их у Катунску Нахију, где се повезао са јединицама Приморске оперативне групе.⁴²

⁴⁰ Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од 11. 3. 1944 у 21.00 ч. — Арх. ВИИ.

⁴¹ „Историски записи“, април—јун 1951, Цетиње, књига VII, свеска 4—6, стр. 265, 266.

⁴² Штаб Ловћенског одреда, Бр. 32 од 10. 3. 1944. — Арх. ВИИ.

У духу ранијих настојања Приморске оперативне групе да се ликвидира непријатељски гарнизон у Грахову, Штаб 2 далматинске бригаде је одлучио, 2 марта, да га нападне са пет батаљона. Према подацима са којима је Штаб бригаде располагао у моменту доношења одлуке, у Грахову се налазило 120 Нијемаца, 50 жандарма и 50 четника са једним тешким бацачем, 2 лака бацача, 3 митраљеза „Бреда“ и неколико пушкомитраљеза.

Међутим, баш 2 марта стигао је у рејон Грахова Штаб Приморске оперативне групе (командант — Радомир Бабић, политички комесар — Јагош Ускоковић) који је наредио да 2 далматинска одустане од планираног напада, јер је ситуација тога дана била дosta компликована.

Четничке колоне које су почеле још у току фебруара да се концентрично крећу према рејону Грахова, овладале су биле Чевом и припремале се за напад на јединице Приморске оперативне групе. Стога је Штаб Приморске оперативне групе одлучио да прво разбије четнике па послиje да приступи ликвидацији Грахова. О своме је одмах извијештен Штаб 2 корпуса.

Четници су избили у неколико колона, о којима је обавјештајна служба, касније, имала овакве податке:⁴³

— прва колона, 1450 четника, мобилисаних на добровољној основи, врло добро наоружана и дрска, дошла је правцем Подгорица—Даниловград—Загарач—Марковина—Чево;

— друга колона, 600 четника, мобилисаних на добровољној основи, и ова дрска, дошла је правцем: Даниловград—Загреда—Марковина—Чево;

— трећа колона, 640 четника, присилно мобилисаних, кретала се правцем Ријека Црнојевића—Косијери—Томићи—Чево;

— четврта колона, 1600 четника, већином присилно мобилисаних, кретала се прво заједно од Цетиња до

⁴³ Штаб Приморске оперативне групе није имао ове и овакве податке када је дonio горњу одлуку, али их треба имати у виду ради тога да би се боље могла оцијенити одлука Штаба групе за напад и план за напад.

Чекања, па се ту подијелила у двије колоне те је десна пошла правцем Чекање—Ресна—Чево, а лијева правцем Чекање—Залази—Језера—Јасиковица—Бата;

— од Требиња, преко Ластве, кретала се четничка колона јачине око 800 војника;

— од Груде је дошла на Граб колона од око 500 четника.

Задатак прве четири колоне био је да прочисте сву широку просторију којом су пролазиле и да се састану у рејону Чева, па да са таквом снагом нападну са истока наше јединице у рејону Грахова и набаце их према Требињу на оних 800 четника од Требиња и 500 од Граба.

Иако Штаб Приморске оперативне групе, као што напријед рекосмо, није имао све ове податке, он је ипак увидио и оцијенио да су четничке снаге доста јаке и да су оне сада важнији циљ него Грахово.

У духу своје одлуке да се прво обрачуна са четничима, Штаб групе је, с обзиром на податке са којима је располагао, саставио и план за напад. По томе плану:

— 2 далматинска бригада (без једног батаљона) са једним батаљоном Ловћенског и једним Зетског одреда, напада четничке колоне које се крећу правцима: Марковина—Ластва—Убли, Његуши—Бата и од Чева. Пошто заузме Чево, даље гоњење четника треба да предузму батаљони Ловћенског и Зетског одреда, а 2 далматинска бригада, са Бокељским батаљоном, да се врати у рејон Тоспуде (3 км од Трешњева)—Трешњево—Доњи Извор (ј. од Трешњева), где ће добити даљи задатак.

— 6 црногорска бригада (без два батаљона) са три батаљона Никшићког ПО, блокира непријатељски гарнизон у Никшићу на тај начин што затвара излазе из гарнизона у правцу Лукова, Горњег Поља, Кочана, Трубјеле и Броћанца. При затварању ових праваца бригада је имала да дејствује активно, нарочито ноћу. Предвиђено је било да се комуникације које воде у Никшић поруше или да се на њима поставе барикаде. Један батаљон 6 бригаде имао је да буде на правцу Грахова, а један, као општа резерва, у с. Рокочи.

— Група батаљона (један батаљон 2 далматинске бригаде, један 6 бригаде и један Никшићког одреда) имала је да држи у блокади Грахово, затвори правац од

Рисна и не дозволи непријатељу да, избијањем на Драгаљ, угрози десни бок и позадину 2 далматинске бригаде.

— 12 херцеговачка бригада, са једним батаљоном 2 далматинске бригаде, предвиђеним за резерву, напада непријатељску колону која се креће од Требиња, а са два батаљона обезбеђује правац од Билеће преко Вилуса.

— Општа резерва — батаљон 6 бригаде — имала је да буде у с. Рокочи с тим да је може употребити и командант 2 далматинске бригаде с обзиром на то да је био далеко од Штаба Приморске оперативне групе.

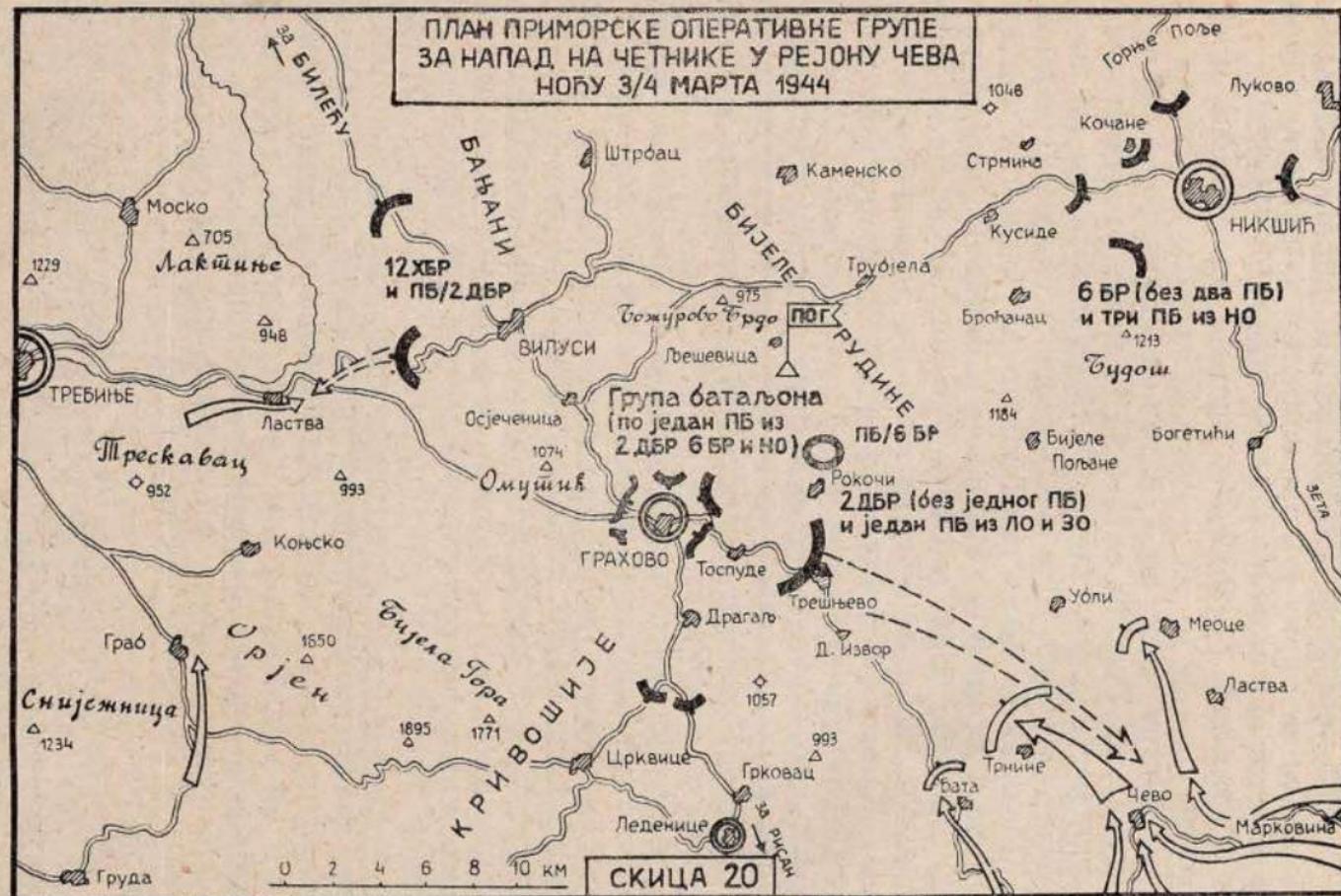
Планом је било предвиђено да јединице под командом 2 далматинске бригаде и батаљони који блокирају Грахово буду, у случају теже ситуације, тијесно повезани да би се оријентисали на правац Бијеле Рудине—Бањани. У том случају (тежа ситуација) би јединице према Никшићу и оне према Требињу и Билећи остале као заштита са задатком да створе могућност Групи, која дејствује југоисточно, да се извуче.

Штаб Приморске оперативне групе имао је да се смести у Љешевици.

Ако упоредимо снаге Приморске оперативне групе, које су одређене за напад, са четничким, које треба да буду нападнуте, видјећемо да на прве четири колоне, укупне јачине ~~4.290~~ четника, напада 5 наших батаљона, укупне јачине, свакако, не више од 700 бораца (и ова је цифра превелика с обзиром на то да је 2 далматинска бригада тих дана била бројно доста слаба, а батаљони из одреда нијесу просјечно прелазили преко 100 бораца). На колону од Требиња, јачине 800 војника (ако рачунамо и 500 на Грабу, онда 1.300), нападају четири наша батаљона, свакако не јачи од 600 бораца укупно. Остале снаге не врше напад него се постављају да спријече придолазак нових непријатељских снага.

Као што видимо, однос снага, које ће се сукобити, износи у најбољем случају за нас око 3,5 : 1 у корист непријатеља.

Из плана се не види час почетка напада, те се не може рећи да ли је Штаб групе рачунао и на ноћни напад. Највјероватније да јесте. Не види се ни јасно изражено тежиште напада. У сваком случају, одлука је смјела. Штаб је био свјестан и ризика, јер је предви-

дио и „тежу ситуацију“ и за њу рјешење. У оваквој ситуацији и у тадашњим условима нашега рата овакво предвиђање има мјеста. Важно је и оно мјесто из одлуке где се наређује спречавање интервенције нових непријатељских снага.

Ово је напад без одређивања основних праваца потчињеним јединицама. О томе треба да одлуче њихови команданти. Због тога заповијест Штаба Приморске оперативне групе, која садржи све одредбе, изнијете у плану, и претставља вишег директиву него заповијест. У напад се полази из центра, а зоне напада се могу ширити онолико колико дозвољавају сопствене снаге, с једне, и колико то непријатељ буде наметнуо, с друге стране.

Резерве у нашој ратној пракси врло ријетко сријетамо, сем у замашним операцијама виших оперативних група или операција којима руководи ВШ. Због тога, одређивању резерве у овом случају треба поклонити нарочиту пажњу, јер је ситуација неминовно захтијевала резерву.

Одређивање јединица које ће вршити гоњење на правцу главних снага непријатеља, такође мора бити запажено. Само општа резерва Групе стоји мало несигурно, јер на њу имају право два команданта, а то значи да може бити и једног и другог или ни једног ни другог.

Одређивање правца извлачења у случају неуспјеха има у овом плану посебан значај. Ми смо у рату често, баш због тога што нијесмо тако поступали, доживљавали неугодности. Штаб Приморске оперативне групе предузeo је мјере да отклони такве евентуалности. У моменту одлучивања за напад на бројно јачег непријатеља потребно је предвидјети и ове „теже ситуације“ те и за њих предвидјети поступке и саопштити их потчињеним штабовима. Потребно је, dakле, планирати развој боја за двије варијанте: за успешно и за неуспешно развијање напада. Многи примјери из наше ратне праксе говоре да је често одиграло спасоносну улогу баш оно мјесто у заповјести за напад, где се дају директиве за рад у случају неуспјеха. Погрешно је запоставити ову чињеницу, која је саму себе у пракси оправдала. У посљератним дискусијама и у обуци многи наши другови категорички негирају командантима право да у своје одлуке уносе такве одредбе, правдајући то

тиме што би потчињени старјешина, при извршавању таквих одлука, могао приступити „повлачењу“ или „извлачењу“ и онда када то стварно ситуација не захтијева. Морал и борбеност наших старјешина ово најсвестра- није побијају. Примити „здраво за готово“ овакве прет- поставке значило би умањити улогу и степен комуни- стичке свијести нашег старјешинског кадра. Ја мислим, па и тврдим, да би био врло слаб онај наш командант који, при доношењу одлуке за напад на знатно бројни- јег непријатеља, не би предвидио и рјешење за „тежу ситуацију“, у којој мора сачувати своје људство — за друге нападе, који ће на крају сломити и тог бројнијег непријатеља.

Гарнизон у Никшићу био је дosta далеко од терена на коме ће се вршити напад, али га је Штаб групе блокирао скоро са свих страна. И ово има свој специјални смисао који се састоји у томе да се гарнизон веже за своје недаће, јер се иначе из њега може интервенисати разним правцима према Грахову.

При доношењу овакве одлуке, пресудну улогу је одиграо однос морала и борбености наших и четничких снага, где смо ми били у преимућству. Бројни однос, који је био у корист четника, ни овом приликом није играо важнију улогу.

Напад је предузет по плану.⁴⁴ Какав су успјех имале наше јединице на правцу главних четничких снага може се видjetи по овом дијелу извјештаја Штаба Ловћенског одреда:

„Кад смо добили овај батаљон Далматинаца, ми смо припремили план за напад и у ноћи између трећег и четвртог марта напали непријатеља на положајима где је била његова главница: на сектору Трњине—Доловско Корито—Меоца и разбили га нанијевши му страшне губитке. Досада је избројано преко 130 мртвих, а сигурно је да их има по овим јамама још велики број. Зарабљено је око 80 од којих је пришло нашој војсци тридесет.“⁴⁴⁵

А Штаб Приморске оперативне групе о овоме нападу каже:

⁴⁴ Не располажемо детаљима о току напада.

⁴⁵ Штаб Ловћенског одреда, Бр. 32 од 10. 3. 1944. — Арх. ВИИ.

„Непријатељ је нападнут 3—4. ов. мј. у правцу Бате и Чева и сручен у жицу код окупатора. Налет наших јединица био је жесток, тако да код непријатеља једва да су по двојица ушла у окупаторски блок. Знамо тачно да је непријатељ имао 110 мртвих, 130 рањених и 85 заробљених, док за један велики број, који нијесмо видјели или нијесу пронађени, а и због тога што још нијесмо прикупили све податке, не можемо јавити.“⁴⁶

ЈОШ ДВА НЕУСПЈЕЛА НАПАДА НА ГРАХОВО

Послије оваквог успјеха у нападу на четнике, Штаб Приморске оперативне групе вршио је припреме за ослобођење Грахова.⁴⁷ Напад је био организован без

⁴⁶ Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од 11. 3. 1944 у 21.00 ч. — Арх. ВИИ.

⁴⁷ У уводном дијелу своје заповијести за напад на Грахово, који је одложио Штаб Приморске оперативне групе, Штаб 2 далматинске овако описује одбрану Грахова:

„Ровови. На улазу у град идући од Вилуса, са лијеве стране цесте, поред куће попа Крсте, налази се један ров польског типа са посадом од 3 човјека (Нијемци) са једним аутоматским оруђем; а) поред куће попове налази се кућа Мирка Булајића испред које се налази један бункер у правцу Дервиша са посадом 2 Нијемца и 1 жандарм са 1 аутоматским оруђем; б) на цести Трешњево—Грахово са лијеве стране на удаљености од 20 метара од првих кућа налази се један откривени ров са посадом од 2 Нијемца и 1 жандарм са једним аутоматским оруђем; в) на цести Рисан—Грахово са десне стране цесте на улазу у Грахово налази се један откривен бункер са посадом од 3 човјека и 1 пушкомитраљез; г) на истом правцу са лијеве стране цесте (није провјерено) налази се један ров са аутоматским оруђем; д) око Умца (к 722) према Стреканици и Џеровом Ждријелу налази се неколико ровова (стрељачких заклона) чији распоред није точно утврђен, свакако посједнут са аутоматским оруђима оријентисаним према Џеровом Ждријелу и Горњем Граховском Пољу; ђ) на самом Умцу налази се један италијански бункер посједнут од Нијемаца. Око њега налази се и тешки баџач оријентисан у правцу Кличевца.

Распоред непријатеља. Нијемци су на бункерима и утврђењу Умца. Њемачки штаб налази се у кући Симе Бориса (горњи спрат), поред куће Косте Даковића. Магацин се налази у кући Дреке Вујачића. Такође Нијемци станују у кућама Дреке Вујачића, Гојка Даковића и Живка Миловића. Жандарми станују у Жандармериској касарни. Четници се налазе споља у с. Баре.“

два батаљона 6 бригаде који су пошли на комуникацију Никшић—Даниловград. Ловћенски одред и Зетски батаљон дејствовали су на просторији Загарача. Напад на Грахово није успио. Због тога Штаб корпуса, у својој депеши, прво негодује па онда наређује:

„Зашто сте дозволили да вам и други напад на Грахово не успије? Ако то није скопчано са великим губишима употребите све ваше снаге и Херцеговачку бригаду и узмите Грахово да би осигурали даљи продор. Без Грахова ви не можете ићи ка Јужној Далмацији и Западној Боки.“⁴⁸

За разлику од уопштених и готово перспективних задатака, постављених Приморској оперативној групи директивом коју смо већ изложили, у овој депеши Штаб 2 корпуса јасно истиче значај Грахова. Оно је заиста постало кључна тачка приморског сектора, а овај је сектор важан оперативски циљ и за једну и за другу страну.

Послије горње депеше обновљен је напад на Грахово, али је Штаб Приморске оперативне групе морао и овога пута да извијести:

„Обновљени напад на Грахово није успио. Непријатељ је на малом простору организовао врло добру одбрану. Снијег који пада већ 6 дана нарастао је много да ликвидацију Грахова умногоме смета. Направићемо малу паузу а са Шегртом ћемо се споразумјети да у наредном нападу и Херцеговци учествују. Грахово је досада 4 пута нападано. Његову ликвидацију отежава прва грешка, када га је требало изненада лако узети...“⁴⁹

Штаб Приморске оперативне групе, анализирајући у једном извјештају четири неуспјела напада на Грахово,⁵⁰ долази до ових закључака:

⁴⁸ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 6/2, 394.

⁴⁹ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 6/2, 394.

⁵⁰ Немамо података на основу којих бисмо детаљније обрадити ове нападе на Грахово. Они то заслужују тим прије што су овакви примјери ријетки у нашој ратној пракси, нарочито кад су у питању овако мали гарнизони. То је, неспорно, велика штета, јер су планови за сваки нов напад морали бити различити с обзиром на то да претходни није имао успеха. Интересантно би било видjetи у чему су биле те разлике. Остаје нам да чекамо проналазак документације или описе некога од учесника.

1. Висок снијег који је падао скоро непрекидно не-
дјељу дана ометао је лако и брзо кретање јединица у
нападу, нарочито бомбаша, по широком брисаном про-
стору.

2. Јако утврђени гарнизон са великим бројем ауто-
матских оруђа и минобаџача имао је савршено органи-
зован систем ватре, до максимума прилагођен земљишту.

3. Прва два напада нијесу вјешто припремљена, а
највећи им је недостатак био што није коришћено из-
ненађење.

4. Одбрана Грахова се послије сваког напада све
више допуњавала те је већ постала тако организована и
јака, да се није могла савладати без тешких оруђа и
великих губитака.

5. Послије овогико неуспјеха борци су већ почели
помало да сумњају у могућност освајања Грахова.

6. На саму варош се није могло ангажовати много
снага.⁵¹

Неуспјеху су, бесумње, највише допринијели добро
организован систем ватре браниоца, неостварено изне-
нађење од стране нападача и недостатак тешког наору-
жања. Ове три чињенице треба имати у виду и извући
поуке.

Недостатак у тешком наоружању побудио је Штаб
Приморске оперативне групе да од Штаба 2 корпуса
тражи бар један топ 75 мм. На ово су их навели не-
успјеси на Грахову и слична организација одбране оста-
лих насељених мјеста која су била у зони дејстава
Приморске оперативне групе.

ДЕЈСТВА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ ПОЛОВИНОМ МАРТА

На основу закључака које смо већ изнијели, Штаб
Приморске оперативне групе донио је одлуку да у на-
падима на Грахово направи дужу паузу и да за вријеме
ње изврши опсежније и цјелисходније припреме.
У току припрема Штаб групе је одлучио да за поновни

⁵¹ Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од
11. 3. 1944 у 21 ч. — Арх. ВИИ.

напад блокира Грахово са једном бригадом, а са другом да дејствује у правцу Леденица (сјев. од Рисна) и Црквица и даље у дубину Кривошија, но првенствено треба што прије ослободити 6 бригаду од комуникације Никшић—Даниловград.⁵²

У духу овакве одлуке Штаб групе је издао; 11 марта у 21 час, наређење о новом распореду и задацима својих бригада, по коме:

— Штаб 6 бригаде формира групу батаљона са тешиштем дејства на комуникацији Никшић—Даниловград. У ову групу улазе: два батаљона 6 бригаде, Никшићки и Колашински одред, као и два батаљона Зетског одреда. Задатак: посјести комуникацију Никшић—Даниловград и спријечити сваки непријатељски саобраћај њоме, те је стога порушити на подесним мјестима; у садејству са Никшићким одредом заузети Уздормир (к 852) — сјев. од Никшића —; заузети положаје који доминирају Царевим Мостом (ј. од Никшића); у садејству са батаљонима Зетског одреда, који се налазе на лијевој обали р. Зете, заузети Тараш (сјев. од Даниловграда) и, по могућству сам Даниловград.

— 2 далматинска бригада, са осталим батаљонима 6 бригаде и партизанским јединицама, блокираће непријатељски гарнизон у Грахову и дејствовать у правцу Леденица и Црквица, очекујући поновни напад на Грахово.⁵³

Упоређујући овај план дејства Штаба Приморске оперативне групе са директивом Штаба 2 корпуса од 1 марта, види се да је Штаб групе, када му није успјело да ослобodi Грахово, желио да бар ликвидира четнике на простору Никшић—Даниловград и да заузме Даниловград.

Што се тиче примједбе Штаба 2 корпуса да Група није испољила онолику активност колико је било потребно, Штаб групе каже:

„...Пошто се на овом сектору досада уочавала неактивност, предузели смо све мјере за активизацију овог сектора, како на војном тако и на политичком пољу...“⁵⁴

⁵² Штаб Приморске оперативне групе, Стр. пов. бр. 11 од 11. 3. 1944 у 21 ч. — Арх. ВИИ.

⁵³ Исто.

⁵⁴ Исто.

Одлучивши још раније да батерију италијанских топова 75 mm пребаце из Подгорице у Никшић, као замјену за топове 105 mm, Нијемци су је 11 марта упутили комуникацијом Подгорица—Даниловград—Никшић. Њу је сачекала засједа једног од батаљона 6 бригаде, који су се одраније налазили на овом сектору, и разбила је. Између осталог, овдје је заплијењен и један италијански топ 75 mm, али га борци нијесу могли извући из великог снијега.

Тек што је батаљон завршио бој са овом колоном, од Никшића се појавила друга њемачко-четничка колона. Развио се бој и са њом. У овој борби непријатељ је имао 70 мртвих Нијемаца, чије је љешеве оставио на снијегу.

Јединице 6 бригаде прекинуле су још телефонску везу на линији Никшић—Даниловград, уништивши све стубове и жицу на отсјеку Обадов Бријег (404)—Богетићи.

Гарнизон у Никшићу морао се бар једанпут мјесечно снабдијевати из Подгорице. Међутим, наше су снаге непрекидно биле на комуникацији Даниловград—Никшић. Да би ову комуникацију ослободио, непријатељ је организовао напад од Никшића и Даниловграда. У њему су овога пута учествовали: 2 батаљон (без једне чете) 363 пука, дијелови 13 чете, један вод 1 чете, један вод артиљерије, дијелови 1 батаљона 363 пука 181 њемачке дивизије и четници из Никшића и Орје Луке. Наше јединице, послије жестоке борбе, морале су напустити ову комуникацију. Непријатељ није имао снаге да је обезбиједи за дуже вријеме па се већ послије неколико дана повукао у гарнизоне у Никшићу и Даниловграду. Послије овога непријатељ је западао често у такву ситуацију да из Даниловграда посматра наше снаге на комуникацији, а да не може ништа против њих да предузме, јер му то снаге нијесу дозвољавале.

Тежиште борби у Црној Гори било је ових дана пренијето у рејон Грахова. Четници, потпомогнути Нијемцима и њиховом артиљеријом, пробили су се 14 марта с југа у Грахово. Јединице Приморске оперативне групе успјеле су у току 15 и 16 марта да их збију у Грахово и Драгаљ. Акције наших јединица кочио је

и даље велики снијег, који им је одузимао брз и еластичан маневар.

Комуникација Никшић—Даниловград прелазила је у ово вријеме из руке у руку.

Због активности Приморске оперативне групе, почев од долине Зете па до близу Требиња, Нијемци су се нашли у незгодној ситуацији, и то баш на терену, који су морали бранити од нас и Савезника. Стога су наредили четницима да по сваку цијену, наравно, и уз њихову помоћ, овладају комуникацијом Никшић—Даниловград.⁵⁵ На основу тог наређења вршene су опсјежне припреме. Наше јединице, дознавши за те припреме и намјере непријатеља, предузеле су са своје

⁵⁵ Још 19 децембра 1943 године ЗАВНОЦГ и Б (Земаљско антифашистичко вијеће народног ослобођења Црне Горе и Боке) истакло је потребу да се отпочне са координацијом рада свих позадинских организација и оперативних јединица. Половином марта 1944 године оно још једанпут подвлачи важност те координације: „Потреба овакве координације од велике је важности, како по питању учвршћивања јединства нашег народа, тако и остварењу јединства фронта и позадине. Оно је потребно ради политичког и организационог учвршћивања наше позадине. Тамо где је координација рада правилно спроведена, дати су врло позитивни резултати, и то како по питањима која смо горе навели, тако и по питању сужбијања евентуалних грешака, које се ту и тамо појављују. Нарочито се појављују грешке по економским питањима (реквизиције, конфискације и сл.). Међутим, економско питање у суштини је политичко питање и ако се оно буде правилно спроводило, без обзира на доста лоше економске прилике, неће се негативно одразити на расположење оних код којих се ти економски извори налазе. Наш народ је показао да хоће да се бори за слободу и да је спреман подносити сваку жртву за њено коначно извојевање. Али свако неправилно и неправедно рјешење ових питања може да се негативно одрази на расположење народних маса. Но, не само да се координација рада показала као врло корисна на сужбијању грешака из ове области, већ и осталих грешака ма одакле оне потицале и ма којега се питања оне тицале.

Органи власти који долазе у обзир за координацију рада јесу: НО одбори, команде подручја, команде мјеста и оперативне јединице. На овим савјетовањима треба увијек да буду заступљене антифашистичке организације омладине и жена. Ако се у мјесту, где се одржава савјетовање, или у близини налази неки члан АВНОЈ-а или ЗАВНО-а треба и њега позвати...“

(Извршни одбор ЗАВНО-а за Црну Гору и Боку, Бр. 107 од 13. 3. 1944; 1/4—3, 392.)

стране потребне мјере. Послије изведених припрема, Нијемци и четници, у јачини око 1.500 војника, пошли су 19 марта у напад дуж комуникације од Даниловграда према Никшићу. Тамо су већ били припремили заједнички отпор један батаљон 6-те, на десној обали Зете, и два батаљона 7 бригаде на лијевој обали. Непријатељ је наступао широким фронтом источно и западно од комуникације. Развила се борба која се пренијела и на слједећи дан, када су непријатељу стигла појачања из Подгорице: 20 камиона са њемачким војницима и материјалом. Док се водила борба за комуникацију, позадински радници су обавијестили да у Никшићком гарнизону влада глад. Вјероватно је због тога непријатељ био тако упоран те је послије жестоких борби и уз велике губитке успио, 21 марта, да овлада једним дијелом Павковића и Вражегрмација, на лијевој обали Зете. Одбачен је и батаљон 6 бригаде, који је био на десној обали.

Једновремено са борбом на комуникацији Даниловград—Никшић, јединице Приморске оперативне групе разбиле су око 1.000 четника у Љешанској Нахији, најијевши им губитке од 26 мртвих, 30 рањених и 102 заробљена. Овај продор у Љешанску Нахију претставља почетак усмјеравања дејства и према комуникацији Подгорица—Ријека Црнојевића—Цетиње, а на основу одлуке Штаба 2 корпуса да, у додгледно вријеме, предузме акције ширих размјера у долини Зете.

ПОВЕЗИВАЊЕ ШТАБА 2 КОРПУСА СА НОВ АЛБАНИЈЕ

Раније смо видјели како је Штаб 2 корпуса остваривао везу са Народноослободилачким покретом у Македонији и Србији. Овдје ћемо се упознati са изводом из писма Штаба корпуса Главном штабу НОВ и ПО Шћипније (Албаније), јер је то још један доказ наше несебичне помоћи народу те мале земље да се ослободи туђега јарма:

.... Са покојним Васком, који се од нас враћао у тај штаб, били смо се споразумјели по питању координације дејства Ваших и наших ослободилачких снага у борби против заједничког нам непријатеља — њемачког окупатора и његових слугу.

Сматрамо да ће бити од обостране користи успостављање што тјешњег контакта у претстојећим операцијама између Ваших и наших јединица на граници наше и Ваше земље и успостављање што тјешње везе у циљу обавјештавања о покретима непријатељских снага, те Вашим и нашим намјерама.

С друге стране, Ви знате да нам реакција из Сјеверне Шћипније, руковођена од Косовског комитета, ствара велике тешкоће и да ми већ скоро пола године држимо фронт према новој, од окупатора створеној, граници велике Шћипније. Та реакција, руковођена од стране њемачких официра и гестаповаца, уско је повезана са четницима Михаиловић—Недић у Црној Гори и Санџаку и са муслиманима са територије Источног Санџака, даје азила на територији старе Шћипније четничким бандама, те је тако створен, захваљујући присуству њемачког окупатора, општи блок противу нас.

Ми предузимамо све са своје стране, заједно са друговима из Космета да разбијемо, с једне стране, тај блок, а с друге стране, мишљење које о нама влада у Космету у Сјеверној Шћипнији и учинило је то да нијесмо предузимали веће војничке операције.

Њемачки окупатор и његове слуге из Косовског комитета успјели су да уједине народ Сјеверне и Сјевероисточне Албаније у борби противу нас и успјели су убиједити тај народ да смо ми „српска“ и „комунистичка“ војска, те их заплашили једним и другим бауком. У два маха су их Њемци гурнули на нас, но оба пута војска Косовског комитета била је потучена и нанешени јој велики губици на сектору: Андријевица—Чакор. Други пут смо заробили око 25 Шћиптара и већину смо пустили својим кућама, што је добро политички одјекнуло. Данас је углавном устаљен фронт на том сектору, но је врло вјероватно да ће их Њемци поново гурнути на нас и потпомоћи им извјесним својим снагама, обећавајући им дио наше слободне територије.

Ми имамоовољно снага да разбијемо те банде ако пођу на нас саме или са мањим њемачким снагама, но ако буду потпомогнуте од једне или више њемачких дивизија, ми би вјероватно морали напустити извјестан дио граничне слободне територије. Врло је вјероватно да би у том случају њемачки окупатор гурнуо и онако бандитску војску Косовског комитета на клање нашег невиног живља, те би то, у односу на будуће односе наших земаља, могло имати тешких посљедица. Ми и данас имамо велике муке да објаснимо једном дијелу народа из Васојевићке Нахије, да читав шћипнијски народ није противу нас и да се не треба светити звјерским методама: клања, паљења, мучења итд.

С друге стране, ми предузимамо све мјере да би народу Космета и Сјеверне Албаније објаснили циљеве наше борбе, а посебно народу старе Шћипније да ми

немамо никаквих завојевачких намјера према Албанији, но то нам иде тешко због немогућности да нас Ви подржите и због тога што тај народ није упознат ни са циљевима Народноослободилачке војске Шћипније. Ми ћемо, као Штаб корпуса, ових дана издати један проглас народу Космета, у коме ћемо се обратити и Шћиптарима и у коме ћемо им објаснити наш став, како по питању Југославије тако и по питању наших односа са Шћипнијом. Ви знате да ми стојимо на становишту, да ни један педаљ наше земље, за чију се слободу ми боримо већ три године и дајемо најбоље синове наше земље, нећемо уступити никоме, а још мање онима који су успјели да приграбе неке наше покрајине уз подршку окупаторских трупа.

Ми мислимо да би и Ви требали издати, са Ваше стране, проглас овим крајевима, јер би се тако ова два прогласа допунила и било би обостране користи. Ми морамо предузети све да убиједимо наше народе, да је наш заједнички непријатељ њемачки окупатор и да ми морамо сарађивати у борби противу тог нашег заједничког крвника, а за слободу и срећу наших земаља.

Ми данас располажемо са јаким и добро наоружаним снагама и вјероватно је да ћемо добити задатак даљег чиšћења територије и успостављања власти на том правцу, те сматрамо:

1) да је потребно да Ваше снаге дјеломично оријентишу снагама и вјероватно је да ћемо добити задатак даљег чиšћења територије и успостављања власти на том правцу, те сматрамо;

2) да упорно објашњавате циљеве наше борбе народу у Сјеверној Албанији и Космету, у циљу садејства нашим снагама;

3) да се требате чврсто повезати са нама, а да би повезивање наших и Ваших јединица имало далекосежнијих политичких посљедица, како у борби против окупатора данас, тако и у борби против реакције која је везана за окупатора, како данас тако и сјутра.

Осим овога, ми сматрамо да би Ваше, и онако неактивне групице у Сјеверној Албанији, требали појачати са једном солиднијом јединицом, која би се директно повезала са нама и која би дејствовала на комуникацији: Тузи—Скадар, ослањајући се на наше јединице у околини Подгорице (Кучи). Дејство те јединице на тој комуникацији било би од огромног војничког значаја, како за нас тако и за Вас, с једне стране, а с друге стране, она би успјела да окупи Ваше групе у Сјеверној Албанији и да мобилише дио Шћиптара на граници Црне Горе и Шћипније. Преко те јединице ми би имали стални контакт са Вами и било би донекле обједињено наше заједничко дејство.

Ми би ту јединицу наслонили на наше јединице, указали јој војничку и политичку помоћ, снабдијевали је од пошиљки које добијамо од Савезника и дали јој

једну радио-станицу преко које би одржавали везу са Вама. У случају да та јединица буде истиснута са те територије, ми би је прихватили на нашу слободну територију и указали јој братску помоћ.

Ми предузимамо све мјере да на територији Тузи—Хоти формирајмо један мањи шкипнијски партизански одред, а да ли ћемо у томе успјети, то ће много зависити од снага реакције на том сектору.

Ви сте вјероватно чули преко радија о огромној војсци, коју смо створили у Југославији, која данас броји више од 300.000 бораца и спремна је да не само изведе ослобођење наше отаџбине, већ да пружи братску руку и осталим народима Балкана и југо-источне Европе. Ми смо поносни, да је наш маршал Тито постао једна од најпопуларнијих личности у свијету и персонификација херојске борбе потлачених народа Европе у борби противу мрских завојевача и да ћемо, вођени другом Титом, и Вама моћи једнога дана указати већу помоћ и подршку.

Наше садељство још више ће убиједити наш народ и Ваш народ у потребу што енергичније борбе противу заједничког непријатеља и ми треба да предузмемо заједнички све кораке да би тако унишитили што више њемачких фашистичких бандита и приближили дан коначне побједе.

Желимо Вам сваку срећу у херојској борби противу њемачког окупатора и домаћих слугу.⁵⁶

⁵⁶ Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 252 од 26. 3. 1944 у 21.30 ч.;
40/2, 392.

НАПАД НА НЕПРИЈАТЕЉСКЕ ГАРНИЗОНЕ У ДОЛИНИ ЗЕТЕ

Штаб 2 корпуса је, резимирајући резултате дејства у времену од 5. децембра 1943 до 31. марта 1944 године, закључио да су његове јединице у овом периоду извршиле све постављене задатке и у борбама са Нијемцима, четницима, муслиманској милицијом, Бугарима, недићевцима, усташама и домобранима, нанијели непријатељу велике губитке. Нарочито тешке борбе вођене су на комуникацијама: Пријепоље—Пљевља—Чајниче; Прибој—Рудо; Пљевља—Коврен; Пљевља—Пријепоље—Бродарево; Андријевица—Чакор; Никшић—Даниловград—Подгорица; Подгорица—Цетиње; Даниловград—Чево—Цетиње; Никшић—Трубјела—Вилуси—Требиње; Вилуси—Грахово—Рисан. У духу директиве ВШ, у овом су периоду формиране Приморска оперативна група и 37 санџачка дивизија.¹

НАПАД НА КОМУНИКАЦИЈУ НИКШИЋ—ДАНИЛОВГРАД

Раније смо видјели да је Штаб 2 корпуса одлучио концем марта да у долини Зете предузме акције ширих размјера.

У духу директиве Штаба корпуса, базиране на тој одлуци, Штаб Приморске оперативне групе издао је

¹ Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 271 од 31. 3. 1944; 36/4, 392.

29 марта заповијест, којом је дао нове задатке својим јединицама.

Друга далматинска бригада добила је задатак да потпуно овлада комуникацијом Никшић—Даниловград, не дозволи по-везивање непријатељских снага из Даниловграда и Никшића и затвори правце Никшић—Вилуси и Никшић—Броћанац, као и све излазе из Никшића. У том циљу три њена батаљона имала су да затворе правац Никшић—Даниловград, а један Никшић—Вилуси, док батаљони Никшићког одреда затварају остале правце. И одржање комуникације и блокада Никшића срачунати су на активно дејство, које треба да се испољи у сталном узнемирању гарнизона у Никшићу и Даниловграду, као и сталним нападима на околна села, у којима су се прикупљале четничке групе. Ова бригада је имала и да одржава сталну везу са јединицама 29 херцеговачке дивизије према Грахову.

Шестој бригади је наређено да се оријентише на комуникацију Цетиње—Подгорица са задатком да чисти Љешанску Нахију, а послије да са истим задатком скрене западно према селима дуж комуникације Ријека Црнојевића—Цетиње, с једне и друге стране пута, с тим да је и прекине. Поред тога, она је имала да затвори и правце Даниловград—Чево и Чекање—Чево. Под команду Штаба 6 бригаде стављен је и Ловћенски одред. Бригади су издата и упутства да дејствује путем брзих и снажних налета, а помоћу брзопокретних маневарских групица да се појављује свуда и удара непријатеља где је најосјетљивији.

Орјенски одред, са два своја батаљона, имао је да се постави у рејон Тоспуде—Забуковица са задатком дејства на непријатеља у рејону Црквице—Драгаљ—Грахово. Главни задатак ових батаљона је био мобилизација људства.

Један батаљон 2 далматинске бригаде предвиђен је да држи у блокади Грахово до доласка дијелова 29 дивизије.

За Штаб Приморске оперативне групе одређен је рејон Чева.

Како је у међувремену непријатељ овладао комуникацијом Даниловград—Никшић, то је Штаб Приморске оперативне групе одлучио да га нападне са шест батаљона на отсјеку Богетићи—Загреда, те је издао нову заповијест² за напад по којој: 2 далматинска ударна бригада, са два своја и два батаљона 6 бригаде, има да формира двије колоне и изврши напад прав-

² Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе, депеша од 1. 4.; 5/4, 397.

цима с. Меоце—с. Миљевићи—с. Богмиловићи и с. Загарада—с. Загреда—Ржиште—Долови, са задатком да разбије непријатеља на овој просторији и прекине комуникацију код Богмиловића и Обадова Бријега; 6 црногорска ударна бригада са једним својим и батаљоном 2 далматинске има да напада правцем Броћанац—Медвеђа—Стубица и правцем Љескови Доли—Богетићи, са задатком да овлада рејоном Стубица—Богетићи—Церово—Добруш и да се споји са јединицама које овлађују рејоном Миљевићи—Богмиловићи и тако избије на комуникацију; један батаљон 2 далматинске поставља се у рејон Кусида. Почетак напада предвиђен је за 2 април у 20 часова.

Штаб 3 дивизије наредио је Штабу 7 бригаде да овом нападу садејствује са два своја батаљона, који се налазе на лијевој обали Зете.

Једновремено са нападом на комуникацију, јединице 3 дивизије које су блокирале Подгорицу, Спуж и Даниловград, имале су да врше демонстративан притисак на ове гарнизоне, како непријатељ не би могао слати појачања против јединица Приморске оперативне групе. Оне су имале задатак и да сруше мост на Морачи у Биочу.

Јачина непријатељских снага које су наступале од Никшића лијевом обалом Зете на батаљоне 7 бригаде била је око 1.500 четника. Неколико стотина Нијемаца наступало је десном обалом Зете.

И непријатељ је демонстрирао. Снагама од 800 војника (четника и италијанских фашиста) он је предузео испад из Подгорице.

У тешким борбама за комуникацију између 2 и 4 априла, ова је прешла у наше руке. Непријатељ је имао 31 мртвог Нијемца (1 официр) и велики број рањених. Наши губици су били: 9 мртвих и 15 рањених; међу мртвима су били командант 3 батаљона 2 далматинске бригаде и његов замјеник.

Испадима из Подгорице непријатељ је успио да овлада Казновицом (к 249) и Церовицом. На том правцу он је имао 70 мртвих. Он је имао успеха и у нападу према Кучима.

Распоред Приморске оперативне групе, 4 априла, био је: 6 бригада у рејону Комани—Љешанска Нахија, а 2 далматинска на комуникацији Никшић—Даниловград.³

*

Док је долина Зете тутњила од борбе, у долини Мораче, 1 априла, орила се пјесма поводом свечаног формирања 9 црногорске ударне бригаде (Штаб бригаде: командант — Војо Тодоровић, политички комесар — Милисав Колјеншић)⁴, — четврте по реду формирања од долaska наших јединица у Црну Гору септембра 1943 године. Ово је био још један, али не и посљедњи доказ, да је црногорски народ био за Народноослободилачку борбу и за своју бољу будућност у слободној домовини. Новоформирана 9 бригада ушла је у састав 3 дивизије и одмах добила задатак.

*

Борба за област: долина Зете—Цетиње—Требиње—Билећа све више је расла. Херцеговачка дивизија вођила је непрекидно борбе у рејону Требиња и Билеће. Непријатељ је био још увијек блокиран у Грахову, али му је 5 априла успјело да из приморских гарнизона прикупи снаге од око 1.000 Нијемаца и 1.800 четника за напад на јединице Херцеговачке дивизије. Овај напад је имао да услиједи од Грахова и Laстве (на комуникацији Требиње—Вилуси). Двадесет девета херцеговачка дивизија била је тога дана у сљедећем распореду:

— 12 бригада и један батаљон 10 бригаде у рејону Велимља са задатком дејства на комуникацији Билећа—Вилуси—Трубјела;

— 10 бригада на просторији Гацко—Плана—Билећа са задатком да дејствује према Требињу, а по потреби и према Невесињу;

³ Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/4, 397.

⁴ Наредба Бр. 13 Штаба 3 дивизије за 1. 4. 1944; 3/7, 754.

— 11 бригада на просторији Љубиња са задатком да дејствује према Стоцу, са повременим дејствима према Требињу и мору;

— херцеговачки одреди су нападали саобраћајне везе непријатеља у позадини на просторији Дубровник—Мостар—Улог (на комуникацији Невесиње—Калиновик).

Напад непријатеља од Грахова и Laстве био је упераен на 12 херцеговачку бригаду, која је успјела да одбије напад од Laстве, док је непријатељу од Грахова успјело да се 8 априла пробије у Осјеченицу, а 9 априла да овлада линијом Ријечани—Тупан—Дрпе.

НАПАД НА ДАНИЛОВГРАД И СПУЖ

(Скица 21)

1) Припреме за напад

а) Одлука и заповијест Штаба корпуса

Циљ напада наших јединица на гарнизоне Даниловград и Спуж у долини Зете био је: овладати овим гарнизонима и тако ликвидирати непријатељски клин, који је залазио у нашу слободну територију око 70 км и дијелио 3 дивизију од Приморске оперативне групе. На врху клина је био Никшићки гарнизон који је умногоме олакшавао ситуацију непријатељском гарнизону у Грахову, преко којега је Требиње имало везу са Никшићем. Ликвидацијом непријатеља у Даниловграду и Спужу олакшало би се ослобођење Никшића, а послије и Грахова. Комуникацију Подгорица—Никшић—Билећа—Требиње непријатељ више не би могао користити, а за њега је она била врло важна. Спуштањем наших јединица на Веље Брдо умногоме би се смањила дужина њиховог фронта и тако се добиле веће могућности за бољу и организованију одбрану дубине слободне територије. Поред свих ових користи које бисмо стекли ослобођењем Даниловграда, Спужа и Никшића, добили бисмо још једну, а то је непосредно угрожавање комуникације Подгорица—Цетиње, што би значило потпуно

одузимање могућности непријатељу да се њоме служи. Долина Зете, која је иначе богата, побољшала би изворе снабдијевања наших јединица. А то је и био један од главних разлога напада на ову долину, јер су се снаге 2 корпуза налазиле на просторији Црне Горе од септембра 1943 године и питање њихове исхране постало је озбиљно, тим прије што су број јединица и уопште бројно стање људства нарастали великом брзином, а магацина није било.

На овим разлогима је, углавном, Штаб 2 корпуза и заснивао одлуку за напад на Даниловград и Спуж. Том нападу је Штаб корпуза придао толику важност да је лично командант корпуза изашао на терен ради обједињавања дејства.

Предвиђене снаге за овај напад су биле: 3 дивизија која је имала да напада од истока према западу и Приморска оперативна група, чији је напад био предвиђен са западне стране.

Из даљег излагања упознаћемо се са читавим планом.

Припреме за напад на непријатељске гарнизоне у долини Зете почеле су нападом на комуникацију Никшић—Даниловград и прегрупацијом снага. Видјели смо у каквом се распореду налазила Приморска оперативна група 4 априла, послиje тог напада.

Штаб 3 дивизије издао је 30 марта наређење за прегруписавање својих јединица. Пета бригада, без два батаљона, који остају у рејону Андријевица—Беране, имала је, по овом наређењу, да се прикупи у рејону Биоче—Пипери (у обзир долази и 4 батаљон ове бригаде који је раније био у саставу Ударне групе батаљона за позната дејства у Старој Црној Гори, која је завршила своју улогу доласком јединица Приморске оперативне групе на њену просторију), а 7 бригада у Бјелопавлићима, остављајући два батаљона у Кучима до доласка батаљона новоформиране 9 бригаде, а послиje извршене смјене и ова два батаљона пребациће се у Бјелопавлиће.

Одмах пада у очи слабљење наших снага у долини Лима. Извлачење снага са тога сектора омогућавао је велики снијег на Чакору, који је пружао услове за одбрану са мањим јединицама. Почетком априла вријеме се прољеਪшало и у долини Зете почеле су јаке прољећне кишне, а то је допринијело да снијег окопни. Но,

пошто су јединице већ почеле покрете, дошао је, 3 априла⁵, извјештај да Нијемци од Пећи чисте снијег према Чакору, а 6 априла су Нијемци из Подгорице довољли у Спуж један тенк, једна оклопна кола и три брдска топа. Непријатељ је вјероватно био обавијештен о прикупљању наших јединица.

Послије једног авизо-наређења, Штаб корпуса је издао заповијест за напад. По тој заповијести јединице 3 дивизије нападају Казновицу (ј-и од Спужа), Спуж и Тараш (к 280) код Даниловграда, (све на лијевој обали Зете), а јединице Приморске оперативне групе (два батаљона) нападају с. Веље Брдо (5,5 км с-з од Подгорице) са задатком да га заузму, поруше комуникацију у његовом рејону и затворе правац од Подгорице у циљу лакшег извођења напада на Даниловград и Спуж, а са четири батаљона нападају Даниловград са задатком да униште посаду у њему, а затим да појачају снаге на правцу према Подгорици (сви објекти напада су на де-

⁵ У времену од 8 фебруара до 3 априла јединице 2 корпуса заплијениле су:

— брдских топова	—	—	—	—	—	—	—	2
— тешких бацача	—	—	—	—	—	—	—	11
— лаких бацача	—	—	—	—	—	—	—	17
— митраљеза	—	—	—	—	—	—	—	21
— лаких митраљеза	—	—	—	—	—	—	—	16
— пушкомитраљеза	—	—	—	—	—	—	—	56
— машинки	—	—	—	—	—	—	—	38
— пушака	—	—	—	—	—	—	—	540
— пиштоља	—	—	—	—	—	—	—	35
— артиљеријских граната	—	—	—	—	—	—	—	340
— бомби за баџач	—	—	—	—	—	—	—	292
— бомби ручних	—	—	—	—	—	—	—	378
— метака	—	—	—	—	—	—	—	238.300
— догледа	—	—	—	—	—	—	—	15
— радиостаница	—	—	—	—	—	—	—	1
— намирница	—	—	—	—	—	—	око	2 вагона
— товарних коња	—	—	—	—	—	—	—	35
— разне друге опреме	—	—	—	—	—	—	—	2 вагона

Уништено је:

— локомотива	—	—	—	—	—	—	—	4
— вагона	—	—	—	—	—	—	—	31
— камиона	—	—	—	—	—	—	—	11
— оклопних аутомобила	—	—	—	—	—	—	—	2
— више објеката на жељезничкој прузи.								

(Штаб 2 корпуса, Пов. бр. 285 од 3. 4. 1944; 18/5, 392.)

сној обали Зете). Почетак напада предвиђен је за 9 април у 21 час. Артиљериска припрема имала је да траје до 20.30 часова.

На основу ове заповијести, штабови 3 дивизије и Приморске оперативне групе приступили су извршењу припрема.

У вези са претстојећим нападом Штаб 3 дивизије одржао је, 7 априла у 20 часова, у присуству команданта 2 корпуса, савјетовање у с. Свиби, у долини Мораче (око 13 км с-и од Подгорице), са штабовима 5, 7 и 9 бригаде и брдског артиљериског дивизиона.

Док је командант 2 корпуса био са Штабом 3 дивизије на путу од Колашина према Морачи, у његов штаб у Колашину стигла је депеша од Врховног команданта, која гласи:

„1) Пређите у офанзиву на свим секторима. 2) Потребно је имати једну оперативну групу на сектору Златар—Прибој—Рудо. 3) Приморском сектору требало је посветити већу пажњу.“⁶

Снаге 2 корпуса или су већ биле у офанзиви или су је припремале, и то баш према Приморском сектору. Ликвидација непријатељских гарнизона у долини Зете имала би изванредно велики оперативни значај баш за тај сектор јер би била осигурана позадина наших снага које би окренуле фронт ка мору.

б) План за напад Штаба 3 дивизије

Штаб 3 дивизије издао је 8 априла своју заповијест за напад. У нападу учествују главне снаге дивизије: 7 и 9 бригада и два батаљона 5 бригаде, с тим што 9 бригада врши демонстративан напад.

План напада дивизије био је овакав:

— 5 црногорска ударна бригада, са два батаљона, који су се налазили у рејону Пипера⁷, напада непријатеља

⁶ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 20/1, 396.

⁷ Четврти батаљон 5 бригаде био је у Пиперима одраније, а 2 батаљон је 2 априла кренуо из Андријевице и у Пипере стигао 6 априла. (Релације 5 бригаде; 16/3, 758.)

теља на отсјеку Тријебач⁸—Казновица—Церовице, најпогоднијим правцем, са задатком: очистити од непријатеља лијеву обалу р. Зете на одређеном отсјеку; порушити камени мост на р. Зети код Вранићких Њива, за коју сврху одредити унапријед одјељења пионира, јер се по неким подацима закључило да су потпоре моста, на лијевој обали ријеке, припремљене за минирање; запалити бараке испод Тријепча, у којима станују четници и Нијемци; ликвидирати, по могућству, непријатељски логор на Вранићким Њивама и попалити бараке на десној обали р. Зете; мањим снагама посјести положај Тријебач—Дољанска Главица⁹—Казновица и ставити под ватру порушени мост и пут Вранићке Њиве—Спуж, где претходно направити барикаде, које се могу успјешно тући са лијеве обале р. Зете. Рушење моста и напад на логор имало се по могућству извести независно од успјеха на Тријепчу, а уколико би овај успјех био скопчан са већим губицима, наређено је да се ангажовање не врши по сваку цијену. За припрему напада одређена је једна батерија брдских топова. Уколико се прије напада измијени ситуација код непријатеља, потчињене су старјешине имале да подесе правце за напад према новонасталој ситуацији. Наглашено је да се батаљони по извршеном задатку распореде тако да затворе правце према Спужу.

Батаљон 5 бригаде, који се налазио у рејону Андријевица—Беране, остао је и даље на истом задатку с тим да одржава везу са Штабом корпуса у Колашину.

— 7 црногорска ударна бригада:

а) са два батаљона напада непријатеља на Спушкој Главици и у самој варошици Спуж са задатком: ликвидирати непријатеља у овом упоришту; порушити камени мост на Зети, за коју сврху благовремено одредити пионире са потребном количином експлозива; заузети магацин хране и материјала на десној обали Зете, а ради евакуације на лијеву обалу радити сагласно са пионирским одјељењем које треба да руши мост; посјести Спушку Главицу и ставити под ватру срушени мост;

⁸ На карти (секција 1:100.000): Требјеш (к 186), око 3 км сјев. од Подгорице.

⁹ На карти (секција 1:100.000): Дољан, непосредно с-з од Требјеша.

б) са два батаљона и батаљоном Зетског одреда, који се налази у Бјелопавлићима, напада непријатеља на положајима Тараш и Ман. Ждребаоник са задатком: ликвидирати непријатељску посаду на овим положајима; посјести их и потпомоћи напад јединица Приморске оперативне групе, а по заузимању вароши одмах порушити мост на Зети између вароши и Пажића.

Припрему напада бригаде имала је да врши једна батерија брдских топова.

— 9 црногорска ударна бригада (три батаљона) затвара правац од Подгорице ка Матешеву на линији Биоче—јужни дио Куче и, за вријеме напада у долини Зете, врши сталне демонстративне препаде на непријатељске положаје: Кокарицка Гора, Маслине и Златица (5 км. с-и од Подгорице) у циљу да веже за себе непријатељске снаге које су се налазиле у Подгорици. Њој је наређено да све препаде врши искључиво ноћу, како би се изbjегли сопствени губици. Стављено јој је у задатак и да припреми за рушење мост у Биочу и обезбеђује га потребном стражом и стручњацима, како би се могао благовремено дићи у ваздух ако се за то укаже потреба.

Један батаљон бригаде је имала да постави у рејон Лијеве Ријеке са задатком да очисти ову просторију од четника и затвори правац од Врмоша (16 км. ј-з од Андријевице), где се, према обавјештењима, налазила једна четничка група. Штабу бригаде наређено је да буде у сталној вези са Штабом корпуса у Колашину и извјештава га о свим новостима.

Брдском артиљериском дивизиону стављено је у задатак да изврши артиљериску припрему, тukући са једном батеријом непријатељске положаје: Тријебач, Подтријебач, Вранићке Њиве, Казновицу, Церовицу, са ватрених положаја у рејону Марковићи—Равни Лаз (око 4 км с-з од Тријепча), а са другом батеријом: Спуж, Спушку Главицу, жандармериску касарну, Тараш и Даниловград са ватрених положаја у рејону Глизице (6 км с-и од Даниловграда). Артиљериска припрема је имала да почне у 18.30 часова и да траје до 20.30 часова.

Почетак општег напада предвиђен је за 9 април у 21 час.¹⁰

¹⁰ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 6 од 8. 4. 1944; 9/1a, 754.

в) План напада 7 бригаде

Од планова штабова бригада 3 дивизије и Приморске оперативне групе располажемо само планом за напад 7 бригаде.¹¹

План Штаба 7 бригаде садржи у себи тактичка решења која су карактеристична за наш рат, те заслужује да се у његове детаље уђе бар у оној мјери колико нам то дозвољава борбена заповијест Штаба бригаде.

Самим тим што је бригада морала да напада два објекта, који су удаљени један од другог 9 км ваздушне линије и иначе врло погодни за организацију одбране, морале су се и њене снаге подијелити у два дијела. Штаб дивизије је наредио равномјерну подјелу снага — по два батаљона на објекат, иако се не може рећи да је таква подјела одговарала важности објекта и снази њихове одбране. Ситуацији је више одговарало да се три батаљона упуне на Тараш, а један на Спуж. Но, у том случају не би могли рачунати на освајање оба та објекта, заправо, не на освајање Спужа. Међутим, према одлуци Штаба корпуса и Штаба дивизије, — као и Штаба Приморске оперативне групе, нападало се са циљем да се заузме и Даниловград и Спуж. Због тога је и дошло до равномјерне подјеле снага, с тим што се на Тараш упутио и 4 батаљон Зетског одреда, који није могао надокнадити један батаљон 7 бригаде.

По плану Штаба 7 бригаде, Тараш нападају 1 и 4 батаљон 7 бригаде и 4 батаљон Зетског одреда са задатком да овладају линијом Тараш—Горица—Ман. Ждребаоник, а затим да садејствују јединицама Приморске оперативне групе при нападу на Даниловград. Први батаљон је имао да напада са сјевера и сјеверозапада, обухватајући дијелом снага Тараш са запада преко Лалевића, и са југа преко Пажића, „како би само утврђење напали са унутрашње стране“, обезбеђујући свој десни бок. Снаге које нападају са сјевера имале су да врше јачи притисак са положаја Рујева Главица (овај положај није означен на карти, а налази се сјев. од Тараша), водећи рачуна о непријатељским минама на сјеверним падинама Тараша. Батаљонски бацачи су до-

¹¹ Батаљони 5 бригаде нападали су по општој заповијести Штаба 3 дивизије.

били задатак да подрже батаљон тукући непријатеља на положају. Четврти батаљон је добио задатак да напада правцем Осојник—Поткрај—Горица—Секулићи (што значи од сјевероистока), а 4 батаљон Зетског партизанског одреда да напада правцем Подкула—Ман. Ждребаоник—Пажићи (што значи лијево од 4 батаљона 7 бригаде), ослањајући свој лијеви бок на ријеку Зету, с тим да ухвати везу са 1 батаљоном 7 бригаде.

Као што видимо, идеја маневра Штаба 7 бригаде срачуната је на обухват Тараша са југа, како би се изоловао од непријатељских снага у Даниловграду. (То је изврстан метод садејства при нападу на насељена мјеста, чија се одбрана ослања на топографски и тактички јаке положаје у непосредној близини.) Оваквом одлуком Штаб 7 бригаде пружа Приморској оперативној групи одличну олакшицу за освајање Даниловграда. Предвиђено је да се послије изоловања Тараша и Даниловграда формира једна група од одјељења противтенковских пушака, једног митраљеза и једног вода са једним митраљезом 4 батаљона Зетског одреда, која би имала задатак да не дозволи излазак непријатеља из Даниловграда, било у циљу пружања помоћи одбрани Тараша, било у циљу извлачења испод удара Приморске оперативне групе.

За активно садејство Приморској оперативној групи наређено је да минобаџачи и митраљези 1 батаљона, послије освајања Тараша, туку са њега Даниловград, а 4 батаљон Зетског одреда да, преко моста, продире у варош. За напад на Спуж одређен је 2 и 3 батаљон 7 бригаде. Други батаљон је имао да напада правцем с. Мартинићи—дуж друма—Спушка Главица, насланајући десно крило на р. Зету и издвајајући једну чету, која ће се поред саме Зете пробити у Спуж, минирати мост и дићи га у ваздух у случају да непријатељ покуша да се њиме користи. Главни напад, dakле, овај батаљон наноси на Спушку Главицу као тежиште одбране Спужа. Трећем батаљону је наређено да напада правцем Доњи Црнци—Алиагина Врата (нема их на карти)—Спушка Главица—Спуж, што значи са сјевероистока. И овај се батаљон наслана је на р. Зету својим лијевим крилом, издвајајући једну чету која ће се пробити у варош поред саме ријеке, са задатком да се повеже са четом 2 батаљона на мосту, где ће поставити

своје одјељење противтенковских пушака и неколико митраљеза и пушкомитраљеза да тку непријатељска возила или тенкове, у случају да ови покушају интервенцију са десне обале Зете. Минобацачи 3 батаљона 7 бригаде добили су задатак да подржавају оба батаљона.

По овлађивању Спужем и Спушком Главицом, 2 батаљон је требао да остане на Спушкој Главици, а 3 батаљон, по потреби са једном четом 2 батаљона, да покуша прелаз на десну обалу ријеке како би садјствовао јединицама Приморске оперативне групе.¹²

Студирајући дубље горњи план Штаба 7 бригаде, уочавамо његово настојање да што је могуће боље искористи земљиште, а вјештим маневром да умањи његове негативне стране. Даље се види да је у овом плану регулисано много детаља, од којих је зависило правилно извођење напада.

г) План за напад Приморске оперативне групе

План за напад Штаба Приморске оперативне групе садржан је у заповијести од 9 априла у 14 часова. По овој заповијести:

— 2 далматинска бригада напада непријатеља у Даниловграду са сјеверозапада, дуж комуникације Никшић—Даниловград, правцем Долови—Курило—Орја Лука—Главица, с тим да непријатеља на положајима: Курило, Орја Лука, коса Тулица ликвидира у првом налету не задржавајући за ово све снаге, сем ако се не би имало успјеха у првом налету. У рејону Браиловица—Главица (непосредно з. од Даниловграда) она има да пронађе небрањене пролазе куда треба да се увуку мања одјељења и упадну у прве куће као и у друге утврђене тачке на том правцу. Бригади је наређено да са два батаљона, на линији Богетићи—Стубица (8 км сд Никшића на путу за Даниловград), затвори правац од Никшића. Ови су батаљони имали задатак да оне могуће евентуални непријатељев покушај да овлада комуникацијом и тако омете ликвидацију Данилов-

¹² Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 46 од 9. 4. 1944 у 2 ч.; 2/6а, 759.

града. Један је батаљон требало поставити у рејону с. Кусиде (8 км з. од Никшића), на комуникацији Никшић—Билећа, са задатком да онемогући интервенцију непријатељевих појачања од Грахова или Билеће. (Овај је батаљон имао задатак и да се повеже са јединицама 29 дивизије на правцу Велимља.) При нападу на Даниловград бригада треба да успостави везу својим десним са лијевим крилом 6 бригаде. Њена зона ширења ишла је десно, на око 300 метара западно од комуникације Даниловград—Чево.

— 6 црногорска ударна бригада, са своја два батаљона, напада Даниловград с југа правцем Груда—Ђурилац—гимназиска зграда у Даниловграду. Ови батаљони треба да вјештим маневром избију на брдо изнад гимназиске зграде (Божова Главиша). Предвиђено је да се испод комуникације, уз р. Зету, дио снага увуче у рејон моста, да овлада првим кућама и продужи дејство кроз град у правцу Главице. На простору Груда—Ђурилац—Грлић требало је ликвидирати четнике, али за ово се, по заповијести, није смјела задржавати главнина снага већ само мањи дијелови. Она се имала оријентисати непосредно на упоришта око и у самом Даниловграду. Притом је требало пронаћи небрањене положаје па се туда увлачiti и овлађивати кућама у самом граду. Зона ширења је предвиђена лијево до десне границе 2 далматинске бригаде, а десно према потреби.

Са два друга батаљона бригада напада Веље Брдо са задатком да уништи непријатеља на том положају и поруши комуникацију у овом рејону где то буде најпогодније. Батаљони су имали да се по извршењу задатка поставе на згодне положаје, како не би дозволили интервенцију непријатељских снага из Подгорице. Слабијим дијелом снага требало је ликвидирати посаду и порушити мост на р. Сушици, испод Кликоваче, з. од Спужа.

Бригади је стављено у задатак да нареди Ловћенским ПО да посједне комуникацију Цетиње—Чево—Даниловград у рејону Симуња и да је ту потпуно поруши у дужини од 150 метара. Ово је требало да изврши батаљон чији је задатак био да затвори правац Цетиње—Чево. Један батаљон Ловћенског одреда требало је упутити на

четнике у Јешанској Нахији, како би заштитио 6 бригаду од њихових изненадних напада из позадине.

Почетак напада на Даниловград и Веље Брдо предвиђен је за 9 април тачно у 21 час. Артиљерија је имала да заврши припрему у 20.30 часова. Ову припрему требало је користити за привлачење јединица.

2) Карактер земљишта и непријатељске одбране

Ријека Зета дијели земљиште на два различита дијела. Тако јединице 3 дивизије, непосредно око нападних објеката, имају претежно каменит терен, а Приморска оперативна група претежно равничаст.

Највиша тачка Тараша је к 280, која се уздиже сјев. од Даниловграда. Цио Тараш је го и каменит, са стрмим падинама према Зети. Протеже се правцем сјеверозапад—југоисток, дужине око 3 км. Сјеверно земљиште благо пада, док се опет не почне нагло пењати. Јужно и југоисточно је равница, која заправо и почиње од Даниловграда и прати ријеку Зету њеном десном обалом. Тараш овдје има изглед неке природне страже Даниловграда. С њега се може добро организовати фланкирна ватра и према сјеверу и западу, као и према југу и истоку. Његов природни склоп бранилац може изванредно добро да искористи за утврђивање. У нашем конкретном случају непријатељ је то и урадио, додавши још противпјешадиске мине са сјеверне стране. За ово је Штаб 7 бригаде већ био дознао па је зато и наредио да се Тараш заобиђе западним падинама. Тараш пружа добре услове за кружну одбрану, коју нападач врло тешко може ликвидирати голим јуришнима. Ноћни напад не пружа оне предности које иначе носи у себи. Једна од крупних негативних страна јесте да што се ноћу, по камењару, врло тешко може кретати нечујно, а сваки шум или шкрипање војничког корака значе узбуну за непријатеља, поготову ако је он, као што је овдје и било, читав дан имао прилику да открива наше намјере.

Спуж, мала варошица, лежи у оштром луку ријеке Зете. Старе камене куће збијене су једна уз другу, а из њих израста Спушка Главица, чија је релативна ви-

сина овдје нешто око 100 м. На врху ње су рушевине старе тврђаве. Главица је врло стрма и са одличним могућностима фронталног ватреног дејства и фланкирања равнице свуда око ње, као са неког каменог острва по морској површини. На њу је тешко вршити јуриш, а артиљериске гранате могу је неутралисати само ако би је срушиле. Сјевероисточно од ње сличне су јој Височица (к 153) и к 130, које са Спушком Главицом чине јаку природну одбрану варошице са сјевера.

На Спушкој Главици, према расположивим подацима, налазио се један непријатељски митраљез, а на излазима према Подгорици, Мартинићима и Пиперима по један пушкомитраљез. Мост у Спужу није био брањен.

Казновица и Тријебач, са сјевероистока, и Веље Брдо (к 282) — ј. од истоimenог села — са југозапада, затварају излаз из Бјелопавлићке равнице ка Подгорици. Казновица достиже релативну висину од близу 200 м, а Тријебач преко 100 м, док се Веље Брдо диже за преко 200 м. И ово је земљиште каменито. Прилаз Казновици, са стране откуда ће нападати батаљони 5 бригаде, ноћу је, због покрivenости земљишта, теже савладаљив. Тријебач се на сјевероистоку преко Била стрмо спушта у мало троугласто поље, које бранилац не може успјешно држати под ватром. Ово поље има узан пропуст на југ између Тријепча и Вежешника, а сјеверно је затворено малим косама к 137 и ограницима Вежешника, јужно од Вуковића, што прави нешто као мост између Вежешника и Тријепча. Сви су прилази, dakle, врло тешки. На Тријебач изводи добар пут, који је и прављен за војничке сврхе, и њиме је могуће употребити тенкове.

На Тријепчу се, према расположивим подацима, налазило 100 до 150 непријатељских војника (Нијемаца) наоружаних са једним митраљезом, неколико пушкомитраљеза и једним минобаџачем. По средини положаја је био ров, повезан саобраћајницама, а у врху му се налазило неколико бункера. Иначе, читав положај је био запријечен жицом. У рејону моста су се налазиле бараке које су непријатељу служиле за становање.

Кратки закључци о овом земљишту:

а) Топографски и тактички јако земљиште, које се може бранити успешно и са мањим снагама.

б) Инжињериском организацијом положаји се могу припремити за дуготрајну кружну одбрану.

в) Пад Даниловграда и Спужа зависи од пада Тараша и Спушке Главице, али у случају пада Тараша и Даниловграда, Спуж се не би могао одржати.

г) Казновица и Тријебач су више одбранбени положаји Подгорице са правца Спужа него Спужа са правца Подгорице.

д) Заузимање Тараша је врло тешко остварити без артиљерије, а у партизанским условима немогуће га је заузети без потпуног изненађења или без јаких снага, готових да претрпе велике губитке.

ђ) Овлађивање Даниловградом и Спужом концентричним нападом са истока и запада захтијева сигурно садејство нападачевих снага јер их раздваја ријека Зета.

3) Кратак осврт на припреме напада

Пратећи ток припрема за напад на непријатељске гарнизоне у долини Зете лако је уочити брзину којом су се те припреме изводиле. Ако имамо у виду удаљеност 6 бригаде, која се налазила на комуникацији Ријека Црнојевића—Цетиње, пада у очи да се при одређивању часа почетка напада није водило доволно рачуна о њеним могућностима да благовремено стигне на полазне положаје за напад. Ово се не може оправдати ни тежњом да се постигне изненађење. Шеста бригада је задоцнила, и поред усиљеног марша, те је час, одређен за почетак напада, морао да буде помјерен за читава 24 часа. Међутим, јединице на лијевој обали Зете биле су за цијело то вријеме на својим полазним положајима па и неколико часова прије часа одређеног за напад, и тако изложене непријатељском осматрању, што је, свакако, имало одраза и на крајњи резултат напада.

Штаб Приморске оперативне групе прихватио је првобитни час, одређен за почетак напада, иако је он за њу био нереалан, с обзиром на удаљење 6 бригаде.

(У току 8 и 9 априла ова је бригада овладала комуницијом Ријека Црнојевића—Цетиње, којом је приликом непријатељу нанијела губитке од 36 мртвих, међу којима и 4 официра, а заплијенила 3 тешка баџача и доста другог оружја и ратне опреме, уз сопствене губитке од 4 мртва и 12 рањених.)¹³

Активност непријатеља у рејону Грахова, где је био овладао Осјеченицом,¹⁴ могла је довести и до његовог напада из позадине на јединице Приморске оперативне групе, док су оне нападале у долини Зете.

Штаб 2 корпуса је тражио од 29 дивизије да у рејон Грахова упути једну своју бригаду.

Веза свих јединица које су нападале у долини Зете са Штабом 2 корпуса ушла је у радиомрежу Штаба 3 дивизије.

У поменутом плану видјели смо да је одређена по једна батерија брдских топова (два топа) да изврше артиљериску припрему напада батаљона 7 и 5 бригаде. Било је предвиђено да артиљериска припрема траје од 18.30 до 20.30 часова, док је општи напад предвиђен за читавих пола часа послије завршетка арт. припреме.

Употребу ова четири брдска топа не можемо, разумије се, цијенити мјерилом артиљериске припреме у нормалним условима савременог боја, као што се ни сав процес припреме и планирања напада, у коме су учествовали ови топови, не може оцењивати са становишта организовања боја као што се на то данас гледа у војним школама.

У овом нападу брдски топови нијесу правилно употребљени ни по свом тактичком задатку ни по времену, нити пак у духу наше сналажљивости. Кад је већ донијета одлука да се непосредно напада на утврђене тачке Тараш и Спушку Главицу, можда би било боље да су ова четири топа упућена на ону тачку која је била најважнија. Тако би се ови топови, бесумње, најбоље искористили.

Друго. Било је предвиђено да артиљериска припрема траје два часа, што није одговарало расположивој муницији које је иначе било врло мало. Ова арти-

¹³ Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе, 5/4, 397.

¹⁴ Исто.

(Д. Гаговић)

Артиљерији 2 ударног корпуса на застанку у Морачи за
вријеме марша у циљу напада на непријатељске гарни-
зоне у долини Зете

њериска припрема се, уствари, свела на непосредно и повремено гађање поједињих ватрених тачака у непријатељском систему одбране. Но, пошто је гађање извршено ноћу, а ватра расипана са велике даљине (4—7 км) на велики број циљева, ефекат је био врло ограничен. Ватрени положаји 1 батерије били су удаљени 6—7 км од Тараша, а 2 батерије 4 км од Тријепча. На оваквом отстојању, а поготову ноћу, ватра није могла бити прецизна нити се могла вршити ма каква коректура, без обзира на то што су артиљерци били дужни да у току дана узму потребне елементе за гађање.

Треће. За ова два часа трајања артиљеријске припреме, а знајући за прикупљање наших снага према долини Зете, непријатељ је могао довести појачања из Подгорице. У сваком случају морао је да пооштри будност.

4) Извођење напада и његов резултат

(Скица 21)

Напад јединица 3 дивизије на непријатељске гарнизоне у долини Зете отпочео је по предвиђеном плану.

Спуж је брањен са Спушке Главице, из старе тврђаве на којој су још сачувана гвоздена врата, а на зидовима пушкарнице. Мост у Спужу брањен је из заклона зиданих каменом.

Четврти батаљон 7 бригаде и 4 батаљон Зетског одреда брзо су овладали Горицом и Ждребаоником, док су Нијемци у с. Секулићи дали жилав отпор. По овлађивању поменутим објектима, 4 батаљон 7 бригаде усмјерио је напад према Тарашу, заobilazeћи Секулиће с једне и друге стране, а 4 батаљон Зетског одреда оријентисао се јужним падинама Тараша правцем Пажићи—Тараши.

Први батаљон 7 бригаде напао је западни гребен Тараша, ликвидирајући четнике у Лалевићима. Са сјевера и сјевероистока вршиле су притисак по једна чета 1 и 4 батаљона, настојећи да се пробију кроз минска поља, што им није пошло за руком. Најупорнија борба била је на врху Тараша, где се тукло само са ручним

гранатама читав сат и по. Врх Тараша је трипут прелазио из руку у руке и на крају је, благодарећи снажној артиљериској и минобацачкој ватри непријатеља, сконцентрисаној на врх Тараша, остао у рукама непријатеља.

Други и 3 батаљон 7 бригаде овладали су брзо дјелом Спужа на лијевој обали Зете, а Спушку Главицу су опсјели са двије чете, док су са осталим четама покушали да пређу мост, али без успјеха. Такође није успјело ни ликвидирање Спушке Главице, и поред наших осјетних губитака.

Губици непријатеља нијесу могли бити установљени, али су само у једном заклону на Тарашу наши борци пребројали 12 мртвих непријатељских војника. Наши губици су били: 17 мртвих и 65 рањених. Погинули су и један командир и један комесар чете, а рањени два комесара и један командир.

Све јединице 7 бригаде остале су без ручних граната.¹⁵

По оцјени Штаба 7 бригаде, борци ове младе бригаде показали су одлучност, присебност и упорност. Ово је тим значајније, што је то био први тежи окршај 7 бригаде, нашто је Штаб бригаде био упозорио борце на крају своје заповијести за напад.

Напад није могао успјети без садејства са десне обале Зете, одакле је заправо била најубитачнија непријатељска ватра.

Други батаљон 5 бригаде успио је да врло брзо ликвидира положај Велики Калачац (дио Казновице). Ту је убијено 2 Нијемца и заробљено 15 италијанских фашиста; заплијењени су и 1 тешки и 1 лаки баџац са муницијом. Борци ове бригаде нападали су са изванредном жестином и упорношћу. Борба се водила ручним гранатама, пиштолјима и машинкама, а трајала је читаву ноћ. И овдје су положаји неколико пута прелазили из руку у руке. Пред зору су наши морали да се повуку.

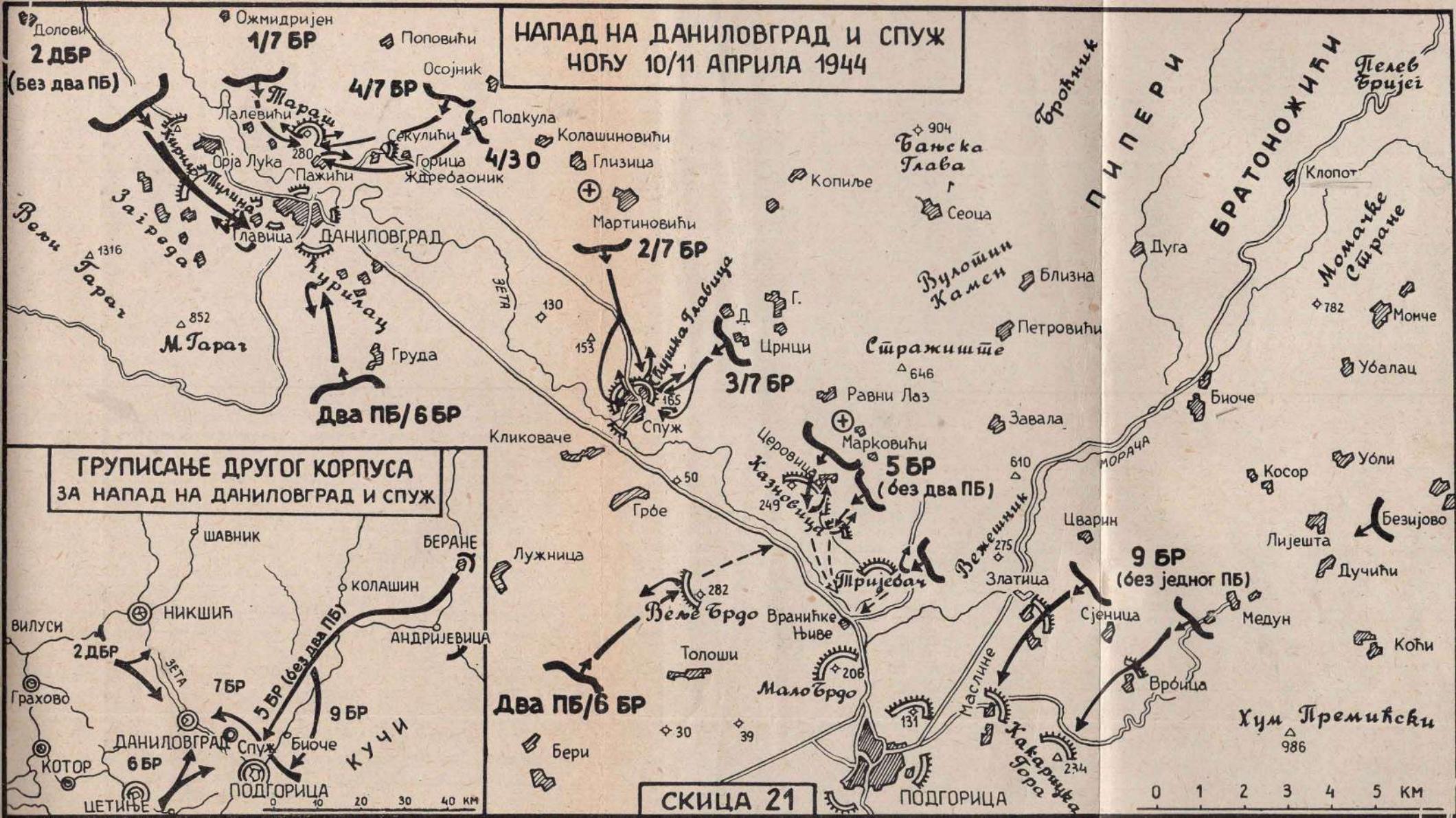
На Тријепчу није изборен никакав успјех.

Губици 2 и 4 батаљона 5 бригаде су били: 4 мртва и 36 рањених (а у времену од 2—13 априла, губици ова два батаљона су били: 9 мртвих и 53 рањена).¹⁶

¹⁵ Штаб 7 црногорске бригаде, Бр. 11 од априла 1944; 3/6, 759.

¹⁶ Штаб 5 бригаде, Пов. бр. сл. од 30. 5. 1944; 15/3, 754.

НАПАД НА ДАНИЛОВГРАД И СПУЖ
НОЋУ 10/11 АПРИЛА 1944

Девета бригада је предузела демонстративан напад према Подгорици из сљедећег распореда:

— 1 батаљон: Смоковац — Цварин — Сјеница (искључно);

— 4 батаљон: Сјеница — Медун — Дучићи — Лијешта;

— 3 батаљон: Безијово — Орахово.

Иако је само демонстрирала, ова је бригада очистила од непријатеља Златицу, Дољане, Горњу и Доњу Врбицу, Пеуту (5 км с-и од Подгорице) и Подкрајницу и доспјела до Кокарицке Горе, и то све по цијени — један рањени борац. Непријатељски губици нијесу били установљени. И борци ове, досада најмлађе, црногорске бригаде, показали су у свом првом боју велику храброст и сналажљивост.

На осматрачници Штаба дивизије, где је био и командант 2 корпуса, добијао се утисак да први положаји на Казновици брзо падају. Изгледало је да се борба води и у самом Спужу. Тараш и Курило били су запаљени бомбама. На крајњим крилима бој се осјећао с времена на вријеме све жешће, а мало касније, на Спужу је почeo да јењава. На крају је постепено сплашињавала борба на читавом фронту напада. Лијево, у Кучима, чула се и борба 9 бригаде према Подгорици, али садејства јединица Приморске оперативне групе није било.

Штаб 7 бригаде је послије боја извијестио да је Тараш био јако утврђен. Од капеле до изнад самог с. Секулића било је неколико бункера, повезаних међусобно саобраћајницама. Испред бункера је био постављен појас мина до изнад Секулића. Мине су биле посијане и по камењару. Дуж читавог положаја била је жичана препрека. Горица је била утврђена рововима, а Ман. Ждребаоник, са својим двориштем, био је претворен у утврђење. Тараш и Секулиће бранили су Нијемци и италијански фашисти, јачине око 300 војника. Манастир Ждребаоник и Лалевиће бранили су четници.

Послије ових извјештаја, 11 априла изјутра, дошла је сљедећа депеша од Штаба Приморске оперативне групе, послата у 24 часа 10 априла:

„Најхитније. Напад на град са VI почињемо тек у 24 часа, јер је морала доћи са комуникације Ријека—Цетиње. Далматинска је до тада билаузела Божову Главицу, али се грешком повукла...“¹⁷

Непријатељ је у току 11 априла принудио дијелове 6 бригаде да се повуку са достигнутих положаја у регијону Вељег Брда, а увече су наши мањи дијелови демонстрирали на Казновици.

Јединице су 11 априла послије напада имале сљедећи распоред:

— 7 бригада: 1 батаљон: Ожмидријен—Велета—Богићевићи; 4 батаљон: Лубово—Слатина; 2 батаљон: Мартинићи—Градина; 3 батаљон — Црнци; 4 батаљон Зетског одреда: Laћe—Колашиновићи.

— 5 бригада (2 и 4 батаљон): Горњи Рогами—Церовице.

Приморска оперативна група заузела је распоред: 6 бригада: Комани—Бандићи—Загараж; 2 далматинска: дуж комуникације Даниловград—Никшић.

У циљу одмора јединица и припрема за нове борбе, Штаб 3 дивизије наредио је, 12 априла, сљедећи распоред: 7 бригада, са батаљоном Зетског партизанског одреда, на просторији Бјелопавлића до Црнаца (исхрана са територије Бјелопавлића); 5 бригада (2 и 4 батаљон) на просторији Пипера од Црнаца до Биоча (исхрана са просторије Пипера), а 1 и 3 батаљон и даље у долини Лима; 9 бригада у старом распореду на просторији Куче (исхрана са просторије: Кучи, Братоножићи, Брскут, Лијева Ријека); штаб дивизије у с. Биоче.¹⁸

5) Осврт на исход напада

По оцјени Штаба Приморске оперативне групе, напад није успио због тога што све њене јединице нијесу пошли у напад истовремено, као и због отсуства везе за све вријеме напада. Изненађење, један од најважнијих елемената, овдје се није искористило. Осим тога, снаге су биле релативно мале. Штаб Приморске оперативне

¹⁷ Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/10, 397.

¹⁸ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 11 од 12. 4. 1944; 7/1, 759.

групе је, у једној својој депеши, био мишљења да би за ликвидацију Даниловграда и непријатељских упоришта дуж комуникације најјаче снаге требало ангажовати са десне стране Зете и да би ликвидацијом упоришта на десној обали пала и она на лијевој. Поред тога, Штаб групе је закључио да би мало јаче снаге могле прекинути комуникацију у рејону Вељег Брда.¹⁹

По нашем мишљењу, постојала су два основна разлога која су довела до неуспјеха у овом нападу. Прво, закашњење јединица Приморске оперативне групе, конкретно 6 бригаде, што је омогућило непријатељу на десној обали Зете да подржи своје снаге на лијевој обали и тако избори себи побједу, и друго, постављени задаци јединицама 3 дивизије нијесу били у сразмјери са њиховом јачином, што се нарочито испољило кад су биле принуђене да се боре без садејства јединица Приморске оперативне групе.

Боље би било да су снаге 3 дивизије ангажовале само за ликвидацију једног непријатељског гарнизона, напримjer, Спужа, јер би се тако лакше пробиле на десну обалу Зете где би се могле задржати до појаве 6 бригаде, а следеће ноћи предузети и ликвидацију Даниловграда.

При анализи узрока овог неуспјеха сви су се штабови сложили у томе да напад није успио због тога што су снаге биле мале, што је непријатељ био јако утврђен, што се надао нападу (није било изненађења) и што је закаснила 6 бригада. Тако је непријатељ прво сломио напад јединица 3 дивизије, па затим јединица Приморске оперативне групе. То је, заправо, оно што се при организацији напада, било под којим условима се он припремао, не смије дозволити. При организацији напада на поједина непријатељска упоришта морао се имати још на уму и степен њихове важности по непријатеља.

Кад имамо пред собом све оно што је у вези са горњим нападом, па чак и критичке осврте штабова који су га припремали, можемо дати још неке закључке.

У закључцима штабова спорно је само једно, наиме, да ли је напад могао успјети боље, полазећи у њу са

¹⁹ Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/4, 397.

лијеве или десне обале Зете, ако се већ не може напасти једновремено са обје стране?

Имајући у виду земљиште, распоред непријатељских утврђених тачака, искуство наших јединица и бораца из дотадашњих бојева итд., може се рећи да би напад боље успио да су наше снаге биле сконцентрисане на једну утврђену тачку на лијевој обали Зете. Можда би било још најбоље да су те снаге једним дејелом форсирале Зету између Спужа и Даниловграда па онда, спајајући се са снагама Приморске оперативне групе, окружиле непријатељска упоришта. Све ово, наравно, под условом да су све јединице у одређено вријеме спремне да пођу у напад, јер је основна одлука ипак предвиђала доволјно снага. Можда је требало рачунати са ближим полазним положајима Приморске оперативне групе, којој је стављено у задатак да на путу очисти неколико непријатељских положаја, па тек онда да нападне Даниловград, што је захтијевало доста времена и отутило силину напада на главни циљ.

*

Из овог напада можемо извући лијепо искуство о прорачуну времена који, у периоду припреме напада, има често одлучујући значај. Када је овдје ријеч о прорачуну времена, не мисли се на неко „лично вријеме“, већ на оно које је јединицама потребно да дођу на своје полазне положаје.

У стварним ратним догађајима биће веома мало оних идеалних услова на које се навикавамо у мирнодопској обуци. Првенствено се мора водити рачуна о томе да јединица добије што више времена за подијељење и развој. Сасвим је споредно да ли ће се „референтима“ дати два или три часа за спремање реферата, о стварима које командант познаје исто толико колико и „референти“, јер је он, у току живота и дејстава јединица до конкретног напада, сасвим упознат са тим да ли су, например, коњи потковани или нијесу; да ли су оруђа исправна и колико их је неисправних. Тим референтима, као стручњацима за поједина питања родова и служби, није потребно много времена да би изнијели оно што ће за команданта претстављати новост.

(Д. Гаговић)

Тамо где није могла прокији товарна стока, борци и ру-
ководиоци носили су оруђа на рука и...

... на левима (кањон Мораче)

(П. Гаговић)

Са расположивим временом мора се баратати врло рационално, при чему треба поштовати чињеницу да планинско земљиште има и ту злу особину што не поштује никакве писане норме брзине кретања.

Напад на непријатељске гарнизоне у долини ријеке Зете, иначе замишљен као важна операција, пропао је због неправилног прорачуна времена.

Слично је било и приликом боја за Колашин, када је дато исувише мало времена за излазак из долине Таре и удар у леђа непријатељу који је био на Кључу.

3

ПРЕНОШЕЊЕ ТЕЖИШТА БОРБИ ИЗ ДОЛИНЕ ЗЕТЕ
У ЈУЖНИ САНЦАК

НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА У ЈУЖНОМ САНЦАКУ
(Скица 22)

Док су снаге 3 дивизије и Приморске оперативне групе изводиле посљедње припреме за напад на гарнизоне у долини Зете, непријатељ је у Санџаку (9 априла) прешао у општи напад са линије Пријепоље — Пљевља.¹

Непријатељске снаге су имале задатак да наше јединице одбаце што даље од долине Лима на запад. Овај напад је вјероватно услиједио и у циљу оперативног садејства одбили непријатељских гарнизона у долини Зете, јер би се, у случају успешног продирања према југу и југозападу, непријатељ из Санџака појавио иза леђа како наших јединица које су нападале са лијеве обале Зете тако и оних у Кучима.

¹ Са пуно разлога можемо претпоставити да је он благовремено открио намјере наших снага у долини Зете, јер је могао лако уочити оријентацију Приморске оперативне групе према комуникацији Никшић—Даниловград и присуство 9 бригаде у Кучима, а 7 и два батаљона 5 бригаде на лијевој обали Зете. С друге стране, осјетио је покрет 2 пролетерске дивизије према Србији. Према томе, лако му је било процијенити и јачину наших снага у Јужном Санџаку, тим прије што је са њима био у сталном контакту.

У Санџаку се, у моменту непријатељског напада, налазила 37 санџачка дивизија у сљедећем распореду:

— 8 црногорска бригада са Бјелопољским партизанским одредом на отсјеку Беране—Бијело Поље—Бродарево, са задатком да затвара правце од Сјенице и Пријепоља према Бродареву и Бијелом Пољу;

— 3 санџачка бригада на отсјеку Бијело Поље—с. Маоче (17 км ј. од Пљеваља), фронтом ка сјевероистоку, са задатком да затвара правце од сјевера према Мојковцу;

— 4 санџачка бригада на отсјеку с. Маоче—Челебић (30 км з. од Пљеваља) са задатком да затвара правац Пљевља—Шавник.

На десном крилу, у рејонима Берана и Андријевице, налазио се по један батаљон 5 бригаде, из састава 3 дивизије.

На тако широком фронту одбрана наших јединица морала је бити врло растресита.

Непријатељ је пошао у напад углавном са сјевера, и то у четири колоне: Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље; Пријепоље—Коловрат—с. Ратајска—Камена Гора—Бијов Гроб (управо на комуникацију Пљевља—Шаховићи) и Пљевља—Илино Брдо—Оџак—Потпеће, што значи дуж комуникације Пљевља—Шавник. Једну мању колону непријатељ је упутио правцем Пљевља—Матаруге—Павино Поље, ради садејства са средњом колоном. Мање непријатељске снаге напале су 8 бригаду са десне обале Лима.

Према процјени Штаба 37 дивизије, који се налазио у Шаховићима, јачина непријатеља од сјевера била је око 10.000 војника — Нијемаца, четника и муслиманске милиције.

Јединице 37 дивизије су упорном одбраном успјеле да одрже своје положаје 9, 10 и 11 априла, али је 12 априла непријатељ увео свежа појачања и пробио фронт 3 санџачке бригаде у рејону Бијовог Гроба, чиме је нарушио тактичку стабилност одбране читаве дивизије. Идућег дана, 13 априла, непријатељ је заузео Бијело Поље и Беране. Штаб 37 дивизије је донио одлуку да своје бригаде пребаци на лијеву обалу Таре и о томе извијестио Штаб 2 корпуса, али пребацивање није одмах извршио.

ОДЛУКА ШТАБА 2 КОРПУСА ЗА КОНЦЕНТРАЦИЈУ СНАГА НА ПРОСТОРИЈИ МОЈКОВАЦ—КОЛАШИН

Поред извјештаја из Санџака, дошли су и извјештаји из Подгорице, да је тамо 13 априла стигло око 60 камиона са њемачким војницима из Скадра, а Штаб 9 бригаде је по други пут извијестио да има сигурна обавјештења да ће непријатељ од Подгорице напасти ту бригаду сљедеће ноћи.

Извјештаји из Херцеговине су говорили да дијелови „Вражје“ дивизије имају намјеру да се упуте у правцу Никшића.

Све су ово били јасни знаци да непријатељ припрема напад на снаге 2 корпуса у Црној Гори.²

Уочивши јасно контуре непријатељевог плана, Штаб корпуса је брзо процијенио ситуацију и донио одлуку:

„а) да се привремено напусти за нас у том периоду рата важна територија;

б) да се концентрацијом свих снага бирају осјетљиви правци, на којима ће се почесно туђи непријатељске групе (колоне), јер се танким и паучинастим распоредом није могло ништа учинити тако надмоћнијем непријатељу, нити фронтално бранити слободна територија;

в) да се тим наизмјеничним ударцима створе услови да се гро снага оријентише према главном непријатељу са циљем да га разбије и да се тако сачува та територија као основица за будућа дејства.

Штаб је оцијенио да је концентрацијом снага на простору Мојковац—Колашин, у циљу стварања једне снажне ударне песнице за дејство по унутрашњим операциским правцима, једино могуће почесно туђи непријатеља и обезбиједити потпун успјех.³

На основу овакве одлуке Штаб 2 корпуса је наредио, 13 априла, Штабу 3 дивизије да своје дијелове из долине Зете рокира у долину Таре, док је начелник Штаба корпуса дошао на сектор Мојковца.

² Кад се има у виду све оно што су оне овдје од септембра 1943 године урадиле и то упореди са задацима окупаторских снага у овој области, није никакво чудо што непријатељ приступа офанзивним акцијама.

³ Генерал-пуковник Пеко Дапчевић: „Значај и снага маневра“, Војно дело бр. 4, јули—август 1952 године, стр. 27.

Истога дана је Штаб 3 дивизије наредио прегруписавање снага, и то:

— 2 и 4 батаљон 5 бригаде, који су учествовали у нападу на непријатељске гарнизоне у долини Зете, да се пребаце у рејон Матешева, одакле да се повежу са штабом своје бригаде који се налазио у Андријевици, и Штабом 2 корпуса, од кога ће добити потребна наређења за даљи рад; 3 батаљон са штабом бригаде упућује се из рејона Андријевице у Колашин;

— 7 бригада са два батаљона смјењује 2 и 4 батаљон 5 бригаде, док јој друга два батаљона и Зетски партизански одред остају и даље у Бјелопавлићима;

— 9 бригада остаје и даље у Кучима;
— Штаб дивизије у Биочу.⁴

СМЈЕНА 5 И 7 БРИГАДЕ

На основу наређења Штаба 3 дивизије, за смјену 5 и 7 бригаде, Штаб 7 бригаде наредио је, 13 априла, следећи распоред батаљонима:

- 1 батаљон: Јовановићи—Сретња—Слатина;
- 3 батаљон: Градина—Доњи Црници—Брегови Мировића;
- 2 батаљон: Ман. Пиперска Ђелија—Црници—Равни Лаз—Марковићи;
- 4 батаљон: Потпеће—Завала—Рогами.

Положаје између 1 и 3 батаљона (Лаће, Глизица) имао је да посједне 4 батаљон Зетског одреда.⁵

Примопредаја положаја између батаљона 5 и 7 бригаде извршена је прилично неопрезно. Наиме, батаљони 5 бригаде су повукли своје главнине, а на положајима су оставили мања одјељења у ријетком распореду. Непријатељ је ово искористио и подишао Вежешнику (око 5 км с-и од Подгорице) прије долaska батаљона 7 бригаде. Срећом, тамо је по једном ранијем наређењу била дошла једна мања јединица 9 бригаде. Током ноћи приспеле су јединице 7 бригаде и 14 априла у зору развила се борба за Вежешник. Непријатељ је успио да заузме положаје Сука (нема их

* Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 12 од 13. 4. 1944; 9/1, 759.

⁵ Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 48 од 13. 4. 1944 у 13 ч.; 10/1, 759.

на карти) и к 275 изнад Смоковца (у рејону моста на Морачи, с-и од Подгорице), чиме је побољшао своје положаје.

НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА (ОД ПОДГОРИЦЕ) НА 9 БРИГАДУ

Раније поменути извјештај 9 бригаде, да непријатељ припрема на њу напад, био је тачан, само с том разликом што није услиједио 13 априла увече, него 14 априла у 4.30 часова. У напад са линије Кокарицка Гора—Даљан—Златица пошли су четници, Нијемци и италијански фашисти (ови посљедњи у јачини око 1.300 војника) уз подршку артиљерије. Састав непријатеља је био: двије чете пука „Бранденбург“, ојачане са 4 топа 104 моторизованог батаљона; двије ојачане чете 363 пука 181 њемачке дивизије и четничке формације. Штаб 9 бригаде је оцијенио да је у нападу учествовало 1.200 четника, 1.300 италијанских фашиста и 250 Нијемаца.

Девета бригада је главне снаге имала на окупу, јер је очекивала напад, а испред посједнутих положаја — Орљево, Сјеница, Доњи Медун — истурила је неколико осматрача који су благовремено открили непријатељско подилажење, а потом се прикривено вратили у своје јединице не отварајући ватру. Јединице су биле хладнокрвне. Пустиле су непријатеља да приђе на близко отстојање и дочекале га јаком и изненадном ватром, а потом прешле у противнапад. Непријатељ је био изненађен и одбачен па је покушао да се, са око 300 четника, забаци иза нашег лијевог крила на бок, користећи за то албанску територију. Но, ово му није успјело. Падом мрака он се нашао на полазним положајима.

Губици непријатеља у току дана су били: 19 мртвих и 14 рањених. Заплијењено је: 1 митраљез, 1 тешки бацач, 800 метака, 2 сандука мина, 2.000 кг хљеба, 40 пушака и др.

Губици 9 бригаде су били: 11 мртвих и 24 рањена. Бригада је утрошила 5.000 метака. Штаб бригаде се налазио у стрељачком строју и непосредно руководио бојем, јер је то био први озбиљан бој бригаде.⁶

⁶ Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

НАРЕЂЕЊЕ ЗА ПРИКУПЉАЊЕ СНАГА НА СЕКТОРУ
МОЈКОВЦА И МЈЕРЕ ОБЕЗБЕЂЕЊА

(Скица 22)

Одбрана 37 санџачке дивизије на десној обали Таре, 14 априла у 7 часова, гледана очима начелника Штаба 2 корпуса, била је у великој кризи. Непријатељ је рано изјутра наставио напад. Тачан распоред 3 и 4 санџачке бригаде није у Штабу 37 дивизије овога јутра био поznат. Оне су, вјероватно, биле на положајима западно од комуникације Мојковац—Шаховићи—Пљевља. Према томе, правац за Мојковац био је отворен. Због тога је начелник Штаба корпуса упутио: чету Главног штаба на положаје у рејон Слепац Моста са задатком да затвори тај правац; 4 батаљон 8 бригаде на положај с. Мајстеровине—с. Дијо—с. Ракита—Слепац Мост да затвори правце Бијело Поље—Мојковац и Шаховићи—Мојковац, а 1 батаљон ове бригаде лијево од 4-тог у с. Пале и с. Потрк са задатком да ухвати додир са непријатељем на линији с. Јабучна—Модри До.

У вези са ситуацијом на сектору Мојковца, начелник Штаба 2 корпуса написао је у извјештају своме команданту и комесару, између осталог, и ово:

„...Ја сам мишљења да батаљоне V црногорске бригаде које смо јуче позвали не треба упућивати на овај правац јер ће они касно стићи, а ситуација ће се на овој просторији ријешити током данашњег и сјутрашњег дана позитивно или негативно за нас. У сваком случају позитивно ако успијемо да у току данашњег дана успјешно затворимо правац Слијепац Мост—Мојковац што је, обзиром на мале расположиве снаге доста тешко.

Батаљоне V црногорске бригаде треба хитно пребацити на сектор Беране с тим што би се у повољној ситуацији цијела VIII црногорска бригада пребацила на сектор Бијело Поље, а сектор Андријевица—Беране повјерио V црногорској бригади под чију би се команду ставила и I бригада италијанске дивизије „Гарибалди“.

Ми ћемо овамо учинити све да садању критичну ситуацију на овоме сектору поправимо у нашу корист, а затим, груписавши снаге, задамо непријатељу одлучан ударац на сектору Бијело Поље...“⁷

Извјештај начелника Штаба корпуса сасвим рељефно приказује ситуацију која је била прилично те-

⁷ Начелник Штаба 2 корпуса, генерал-мајор Рудолф Приморац, 14. 4. 1944 у 7 ч.; 47/4, 392.

шка, ако се мислило на одржавање положаја изнад Мојковца. Наше снаге су на том правцу биле неповезане и неорганизоване за одбрану, а за неке од њих начелник Штаба корпуса није знао ни где се налазе. Успјех одбране на овоме правцу зависио је од чете Главног штаба, за коју се рекло да неће бити у стању, што је сасвим разумљиво, да задржи непријатеља који потискује више од двије бригаде и који је био окружио два батаљона 8 бригаде код Бијелог Поља.

Док је начелник Штаба корпуса писао овај извјештај, чула се борба по којој се наслућивало да непријатељ потискује наше јединице, а то је значило да је Мојковац био непосредно угрожен. Међутим, он је предложио да се батаљони 5 бригаде не упућују у Мојковац него у правцу Берана. Он је даље намјеравао да врши противнапад, наносећи главни удар на Бијело Поље. Дало би се закључити да је начелник Штаба корпуса мислио да ову своју намјеру оствари ударом у лијеви бок непријатеља од Берана. Од овог удара он је очекивао рјешење ситуације, поготову ако би се ангажовали батаљони 5 бригаде. Уосталом, овај дио идеје маневра начелника Штаба корпуса није довољно јасан. Но, то у овом моменту није ни било важно, јер ни он није имао времена да о томе дуже размишља, јер, прије но што је успио и да се потпише, „изгледа да је непријатељ успио да се пробије ка Мојковцу“. Настала је, значи, ситуација која се само могла и очекивати.

Напад непријатеља од Санџака бивао је све жешћи, а јединице 37 дивизије чекале су само да падне ноћ па да се под заштитом мрака и по раније споменутој одлуци Штаба дивизије пребаце на лијеву обалу р. Таре.

У долини Лима су се налазила свега два батаљона. У рејону Чакора и Рожаја ситуацију је донекле ублажио висок снijег, али је непријатељ ипак имао успјеха.

Од Подгорице непријатељ још није успио да оствари неки значајан успјех, али су сви изгледи били да ће и отуда предузети офанзивне акције.

Због овакве ситуације Штаб корпуса је одлучио да своје јединице повуче са досадашњих положаја у долинама Лима, Таре и Зете и да их постепено прикупља према сјеверу, како би изbjегао окружење од стране

непријатеља и извршио груписање снага према Санџаку. ВШ се сложио са оваквом одлуком и у Штаб 2 корпуса је стигла његова депеша, у којој се, између остalog, каже:

„Слажемо се да тежиште Ваше акције буде у Санџаку. У том циљу концентришите јаче снаге и разбијте четнике. Нијемци настоје да Вас потисну, четнике поставе у гарнизоне а онда извуку снаге на друге фронтове. Са Вашим снагама морате се задржати на Вашем сектору.“⁸

Тако је ВШ још једном потврдио своју одлуку да просторију Санџака и Црне Горе одржи по сваку цијену, у циљу парирања сваке акције непријатеља да се њоме послужи, као и у циљу стварања широке основице за предвиђени покрет наших крупнијих јединица према Србији.

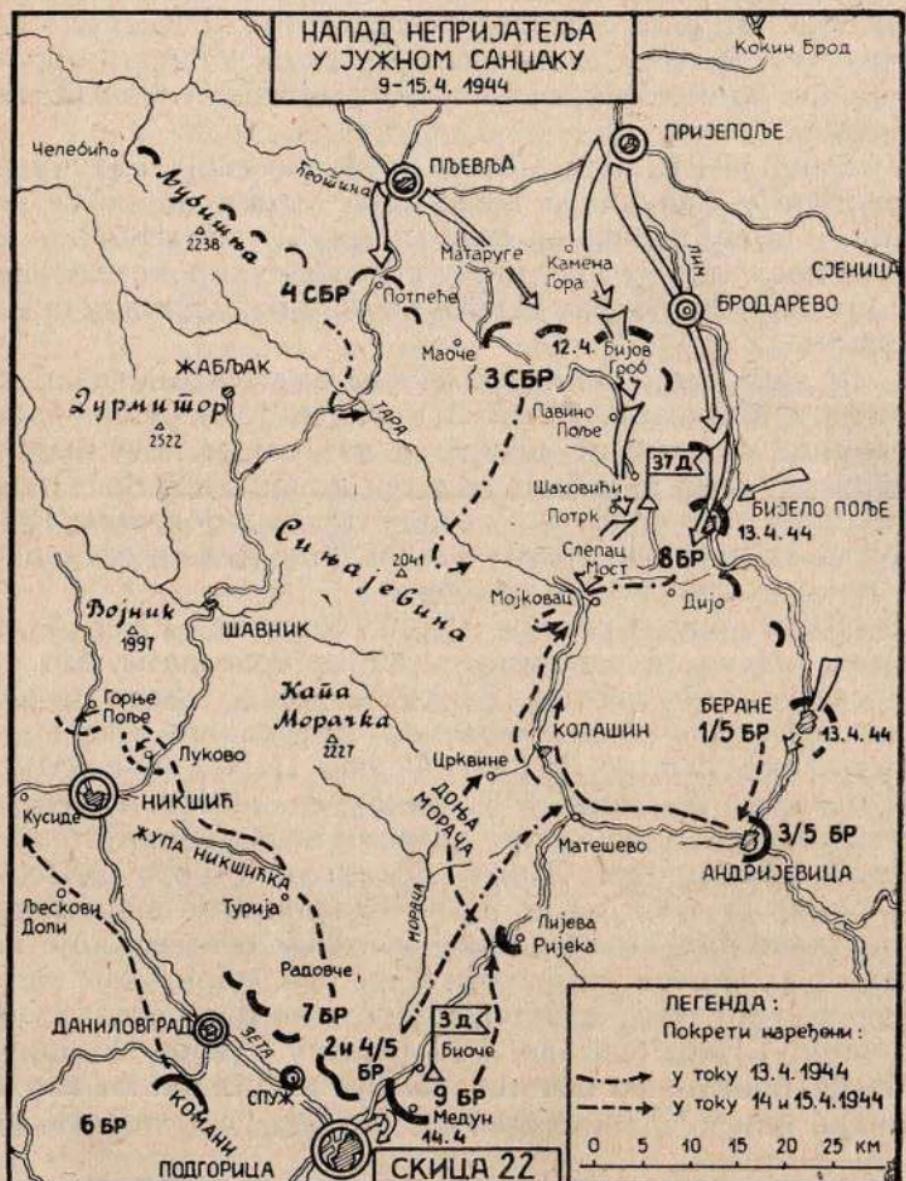
У духу своје поменуте одлуке за масирање снага на сектору Мојковца, Штаб 2 корпуса је наредио да се јединице 3 дивизије изведу у тај рејон, изузимајући 7 бригаду која је добила задатак да брзо избије у рејон Никшића који треба да, у садејству са дијеловима Приморске оперативне групе, неутралише док се ситуација у Јужном Санџаку не разјасни.

На основу наређења Штаба корпуса, Штаб 3 дивизије издао је заповијест својим бригадама. По тој заповијести 7 бригада напушта долину Зете и најхитније врши покрет правцем Петровићи—Радовче—Никшићка Жупа—Луково—Горње Поље, са задатком да блокира гарнизон у Никшићу са истока и сјевера, што, уствари, значи да не дозволи испад непријатеља у правцу Никшићке Жупе, Шавника и Горњег Поља, тј. онамо куда би могао да интервенише у оперативној или тактичкој вези са оним његовим снагама које надиру из Санџака ка долини Таре. Са 7 бригадом напушта долину Зете и Зетски одред, који се ставља под команду Штаба бригаде, а по доласку у рејон Никшића, Штабу бригаде се потчињава још и Никшићки партизански одред.⁹ Девета бригада, по овој заповијести, на-

⁸ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

⁹ Напуштању долине Зете од стране бригаде и одреда даје посебан карактер чињеница да са њима иду теренске јединице команди мјеста, народноослободилачки одбори и све друге позадинске организације и установе.

пушта своје досадашње положаје у Кучима, које је иначе доста чврсто држала, и излази на комуникацију Подгорица—Матешево, заузимајући на њој дубински распоред (Пелев Бријег—Јаблан—Лијева Ријека), с тим да се ту задржи у току 15 априла, а по паду мрака

скреће од Лијеве Ријеке на сјеверозапад правцем Прекобрђе—Доња Морача—Црквина (6 км ј-з од Колашина). Дијеловима који су се у моменту издавања заповијести

Штаба дивизије затекли на десној обали р. Мораче, стављено је у задатак да током 15 априла затварају правац Подгорица—Биоче. Штаб дивизије је сугерирао Штабу 9 бригаде да на том правцу комплетира батаљон који би послије рушења моста у Биочу кренуо уз Морачу, и то мањим снагама, самом клисуром (Лутовским Платијама), а главнином правцем Раздоље—Трмање—Влаховићи—Међуријечје (уз западну обалу Мораче). Девета бригада је имала да на линији Међуријечје—Црквине затвори долину ове ријеке. Штаб 2 корпуса наредио је непосредно 5 бригади да се ноћу 14/15 априла са три батаљона (2, 3 и 4) прикупи у рејону Колашина, а 1 батаљон да пребаци из рејона Ријеке Марсенића (ј. од Берана), где се био повукао послиje улaska четника у Беране, у рејон Андријевице. Брдски артиљериски дивизион имао је да дође из долине Зете у рејон Колашина. Свим штабовима бригада стављено је у задатак да о овом покрету јединица на сјевер обавијесте све позадинске установе и организације. Наређено је да се јединице снабдију са што више резервне хране. Штаб 3 дивизије имао је да се креће уз р. Морачу.¹⁰

ПОКРЕТ ЈЕДИНИЦА З ДИВИЗИЈЕ

На основу изложене заповијести Штаба 3 дивизије, као и на основу поједињих наређења, издатих прије ње, 3 батаљон 5 бригаде кренуо је из рејона Андријевице, 13 априла, и у Колашин стигао 15 априла. Батаљони ове бригаде из Пипера (2 и 4) кренули су истог дана из рејона Доњи и Горњи Рогами—Штедим—Лопате и усиљеним маршем стигли 15 априла у рејон Колашин—Мојковац. Већ 16 априла 2 батаљон ће учествовати у нападу, док је 4 батаљон враћен из рејона Мојковца у Колашин да заједно са 3 батаљоном пође понова у правцу Мојковца низ десну обалу Таре. Први батаљон је извршио покрет из Ријеке Марсенића, 14 априла, и стигао у Бандовића Мост (код Андријевице) где је добио задатак да затвара правце од Врмоша, Мурине и

¹⁰ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 17 од 14. 4. 1944 у 21.15 ч.; 18/1a, 754.

Берана.¹¹ Овај ће батаљон остати на овим положајима све до 17 априла када ће бити упућен као појачање 9 бригади на комуникацији Матешево—Подгорица, што ћемо касније видjeti.

Штаб 7 бригаде, на основу наређења Штаба 3 дивизије, издао је наређење да бригада крене у рејон Никшића. По том наређењу 1 батаљон најхитније упућује једну своју чету са добрим водичима и замјеником комесара батаљона правцем Гостиље (око 6 км сјев. од Спужа)—Пољице (око 4 км с-з од Гостиља), са задатком да се постави на положај Студено, сјев. од Пољице, и одатле затвори правац од Бјелопавлића за Турију, односно за Никшићку Жупу. На овом задатку чета треба да остане до мрака па онда да се повуче правцем Студено—Турија (око 7 км сјев. од Студеног), на коју треба да избије до 24 часа. Остатак овог батаљона формира претходницу бригаде са правцем кретања: Вукотица (15 км с-и од Даниловграда)—Турија—Никшићка Жупа. Остали батаљони имали су да крену: 2 батаљон правцем Убли (око 4 км с-и од Гостиља) и даље на сјевер за 1 батаљоном; 4 батаљон Зетског одреда правцем Мартинићи (4,5 км сјев. од Спужа)—Копиље—Убли и даље правцем за главном колоном; 4 батаљон 7 бригаде за 4 батаљоном Зетског одреда са задатком да потпомогне борбу бригадне заштитнице, ако то буде потребно. Трећи батаљон формира заштитницу бригаде с тим што, одмах по пријему наређења за покрет, истура: једну чету у рејон Гостиља, са осматрачницом на Преобрађењу (к 900, с-з од Гостиља); другу чету у рејон Копиља (непосредно ј-и од Гостиља) и на положаје сјев. од Црнаца, а трећу у рејон с. Ожези (3 км ј-и од Копиља). Задатак батаљона је да стално одржава додир са непријатељем и да своје положаје држи упорно бар до 14 часова, када ће се батаљон свити у колону и кренути за бригадом.

Марш до Никшићке Жупе имао је да се изврши без одмора и припремања хране.¹²

Организација овог отступног марша бригаде, која се налазила у непосредном додиру са непријатељем, врло је поучна.

¹¹ Релације 5 бригаде; 16/3, 758.

¹² Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 14 од 15. 4. 1944 у 7 ч.; 13/1, 759.

У вези са прегруписавањем снага 2 корпуса према Санџаку и покретом 7 бригаде из долине Зете у рејон Никшића, Штаб 6 бригаде је, на основу добијеног наређења, наредио 15 априла да њен 1 батаљон остане у рејону Орашје (3 км ј-з од Даниловграда)—Загарач, а 2, 3 и 4 да изврше покрет на сјеверозапад правцем Доњи Загарач—Загреда—Ржиште—Богомиловићи—Подкупић (све уз комуникацију Даниловград—Никшић са западне стране)—Љескови Доли—Броћанац—Кусиде—Стуба.¹³ Овиме се главнина 6 бригаде изводила на комуникацију Никшић—Билећа, у сврху блокирања Никшића са запада и онемогућавања придоласка нових непријатељских снага поменутом комуникацијом.

Покрет 7 бригаде из долине Зете у рејон Никшића и одлука Штаба 6 бригаде одражавају тежњу Штаба 2 ударног корпуса да се непријатељски гарнизон у Никшићу блокира са свих страна, а нарочито да се затвори правац Шавник—Никшић којим би непријатељ, у случају продора комуникацијом од Пљеваља, извршио оперативно окружење наших снага у долини Таре у моменту када се оне припремају за противудар.

ПРОТИВНАПАД СНАГА 2 КОРПУСА У РЕЈОНУ МОЈКОВЦА

(Скица 23)

1) Одлука и заповијест Штаба корпуса

Да би се непријатељу, који је својим главним снагама избио на Тару у рејону Мојковца, одузела иницијатива и спријечио даљи продор, Штаб 2 корпуса је донио одлуку да изврши противнапад, те је 16 априла издао заповијест¹⁴, по којој се за противнапад формирају двије колоне.

Десна колона, састава два батаљона 5 и један батаљон 8 бригаде, под командом команданта 5 бригаде,

¹³ Штаб 6 бригаде, Пов. бр. 80 од 15. 4. 1944 у 17.15 ч.; 5/2, 398.

¹⁴ Заповијест је издао начелник Штаба 2 корпуса, генерал-мајор Рудолф Приморац, који је био упућен у рејон Мојковца због озбиљности ситуације на томе сектору, као и ради обједињавања дејства наших јединица.

мајора Вујадина Поповића, прикупљена у рејону Бјелојевића (на десној обали Таре, ј. од Мојковца), имала је да напада општим правцем Бјелојевићи—Брсково—Медено Гувно—Развршје (к 1250)—Пале—Јабучна, са задатком да што прије овлада Развршјем како би омогућила и олакшала напад лијеве колоне, а затим да експлоатише успјех према ситуацији, координирајући рад са лијевом колоном. По избијању на Развршје колона је имала да упути јаче обезбеђење у рејон с. Ракита—Слепац Мост (око 9 км с-и од Мојковца) са задатком да затвори правац од Бијелог Поља. Почетак напада ове колоне предвиђен је за 21 час.

Лијева колона, састава један батаљон 5, један батаљон 9 и два батаљона 8 бригаде, под командом команданта 8 бригаде, мајора Блажка Марковића, прикупљена у рејону Подбишћа (на лијевој обали Таре 2 км ј. од Мојковца) имала је да напада општим правцем Мојковац—Лепенац—Цер—Обод—Потрк, са задатком да што прије овлада положајима сјев. од Мојковца, као и Лепенцем, а затим да наступа према ситуацији и у садејству са десном колоном. Почетак напада предвиђен је за 22 часа (читав један час послије почетка напада десне колоне) „тј. када се десна колона ангажује у борби са непријатељем и привуче његову ватру и пажњу на себе“. За прелаз преко моста на Тари, као први, имао је да пређе најбољи батаљон из састава колоне.¹⁵ Један батаљон требало је да остане на лијевој обали Таре, на Боровњачком Кршу, за евентуални прихват.

Трећа санџачка бригада добила је задатак да напада општим правцем Бурењ—Цер, а одатле најпогоднијим правцем да садејствује лијевој колони.

¹⁵ Пуковник Благоје Марковић, тадашњи политички комесар 2 батаљона 5 бригаде, о овоме батаљону, заправо о његовом избору, прича углавном ово: на осматрачници гдје се налазио начелник Штаба 2 корпуса, Штаб 37 санџачке дивизије и други, а међу њима и Штаб 2 батаљона 5 бригаде, постављено је као најцелисходније да прелаз преко моста лијевој колони отвори најбољи батаљон. Затим је тражено да се тај батаљон јави добровољно. Јавио се Штаб 2 батаљона 5 бригаде. А када је, касније, Штаб овог батаљона ово саопштио батаљону и тражио неколико бомбаша и пушкомитраљезаца-добровољаца, јавио се читав батаљон, те је командант батаљона морао сам да одреди бомбаше и пушкомитраљесце поименично.

Четврта санџачка бригада добила је задатак да затвори правац од Пљеваља према р. Тари и даље за Шавник и да по сваку цијену спријечи непријатељски прород, због чега треба да се офанзивно ангажује на своме правцу.¹⁶

Непријатељ је у рејону Мојковца избио јаким снагама, са јаком артиљеријом и тенковима, а из ваздуха је био подржаван авијацијом. Намјера му је, бесумње, била да продире долином Таре узводно. Поред бројне надмоћности, он је имао и преимућство у земљишту. Његови положаји на десној обали Таре, а нарочито у рејону Мојковца, потпуно су доминирали овом ријеком, која у априлу претставља велику препреку. На њој је сачуван мост чије рушење није ишло у рачун ни непријатељу (јер је рачунао са даљим продирањем) ни нашим снагама, које су га морале користити у нападу. Овај мост је непријатељ држао под јаком ватром, која се није могла ућуткati тако да наше јединице могу прећи преко њега без великих губитака. На десној, пак, обали имали смо само три батаљона (десна нападна колона).

Положаји 3 и 4 санџачке бригаде били су такви да су им могућности за напад биле исувише ограничене, што је изражено и у самој заповијести, те је остало да напад ријеше поменуте двије колоне.

Највећи проблем је претстављало питање како неутралисати непријатељску одбрану у рејону моста код Мојковца. Наше јединице нијесу имале артиљерије да би њоме неутралисале непријатељску одбрану, а подметнути их убитачној ватри непријатеља којој је мост био изложен није се смјело.

Разматрајући ове тешкоће за нападача морамо се сјетити оне идеје начелника Штаба 2 корпуса — да читаву 5 бригаду доведе низ Лим у лијеви бок непријатеља. Изложени план је и ово предвидио, само много плиће. Десна колона је добила тај задатак.

Карактеристичан је моменат упућивања најбољег батаљона из састава лијеве колоне да први преће мост. Овим батаљоном и маневром десне колоне организатор напада је тежио да ублажи осјетан недостатак артиљерије, којом би неутралисао непријатељску одбрану.

¹⁶ Заповијест Штаба 2 корпуса од 16. 4. 1944; 14/3, 392.

Нападу лијеве и десне колоне, као основних снага за пробој непријатељске одбране, садејствују двије бригаде, од којих једна има задатак да затвара правац од Пљеваља, што у крајњој линији значи да обезбиједи лијеви бок и позадину главне групације.

2) План напада лијеве колоне

Са планом напада десне колоне не располажемо, те ћемо изнијети само план напада лијеве колоне. По овом плану 2 батаљон¹⁷ 5 бригаде први полази у напад из рејона Подбишћа преко моста на Тари и, ликвидирајући непријатељско митраљеско гнијездо које се налази на самом мосту, продужава напад преко Мојковца и даље, што брже, усмјеравајући све снаге према сјеверозападним падинама Развршја, са задатком да што прије овлада овим положајем. Када 2 батаљон 5 бригаде буде прешао мост, предвиђено је да у напад пође, из истог рејона, 1 батаљон 8 бригаде, са задатком да што прије овлада мостом на Тари—нешто источно од Мојковца и даље, тежећи да што прије избије на Развршје (к 1090), одакле треба да ухвати везу са десном колоном. Батаљон 9 бригаде полази у напад за 1 батаљоном 8 бригаде чим овај пређе мост и од Мојковца напада међупростором између 2 батаљона 5 и 1 батаљона 8 бригаде, са задатком да што прије избије на Развршје. Четврти батаљон 8 бригаде, са двије чете, креће у напад послије свих горњих батаљона истим правцем до Мојковца, а затим дуж комуникације, рушећи је и постављајући на њој барикаде брањене са противтенковским пушкама. Трећи батаљон 8 бригаде имао је да остане на Боровњачком Кршу (к 1015) за све вријеме напада и служи као ослонац и за евентуални прихват батаљона који врше напад. У општу резерву одређена је једна чета 4 батаљона 8 бригаде, а бригадно превијалиште је било у Подбишћу. Штаб колоне је имао да се креће позади батаљона 9 бригаде.¹⁸

¹⁷ Ово је онај батаљон који треба први да пређе преко моста.

¹⁸ Кут. 392.

Било је предвиђено да командант лијеве колоне преведе све своје батаљоне преко моста и да их на супротној страни уведе у бој, разумије се, под условом да 2 батаљон 5 бригаде створи за то услове.

3) Ток и резултат противнапада

(Скица 23)

Напад наших јединица у рејону Мојковца, по заповијести Штаба корпуса од 16 априла, отпочео је тачно у одређено вријеме.

Десна колона, послије врло тешке борбе, успјела је да прво одбаци четнике са Пржишта (к 1185). Даље се борба развијала преко цијеле ноћи и настављена је 17 априла. Колона је овладала: Мучницом (к 1810), Брсковом, Меденим Гувном и Развршјем (к 1250, к 1174, к 1090) и тако омогућила лијевој колони прелазак преко моста у Мојковцу. По овлађивању овим положајима, батаљони десне колоне су продужили гоњење непријатеља, и то 4 батаљон 5 бригаде и једна чета 8 бригаде правцем Развршје—Жари—Пале, а остали дијелови ове колоне, 3 батаљон 5 бригаде и двије чете 8 бригаде, правцем Мајстеровине—Ракита.

Међутим, Нијемци су, 17 априла око 17 часова, предузели бочни напад. Напад на десни бок нашег клина дошао је долином Равне Реке и од Мајстеровине, а лијеви бок напао је непријатељ кога није успјела да задржи 4 санџачка бригада. Најопаснији је био овај напад на лијеви бок, јер је он могао да доведе до тога да наше снаге изгубе мост на Тари у Мојковцу. Непријатељев противнапад са једне и друге стране, усмјерен у основицу клина наших снага, успио је, те су се наше јединице морале повући. Сазнавши за ово, начелник Штаба корпуса, који је руководио овим нападом, наредио је да се све јединице повуку, и то: лијева колона на лијеву обалу Таре, а десна десном обалом према Требаљеву. Али у току 18 априла, прије него што је стигло ово наређење, десна колона је понова извршила напад и, послије најтеже борбе, успјела да поврати положаје које је била прошлога дана напустила. Стога је начелник Штаба корпуса издао друго наређење да

се јединице задрже на достигнутим положајима послије успјелог противнапада 18 априла, али је ово наређење дошло касно, јер су се јединице већ биле повукле по оном првом наређењу. И тако стварни успјех наших јединица није реализован, јер је непријатељ искористио наше повлачење и опет посио положаје са којих је већ у два маха био збачен.

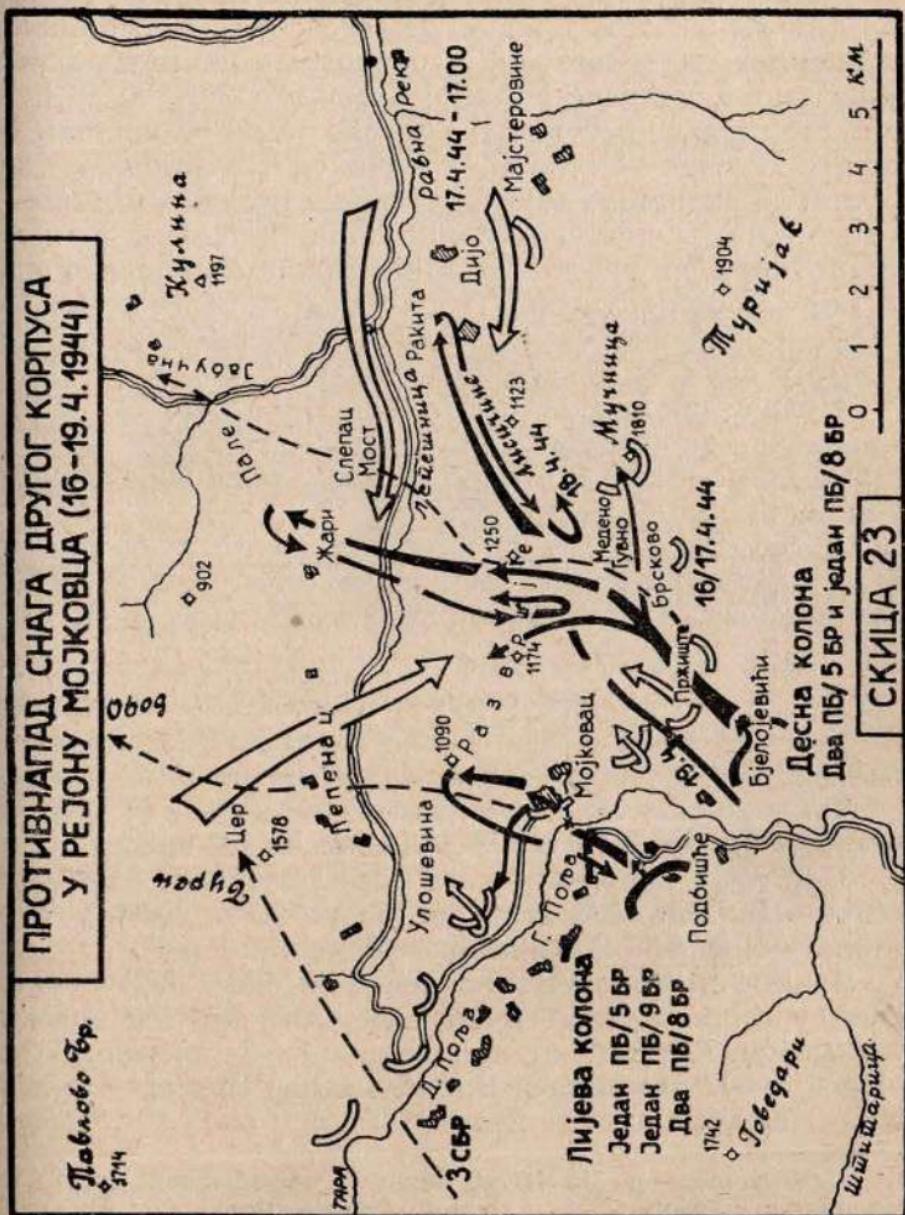
Непријатеља је за све ово вријеме подржавала авијација.

СИТУАЦИЈА НА ОСТАЛИМ СЕКТОРИМА

У рејону Никшића непријатељ није током 16 априла ништа предузимао. Он се није ангажовао ни на правцу Пљевља—Жабљак, као ни од Пећи и Рожаја, сем што је 150 четника ушло у Беране. Због тога се могло закључити да непријатељ или нема намјеру за неку озбиљнију офанзиву или нема снага да је предузме са свих праваца. Наше снаге су ово уочиле.

Када је Штаб корпуса, рачунајући са озбиљнијом офанзивом од Санџака, донио одлуку да изведе снаге из долина Зете, Таре и Лима и да их прикупи према Санџаку, требало је повести рачуна и о народу у селима која је напуштала наша војска. Видјели смо радије да су штабови предузели мјере да народ буде благовремено обавијештен. Народ се одмах почeo придрживати нашим јединицама. По влажним априлским путевима кренуле су велике колоне изbjеглица. Из збјегова се издвајало све оно што је било за пушку и улазило у бригаде. А то нам је редовно доносила свака непријатељска офанзива. Овог пута су се показали резултати присуства наших јединица у Црној Гори, и то нарочито у доскорашњим четничким упориштима, из којих су се за бригаде јавиле стотине нових бораца, те је у изгледу било формирање још једне нове (10) црногорске бригаде. Правilan политички рад војске на терену; обавијештеност народа о слабости непријатеља и све сигурнији изгледи за нашу брзу побједу; раскринкање четничких издајника и њихове противнародне политике и озбиљност наших војничких потхвата у читавој земљи, све је то утицало на народ, заварањан и

пригњећен четничким и окупаторским терором, да увиди на чијој је страни праведност и искреност борбе за слободу и стварну срећу тога народа.

У вези са општом ситуацијом и одлукама Штаба корпуса, Штаб Приморске оперативне групе наредио је 2 далматинској бригади (ојачаној једним батаљоном

6 бригаде) да се постави на комуникацију Никшић—Даниловград и мањим снагама активно затвара правце од Никшића и свакодневним упадима контролише Сливље и Озриниће (ј-и од Никшића). Такође мањим снагама да затвара правце Даниловград—Богмиловићи и Даниловград—Загараж, а патролама да контролише доњи дио Љешанске Нахије, Комане и Загараж. 6 бригади (без једног батаљона) наредио је да се постави на линију Кусиде—Стуба (6 км с-з од Никшића) са задатком да активним дејствима према посади у Никшићу и четницима у околним селима спријечи сваки покушај непријатеља да угрози ма који правац, а нарочито онај на који је оријентисана 7 бригада и који може да послужи и за правац евентуалног повлачења читаве 3 дивизије у случају неуспјеха у долини Таре.

Правац према Голији¹⁹ (с-з од Никшића) био је већ и назначен за евакуацију болнице. А то значи да је то у исто вријеме био и правац за извлачење борачких јединица, ако то буде потребно.

Штаб Приморске оперативне групе упозорио је своје јединице и на опасност од непријатељевих напада и организовао везу са 29 херцеговачком дивизијом.

Напади на 9 бригаду дуж комуникације Подгорица—Матешево били су све јачи и бригада је водила тешке одбранбене бојеве, што значи да се није успјела извући у долину Мораче онако како је то било предвиђено заповијешћу Штаба 3 дивизије од 14 априла.

Пошто је непријатељ, 16 априла, овладао линијом Биоче—Цвилин, 9 бригада се повукла на линију Вјетарник—Брскут—Планиница—Мокро.

Јачина непријатеља износила је око 1.600 четника који су били потпомогнути њемачком артиљеријом и авијацијом. Четници су нападали у двије колоне: Кучи—Брскут—Планиница и Биоче—Пелев Бријег—Вјетарник. Најјачи напад извршили су око 19 часова,

¹⁹ Чињеница да је Штаб корпуса дозвољавао могућност извлачења својих снага у правцу Голије, могла би довести у сумњу његову одлучност и вјеру у успјех на сектору Мојковца. Међутим, не бисмо имали право да тако гледамо, јер предвиђање „теже ситуације“ у овом и оваквим случајевима не значи никакво колебање него само војничко обезбеђивање отворених праваца за маневар.

16 априла, а борба се пренијела на сљедећу ноћ и даље до 6 часова 18 априла. Губици четника су били 23 мртва и око 50 рањених, а 9 бригада је имала 10 мртвих и 23 рањена.²⁰

Штабу 7 бригаде наређено је, 16 априла, да се Зетски одред врати на терен са задатком да контролише Ејелопавлиће и затвара правце од Подгорице, Спужа и Даниловграда.

Овај ће одред крстарити по терену разбијајући четнике који су успјели да загосподаре појединим селима, из којих су се биле повукле наше јединице и народ. База одреда биће Копиље—Гостиље. Одред се није смио упуштати ни у какве фронталне борбе, а био је дужан да одржава везу са бригадама и да им доставља податке о кретању и намјерама непријатеља.²¹

Ова одлука Штаба 3 дивизије дошла је у прави моменат јер је Штаб Приморске оперативне групе већ извјештавао да се са три батаљона 6 бригаде налази у рејону Кусиде—Стуба, а са 2 далматинском и једним батаљоном 6 бригаде на комуникацији Никшић—Даниловград. Поред тога, Штаб групе је извијестио да се непријатељ прикупља са правца Љешкопоље—Љешанска Нахија и Цетиње—Његуши.²²

Оријентисање 2 далматинске бригаде на комуникацију Даниловград—Никшић услиједило је на основу директиве Штаба 2 корпуса од 15 априла, у којој је стајало да Приморска оперативна група мора хитно интервенисати, у случају да непријатељ пође у правцу 7 бригаде, и тако осигурати пролаз болницама и 3 дивизији преко Горњег Польја, Жупе Пивске и Голије (ово је онај моменат на који смо раније скренули пажњу).

ДАЉИ РАЗВОЈ СИТУАЦИЈЕ

Штаб 2 корпуса је примио, 17 априла у 11.30 часова, сљедећу депешу од Врховног штаба:

²⁰ Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

²¹ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 19 од 16. 4. 1944 у 20 ч.; 13/1, 759.

²² Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе; 5/4, 397.

„Како изгледа, непријатељ настоји да ослободи лимску комуникацију и да запосједне ослобођене гарнизоне. Предузећемо мјере да акцијом на осјетљиве тачке непријатеља олакшамо Ваш положај. С наслоном на чврста упоришта задржите се на Вашем терену. Примјењујте еластичну тактику.“²³

Нападима с разних праваца, сем од Чакора и Рожаја, непријатељ је овога дана успио да нам онемогући задржавање у горњем току Лима.

Исхрана наших јединица постала је озбиљан проблем.

Све су болнице упућене на правац Боан—Тушина.

Напад на непријатеља сјеверно од Мојковца завршио се повлачењем наших јединица. Четници су се прикупили у Бјелопавлићима и Пиперима. Девета бригада је водила жестоку борбу дуж комуникације Вјетарник — Матешево.

Због прикупљања четника у Пиперима и њиховог оријентисања у правцу сјевера и сјевероистока, Штаб 2 корпуса је, прво депешом²⁴ преко Штаба Приморске оперативне групе, а затим писмено, наредио непосредно Штабу 7 бригаде (у сагласности са Штабом 3 дивизије²⁵) да одмах упути два своја батаљона у Међуријечје. У овом наређењу је стајало и ово: „Батаљоне које упућујете у Међуријечје ослободити тешких оруђа и коморе, како би покрет био изведен што брже и с обзиром на тежак пут најкраћим правцем до Међуријечја.“ Кад се погледа како изгледа на карти пут од Никшићке Жупе до Међуријечја, види се колико је била оправдана ова напомена Штаба корпуса.

Штаб 7 бригаде је за овај задатак одредио 3 и 4 батаљон и, 19 априла у 6.30 часова, наредио им покрет правцем Луково—Ливеровићи—Мораково, с тим да у Мораково стигну до 18 часова, како би по ноћи прешли снiježnji дио планине.²⁶

У исто вријеме наређено је 1 батаљону 5 бригаде, који је дотад био у рејону Андријевице, да се хитно

²³ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

²⁴ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 4/4, 397.

²⁵ Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. сл. од 17. 4. 1944 у 22 ч.; 17/2, 759.

²⁶ Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 17 од 16. 4. 1944 у 6.30 ч.; 15/1, 759.

пребаци на сектор 9 бригаде, а 2 батаљону 9 бригаде, који је био на сектору Мојковца, да се одмах врати у састав бригаде.

Правац од Подгорице био је врло важан и за нас и за непријатеља, а тада је имао за нас нарочити значај баш због тога што је непријатељ туда испољавао врло упорна дејства. Наши штабови су тежили да на том сектору створе једну јачу групу која ће бити у стању да успјешно изврши противнапад.

18 април донио је још теже борбе. Наше снаге у Санџаку успјеле су да овладају Шаховићима.

Непријатељ је имао успјеха и на сектору 6 бригаде.

Батаљони 9 бригаде, на комуникацији Вјетарник—Матешево, морали су да отступе послије борбе која је трајала до јутра 18 априла. Батаљони су се повукли овако: 1 и 4 правцем Вјетарник—с. Птич—Штавањ—с. Сретешка Гора; комбиновани батаљон (састављен од теренских чета из рејона које је бригада напустила) правцем Лијева Ријека—зас. Сладско (Слацко)—Штавањ—Прекобрђе, а 3 батаљон правцем Рашково Гувно —с. Тузи.

Током дана 2 батаљон 9 бригаде је стигао из рејона Мојковца у рејон Матешева, а 1 батаљон 5 бригаде, који је био у Андријевици, стигао је у рејон с. Тузи—Пилана Марића и повезао се са 3 батаљоном 9 бригаде. На тај начин је овај сектор био примјетно ојачан, нарочито поред и на самој комуникацији. У раду 9 бригаде током 18 априла било је прилично нервозе, јер су четници надирали за њеним 1 и 4 батаљоном и за комбинованим батаљоном, док је веза између батаљона, нарочито 1 и 4 са 3 батаљоном, који је био на најугроженијем положају, била врло слаба. Ситуацију је овога дана олакшало то што је претходне ноћи био предузет противнапад и што је стигао 1 батаљон 5 бригаде.

Непријатељски губици овога дана су били: 7 мртвих, 10 рањених и 3 заробљена, а наши 3 рањена.²⁷

У непријатељској колони, која је нападала од Подгорице и у којој су 16 априла, кад је напад отпочела, били само четници, сада су били Нијемци, италијански фашисти и четници.

²⁷ Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

На сектору 7 бригаде, у рејону Никшића, непријатељ је успио да овлада Раствочем и Товићем, али су га омладинци из 7 бригаде ускоро одбацили и поред његове очајничке одбране.

Јединице Приморске оперативне групе, које су се претходног дана успјешно бориле и успјеле да одбаце непријатеља на његове полазне положаје, морале су 18 априла да се нешто повуку пред жестоким нападима непријатеља од Даниловграда и Никшића.

У Јужном Санџаку су Нијемци, дражиновци и неђићевци извршили противнапад и понова овладали Шаховићима, а увече, 18 априла, предузели су ноћни напад на сектору Мојковца. Пeta црногорска бригада водила је читаву ноћ врло тешке борбе и успјела да непријатеља одбаци, док су се снаге лијеве колоне морале опет повући на лијеву обалу Таре.

Борбе у Јужном Санџаку добијале су све жешћи карактер. Оне се могу убројити у најтеже борбе које су наше јединице водиле на овој просторији.

A

РАЗВИЈАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА НА КОМУНИКАЦИЈИ МАТЕШЕВО—ПОДГОРИЦА

(Скица 24)

На сектору Лијеве Ријеке су 9 бригада и 1 батаљон 5 бригаде предузели, ноћу 18/19 априла, општи напад на непријатеља који је држао Штавањ, Сртешку Гору, Тузи, Рашково Гувно, Верушу и Планиницу. Наше снаге су пошли у напад на читаву ту линију и у току ноћи и 19 априла успјеле да непријатеља разбију и најтрају на повлачење. До 7 часова овога дана батаљони 9, 1 батаљон 5 бригаде и комбиновани батаљон, успјели су да достигну линију Вјетарник—Стравче. Приликом овог напада испоставило се да је непријатељ своје главне снаге (четнике) упутио за 1 и 4 батаљоном 9 бригаде према Прекобрђу, рачунајући, ваљда, да тако угрози Колашин и наше штабове у њему.

Непријатељски губици овога дана су били: 29 мртвих и 40 рањених. Наши губици су били: 6 мртвих и 16 рањених.

РАЗБИЈАЊЕ НЕПРИЈАТЕЉА
НА СЕКТОРУ МАТЕШЕВО-ПОДГОРИЦА
18/19. 4. 1944

2/9 БР

Матешево

1247

Планински В.

1 и 4/9 БР

Преко брђе

Сретешка гора

ишава ю

Тисов Врх

963

136

ПОДАЧА

Вучији
Крш

1166

1084

1283

1216

М. Ријека

Пелев
Бријег

Вјешарник

Слацко
во

18/19. 4. 44

Кб

18.4.44
3/9 БР

Уз 4

1/5 БР

Пилана Марића

ТАРА

Плананица ја

1511

1586

Брскут

Прескавац

2024

СКИЦА 24

0 1 2 3 4 КМ

У току 20 априла наше су јединице у рејону Вјетарника продужиле са наступањем и до краја дана по-тисле непријатеља у Подгорицу.²⁸

СИТУАЦИЈА КОД ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ (Скица 25)

На сектору Приморске оперативне групе, тј. на сектору Никшића и комуникације Никшић—Даниловград, 2 далматинска бригада се морала повући пред непријатељем који је нападао од Никшића и Даниловграда. Она је на линији Богетићи—Пандурица продужила живљаву борбу.

Шеста бригада је већим дијелом снага вршила притисак са запада и сјеверозапада на Никшић у циљу олакшања ситуације 2 далматинској бригади. Два њена батаљона, Бокељски батаљон и Ловћенски одред, дејствовали су у Катунској Нахији и тиме онемогућавали непријатељу нападе са тога правца.

Ова дејства Приморске оперативне групе допринијела су слободи дејства наших јединица у долини Таре и обратно, јер су и једна и друга извођена једновремено, те непријатељ није имао могућности да одваја снаге са једног у циљу појачања на другом правцу; није, дакле, имао услова да врши неки маневар по унутрашњим правцима.

Обезбеђење десног бока наших снага које су биле оријентисане према Санџаку и Подгорици постигнуто је потпуно чак и у случају да су биле принуђене на повлачење.

Успјех наших противнапада на комуникацији Матешево—Вјетарник значио је први већи успјех у овим борбама за одржавање територије, која је имала тако велики значај за остварење планова ВШ.

Четници су ипак мислили да ће успјети да наше јединице истисну из Црне Горе. Њихови покрети у Бјелопавлићима и Пиперима изгледали су све живљи.

²⁸ Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

СИТУАЦИЈА 19—21 АПРИЛА И ПРЕЛОМ У НЕПРИЈАТЕЉСКОЈ АКТИВНОСТИ

(Скица 25)

1) На сектору Лијева Ријека—Вјетарник

Послије нашег успјеха ноћу 18/19 априла, непријатељ се на сектору Лијева Ријека—Вјетарник, током 19-от, ограничио на врло слаба дејства. Наши штабови нијесу закључили да је он прешао у дефанзиву. Штаб 3 дивизије упозорио је Штаб 9 бригаде да, и поред успјеха који је бригада имала у разбијању непријатеља на своме сектору, не треба при гоњењу да продире дубље док јој се то не нареди. Ово је учињено, свакако, због тога да бригада не би изложила своју отступницу ако би непријатељ предузео нападне акције из долине Зете или Лима, или из обје ове долине концентрично према долини Таре.

2) У рејону Вилуса

У 4 часа, 19 априла, 12 херцеговачка бригада је овладала Вилусима и налазила се на линији с. Загора—с. Граховац—с. Клобук—Пилатовци.

3) У рејону Никшића

3) 20 априла непријатељ, у јачини око 700 војника, са артиљеријом и 4 тенка, успио је да се од Даниловграда пробије у Никшић, те је Приморска оперативна група заузела распоред: 2 далматинска бригада—Кунак—Жировница; 6 бригада—Кочане—Кусиде, а одредски батаљони су и даље остали у Катунској Нахији.

4) На правцу Пљевља—Шавник

Пошто су извјесни знаци говорили да би непријатељ могао нешто покушати и од Пљевља према Шавнику, преко Левертаре, Штаб корпуса је предузео мјере да му се осујети сваки покушај и на том правцу. За извршење овог задатка формирана је, на простору Левертара—Ђурђевића Тара, ударна група у чији су са-

став ушли: 4 санџачка бригада, комбиновани теренски батаљон, омладински батаљон и брдска батерија артиљериског дивизиона 3 дивизије. Задатак групе је био: да затвори прелаз преко Таре на правцу Пљевља—Шавник; да мањим групама прелази преко Таре на десну обалу у циљу насиљног извиђања и дејства на комуникацији Ђурђевића Тара—Пљевља; и да у повољном моменту цијела група пређе преко Таре у циљу дејства дуж комуникације ка Пљевљима, наслањајући се на наше јединице с-з и ј-и од ове комуникације.

Штаб 2 корпуса је дао групи и прецизна упутства за рад, која гласе:

„Прва два основна задатка организовати и извршити најхитније, с тим да се ни у ком случају не дозволи непријатељу ма каква акција на овом сектору, а још мање какав његов прелаз на лијеву обалу р. Таре. Стога створити од аутоматских оруђа, уз непосредну обалу Таре, један ланац добро утврђених и скривених аутоматских оруђа, са којима не отварати ватру на непријатеља све док не би овај пришао самој обали и док не би покушао ма какав прелаз преко ријеке. Овдје примијенити лукавство, те чисто заварати непријатеља и омогућити му извјесну слободу кретања дуж обале, а у најпогоднијем моменту отворити ватру. Снабдијевање посада скривених аутоматских оруђа вршити искључиво ноћу, како се не би открила мјеста. Остале линије одбране посјести кордонски, а држати добро скривене резерве за удар на непријатеља у случају да насиљно покуша прелаз ријеке.“

Артиљерију пласирати на погодно мјесто одакле се могу тући сва мјеста у области Косенице и у самом канјону р. Таре. Ватру артиљеријском употребити на веће трупе непријатељских војника, а нарочито на њихову моторизацију, уколико би се ова појавила до Таре.²⁹

При kraју наређења стоји и ово: „Углавном и сада и доцније ова ударна група ће спријечити по сваку цијену покушај непријатеља да форсира р. Тару на овом сектору.“

Овакво детаљно упутство у склопу општег наређења издато је стога што је 4 санџачка бригада била врло млада јединица, а комбиновани и омладински батаљон неискусни у борбама.

Може се поставити питање зашто се у овако озбиљној ситуацији, која је трајала читавих осам дана и при-

²⁹ Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. сл. од 20. 4. 1944 у 8 ч.; 15/3, 392.

јетила чак и повлачењем наших снага из долине Таре, одваја једна од свега дviјe батерије (свака по 2 топа) за Левертару (друга батерија је била у долини Мораче). Ово је учињено стога што у Јужном Санџаку није коришћена ни једна ни друга. То је била сва артиљерија једне дивизије, а могућност њене употребе зависила је од коња и путева, те је у овако критичним ситуацијама и на оваквом терену било тешко благовремено је пребацити на жељено мјесто и обезбеђивати на комуникацијама. Из праксе зnamо да смо често били присилавани да уништавамо артиљерију. На лијевој обали Таре, на поменутим положајима, она је, међутим, била обезбиђењена. Ту је она итекако негативно утицала на морал непријатеља.

Због дуготрајних и напорних борби људство је било врло преморено, чему је допринијела и економска иссрпљеност терена. Глад се нарочито одражавала на најновијим јединицама, које нијесу имале искуство старих бригада, али борбеност и офанзивни дух бораца ипак није попуштао.

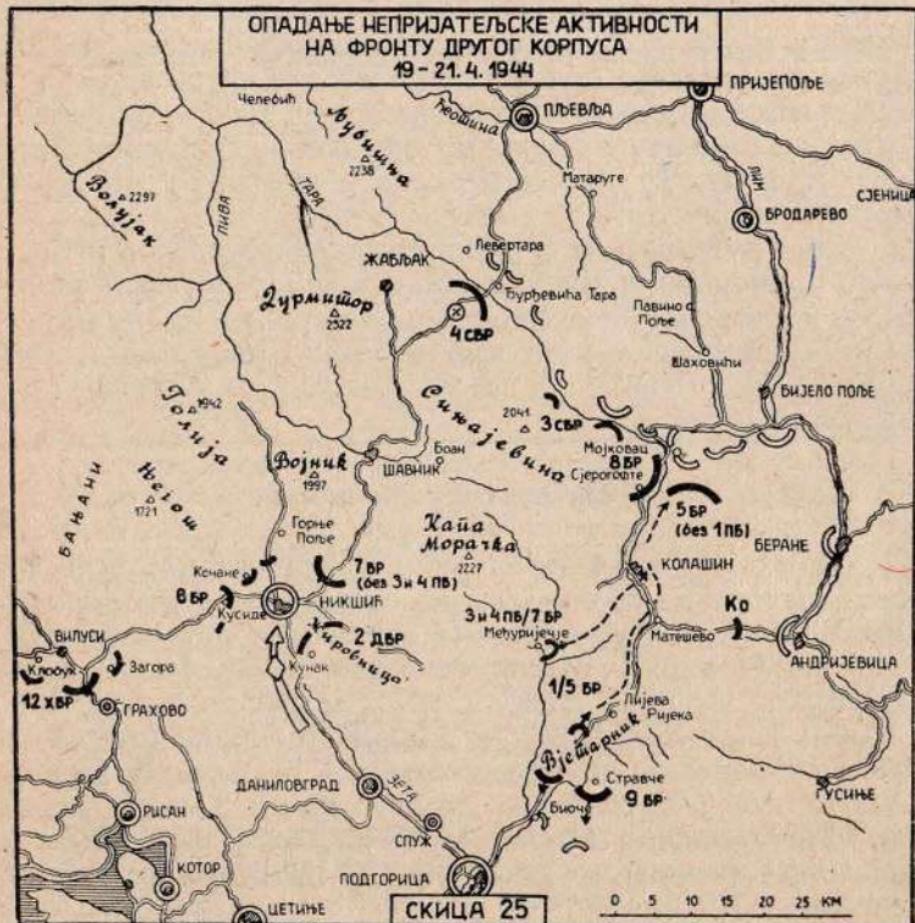
5) На сектору Мојковца

По повратку на лијеву обалу Таре, 8 бригада је добила задатак да брани Тару на отсјеку мост у Мојковцу (искључно)—с. Сјерогоште (к 852) закључно. Штаб бригаде је 20 априла распоредио своје батаљоне овако: 2 батаљон у рејону Подбишћа (од моста до Малог Препрана); 3 батаљон у рејону Малог Препрана (отејек од Малог Препрана до Сјерогошта); 4 батаљон у рејону Сјерогошта (контролише лијеву обалу Таре и шаље патроле у правцу Морачког Требаљева); 1 батаљон у бригадној резерви у рејону с. Д. Штитарице и штаб бригаде у Подбишћу.

Лијево од ње била је 3 санџачка бригада.

21 април је прошао без веће непријатељске активности. Непријатељска авијација је бомбардовала мост на Тари у Мојковцу, а сјев. од Мојковца, на доминирајућим положајима, примијећено је присуство непријатељских топова. Ово су све били знаци да он намјерава да пређе у одбрану. Ту његову слабост брзо су уочили наши штабови, те су приступили припремама да би што прије прешли у противнапад.

У ту сврху је наређено 1 батаљону 5 бригаде, који је учествовао у борбама дуж комуникације Матешево—Вјетарник, да се хитно пребаци у рејон Мојковца. Исто је то наређено и оним двама батаљонима 7 бригаде који су, двије ноћи раније, стигли из Никшићке Жупе у Међуријечје.

6) У долини Лима

У долини Лима непријатељ је ипак био нешто активнији, али тамо није било наших снага, сем Комског партизанског одреда који је држао положаје на Трешњевику, затварајући правац Андијевица—Матешево и извиђајући долину Лима.

ОДЛУЧУЈУЋИ ПРОТИВУДАР НА СЕКТОРУ МОЈКОВЦА
(Скица 26)

1) Одлука и план Штаба корпуса

На основу успјеха јединица 3 дивизије на комуникацији Матешево—Подгорица и неактивности непријатеља у Јужном Санџаку, Штаб 2 корпуса је дошао до закључка да је сазрио моменат за одлучујући противудар на сектору Мојковца.

Основна замисао Штаба корпуса за противудар сводила се на ово: разбити непријатеља у Јужном Санџаку и тиме обезбиједити слободу дејстава на осталим секторима корпуса у циљу сигурнијег прикупљања снага, које су се, по директивама Врховног команданта, већ појављивале ка Санџаку за прдор у Србију. Из овог разлога се Врховни командант и сложио са Штабом корпуса да му тежиште акција буде у Санџаку.

С обзиром на пораст броја наших бригада у Санџаку, Црној Гори и Херцеговини, непријатељ више није имао никакве могућности да на тој просторији створи ма и најмању своју територију. Офанзиве су му могле донијети само привремен успјех, као што је био и овај у Јужном Санџаку, који је могао одржати само дотле док се наше снаге не прегрупишу и не створе услове за прелаз у противудар.

Заповијест за противудар издао је Штаб корпуса 22 априла у 17 часова. Сам план много потсеђа на план за противнапад од 16 априла. И овога пута нападају двије колоне, но са много јачим снагама и под непосредном командом два команданта дивизије. Овај се противудар разликовао од претходног и по циљу, који је био дубљи и који је имао оперативни значај.

План за противудар изнијет је у самој заповијести по којој:

— Десна колона, састава: 5 бригада и два батаљона 7 бригаде (свега 6 батаљона), под командом команданта 3 дивизије, генерал-мајора Радована Вукановића, полази у напад из рејона Бјелојевићи—Ланишта општим правцем Пржишта—Брсково—Развршје (к 1250)—Слепац Мост—с. Јабучна, са главним задатком да овлада Бијелим Пољем. По избијању на Развршје дио снага има да упути на линију Острељ—Мајстеровине—Дијо—

Ракита—Слепац Мост, а са осталима да овлада Јабучном. У заповијести стоји: „поставити своје снаге у погодан положај за заузимање Бијелог Поља“ и енергичним наступањем продужити ка њему. Почетак напада у 21 час 23 априла.³⁰

— Лијева колона, састава 3 санџачка и 8 бригада, као и два батаљона 1 бригаде дивизије „Гарибалди“ (свега 10 батаљона), под командом комandanта 37 санџачке дивизије, потпуковника Жарка Видовића, полази у напад из рејона Подбишћа општим правцем Мојковац — Лепенац — Цер. По избијању на Цер, колона се рачва у двије мање колоне у циљу шире експлоатације успјеха. 8 бригада продужава наступање правцем Обод — Соколовица — Потрк — Шаховићи — Гранчарево, са задатком да одбаци непријатеља у правцу Кања и Бродарева, наткриљујући тако Бијело Поље са сјевера и не дозвољавајући непријатељу интервенцију отуда за вријеме напада других јединица на Бијело Поље. Трећа санџачка бригада продужава наступање правцем Бурењ — Крупице — Борово са задатком да одбаци непријатеља ка Пљевљима. Један батаљон 1 бригаде дивизије „Гарибалди“, са једним водом из састава 3 санџачке бригаде, остаје на положају Боровњачки Крш, а један на Бурењу.³¹ Почетак напада у 22 часа 23 априла (опет читав један час касније него десна колона).

— Артиљерија — једна батерија брдског дивизиона 3 дивизије (свега 2 топа), потчињава се комandanту десне колоне и врши артиљеријску припрему са почетком по усменом наређењу комandanта десне колоне. Ватрени положаји у рејону Подбишћа. Сву ватру сконцентрисати на Развршје (к 1250 и к 1090) и Улошевину.

— 4 санџачка бригада, са батаљонима који су под њеном командом, прелази р. Тару са задатком да дејствује правцем Косаница — Борово ради садејства са 3 санџачком бригадом.

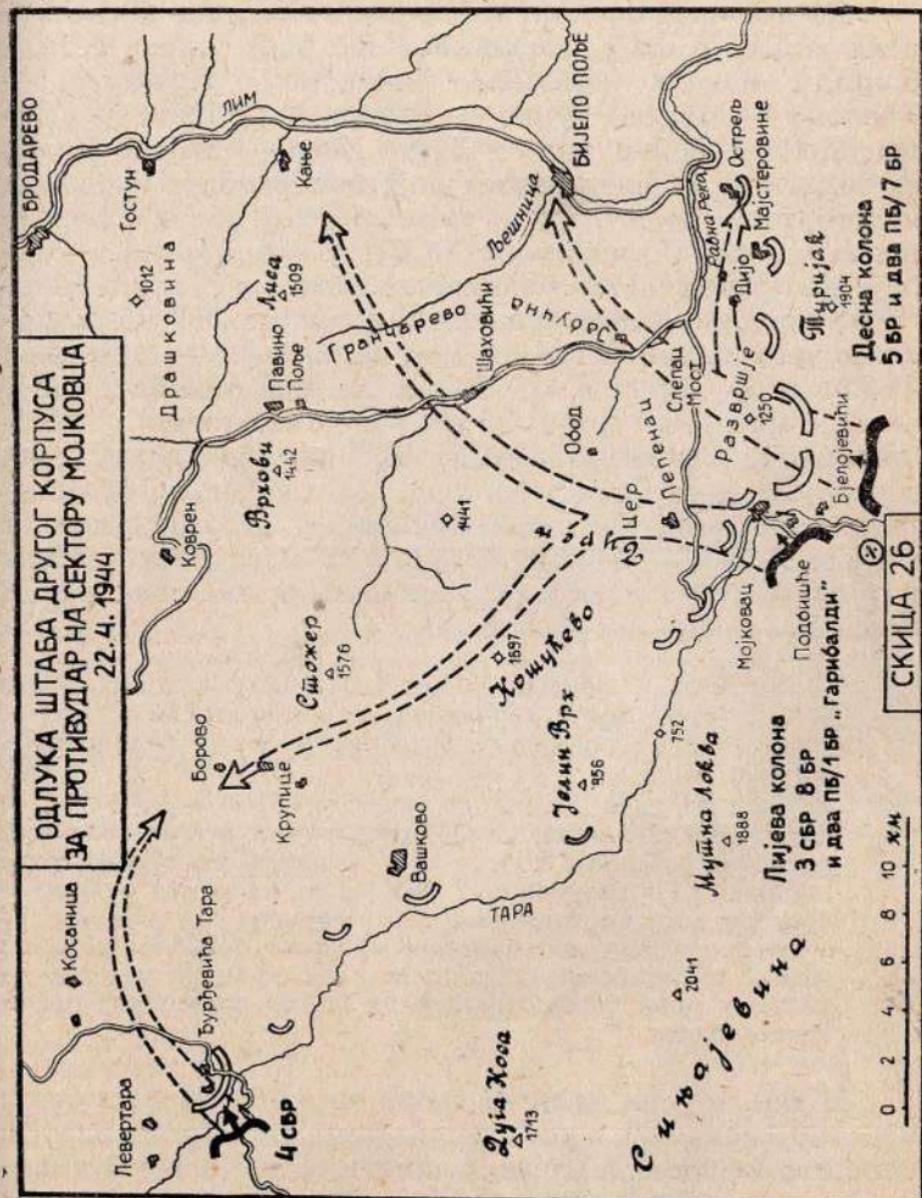
— Васојевићки ударни батаљон прикупља се у току 23 априла у рејону Врањештице, с-и од Матешева, са задатком да затвори излаз из р. Јеловице.

³⁰ И ова колона, као и десна из противнапада од 16 априла, треба да омогући и олакша напад лијеве колоне.

³¹ И ова колона одређује за прелаз преко моста код Мојковца најбољи батаљон из свога састава.

— Андријевички батаљон остаје у Матешеву.

— Берански батаљон и даље затвара правац Андријевица—Матешево на положају Трешњевик.³²

³² Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 310 од 22. 4. 1944 у 17 ч.; 17/3, 392.

2) План за напад десне колоне³³

(Скица 27)

На два часа послије корпусне, командант десне колоне издао је своју заповијест. По овој заповијести 5 бригада напада правцем Ланишта — Пржишта — Брсково — Медено Гувно — Развршје (к 1250) — Слепац Мост — с. Јабучна — Жута Коса — Бијело Поље, са задатком да енергичним дејством разбије и одбаци непријатеља, омогућујући тиме лијевој колони форсирање р. Таре. По избијању на Развршје дио снага упућује на правац с. Мајстеровине, а главним снагама енергично продире датим правцем и овлађује Јабучном, послије чега са три батаљона има да разбије непријатеља на положају Жута Коса. Седма бригада (два батаљона) напада правцем Туријак (8 км ј-и од Мојковца) — Мајстеровине. Основни задатак ова два батаљона је да обезбиједе десни бок 5 бригаде. По избијању у Мајстеровине они имају да што прије избију на комуникацију Бијело Поље — Беране, а затим да наступају уз Лим и у слједећем задатку да ослободе Беране, повезујући се са Васојевићким батаљоном.

„...При извођењу нападних операција штабови се неће држати круто директиви у овој заповијести, већ се управљати по стварним потребама и према раду непријатеља.

Да би напад могао да тече нормално и да би му се снага потхрањивала, штабови ће водити рачуна да имају потребне резерве с којима ће у отсудним тренуцима моћи корисно да интервенишу. Ово би се нарочито тицало V бригаде која би свој резервни батаљон, ако има могућности да остави цио батаљон из првог борбеног реда на мјесту предвиђеном у задатку, а батаљон из резерве да убаци у први борбени ред ради бржег продирања према Жутој Коси...“³⁴

Може се рећи да нема скоро ниједног нашег потеза у ратној пракси из кога данас не бисмо могли извући понешто корисно. У горњој заповијести Штаба 3 дивизије не само што су постављени задаци потчињеним јединицама, већ је разрађено и њихово извршење, а ипак

³³ План команданта лијеве колоне немамо.

³⁴ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 24 од 22. 4. 1944 у 19 ч.; 23/1, 754.

се на крају каже да су то само основне смјернице, а да се треба управљати по живој и стварној ситуацији у току боја. Можда би се ова заповијест, због њене еластичности и гледано са школске катедре, могла окартерисати као недовољно одређена, исувише директивна, јер оставља много слободе потчињеним старешинама. Међутим, у рату је оваква заповијест била условљена ситуацијом и имала је своју одређену сврху. Она је давала могућност размаха широке иницијативе потчињених старешина.

Претпостављајући могућност да потчињени штабови могу доћи у такву ситуацију да се управљају „по стварним потребама и према раду непријатеља“, командант колоне није могао изричito да нареди ни јачину ни састав резерве. Због тога он каже да ће штабови водити рачуна о томе да имају потребне резерве.

Ако погледамо у које је вријеме Штаб корпуса издао своју заповијест, а када је то урадио Штаб 3 дивизије, видјећемо да је Штаб дивизије своју заповијест издао свега два часа послиje корпусне заповијести. Према томе, схваташњу задатка и читавом организационом процесу, до саопштења одлуке, односно издавања заповијести, Штаб дивизије је посветио свега нешто више од једног часа. Ово се може сматрати као заиста најкраће вријеме за које се један напад може припремити и наредити.

Двадесет други април је био, углавном, миран на свим секторима, и јединице су се могле припремати за претстојеће задатке.

3) Ток противудара

(Скица 27)

Противудар, предвиђен заповијешћу Штаба 2 корпуса од 22 априла, отпочео је тачно у одређено вријеме. Жестина борбе у потпуности је оправдала оно што смо већ раније истакли за борбе у Јужном Санџаку. Људи који су преживјели познати Бој код Мојковца из Првог свјетског рата, сматрају да овој није био раван.

Штаб 5 бригаде није прихватио сугестију Штаба 3 дивизије да један батаљон остави у резерви. Он је стао на становиште да ширина зоне напада бригаде, бројно стање непријатеља, непролазност земљишта, снијег и ноћ, могу укочити напад ако се у једном снажном налету непријатељ не збаци са доминирајућих положаја, те је одлучено да у напад уведе сва четири своја батаљона.

Батаљони су нашли на први непријатељев отпор одмах при преласку преко Бјелојевићке Ријеке. Пржишта и Медено Гувно заузeo је на јуриш 3 батаљон. На Пржишту је била једна четничка бригада. Развршје, на коме је к 1250 посљедња пала, освојио је, такође на јуриш, 2 и дио 1 батаљона; Мучалицу (Мучница — к 1810) заузeo је 1 батаљон, а Улошевину 4 батаљон.

Батаљони (3 и 4) 7 бригаде извршили су задатак на своме правцу.

Наше су јединице, 24 априла³⁵ увече, доспјеле на линiju Туријак — с. Ракита — Скок — с. Пале — с. Жари и даље до близу Шаховића.

У току ноћи 24/25 априла 2 и 4 батаљон су прешли Равну Реку и продрли дубоко у непријатељски распоред. Они су овладали положајем Кулина (к 1197) — Бандијера (к 1123) — Дубраве (к 1096) и тако подишли Бијелом Пољу. Из рада ова два батаљона види се да су њихови штабови добро схватили оно мјесто из заповијести које говори о подесном постављању јединица за напад на Бијело Поље.

Успјех 5 бригаде (десне колоне) допринио је да лијева колона брзо пређе Тару у рејону Мојковца и да се њене јединице изравнају са јединицама десне колоне.

Други и 4 батаљон 5 бригаде ушли су, 25 априла у свануће, у села Окладе и Церово и тако створили услове за напад на Бијело Поље.

Овај клин у непријатељском распореду, затим притисак осталих батаљона ове бригаде и два батаљона

³⁵ Овог дана је Штаб 7 бригаде, на основу добивеног наређења по коме је у рејону Никшића смијенио дијелове 2 далматинске бригаде, издао наређење да се њени батаљони прикупе: 1 у с. Ливеровићи, а 2 у с. Југовићи. Са ове просторије батаљони ће кренути правцем Никшићка Жупа—Бјелопавлићи—Пипери—Међуријечје. (Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 10 од 24. 4. 1944; 17/1, 759.)

7 бригаде, који су у току 25 априла овладали селима Острељ, Побирница, Мајстеровине, Дијо, принудио је непријатеља да напусти све своје положаје јужно од Равне Реке.

Брдска батерија је, још 24 априла прије подне, про-мијенила своје ватрене положаје са лијеве обале Таре и поставила се у рејон к 1250 (Развршје), како би успјешније тукла долину Равне Реке у рејону Слепац Моста, јер је непријатељ читаву ту комуникацију контроли-сао тенковима и оклопним колима.

Непријатељ је 24 априла, само на сектору 5 бри-гаде, имао 70 мртвих, који су нађени на бојишту.

У току 25 априла непријатељ је у неколико махова покушао да јаким противнападима одбаци 2 и 4 батаљон 5 бригаде са прилаза Бијелом Пољу, али у томе није имао успеха, него је само повећао број својих жртава.

СИТУАЦИЈА У ДОЛИНИ ЗЕТЕ И КОД ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ

Под команду Приморске оперативне групе стављена су два батаљона 7 бригаде, која су се налазила на сектору Никшића. Ово је учињено зато да би се рад свих наших јединица на том сектору објединио јер је тај сектор био важан још и због тога што је непријатељ био успио да се из долине Зете пробије у Никшић, па му је требало спријечити евентуалне намјере да крене комуникацијом Никшић — Шавник — Жабљак — Тара, у вријеме када су наше јединице у Јужном Санџаку предузеле противудар. У рејону Ђурђевића Таре и Левертаре налазила се ударна група која је имала задатак да спријечи прелаз непријатеља са десне на лијеву обалу р. Таре, те би у случају непријатељског продора од Никшића ка Жабљаку, и даље ка Тари ова група била угрожена из позадине.

Штаб Приморске оперативне групе био је одговоран за сектор Никшића и за садејство са херцеговачким је-диницама према Грахову.

Зетски одред, који је из сastава 7 бригаде враћен на терен, имао је 22 априла сљедећи распоред: један батаљон — Пољице — Хум (Ковачки) — Гостиље Брај-

ковићко; један батаљон — Гостиље Мартинићко — Ко-
пиле — Радовче — Сеоца.

Девета бригада је, гонећи разбијеног непријатеља
комуникацијом Матешево — Подгорица, избила на
своје раније положаје: Пелев Бријег, Клопот, Цвилин,
Безијово, Личник.³⁶

НАПАД НЕПРИЈАТЕЉА НА 9 БРИГАДУ У КУЧИМА

Први пут послије разбијања на сектору Лијеве Ри-
јеке, непријатељ је из Подгорице, користећи тенкове и
артиљерију, напао дијелове 9 бригаде у Кучима. Напад
су припремили четници уз помоћ Нијемаца. Јачина
четника је процјењена на око 1.500 војника са 6 ми-
трељеза, 2 тешка бацача и 1 брдским топом. Четници
су се развили на линији Орљево — Медун — Дучићи —
Лијешта — Убли — Косор. Девета бригада је била на
положајима: Пелев Бријег, Јаблан, Лијева Ријека, Ло-
пате, Веруша, Брскут, Цвилин, Личник (к 966).

Имајући тачне податке о јачини, распореду и на-
мјерама четника, Штаб 9 бригаде је 28 априла донио
одлуку да их нападне прије него што они изврше на-
пад.³⁷ Почетак напада био је предвиђен за 24 часа 28
априла, али је почeo нешто касније. По одлуци за напад
1 батаљон остаје на положајима: Лијева Ријека, Лопате,
Брскут, Веруша; 2 батаљон напада правцем Цвилин —
Личник (к 966) — Илијин Врх (к 884); 3 батаљон напада
правцем Пелев Бријег — с. Цварин — Орљево са за-
датком удара у бок и позадину четника; 4 батаљон на-
пада правцем с. Цвилин — с. Момче — с. Загреда — с.
Убли — с. Косор — с. Медун.

Напад је почeo са закашњењем. Четници су
успјели да 2 батаљон 9 бригаде одбаце противнападом.
Борба се водила читав дан.³⁸ Касно послиje подне 3 ба-
таљон је успио да, по задатку, пресијече четнике и

³⁶ У нападу од Подгорице учествовали су дијелови 181
њемачке дивизије, прикупљени из разних гарнизона у Црној
Гори.

³⁷ Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

³⁸ Оперативски дневник 9 бригаде за 1944 годину, свеска I;
3/2, 760.

удари им у бок и позадину. То је четнике довело у тежак положај па су покушали извлачење према Албанији, а с друге стране, затражили су помоћ од Нијемца из Подгорице.³⁹ Испресијеци и уплашени, четници су почели да беже правцем Личник — с. Рашовићи — Фундина — Подгорица.⁴⁰

Губици четника су били: 54 мртва и 120 рањених. Заплијењено је: 2 митраљеза, 1 тешки баџач, 10.000 метака, 2 сандука мина за баџач и 1 дневни оброк хране за 1.400 војника. Наши губици су били: 20 мртвих и 26 рањених.⁴¹

Иначе, напад се развијао потпуно по плану. Борбеност људства младе 9 бригаде била је на висини. Поред свих разлога који су Штаб бригаде навели на одлуку да изврши напад на четнике, постојао је и овај:

„Задатак наших јединица и наше намјере су биле: примаћи се што ближе непријатељском гарнизону и око истога стегнути што чвршћи обруч, како би савезничкој авијацији сконцентрисали непријатеља на једно мјесто ради успјешног тучења.“⁴²

Послије успјешно извршеног напада, 9 бригада је заузела сљедећи распоред:

- 1 батаљон: Лијева Ријека — Брскут (Веруша) — Лопате;
- 2 батаљон: с. Цвилин — с. Безијово — Орахово (Личник);
- 3 батаљон: с. Видијење — с. Џварин — с. Сјенице;
- 4 батаљон: с. Доњи Медун — с. Горњи Медун — с. Лијешта — Косор.

ОСЛОВОЊЕ БИЈЕЛОГ ПОЉА

(Скица 27)

Непријатељ од Берана није показивао никакву активност за посљедњих неколико дана. То је олакшало

³⁹ Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

⁴⁰ Операциски дневник Штаба 9 бригаде за 1944 годину, свеска I; 3/2, 760.

⁴¹ Релације 9 бригаде; 2/2, 760.

⁴² Исто.

рад батаљонима 7 бригаде и њихово чвршће садејство са 5 бригадом.

У борбама које су 5 и 7 бригада и јединице 37 дивизије⁴³ водиле од 23 до 27 априла, проширујући успјех, постигнут у рејону Мојковца, потпуно су разбијени Нијемци, дражиновци, недићевци и муслиманска милиција. Дијелови разбијеног непријатеља повукли су се у Бијело Поље, Бродарево и Пљевља. Четници који су, користећи отсуство наших снага у долини Лима, упали у Беране, и даље су остали изоловани од непријатељских снага у Санџаку.

Пред снагама 2 корпуса стајао је још задатак ослобођења Бијелог Поља чиме би био постигнут коначан успјех у њиховом противудару.

Штаб 3 дивизије, односно командант десне колоне, у сагласности са Штабом 37 дивизије⁴⁴, одлучио је да нападне Бијело Поље и, 28 априла, издао заповијест за напад.

План за овај напад није нам познат у детаљима, јер су комandanти бригада добили усмене борбене заповијести. Из претходне заповијести комandanта десне колоне види се да је 5 бригада имала општи задатак да напада између Равне Реке и р. Љешнице најпогоднијим правцем, „... а у духу опште усмене директиве...“. 8 бригада је добила задатак да напада лијево од 5 бригаде дуж лијеве обале р. Љешнице, такође према плану, утврђеном са Штабом 37 дивизије. Један батаљон 7 бригаде добио је задатак да штити десни бок 5 бригаде, а лијеви бок и позадину 8 бригаде имале су да осигурају остale јединице 37 дивизије, затварајући правце од Бродарева и Пљевља. Брдска батерија имала је да дејствује по наређењу Штаба 3 дивизије, односно комandanта десне колоне.⁴⁵

Напад на Бијело Поље изведен је по плану. Непријатељ, деморалисан поразом у претходним борбама, није пружио одлучну одбрану, већ се повукао на десну обалу Лима.

Бијело Поље је ослобођено ноћу 29/30 априла.

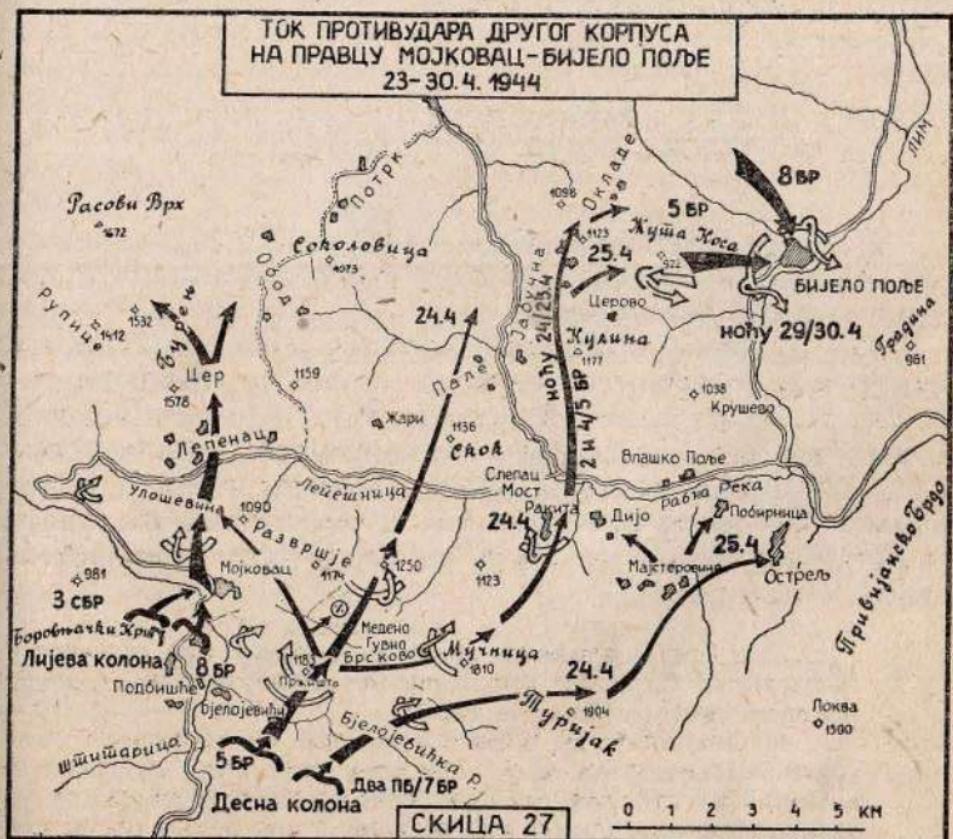
⁴³ Овдје нијесмо пратили у детаљима рад 37 дивизије, јер су њене борбе већ обраћене.

⁴⁴ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 26 од 28. 4. 1944 у 19 ч.; 24/1, 754.

⁴⁵ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 26 од 28. 4. 1944 у 19 ч.; 24/1, 754.

Послије заузимања Бијелог Поља, 5 бригада је добила задатак да дејствује и даље низ Лим, према Бродареву и Пријепољу.

Према подацима, прикупљеним до 29 априла, ова је бригада само у борбама од 23 априла нанијела непријатељу губитке од преко 150 мртвих и више од толико рањених. У руке 5 бригаде пао је богат плијен, у који треба урачунати и онај тенк са оклопним колима, којима је непријатељ контролисао комуникацију дуж Равне Реке 24 априла.

Губици 5 бригаде у Јужном Санџаку и долини Зете у априлу мјесецу износе: 41 мртав и 136 рањених. Међу избаченим из строја било је и 47 руководилаца.⁴⁶

⁴⁶ Штаб 5 бригаде, Пов. бр. сл. од 30. 4. 1944; 15/3, 754.

✓ Партизанске јединице ослободиле су и Андријевицу без тежих борби те се непријатељ у Беранама нашао потпуно изолован. Батаљонима 7 бригаде, који су се налазили у долини Равне Реке, наређено је да крену уз Лим са задатком да прочисте сву просторију до Берана и да ослободе Беране. Друга два батаљона ове бригаде, на путу из рејона Никшића, избила су 29 априла у рејон Колашина.

У међувремену је ојачан непријатељски гарнизон у Никшићу, али његове снаге нијесу отуда предузимале никакве покрете. Међутим, 29 дивизија водила је на својој просторији тешке борбе.

ОСВРТ ШТАБА З ЦРНОГОРСКЕ УДАРНЕ ДИВИЗИЈЕ НА АПРИЛСКЕ БОРБЕ У ЈУЖНОМ САНЦАКУ

Послије ослобођења Бијелог Поља, Штаб З дивизије анализирао је протекле борбе у Јужном Санџаку и дао о њима своје закључке.

По његовим подацима, напад у Јужном Санџаку припремио је четнички војвода Павле Ђуришић по директивама и уз помоћ Немаца. Напад је припремљен у току марта и априла. Јачина непријатеља била је око 4.000 Немаца, четника Драже Михаиловића и недићеваца, ојачаних артиљеријом и тенковима. На крају је Штаб З дивизије дао своју оцјену, коју ћемо највећим дијелом цитирати:

„...а) Непријатељске снаге у Санџаку као и њихово наоружање били су прецијењени. Обавјештајна служба на овом сектору била је слаба.

б) Операције су вођене правилно на појединим секторима. Недостатак је у томе што није била обједињена команда на цијелом сектору, услед чега је долазило до недовољног садејства и недовољног коришћења постигнутих успјеха на појединим отсјечима фронта.

в) Непријатељ је увек деморалисан услед претрпелих губитака и снажних удараца које су му кроз јурише нанијеле наше јединице. Ради тога је непријатељ дезорганизован, поцијепан и без команде отступио на разним правцима.

г) И поред великих физичких напора и техничких недостатака, јединице су за све вријеме вођења ових борби

били морално на висини и показале велику војничку издржљивост и храброст.

д) Нарочиту храброст, издржљивост, пожртвовање и прдорност показали су у овим борбама борци и рукојодиоци V црногорске бригаде чија је улога овога пута и у овим акцијама била од пресудног значаја за исход операција. Командовање у овој бригади за вријеме операција било је правилно. Борци и рукојодиоци V црногорске бригаде заслужују похвалу и признање за ове операције и овај Штаб, констатујући ову чињеницу, поставља ово и као предлог за похвалу...⁴⁷

Током нашег излагања борби у Јужном Санџаку од 16 априла до краја овога мјесеца, срели смо се неколико пута са различитим процјенама бројне јачине непријатеља. По тим се процјенама јачина непријатеља пела до 10.000 војника. Ми смо те цифре у току излагања посматрали онако како су их посматрали наши штабови у одговарајућим моментима. Међутим, по крајњим подацима Штаба 3 дивизије, јачина непријатеља је била свега 4.000 војника, што значи упала мање него што су то тврдила разна обавјештења. Наши штабови су рачунали као сигурно да је непријатељ јак 10.000 војника и на основу тога су се прикупљале снаге које ће бити у стању да тога и толиког непријатеља разбију. С обзиром на то да су наше снаге у Јужном Санџаку водиле жестоке борбе и са 4.000 непријатељских војника, могло би се, можда, посумњати у њихов успјех ако би биле слабије, тим прије што је непријатељ био врло упоран и жилав, а своју одбрану је знао врло често да активира. С те стране се показало корисним то што је бројна снага непријатеља „прецијењена“. Ово не значи да је потребно прецијењивати непријатеља, али у сваком случају корисније га је прецијенити, него потцијенити.

ОСВРТ НА ОБАВЈЕШТАЈНУ СЛУЖБУ

Посебну пажњу треба скренути на ону констатацију Штаба 3 дивизије да је обавјештајна служба, у току ових борби у Јужном Санџаку, била слаба. У оквиру 2 корпуса ова служба је, за све вријеме од по-

⁴⁷ Штаб 3 дивизије, Пов. бр. 46 од 2. 5. 1944; 16/3, 754.

ловине септембра 1943 године па и задуго послије ових борби у Санџаку, била дosta слаба. ВШ је, у својим дешама, то неколико пута подвлачио. Друг Тито се, због тако слабе обавјештајне службе, љутио нарочито у децембру 1943 године.

По моме мишљењу, у нашој је обавјештајној служби најслабија тачка била организација саме те службе, за коју највише одговорности сносе команданти и њихови штабови. Због тога је она била и слаба, и неактивна и површна, и задовољавала се најмањим, врло често и сасвим мизерним подацима. Ти подаци скоро редовно нијесу били тачни, јер их нијесу на извору прели војници-обавјештајци, већ су примани од позадинаца или људи и жена који су бежали из непријатељских гарнизона. Даље, ни такви површни подаци нијесу примани са довольно резерве да би се провјерили, већ су одмах предавани даље чак и до ВШ. Дешавало се, рецимо, да Штаб 3 дивизије добије извјештај да је у Врмош дошло преко 500 четника. Другог дана је извјештај, из истог извора, говорио да је дошло само 200, док на крају, негдје четвртог дана, није дошао извјештај у коме се говорило како је тачно да је „нешто“ четника дошло у Врмош. На оних 500 из првог извјештаја морао је сваки заинтересовани командант предузети бар мјере опрезе. Овакви подаци, као и они које критикује Штаб 3 дивизије, натјерали су наше снаге и њихове штабове у Црној Гори, у периоду о коме говоримо, да се припремају чак и за повлачење. Овога пута, када је непријатељ из Јужног Санџака предузео напад, синхронизован са нападом од Подгорице према Матешеву и Никшићу, Штаб корпуса је имао у изгледу повлачење према Голији, због чега су се ангажовале јединице Приморске оперативне групе да обезбиједе тај правац.

Извор свих слабости обавјештајне службе 2 корпуса не треба тражити само у несигурности извора, већ и у несистематском праћењу и студирању података.

С друге стране, ми смо у појединим моментима можда и знали тачан распоред и јачину непријатеља у појединим, па чак и у свим, гарнизонима, али нијесмо умјели да то студирамо са становишта непријатељске ситуације. И то је велики недостатак обавјештајне службе, који се у рату увијек тешко свети. То је наш соп-

ствени недостатак који је, иначе, ишао упоредо са нашим великим тактичким и оперативним успјесима.

Даље, наша обавјештајна служба није умјела да организује добијање вјерних података. Интересантно је да ми скоро никада нијесмо умјели да користимо оно што смо могли и што смо морали, а то је хватање заробљеника, или, како се то каже, „живих језика“.

Истичући поједине слабости наше обавјештајне службе, не желимо ни најмање да умањимо све оно позитивно и велико што је она пружила нашем командовању у току рата.

Услијед слабих и недовољних обавјештајних података, који су често знали да ствари увеличају, наше су снаге понекад предузимале повлачења која се, иначе, не би вршила да су ти подаци били тачни. У таквим би случајевима наше снаге нешто доцније разбијале тог истог непријатеља, пред којим су се до одређеног тренутка повлачиле.

Ни овдје не желимо да умањимо вриједност дејства наших јединица, које су разбијале јаче непријатељске снаге. Наша су отступања најчешће имала смисао повлачења ради преласка у противнапад. Али, морамо признати да је требало добро окрварити док се не добије јасна и тачна слика о непријатељским снагама и намјерама. Све те слабости данас треба врло марљиво и сасвим педантно истраживати и проналазити, критиковати и на њима се учити исто толико колико и на свим оним бесмртним подвизима херојства и вјештине наших бораца и руководилаца.

Кад се говори о слабостима обавјештајне службе 2 корпуса, конкретно у априлу 1944 године, видјели смо да она није могла да пружи Штабу корпуса оне податке који су му били потребни да би правилније процјенио ситуацију и доносио цјелисходније одлуке. Не смијемо заборавити да се овдје ради о 1944 години, посљедњој години рата, када Нијемци нијесу имали нити су у Црној Гори могли имати велике снаге. Даље, морал непријатеља био је знатно попустио. Заробљеници, свакако, нијесу имали куражи да се 1944 године држе онако надувено као што су се држали прије годину дана. Због тога је свака иоле организована и предузимљива обавјештајна служба на овој просторији могла, бар послиje четири мјесеца од повратка наших

снага у Црну Гору и Санџак, да има детаљне податке о ситуацији код непријатеља у војничком, економском и политичком погледу. А на основу тих података могло се процијенити шта је непријатељ био у стању да са тим снагама и при таквим материјалним и другим условима учини или бар предузме. Да је Штаб корпуса имао такве податке, он би, свакако, доносио и другачије одлуке. У појединим конкретним случајевима он можда не би донио одлуку ни за какве одбранбене бојеве у првом сусрету са непријатељем, и то фронталне одбранбене бојеве, какве је, заправо, доносио у недостатку јасне слике о непријатељу, него би се користио лукавством и увлачењем непријатеља у дубину наше ослобођене територије, где би га окружио, расцјепкао и унишитио.

Слабост обавјештајне службе 2 корпуса најизразитије се испољавала у томе што, приликом проласка већих непријатељских снага преко Санџака за Босну, она никада није могла ни тачно ни благовремено да Врховном штабу достави податке о стварним снагама тих колона, њиховом саставу и нумерацији. Обавјештајна служба се обично служила причањима сељака из села кроз која су пролазиле непријатељске побочнице у којима су, разумије се, у циљу дезинформације, остављале приче да иду „за Фијуму“ — онда када су ишли, по плану Шесте непријатељске офанзиве, на наше снаге у Босни.

Свакако, нико ко је ратовао не може казати да су подаци о непријатељу висили о гранама поред пута и да смо их могли лако добијати. Али, погрешно би било тврдити да их нијесмо могли добијати бар онолико колико нам је било потребно. Ту морамо поћи од општег расположења народа према нама, које је, уколико смо имали више успјеха уопште у рату и уколико се јасније могао сагледати крај рата, бивало све искреније. Те могућности наша обавјештајна служба није успјела да довољно искористи. А треба знати да, онај ко има симпатије народа у позадини непријатеља на својој страни, може имати и добре и најновије податке о непријатељу.

Обавјештајна служба мора бити заснована како на способности и неисцрпној енергији њених органа да се савладају све тешкоће, тако и на умјешности да се рас-

положиве могућности до крајности искористе. Теже се оправшта непредузимљивост него слаба способност.

Завршавајући овај кратак осврт на обавјештајну службу 2 корпуса у дотичном периоду, која заслужује посебну студију, како због њених успјеха тако и због њених неуспјеха, потребно је подвући да је она имала, иако ређе, и одличних потеза, па чак и бравура. Видјели смо већ у току ранијег излагања да је обавјештајна служба врло духовито и врло паметно дознала колико непријатељских војника има у Подгорици. Ово се дознало на тај начин што се један наш пријатељ у Подгорици ангажовао да преко пекара установи колико се пече хљебова дневно за војску. То је био заиста најтачнији податак о бројном стању непријатеља дотичног дана у гарнизону Подгорице.

0/а

СТВАРНА ЈАЧИНА НЕПРИЈАТЕЉА У САНЦАКУ

Јачина непријатељских снага у Санџаку није, у вријеме ових борби — па ни послије њиховог завршетка, могла бити утврђена, из разлога које смо већ навели. Разлика од 6.000 војника, која се појављује при упоређивању података Штаба 3 дивизије и оних које су достављали други штабови, не стоји на чврстим ногама. Наиме, изгледа да је број 4.000 (Штаб 3 дивизије) нетачан. Ово би се дало закључити по подацима које данас налазимо у непријатељској архиви. Највероватније је да је у тим борбама у Санџаку учествовала легија „Кремплер“, коју су Нијемци формирали у Санџаку послије капитулације Италије, са задатком да врши полициску службу на тој просторији.⁴⁸ У ову је легију ушла и мусиманска милиција тако да је бројно стање 1944 године износило 4.000 људи, од чега три батаљона од по 500, који су извели и неку врсту обуке. Командовање у легији било је у рукама Нијемаца, изузев нижег руководства. Кад су се снаге 2 корпуса учврз

⁴⁸ Прије тога мислило се да се формира неки самостални пук, који би имао четири батаљона и који би носио име „Санџак“. Од замишљеног пука формирана су три батаљона од по 500 људи, али му је остало име „Кремплер“.

1520

стиле у Санџаку 1944 године, легија је добила задатак да брани долину Лима. Тада су уз њу били један или два батаљона из пука „Бранденбург“. Поред ових снага, учествовали су и четници, изгледа Недићев 5 пук. Све ове непријатељске снаге биле су добро наоружане.

Постоји вјероватноћа да су у овим борбама учествовали и неки дијелови једног полициског пука, чије је сједиште било у Сјеници и који је био најмодерније наоружан (имао је и тенкове).

У сваком случају, дакле, јачина непријатеља се кретала око 10.000 људи. Утисак да их је било свега 4.000 стекао је Штаб 3 дивизије вјероватно онда кад су наше снаге разбиле непријатеља па се муслиманска милиција, које је само у легији „Кремплер“, поред она три батаљона, било 2.500, разбегла заједно са четничима, а њемачке се јединице извукле комуникацијама.

Ако бисмо упоредили јачину ових снага са јачином непријатељских нападних колона са других праваца, видјели бисмо да су ове прве биле много јаче. Стога је Штаб корпуса и одлучио да баш према тим главним снагама прикупи своје јединице ради предузимања сфанзивних дејстава. Штаб корпуса је правилно оцијенио да је најопаснији правац од Санџака, а затим правац Подгорица — Матешево — Колашин. У таквој ситуацији он је донио одлуку да одлучном одбраном задржи најопаснију групу, а на осталим правцима да маневарском одбраном успорава надирање непријатеља и тиме добије вријеме тако нужно за прегрупацију снага и разјашњење ситуације, како би предuzeо одлучне мјере за сламање непријатељске офанзиве.

КРАТАК ОСВРТ НА АПРИЛСКЕ БОРБЕ НА СЕКТОРУ МОЈКОВЦА

(Скица 28)

Низ бојева од 9 априла, када је непријатељ извршио општи напад на јединице 37 санџачке дивизије, до 29 априла, када је ослобођењем Бијелог Поља разбијен непријатељ у Јужном Санџаку, чини једну јединствену операцију, комбиновану од дефанзивних и офанзивних дејстава.

Напад непријатеља у Јужном Санџаку дошао је у моменту када су главне снаге 2 корпуса биле ангажоване у нападу на непријатељске гарнизоне у долини Зете, а мање његове снаге биле у врло ријетком одбранбеном распореду у Јужном Санџаку. Тада је пријетила опасност да непријатељ из Санџака не продре у долину Таре, а тиме и у оперативну и тактичку позадину главнине снага у Долини Зете. Рјешење тако сложене ситуације зависило је од хитне одлуке Штаба корпуса која је донијета правовремено, зрело и смјело.

Схватило се да највећа опасност пријети од Санџака, иако у првом моменту нијесу биле сагледане стварне размјере непријатељске офанзиве. Благодарећи упорној одбрани јединица 37 санџачке дивизије, које су успјеле да неколико дана задрже непријатељско надирање у Јужном Санџаку, Штаб 2 корпуса је имао времена да рашисти ситуацију у долини Зете и да изврши прегруписавање у правцу Мојковца. Штаб корпуса је успио да тај маневар изврши у рекордном времену и благовремено прикупи јединице на одлучујућу тачку, обезбеђујући бокове, а и правце, за евентуално привремено извлачење снага испод удара непријатеља, ако то ситуација буде захтијевала.⁴⁹

Тежиште непријатељевог дејства било је усмјерено преко Мојковца уз долину Таре ка Колашину, а не уз Лим према Беранама и даље ка Андријевици, јер се успјехом на првом правцу и његовим развојем ка Подгорици најбрже и директно нарушава стабилност наше одbrane у Црној Гори, што није случај са другим правцем.

Одлука да се у првом моменту пређе у одбрану, а да се касније предузме противудар, била је правилна.

⁴⁹ Овдје се мисли на обезбеђење правца за Голију, с-з од Никишића. Сам тај правац, односно изражена вјероватноћа Штаба корпуса, у оном његовом наређењу од 14 априла, да би могло доћи до потребе извлачења јединица на сјеверозапад, и поред тога што је то врло корисна оперативна мјера за обезбеђење слободе будућег маневра, присиљава на помисао да ни сам Штаб корпуса није у првом моменту био сигуран у успјех свог противудара на сектору Мојковца, а то је проузроковало и његову ријешеност да привремено напусти слободну територију, или бар један њен дио, у вријеме када је она била од велике оперативне и стратешке важности, као основица за предвиђени продор снага НОВЈ у Србију.

Услови земљишта нијесу за ово били најповољнији, нарочито у рејону Мојковца, где је непријатељ успио да овлада доминирајућим положајима и где му је требало још само да форсира р. Тару па да се сручи у уску долину ове ријеке према Колашину. Једино преимућство наших снага и у овој, као и у многим другим тешким ситуацијама, било је у њиховом командовању, одлучности и борбености. Наша искуства уопште свједоче да су то далеко важнија преимућства од оних у броју, наоружању и техници.

Ова операција садржи у себи много корисне материје за студирање и извлачење искустава за наш савремени командни кадар.

ОСЛОВОЂЕЊЕ БЕРАНА

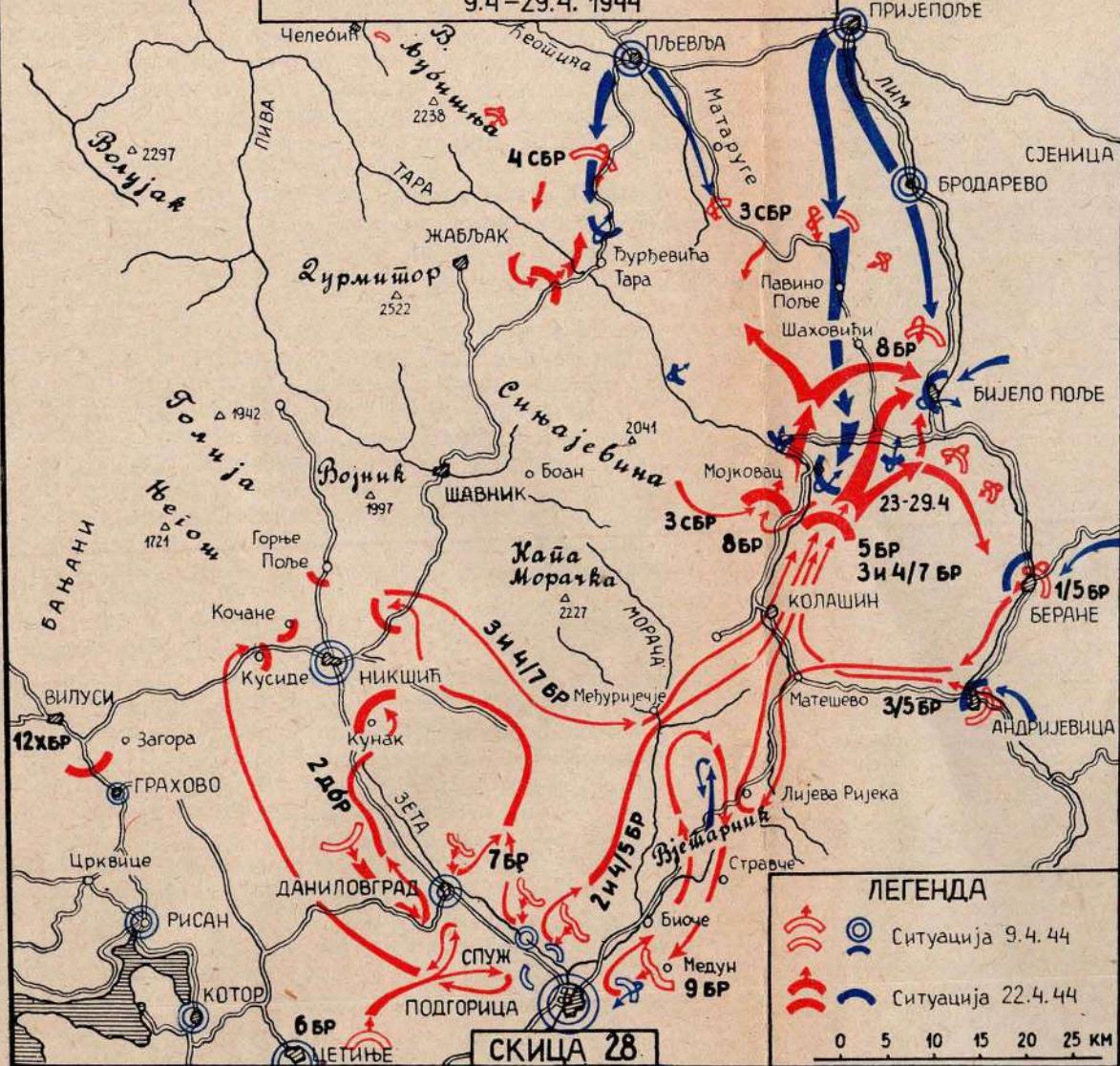
Два батаљона 7 бригаде, која су учествовали у противудару јединица 2 корпуса у Санџаку, на десном крилу 5 бригаде, и оријентисана уз Лим, извршила су, 30 априла у 21 час, напад на четнике у Беранама. Њиховом нападу требало је да садејствује Андријевички партизански батаљон. Међутим, до овог садејства није дошло јер је група васојевићких партизанских батаљона, у чијем је саставу био и Андријевички партизански батаљон, водила, у току 30 априла, безуспјешну борбу са четницима. Један батаљон 7 бригаде успио је да се пробије у варош, али је, због отсуства васојевићких партизанских батаљона, био принуђен да се повуче.

У Беранама се налазило око 1.600 четника који су дали веома жилав отпор.

Због овакве ситуације у рејону Берана, Штаб 3 дивизије је наредио 1 и 2 батаљону 7 бригаде који су, на путу из рејона Никшића, избили у Колашин, да 1 маја, по паду мрака, крену из Колашина за Андријевицу и да се у рејону повежу са батаљонима Берана, како ради заједничког напада на четнике, тако и ради ослобођења Берана.⁵⁰ Ова два батаљона су кренула 1 маја у 23 часа.

⁵⁰ За све вријеме наших противдејстава у Санџаку, Штаб 3 дивизије је био подијељен у два дијела. На сектору Санџака налазили су се командант и комесар, а у Колашину је био начелник штаба за руковођење дејствима на сектору Подгорица, Андријевица, Беране.

ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА У РЕЈОН МОЈКОВЦА
И ПРОТИВУДАР ДРУГОГ КОРПУСА
9.4–29.4. 1944

Током овог дана четници из Берана и најближе околине почели су да у мањим колонама врше покрет према Шекуларима, ј. од Берана, у намјери да заобијазним путем избију у рејон Андријевиће и да се отуда упуне према Врмошу како би били што ближе Подгорици, до које су претпостављали да могу стићи преко Куча или преко албанске територије. Један васојевићки батаљон на десној обали Лима није их могао задржати, него је био принуђен да се повуче.

Због опасности да четници пробију нашу блокаду на Лиму и да остваре своје намјере, начелник Штаба 3 дивизије наредио је из Берана да се спале сви мостови на Лиму, сем два, а доцније је наређено да се спале и та два.

Током 2 маја четници су успјели да овладају положајем Баљ на десној обали Лима код Андријевиће, и Сеоцем. Они су покушали и прелаз преко Лима у рејону с. Буче, код Берана, и код Ријеке Марсенића.

Сјекирицу, високи гребен ј-и од Андријевиће, контролисала је муслиманска милиција, четнички пријатељи, па су се ови почели прикупљати између Сјекирице и Лима. На тај начин су четници успјели да обезбиједе широк пролаз за отступницу за случај напуштања Берана, а знали су и видјели да ће им то бити врло брзо потребно.

Батаљони 7 бригаде (1 и 2) стигли су у рејон Андријевиће 2 маја увече.

Идућег дана је начелник Штаба 3 дивизије наредио замјенику команданта 7 бригаде, који је био са 1 и 2 батаљоном, да са једним батаљоном овлада положајем Баљ, са кога су четници контролисали пут Андријевица — Беране, како би на тај начин, с једне стране, угрозио четничку отступницу на правцу који су себи изабрали, а с друге, да би се при претстојећем нападу на Беране онемогућио напад четника у десни бок наших снага. Овај задатак, који је улазио у припреме за напад на Беране добио је 1 батаљон 7 бригаде. Батаљон је овладао положајем Баљ на јуриш, којом приликом је нанио непријатељу губитке од 7 мртвих и више рањених. Тиме је пут 2 батаљону из рејона Андријевиће за Беране био слободан.

Штаб 7 бригаде издао је 4 маја заповијест за напад на Беране. У томе моменту он је располагао овим

подацима о непријатељу: да је јачине 1.300 дражино-ваца и 150 недићеваца; наоружан са 4 митраљеза, 10—15 пушкомитраљеза, 1 или 2 тешка бацача и пушке; 800 дражиноваца и свих 150 недићеваца бране саму варош, а осталих 500 бране најближа села на десној обали Лима до Ријеке Марсенића. По тим подацима непријатељ је за одбрану организовао старе италијанске положаје од друма који води из Бијелог Поља у Беране, даље, западно од православног гробља, ивицом аеродрома испод с. Долац, с Лужац па све до друма Андријевица — Беране. Један дио непријатељске одбране налазио се и на десној обали Лима, на Јасиковцу.

У обзир за напад на Беране дошла су три васојевићка батаљона, доста слабог бројног стања, и 7 бригада. За напад су формиране три нападне колоне.

Десна колона, састава: 1 батаљон 7 бригаде и Ва-сојевићки ударни батаљон, под командом замјеника комandanта бригаде, добила је задатак да напада општим правцем с. Сеоце — десна обала Лима до Ријеке Марсенића, одакле је Ва-сојевићки батаљон имао да скрене правцем Пештер (к 1145) — с. Ровца — Равањ (к 1106) — Крчево — Дапсице, а батаљон 7 бригаде да продужи правцем Ријека Марсенића — Наватина — Ржаница — Баре Ајдиновића — Загорје — Буковац (триг. 972), одакле оба батаљона продужавају напад у правцу Јасиковца.

Средња колона, састава: 2 батаљон 7 бригаде, Бе-рански и Андријевићки ударни батаљон, под командом комandanта бригаде, Ника Стругара, добила је задатак да напада општим правцем с. Буче (ј. од Берана на комуникацији за Андријевицу) — с. Лужац с тим да се батаљон 7 бригаде са Беранским батаљоном пробије поред самога Лима и, по могућству, неопажено од непријатеља, уђе у центар вароши, а у случају да их непријатељ открије, имали су да задатак изврше под борбом. Било је предвиђено да се једна чета са више аутоматских оруђа упути да што прије овлада мостом на Лиму, који везује Беране са Харемима (предграђе на десној обали Лима), ради онемогућавања непријатеља да довлачи појачања у варош, а у исто вријеме да му пресијече отступницу из Берана на десну обалу Лима. По заузимању Берана, ова два батаљона су имала да оријентишу мање дијелове ка аеродрому, ради ликви-

дације четника на тамошњим положајима у садејству са Андријевичким батаљоном који је нападао од с. Лужац преко аеродрома ка центру вароши.

Лијева колона, састава 3 и 4 батаљон 7 бригаде, имала је задатак да напада општим правцем с. Беране — Ман. Ђурђеви Ступови, с тим што су једна чета 3-ег и једна 1 батаљона требале да се неопажено пробију поред Лима у варош. У случају да буду примијећене, требало је да се под борбом пробију у варош и тамо успоставе везу са средњом колоном. Било је предвиђено да чета 3 батаљона напада од Ман. Ђурђеви Ступови, а чета 1 батаљона, од мјеста његовог пробоја у варош, да удари с леђа непријатељу испод православног гробља, од гимназије ка аеродрому. По успостављању везе између средње и лијеве колоне у вароши, њено чишћење и напад на непријатељске положаје на аеродрому имали су се заједнички организовати.

Предвиђено је да напад почне тачно у 21 час, 4 маја.

Јединица која прва уђе у град имала је да на видном мјесту запали што већу ватру од сламарица, наћених у кућама, или од ограда. Ово је било предвиђено ради оријентисања других јединица и деморализације непријатеља.

Лијевој и средњој колони стављено је у задатак да искористе своје баџаче за припрему напада, како би се јединицама омогућило лакше продирање у варош, а десној колони да у циљу одржавања везе пали ватре на појединим тачкама да би остале јединице виделе докле је стигла.⁵¹

*

Овај план је израз смјелости и резултат искуства командног кадра бригаде, који је углавном био дошао из 4 пролетерске и 5 ударне бригаде. План претставља продолжење наше старе тактике при нападу на насељена мјеста. При мало дубљој анализи падају у очи двије ствари. Прво, десна колона полази у напад са много удаљенијих положаја него средња и лијева, при чему она има да савлађује и теже земљиште, а не треба заборавити да се напад изводи ноћу. Ова колона полази у напад не од Сеоца већ негдје од Ријеке Марсенића

⁵¹ Штаб 7 бригаде, 4. 5. 1944 у 12 ч.; 22/1, 759.

(око 8 км ј. од Берана), те ће њено дејство ипак доста допринијети колонама које нападају варош. Даље, саму варош нападају главне снаге из центра, ка периферији, изолујући је тако у првом реду од наслона на десну обалу Лима. Ово је лијеп примјер нашег искуства у освајању насељених мјеста. Ту је заступљена и наша испробана и успјешна тактика у нападу ноћу, који није успјешан код сваке војске једнако, па макар она била и најмодерније наоружана. У нашим ноћним нападима уопште, а посебно у ноћним нападима на насељена мјеста и градове, најбоље оружје наших бораца била је свијест и одлучност.

Напад је отпочео по плану. Десна колона је прочистила читав терен на правцу свог наступања до Буковца, где се развио врло тежак бој, у коме је колона морала да сломи три непријатељска противнапада.

И на лијевој обали Лима непријатељ је пружио жилав отпор, а нарочито пред средњом колоном. Четници су се очајнички бранили и у рејонима Пешца и аеродрома. Чета 3 батаљона, која је била на лијевом крилу борбеног поретка 7 бригаде, на лијевој обали Лима, успјела је да на мост избије прије 2 батаљона. Борба за Беране трајала је до 2 часа, 5 маја, када је ослобођено Беране и ликвидирана непријатељска одбрана на Буковцу.

Дио непријатељских снага, који је за вријеме борбе успио да се извуче из вароши на десну обалу Лима, и онај који се већ тамо налазио, разбјежали су се у правцу Шекулара. Јединице 7 бригаде су пошли у гоњење.

Андијевичка четничка бригада успјела је касније да се повеже са муслиманском милицијом у Плаву и Гусињу и да се одатле пребаци на албанску територију у рејон Врмоша.

Пораз четника је био тежак. Они су имали 105 мртвих, преко 120 рањених и 70 заробљених, а у Лиму је нашло смрт око 150 четника. Јединице 7 бригаде су заплијениле много оружја и муниције, као и архиву Павла Ђуришића.

Губици 7 бригаде су били: 10 мртвих и 37 рањених, од којих 4 теже. Партизански батаљони су имали 5 мртвих и 10 рањених.⁵²

⁵² Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 26 од 9. 5. 1944; 1/3, 759.

У овом су нападу млади борци исто тако младе 7 бригаде положили испит јунаштва, сналажљивости и продорности. Командант 3 батаљона ове бригаде, потпоручник Јанко Машановић, погинује на челу свога батаљона, који је, према задатку Штаба бригаде, прођирао уз Лим. Јанко Машановић је погинуо командујући: „Равнање по команданту, другови, напријед“.

Примјер Јанка Машановића показује да лични примјер старјешине никада неће изгубити свој значај и ефекат, већ, напротив, да ће врло често остати и као одлучујући у борби. Савремени рат и начин ратовања, заправо, савремени бој, без обзира на све норме о отстојањима командантских осматрачница и командних мјеста, не могу и не смију да умање вриједност и одлучујућу улогу личног примјера старјешине. Овдје, наравно, треба најприје подразумјети баш комandanта батаљона, који је, такорећи, у стрељачком строју.

Послије ослобођења Берана, ноћу 7/8 маја, Штаб 7 бригаде је наредио Беранском и Андријевичком батаљону да на лијевој обали Лима, у рејону Крушево — Андријевица, посједну све газове, као и мостове, а 4 батаљон 7 бригаде да са Васојевићким ударним батаљоном изврши напад преко Шекулара на село Грачаницу (засеоци Зорић и Баре). Међутим, прије него што су наше јединице стигле да затворе мост у Крушеву, четници су се у први мрак, са извјесним снагама, пребацili на лијеву обалу Лима и повукли се правцем Зелетин — Врмош, а осталим снагама преко Мурине исто за Врмош.

9 маја је распоред наших јединица у рејону Беране — Андријевица био овакав:

— Допунски батаљон Штаба 2 корпуса контролисао је: Крушево, Полимље, Цецуне, Ђулиће, Превију;

— 4 батаљон 7 бригаде био је у Божићима, Андријевици и Сеоцу;

— Васојевићки ударни батаљон у Грачаници и Лугама;

— 3 батаљон 7 бригаде на аеродрому у Беранама и у с. Хареми;

— 1 батаљон 7 бригаде у с. Дапсице, са задатком контроле села и правца ка Рожају;

— 2 батаљон 7 бригаде у Полицама.⁵³

⁵³ Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 26 од 9. 5. 1944; 1/3, 759.

Непријатељ је 29 априла нападао Приморску оперативну групу. Напад је припреман у Штабу 181 њемачке дивизије са циљем да се наше снаге одбаце са комуникација Подгорица — Цетиње и Подгорица — Никшић, и да се на тај начин скрати фронт. Нијемци су сматрали да ће ово најбоље постићи концентричним нападом на рејон Грахова. Напад је отпочео од Даниловграда (900 војника са артиљеријом и тенковима), Љешанске Нахије и Цетиња са сљедећим снагама: 2 батаљоном 363 пука, 222 физилирским батаљоном, 1 батеријом 104 моторизованог батаљона, дијеловима 13 и 14 чете 363 пука 181 њемачке дивизије, дијеловима противтенковског ловачког батаљона „Бранденбург“ и четницима из Подгорице, Даниловграда, Ријеке Црнојевића, Љешанске Нахије и са Цетиња.⁵⁴

Непријатељ је успио да овлада Чевом.⁵⁵

Ноћу 2/3 маја јединице Приморске оперативне групе предузеле су противнапад на непријатеља у рејону Чева и успјеле да се пробију у прве куће, али су Нијемци пружали очајнички отпор, јер јх је подржавала артиљерија са ватрених положаја на комуникацији Чекање — Чево.

У долини Зете се осјећао придолазак непријатељских снага и још чвршће држање комуникације Даниловград — Никшић, у које су такође пристизала појачања.

⁵⁴ Историјат 181 њемачке дивизије. — Арх. ВИИ.

⁵⁵ Обавјештајна служба Приморске оперативне групе дошла је до неких обавјештења да три њемачке дивизије треба да прођу преко Подгорице и Цетиња према Приморју. Стога је Штаб групе претпоставио да су испади непријатеља према њој у вези са заштитом десног бока тих дивизија које треба да прођу. Обавјештајна служба је стално добијала податке о наиласку и проласку великог броја дивизија, ед којих највећи број никада туда није прошао. Истина, комуникацијом Скадар—Подгорица—Цетиње—Котор прошло је током 28 и 29 априла око 240 камиона (уколико је и овај податак био тачан).

Трећег маја је Штаб Приморске оперативне групе извијестио Штаб корпуса да располаже са подацима који говоре да је тачно оно обавјештење, да три њемачке дивизије треба хитно да из Грчке преко Албаније и Црне Горе прођу према мору, али се не зна са којим циљем.

Херцеговачке јединице водиле су крваву борбу на свом сектору.

У Јужном Санџаку је иницијатива била у нашим рукама. Разбијени четници су се повлачили у разним правцима тако да ни обилна подршка од стране Нијемаца није могла имати никаквог позитивног одраза на положај четника.

У вези са ситуацијом на сектору Приморске оперативне групе, Штаб 2 корпуса је, 4 маја, издао сљедећу директиву Штабу групе:

„У вези задатака XXIX дивизије извршите сљедећи распоред Ваших јединица:

Прво. Далматинска и Бокељски батаљон — сектор Вилуси—Грахово—Црквице, са задатком продирања у правцу Кривошија. Ова група затвара правац Велимље—Бањани и одржава везу на десном крилу са херцеговачким јединицама, које затварају правац Билећа—Вилуси. Друго. Два батаљона VI поставити на просторију Луково—Горње Поље у циљу затварања правца Шавник и Пива и притиска на Никшић, са мањим засједама у циљу препада на комуникацију Никшић—Данилов Град. Треће. Два батаљона VI и Ловћенски одред на просторији Ка-тунске Нахије са задатком: дејства на комуникације: Богетићи—Данилов Град и Цетиње—Подгорица. Четврто. Никшићки одред поставити према Вашем нахођењу. Пето. Све рањенике Ваше групе смјестите у с. Пешчење код Шавника. Шесто. Одмах нам радио везом јавите бројно стање и наоружање Далматинске, VI, Ловћенског, Бокељског и Никшићког одреда.“⁵⁶

Интересантно је погледати бројно стање Приморске оперативне групе и њеног наоружања, које је изнисјето у депеши Штаба Приморске оперативне групе од 6 маја 1944 године, којом она одговара на горњу депешу Штаба корпуса.

Према тој депеши, бројно стање је изгледало овако:

— 2 далматинска ударна бригада: око 700 људи по списку; митраљеза 6; „шараца“ 8, пушкомитраљеза 37, лаких бацача 4, тешких бацача 2, пушака 539, противтенковских пушака 1. Муниција: на сваки митраљез по 2.000, на сваки пушкомитраљез по 180, на сваког борца по 16 метака, за противтенковску пушку 40 метака; мина за тешке бацаче 41, а за лаке бацаче 92; ручних граната 175.

⁵⁶ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

— 6 црногорска ударна бригада: око 900 по списку, а 136 у расходу; митраљеза 10, „шарац“ 1, пушкомитраљеза 35, тешких бацача 3, лаких бацача 4, пушака 587, противтенковских пушака 2. Муниција: за тешки бацач 19, а за лаки 65 мина; за сваки митраљез по 1900, на сваки пушкомитраљез по 250 и на свакога борца по 19 метака, за противтенковске пушке 92 метка, ручних граната 88.

— Бокељски батаљон: 132 човека по списку, 16 у расходу; митраљеза 2, „шарац“ 1, пушкомитраљеза 4, пушака 91, машинки 11; муниција: на митраљез по 650, на пушкомитраљез по 300 и на свакога борца по 21 метак; ручних бомби 67.

— Ловћенски одред: по списку 154, а у расходу 77; митраљеза 3, пушкомитраљеза 9, лаких бацача 1, пушака 128, машинки 7; муниција: за сваки митраљез по 750, за пушкомитраљез по 100 и на борца по 18 метака, за бацаче нема граната, ручних бомби 26.

— Никшићки одред: по списку 165; митраљеза 2, пушкомитраљеза 8, лаки бацач 1 и пушака 155; муниција: на сваки митраљез по 800, на сваки пушкомитраљез по 120 и на борца по 30 метака, ручних бомби 26, а муниције за лаки бацач нема.⁵⁷

Међутим, ово се бројно стање не може узети као сасвим тачно, јер је већ 9 маја Штаб Приморске оперативне групе извијестио депешом Штаб корпуса да је доставио нетачно бројно стање 6 бригаде и, између осталога, каже: „Знамо тачно да VI бригада има за положај 450 бораца“.⁵⁸

По свему изгледа да ни 2 далматинска бригада није имала више.

Ове податке о бројном стању јединица Приморске оперативне групе треба имати у виду када се прате њихова дејства.

Из депеше Штаба Приморске оперативне групе од 6 маја види се исход напада на Чево.

„Нијесмо успјели да ликвидирамо Чево. Морали смо наредити јединицама VI бригаде да отступе послиje 36 часова борбе на полазне положаје, јер је непријатељ интервенисао јачим снагама од Даниловграда и Цетиња.

⁵⁷ Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе. — Арх. ВИИ.

⁵⁸ Исто.

Непријатељ је у борбама за Чево имао 90 мртвих, од којих 30 Нијемаца и велики број рањених. Ми смо имали 3 мртва и 15 рањених. Заплијењено муниције и хране.⁵⁹

Треба уочити да је Штаб групе наредио 6 бригади да одустане од даљег напада због интервенције непријатеља споља, а не због упорности одбране Чева.

За ово вријеме су комуникацијом Скадар—Цетиње—Котор пролазиле стално њемачке колоне, али се није знало куда иду даље. Према неким обавјештењима те су њемачке јединице ишли за Италију.

У вријеме пролaska њемачких колона према Котору, бокељски су партизани извели неколико успјелих акција на комуникације Цетиње—Будва и Цетиње—Котор—Херцегнови.

Приморска оперативна група је заузела распоред по посљедњем наређењу Штаба 2 корпуса које смо горе цитирали.

Нијемци су врло упорно држали комуникацију Даниловград—Никшић па и комуникацију Даниловград—Чево—Цетиње. Они су ове двије комуникације држали тако упорно јер су тиме штитили десни бок оних својих колона које су пролазиле правцем Подгорица—Цетиње.

НЕШТО О „УСПУТНИМ ОФАНЗИВАМА“

Ми смо за непријатељске офанзиве, које су биле карактера ове офанзиве према Приморској групи, имали посебно име: „успутне офанзиве“. У крајњој линији, оне су то и биле. Када су њемачке снаге у Грчкој, Албанији, Македонији или на Космету добијале задатке да крену према сјеверу преко Црне Горе и Санџака, према томе већ куда су упућиване, оне су морале да створе пролазе преко те територије, која је углавном била у нашим рукама. Обично су се кретале по једна или више њемачких дивизија, и то најчешће једним правцем, тј. комуникацијом. Челна јединица је имала задатак да отвори пут и обезбиједи бокове колоне. Занимљиво је како су то Нијемци изводили. Они би дуж запланираног

⁵⁹ Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе. — Арх. ВИИ.

правца, на његовим боковима, били врло мирни све до почетка покрета. На тај начин су чували тајну покрета и правца. А чим дође одређени датум, бацају се бјесомучно на посао. Из гарнизона, који су се налазили на правцу кретања колоне, избацивали су цјелокупне посаде, чим претходнице допру до тих гарнизона. Сем Нижемаца, за ово су употребљавани четници и мусиманска милиција, све што се ту затекне, па су чак вршили и мобилизацију. Претходнице су се кретале муњевито и пробијале моторизованим и оклопним јединицама осим кретања, истурајући сталне и покретне побочнице. У сталне побочнице улазиле су снаге њемачких гарнизона, кроз које се пролазило или који су били најближи овима, а четници су упућивани да узнемирају наше снаге било из позадине или с бокова. Зими и по снijегу Нијемци су упућивали скијашке јединице као бочно обезбеђење. Ово смо видјели нарочито у децембру 1943 године у Санџаку.

С друге стране, ангажоване су расположиве снаге гарнизона из дубине да би удараље из позадине нашим јединицама које би се постављале фронтално према комуникацији којом су се пробијале непријатељске колоне. За то је непријатељ редовно активирао гарнизоне: Подгорицу, Даниловград, Никшић и Пећ (преко Чакора).

Но, до активирања свих ових и других гарнизона није дошло само ради тога да се обезбиједе колоне које су пролазиле, већ исто толико и да се удруженим снагама уништавају или бар потисну наше снаге са правца и просторија на којима су онемогућавале гospодарство окупатора, како би се, мјесто њих, тамо довели четници и остале слуге.

Однос снага је био увијек за по неколико десетина пута у корист непријатеља. Међутим, пошто смо држали широке просторије, није било могуће у овим условима да благовремено концентришемо јаче снаге на извјесну тачку, а да то не буде на штету одбране просторије или правца са кога би се те снаге повукле. Требало је имати много јаче и техником опремљеније снаге но што су то биле наше, да би се тако јаким, и бројно и технички, њемачким снагама омело кретање. Ми смо им га ипак ометали, мада не толико да би оне закашњавале за извршење својих задатака.

При овим „успутним офанзивама“ снаге 2 корпуса су се скоро редовно ангажовале у фронталним борбама.

Гледајући на то фронтално ангажовање снага 2 корпуса кроз призму наше опште тактике у одбрани, могло би се закључити да је оно било погрешно, тим прије што су наше снаге везивале за фронт само бочна обезбеђења јаких колона које су пролазиле по другим задацима, — примјер продора кроз Санџак у Шестој непријатељској сфанзиви.

Међутим, овакво дејство налажао је задатак — сачувати слободну територију у Црној Гори за основицу будућих дејстава НОВЈ према Србији и ка мору.

Благодарећи таквој ситуацији наше снаге нијесу биле у могућности да еластичном партизанском тактиком непосредно нападају тако дубоке и осјетљиве бокове непријатељских колона; да их принуђавају да примају борбу, да им наносе губитке и да им успоравају покрет у циљу онемогућавања благовременог пристизања за увођење у операције против наших снага на другим рејонима.

Други је корпус, дакле, био принуђен да спроводи дејства која му нијесу одговарала. Томе је у прилог ишло и то што је, поред својих бочних обезбеђења, активирао и снаге својих гарнизона, окружених на нашој слободној територији и тако везао наше снаге и за њих.

Тако је паралисана слобода наших дејстава на оним мјестима где се непријатељ не би надао и где би неминовно морао да претрпи губитке. Јасан доказ за ово јесу борбе које смо досада пратили у Црној Гори и једним дијелом у Санџаку од септембра 1943 године. Овоме је доприносила и немоћ обавјештајне службе да својим штабовима пружи стварне податке о непријатељу.

Чињеница да је Шеста офанзива била скоро при kraју када је Штаб 2 корпуса за њу сазнао, а тако ће нешто бити и са Седмом офанзивом, умногоме омета доношење правилне оцјене о реакцији снага 2 корпуса на ове офанзиве. Да је знао да њемачке снаге журе преко Санџака по плану за Шесту офанзиву, Штаб корпуса би вјероватно донио другачију одлуку, у којој би примарно било омести те њемачке снаге да стигну на вријеме за офанзиву.

Поставља се питање: да ли су наша дејства, у вези са тим „успутним офањтивама“, била онаква каква су требала да буду? Из горње кратке анализе произилази да су она морала да буду таква, иако нам нијесу конвернирала. Треба додати да су наши штабови доносили редовно одлуке за прелазак у противнападе и они су увијек успијевали, истина, уз жртве. Ови противнапади, и поред њихових успјеха, никада нијесу доносили нешто више него повратак на територију коју су наше снаге неколико дана раније биле напустиле. Значи, недостајала је дубља анализа ранијих непријатељских дејстава и њихових привремених успјеха. Недостајала је често и правилна анализа ситуација у којима смо се затацвали у одређеним тренуцима. Из тих анализа требало је извући искуства која би показала шта треба предузети да би се постигли максимални успјеси. Међутим, као што већ рекосмо, наша дејства су се сводила на фронталну борбу за повратак напуштених положаја. Дакле, не увијек у духу оне основне директиве ВШ да треба изbjегавати фронтални отпор и уопште фронтални начин дејства. Понављање оваквог начина дејства омогућило је непријатељу да већ унапријед зна шта ћемо предузети када се он са својим колонама појави на већ уобичајеним правцима. Он је знао тачно откуда му пријети опасност и којом територијом може мирно пролазити. Он је успио да из нашег начина дејства извуче за себе корисна искуства. Гледајући данас критички на начин дејстава снага 2 корпуса у Црној Гори и Санџаку, у периоду о коме говоримо и у вези са „успутним офањтивама“, којих је готово највише и било, можемо рећи, а да ни најмање не умањимо значај постигнутих тактичких оперативних и политичких успјеха наших снага, да би било боље да смо радили другачије, без обзира на то што је одбрана слободне територије утицала на нужно привремено отступање од тактичких и оперативних принципа, искристалисаних из дотадашњих наших ратних искустава.

4

ПРИКУПЉАЊЕ СНАГА ЈУЖНЕ ГРУПЕ ДИВИЗИЈА
ЗА ПРОДОР У СРБИЈУ И БОРБЕ У ПЕРИОДУ
МАЈ — ЈУЛ

Ослобођењем Бијелог Поља и Берана, а касније и Бродарева, завршена је априлска одбранбено-нападна операција 2 ударног корпуса у Црној Гори и Санџаку. Успјешан завршетак двадесетодневних борби претставља у неку руку и крај прве етапе операције 2 корпуса, запланиране при његовом поласку из Босне августа 1943 године, и почетак припрема друге етапе — продора у Србију. За извршење тих припрема требало је имати слободну долину Лима готово од његовог извора па до ушћа. Она ће за пуну три слећећа мјесеца бити тежиште борби у овој области и понова ће скренути пажњу са Приморског сектора. Наступа период тешких бојева који ће се преносити из дана у дан, без предаха, не само до покрета Групе дивизија за Србију него и све до коначног ослобођења Црне Горе и Санџака.

СТВАРАЊЕ ЛИМСКОГ МОСТОБРАНА

Послије сламања априлске непријатељске офанзиве, иницијатива је у Санџаку била потпуно у нашим рукама. Штаб 2 корпуса је почетком маја усвојио пре-

длог Штаба 3 дивизије да са 5 и једним дијелом 7 бригаде пређе на десну обалу Лима и предузме чишћење просторије јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље¹.

Пошто је Штаб корпуса усвојио тај предлог, Штаб 3 дивизије издао је 10 маја задатке бригадама:

— 5 црногорској ударној да са три батаљона изврши чишћење десне обале Лима на отсјеку р. Бистрица (улива се у Лим 10 км сјев. од Бијелог Поља) — Бродарево, обухватајући у дубини села: Црвско, Граје, Гошево, Вишњево, а затим изгради мост на Лиму у висини Бродарева ради лакше везе са јединицама на лијевој обали и продужи са чишћењем на сјевер према комуникацији Сјеница—Пријепоље. По извиђању на ту комуникацију, бригада има да дејствује на њој засједама, а у правцу Сјенице да се управља према ситуацији. Скренута је нарочита пажња на правац од Пештера, којим би се могли угрозити десни бок и позадина наших снага у долини Лима. Један батаљон бригаде имао је да остане у рејону Бродарево—Буковик са задатком да руши комуникацију Пријепоље—Бродарево, чува мост који буде подигнут код Бродарева, садејствује јединицама 37 дивизије на сектору Пријепоља и одржава везу са јединицама на десној обали Лима и деснокрилним јединицама 3 дивизије.

— 7 црногорској ударној бригади да, са два батаљона (1 и 3) који су дан раније, по телефонском наређењу Штаба дивизије, стигли из рејона Берана у рејон Бијелог Поља, затвори правац од Пештера и контролише околну просторију са линије с. Обров (ј—и од Бијелог Поља)—с. Радојева Глава (на десној обали р. Бистрице). Ови батаљони би служили као прихват батаљонима 5 бригаде, у случају да ови буду доведени у такву ситуацију да се морају повлачiti на лијеву обалу Лима.

¹ Немамо документа о разлозима, који су Штаб 3 дивизије инспирисали за овај предлог. Изгледа да се офанзивним акцијама на десној обали Лима хтјела одузети непријатељу могућност сталног узнемирања наших снага. Нема сумње да је ово био и најпогоднији момент за то, јер је непријатељ био потпуно потучен на лијевој обали па је требало искористити његову слабост за одбрану и одбацити га што даље на исток.

Једна чета из неког од ових батаљона имала је задатак да осигура мост на Лиму у Бијелом Пољу. Оба ова батаљона морала су развити најширу извиђачку и обавјештајну службу. Друга два батаљона ове бригаде имала су да остану на просторији Беране—Андијевица, с тим да се лијевокрилни мора чврсто повезати са батаљонима 5 бригаде на десној обали Лима, како би се непријатељу ускратила могућност да, кроз међупростор ове двије бригаде, упада у наш распоред².

Девета црногорска ударна бригада остала је и даље на сектору Подгорице. Њој је, по наређењу Штаба корпуса од 5 маја, био потчињен Зетски одред у циљу обједињавања дејстава на линији Ђелопавлићи—Пипери—Кучи. Два батаљона Зетског одреда налазила су се: 4 ударни, јачине 120 бораца, у Ђелопавлићима, а 5 ударни у Пиперима. Њихов је задатак био да се, са наслоном на наше снаге у рејону Никшића и на 9 бригаду, активно ангажују у разбијању и уништавању четника на тој просторији и да будно прате све покrete непријатеља према Никшићу или Вјетарнику, као и долазак или одлазак непријатељских снага из ових гарнизона³.

За вријеме од поновног долaska 9 бригаде у Куче па до сада, она је углавном била ангажована на одбијању мањих непријатељевих испада из Подгорице.

Пета бригада је приступила извршавању новодобијеног задатка 11 маја, када је Штаб бригаде, са 2 и 4 батаљоном, прешао на десну обалу Лима, а 1 и 3 батаљон остали на лијевој. Ноћу 11/12 маја су 2 и 4 батаљон разбили непријатеља на својим правцима и избили у висину пл. Јадовника (с-и од Бродарева). До краја дана 12 маја ова су два батаљона избила на линију с. Сопотница—Козмор (1673)—Ревуша (к. 1652)—Букова Гл. На десном крилу је био 2 батаљон. Четврти батаљон је имао врло тешку али и успешну борбу. Он је успио да разбије непријатеља у подножју Јадовника и да овлада дугом линијом овог положаја. Дан касније, 13 маја, кренуо је из рејона Бродарева и 3 батаљон.

² Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 28 од 10. 5. 1944; 26/1, 754.

³ Штаб 2 корпуса, Бр. 329 од 5. 5. 1944; 20/3, 392.

Успостављање мостобрана на десној обали Лима добило је пун значај 13 маја, када је у Штаб корпуса стигла депеша од друга Тита, у којој се, између осталог, каже:

„За Пека. Друга и Пета дивизија због силне исцирпљености морале су се повлачити према Златибору. Оне ће се ослонити на Вас. Дајте им могућности да се одморе, а ми ћемо настојати да добију обућу, одијело и друго. Ускоро ће доћи на тај сектор и XVII Босанска дивизија, а касније и XVI Војвођанска ради стварања јаче групе за продор у унутрашњост Србије.

Ја намјеравам дати команду над том групом генерал-лајтнанту Пеку Дапчевићу, јер сам увјeren да ће Пеко савладати овај велики задатак. Пеко ће задржати свој стари положај, али ће га замјењивати неко други, рецимо, Радован са Приморцем и Митром. Јавите ваше мишљење.“*

*

Преко ове депеше друга Тита тешко да би могао прећи без дужег задржавања, а нарочито не нико од наших ратних командира и комandanата — што значи и комесара. Она није само драгоцен историски документ једне веома важне војничке одлуке Врховног комandanта НОВЈ, већ и драгоцен свједочанство о методу командовања најпрослављенијег врховног комandanта у историји наших народа.

Дух ове депеше мора да узбуди сваког правог војника. Колико ауторитативног и колико људског избија из сваке мисли друга Тита у њој. Ова депеша је адресована — „за Пека“, који се одређује за комandanта Оперативне групе дивизија за продор у Србију и од кога се тражи мишљење о његовом личном наименовању. У том једном једином потчињеном комandanту (Пеку) друг Тито види три комandanта, три савјести у једном једином човјеку, три одговорности у једном јединственом комунистичком духу нашега комandanта из

* Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

рата, створеног и изграђиваног у оружаном дијелу наше Револуције.

За једну од компонената Титовог метода командовања горњи примјер пружа најљепшу слику. Наши савремени и будући комandanти имају шта да науче при формирању својих старјешинских ауторитета у једној армији као што је наша у којој командовати значи стварати, и то не само планове за побједе на бојном пољу, већ и старјешине који су у стању да без оклијевања, стваралачки, остварују те планове.

*

Одлука Врховног комandanта да се на пролеће 1944 године пробију наше јаче снаге у Србију постала је све ближа стварност.

Друга и 5 дивизија треба да се пребаце на ослобођену територију и оспособе за нове и тешке задатке. Задатак 5 бригаде био је да отвори слободан пролаз преко комуникације Сјеница—Пријепоље, коју је непријатељ грчевито држао, јер је, свакако, уочио првац извлачења ових двеју дивизија.

Четврти батаљон 5 бригаде водио је 14 маја тешку борбу за ову комуникацију и успио да одржи своје положаје. Трећи батаљон је, 13 маја, избио на десно крило распореда бригаде и посио положај Трешњевица—Јеленак (триг. 1617).

Штаб 2 корпуса примио је од ВШ 14 маја ову депешу:

„Морача⁵ јавља да Нијемци пребацују четнике на камионима према Н. Вароши и Пријепољу. Заробљени четници говоре да иду према Црној Гори. Морача води стално борбе са њима. Координирајте операције са Морачом. Не дозволите да се те четничке снаге пребацују преко Лима. Треба их разбити у Србији, односно на граници. Са четницима је Дража Михаиловић“.⁶

Непријатељ је стално вршио противнападе на батаљоне 5 бригаде, али није успијевао да их одбаци. И 2 батаљон ове бригаде нападао је непријатеља на

⁵ Милутин Морача, комandanт 5 дивизије.

⁶ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

комуникацији. Он је био посио положај сјеверно од друма и штитио прелаз осталих дијелова. Пошто је непријатељ увидио упорност наших напада, прикупио се 16 маја и предузео јак противнапад на 2 и 4 батаљон, на отсјеку с. Гвозд—с. Каравула (на комуникацији Пријепоље—Сјеница) снагама од око 150 војника, подржаних артиљеријом. Трећи батаљон је напала непријатељска колона јачине 700—800 војника од Сјенице, али је ова, послије врло тешке борбе, одбачена, док су 2 и 4 батаљон били принуђени да се повуку. Непријатељ је успио да овлада линијом к 1580—При соје—Крш (на пл. Јадовнику). Непријатељ је претрпио доста велике губитке на оба правца. Идућег дана је овладао Јадовником и ушао у с. Доње Страњане, приморавши батаљоне 5 бригаде да се повуку на југ до линије Точилово—с. Милаковићи. Непријатељ је 18 маја био на линији Јеленак (триг. 1617 ј-и од Бродарева у изворном рејону р. Дубочице)—Мачковац—Тепе (к 1312)—Ластва (к 1434) — к 822. Његова јачина на овој линији процијењена је на око 2.000 војника. У току 19 маја он је на означеним положајима изврдио углавном радове на утврђивању, а на отсјеку 7 бригаде извршио је напад на њен 1 батаљон, око 7 часова, и успио да га потисне и одбаци на линију с. Врх—Средње Брдо—к 1103.

Као што видимо, наше јединице јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље не само што се нијесу учвршћивале на својим положајима, са којих су требале да прихвате јединице 2 и 5 дивизије, него су биле принуђене да се повлаче, и то доста дубоко, изгубивши готово све доминирајуће положаје са којих су могле да предузимају успешне акције према комуникацији па и на самој комуникацији.

Штаб 3 дивизије одлучио је да ноћу 19/20 маја изврши противнапад са 5 и 7 бригадом на непријатеља, који је био успио да их одбaci. Обе бригаде су добиле задатак да пређу у противнапад са положаја на којима су се затекле. Не располажемо планом за овај напад нити детаљима о његовом току. Знамо само толико да је напад извршен ноћу и да су 2 и 4 батаљон 5 бригаде нападали право на сјевер, ка комуникацији, док су 1 батаљон (без једне чете), пребачен за овај напад са лијеве обале, и 3 батаљон нападали ка

Сјеници, свакако са циљем да заштите десно крило и бок прва два батаљона. Десно од 5 бригаде у правцу Сјенице нападала су два батаљона 7 бригаде.

Док се напад успјешно развијао, са сјевера, из позадине непријатељског распореда, појавиле су се претходнице 2 и 5 дивизије. То је допринијело да успјех овог напада буде још већи. Недостају подаци о броју непријатељских губитака, али кратки извјештаји констатују да су били велики.

Продирући ка сјеверу, 4 батаљон 5 бригаде ухватио је везу са 5-том, а 2 са 2 дивизијом. Батаљони 5 бригаде су образовали сталне побочнице и широк слободан пролаз овим двјема дивизијама, које су се одмах упутиле на лијеву обалу.

Када је непријатељ видио да су 2 и 5 дивизија прешли преко комуникације Сјеница—Пријепоље, предузео је јак напад, али су батаљони 5 бригаде били на својим мјестима и одбили га. Међутим, пред крај дана, 20 маја, непријатељ је увео у напад јаче снаге и успио да батаљоне 5 бригаде одбаци на линију Јеленак—Мачковац—Ревуша—с. Милаковићи—заселак Кожељ. Али, дијелова 2 и 5 дивизије тада већ није било на сјеверној страни комуникације. Тада су већ и оне двије чете 1 батаљона 5 бригаде дошле у састав свог батаљона на лијевој обали Лима, те се комплетан батаљон могао поставити од Бродарева да затвара правац од Пријепоља.

У Бијелом Пољу је Штаб 2 корпуса одржао 22 маја савјетовање са штабовима 2, 3 и 5 дивизије. Послије савјетовања издата су наређења јединицама за нов распоред (види скицу 29). Тридесет седмој дивизији, без 8 црногорске бригаде, одређен је рејон Пљевља—Пријепоље—Рудо—Прибој (сјев. од комуникације Пријепоље—Пљевља); 5 дивизији рејон Бродарево—Пљевља (з. од комуникације Бродарево—Пријепоље и ј. од комуникације Пријепоље—Пљевља); 3 дивизији (5 и 7 бригада и 8 црногорска бригада из састава 37 дивизије) рејон Пријепоље—Сјеница (десна обала Лима). Девета бригада је и даље остала на сектору Подгорице. Друга дивизија добила је рејон Андријевица—Беране—Рожај, где су дотада била два батаљона 7 бригаде.

Остале јединице 2 корпуса остале су у дотадашњем распореду.

У рејону Стабна—Милошевићи—Плужине—Крстац (у долини р. Пиве, око 20 км з. од Жабљака) стигла је, 23 маја, 17 ударна дивизија, која је била упућена у састав Оперативне групе дивизија за прород у Србију. У том моменту су 17 дивизију сачињавале: 2 крајишке, 6 босанска и 15 мајевичка бригада.⁷

На сектору 9 бригаде трајале су непрестано мање чарке са четницима.

БОРБЕ НА СЕКТОРУ ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ 10—26 МАЈА

(Скица 29)

Приморска оперативна група је била у сталним борбама.

„Команда националних трупа“ на Цетињу издала је 10 маја наређење за мобилизацију свих мушкараца, рођених од 1920 до 1926 године, са читаве територије коју су контролисали окупатор и ове издајничке „националне трупе“. На Цетињу је образован пријеки војни суд. Нијемци су у Никшићу оправљали жељезничку станицу, локомотиве и вагоне.

Паралелно са овим четници су вршили испаде из Никшића и из гарнизона на граници Црне Горе и Херцеговине. Шеста црногорска бригада је разбила, 12 маја, једну четничку колону која је извршила испад из Никшића према Брезовику. У даљим акцијама чистила је од четника околину Никшића.

Друга далматинска бригада је, у току 13 и 14 маја, разбила четнике на просторији Зупци—Ластва и претјerala их у правцу Требиња и Доњих Зубаца, нанијевши им прилично велике губитке. Два дана касније, предњи дијелови ове бригаде избили су на комуникацију Требиње—Граб. Да би бригада могла и даље да слободно дејствује, морала је да осигура своје бокове који су јој били врло осјетљиви. За офанзивне акције долазио је у обзир и правац Црквице. Међутим, 6 бригада је још увијек била у рејону Никшића па се осјећала потреба да се приближи негдје у рејон Грахова,

⁷ Штаб 17 дивизије, 25. 5. 1944; 49/4, 392.

како би се 2 далматинска која је, иначе, била бројно слаба, могла на њу ослањати.

Непријатељ је 2 далматинску непрестано нападао. У току 18, 19, 20 и 21 маја она је водила тешке борбе у рејону Зупци—Бијела Гора, али је ипак успјела да задржи иницијативу у својим рукама. Штаб Приморске оперативне групе извијестио је, 27 маја,⁸ да је 2 далматинска у неколико махова разбила четничко-њемачке банде у правцу Кривошија и Конавља, тако да су њени мањи дијелови избили на границу Конавља. Непријатељ је вршио сталне и јаче испаде из Грахова и Требиња баш ради тога да би спутао рад 2 далматинске бригаде.

2 ИЗДИВИЗИЈА НА ЛИМСКОМ МОСТОБРАНУ

(Скица 29 и 30)

По доласку на просторију која јој је била одређена на савјетовању, 22 маја, 2 дивизија је заузела сљедећи распоред:

— 4 пролетерска бригада — рејон с. Дапсице—с. Заграђе—с. Горажде—с. Маште—с. Драгосава—с. Бабино. Задатак: затварање свих праваца који воде од Рожаја и прикупљање података о непријатељу у рејону Рожај—Пештер.

— 2 пролетерска бригада — рејон Андријевице и најближа села. Задатак: чишћење свих села у Андријевичком срезу и затварање праваца који воде од Пећи, Плава и Гусиња, али с тим да не предузима никакве офанзивне акције на тим правцима, него само да прикупља податке о непријатељу у рејону Мурина—Плав—Гусиње.

— 3 српска бригада — рејон Беране—Хареми—с. Беране. Задатак: извиђање и затварање правца од Калудре (око 8 км ј-и од Берана).⁹

Јужно од комуникације Пријепоље—Пљевља развила се 5 дивизија фронтом према тој комуникацији,

⁸ Књига депеша Штаба Приморске оперативне групе. — Арх. ВИИ.

⁹ Штаб 2 пролетерске дивизије, Оп. бр. сл. од 23. 5. 1944; 29/1, 754.

са десним крилом негде у рејону Бродарева, у распореду: десно 10, у средини 1, а на лијевом крилу 4 крајишка бригада.

Пошто је просторија, додијељена 2 и 5 дивизији, била већ дуже времена ослобођена и пошто је на њој већ постојала организована народна власт, скренута је пажња јединицама да се могу снабдијевати једино преко команди подручја, команди мјеста и народно-ослободилачких одбора.

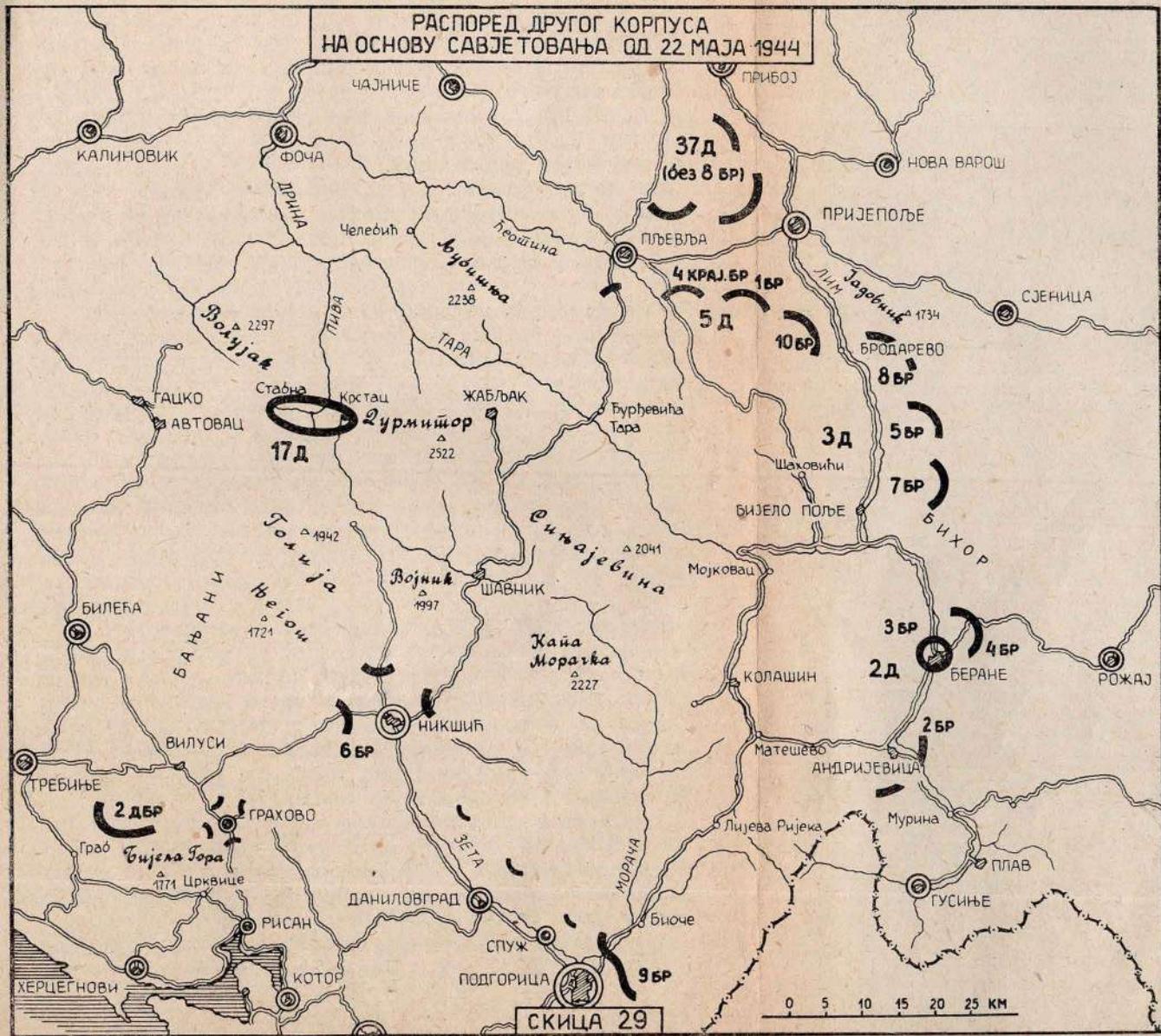
Обавјештајна служба 2 корпуса извијестила је, 24 маја, да су у Подгорицу стigli дијелови 114 њемачке дивизије, услед чега је Штаб корпуса наредио потчињеним штабовима да ово провјере, јер је долазак једне њемачке дивизије у оваквој ситуацији могао да значи извјесне припреме непријатеља за удар на наше снаге које су се прикупљале у долини Лима.

Штабу 17 дивизије дато је 25 маја у задатак да се пребаци на просторију Чајниче—Челебић—Мељак, одакле да се повеже са јединицама 5 и 37 дивизије и да разбије четнике у рејону Фоча—Челебић—Добово—Слатина—Мељак—Чајниче, а затим да се одмори и припреми за претстојеће задатке. Овдје је најважније било да се јединице одморе, нахране и припреме за покрет у Србију, јер су биле преморене и без доволно одјеће и обуће. У том смислу је и ВШ поставио задатак. Тако послије тога требало је кренути у „Маркову постојбину“¹⁰. Да би се за то створили и оперативни услови, Врховни командант је наредио да се и за вријеме припрема иницијатива одржи у нашим рукама.

Заузимајући нов распоред, 2 и 3 дивизија су обrazovale мостобран на десној обали Лима од Андријевице до Бродарева. Дужина лука мостобрана износила је око 100 км. Највећа му је дубина била на сјеверном крилу, тј. на отсјеку 3 дивизије. А тамо је мостобран био и најугроженији јер је присуство непријатеља у његовим сталним гарнизонима на линији Нови Пазар—Сјеница—Пријепоље—Пљевља, као и изван

¹⁰ Помињући у једној својој депеши „Маркову постојбину“ друг Тито је мислио на Србију (постојбину Александра Ранковића-Марка).

РАСПОРЕД ДРУГОГ КОРПУСА
НА ОСНОВУ САВЈЕТОВАЊА ОД 22 МАЈА 1944

њих, сјеверно и јужно од ове линије, претстављало не само потенцијалну него и временски и просторно не-посредну опасност. Отуда је распоред 5, 7 и 8 бригаде био такав да држи тај дио мостобрана и штити 2 дивизију јужно, а 5-ту западно. Мостобран, међутим, није био цјеловит, односно његов лук није био свуда посједнут. Отсек од лијевог крила 2 до десног крила 3 дивизије нијесу обезбеђивали чак ни мањи дијелови наших јединица. У том међупростору, у дубини до Лима, налази се Бихор. То је испресијеџан терен ј-и од Бијелог Поља. Бихор је, dakле, дијелио читав овај мостобран у тактичком погледу на два отсјека: Андријевичко-берански и Бјелопољски. Први је био изложен ударима од Пећи (преко Чакора) и Рожаја, а други од Пештера, Сјенице и Пријепоља.

Вјероватноћа изненадног продора непријатеља у рејон Бихора, одакле би могао да угрози јужни бок Бјелопољског и сјеверни бок Андријевичко-беранског отсјека Лимског мостобрана, била је доста мала, јер су све вјероватне правце од Рожаја или Пештера осматрала унутрашња крила ова два отсјека.

Јединицама 2 дивизије на десном (јужном) крилу општег мостобрана наглашено је да не предузимају никакве нападне акције, већ само да извиђају непријатеља и да му не дозволе евентуалне продоре на слободну територију. С друге стране, команда 2 корпуса је претпостављала да правац од Пећи није у датом моменту толико опасан.

Са сјеверним крајем лука, где су биле јединице 3 дивизије, ствар је изгледала другаче. Тај дио мостобрана је био у сталном контакту са непријатељем који је био агресиван, те му је требало одузети иницијативу како би се добило у времену, потребном за одмор 2 и 5 дивизије, придолазак 17 дивизије и припреме за продор у Србију, за који још није било одређено ни вријеме почетка ни правац наступања. Због тога је читав мостобран на десној обали Лима имао велику важност, а нарочито у рејонима Бијелог Поља и Берана одакле су водили погодни правци за будуће наступање ка долини Ибра. У покушаје непријатеља да ликвидира Лимски мостобран није требало сумњати, тим прије што смо знали задатак непријатељских снага у Санџаку, у вези са нашим снагама у долини Лима и што се

могло вјеровати да је непријатељ потпуно тачно про-
никао у намјеру тих наших снага.

Штаб 3 дивизије је уочио потребу активне одбране, те јој је и приступио на начин као што ћемо то мало касније видјети. Треба напоменути да мостобран није био и једина могућност за успјешан продор у Србију, али је изван сваке сумње да би Група дивизија, у случају да је пошла са линије западније од Лима, имала да савлађује и Лим, што би био прилично тежак задатак, нарочито ако би га непријатељ бранио јачим снагама. Но, ни у том случају форсирање Лима не би оне-
могућило продор у Србију, али би Група дивизија свакако морала да утроши много више времена и снага него кад полази са Лимског мостобрана.

Од момента долaska 2 и 5 дивизије на одмор и попуну па до пробијања Групе дивизија у Србију протекло је два мјесеца. То вријеме је било испуњено тешким борбама за очување иницијативе наших снага и за одржавање нашег мостобрана на десној обали Лима. Два мјесеца упорних бојева, нападних и одбранбених, пружају сјајне примјере активне одбране мостобрана.

Непријатељ је отпочео са нападима прво на правцу Пљевља—Тара, одакле ће се, због упорности наше одбране, постепено помјерати на исток до Пријепоља па ка југу до крајњег десног крила мостобрана.

Једновремено са догађајима у долини Лима, прати-
ћемо и сва дејства наших јединица у Црној Гори, јер она нијесу, кроз све ово вријеме, изbjегла посредан или непосредан одраз борби у долини Лима.

ПРВЕ БОРБЕ ЗА ОДРЖАЊЕ ЛИМСКОГ МОСТОБРАНА

(Скица 30)

Док су наше јединице заузимале нов распоред, непријатељ је стално нападао од комуникације Сјеница—Пријепоље и тако их узнемирао. Због тога је Штаб 3 дивизије, која је имала задатак да штити распоред корпуса од Сјенице и Пријепоља, донио одлуку да изврши напад да би одбацио непријатеља са положаја са којих је угрожавао наш распоред и реметио одмор јединица. Овај је напад, наравно, био потребан и због тога

да би се одржала она иницијатива за коју је друг Тито наредио да се мора одржати у нашим рукама.

Дивизије, одређене за Србију, нијесу, дакле, биле ослобођене борби ни за вријеме одмора и припрема. Оне су добиле задатак да, свака на свом правцу, активно ради.

Непријатељ је непрестано нападао јединице 5 и 7 бригаде и у тим својим нападима имао је успјеха, тако да је овладао линијом Јеленак (триг. 1617)—с. Крајиновићи—с. Милаковићи—Врхови (к 1025), на отсјеку 5 бригаде, и линијом Остроноша (к 1301)—с. Доње Корито — заселак Ђаловићи — Катуниште (к 1187), на отсјеку 7 бригаде. Јачина непријатеља, према подацима са којима је располагао Штаб 3 дивизије у моменту издавања заповијести за напад, била је око 1.500 војника, од којих један батаљон Нијемаца, а остало четници и муслиманска милиција.

По избијању на ту линију, непријатељ се пред 5 бригадом утврђивао, док је пред 7 бригадом био активан, па су се батаљони ове бригаде, током дана, са њим сукобили на линији Градина—Коси—с. Шиповице, док је у рејону Д. Корита примијећено прикупљање непријатељских снага. Ова активност на отсјеку 7 бригаде протумачена је као тежња непријатеља да овлада извјесним положајима, на којима би могао да организује повољнију одбрану, јер се, на основу прикупљених података, није могло закључити да непријатељ на овом сектору има намјеру да продужи са офанзивним акцијама, које би имале неки други карактер сем активне одбране комуникације од Сјенице према западу.

Таква је била ситуација 26 маја кад је Штаб 3 дивизије издао заповијест за напад. По тој заповијести:

— 7 бригада, са линије (од Бијелог Поља) с. Шиповице—с. Стубло—с. Костеница—с. Врх—с. Мокри Луг (ослањајући лијево крило и бок на р. Бистрицу), напада непријатеља на отсјеку Остроноша—Ђаловићи, са тежњом да му обухвати откривено лијево крило и бок са југа и набаци га на дијелове 5 бригаде, који треба да нападају са сјевера.

— 5 бригада са линије с. Гргаје—с. Трешњевица—с. Вишњево (сјев. од 7 бригаде), напада непријатеља на положају Катуниште—Шупљица (к 1450)—Јеленак (триг. 1617)—Мачковац, скрећући деснокрилни батаљон

на југ ради садејства са 7 бригадом, а лијевокрилни на сјеверозапад правцем с. Крајиновићи—Тепе (к 1312)—с. Милаковићи, ради садејства са 8 бригадом.

— 8 бригада, прикупљена у рејону Врбница—Задумско (ј-и од Бродарева), напада непријатеља између Милаковића и Лима, и то тек у моменту када се испољи дејство дијелова 5 бригаде са југоистока на Милаковиће. Један батаљон ове бригаде и два батаљона дивизије „Гарибалди“ остају у рејону Бродарева да одржавају везу са 5 дивизијом и садејствују њеним дијеловима при одбијању евентуалног продора непријатеља правцем Пријепоље—Бродарево.

„...6. — Пошто у међувремену непријатељ може извршити извјесна рокирања, то ће штабови бригада правце напада и тежиште напада одредити према измијењеној ситуацији.

7. — Јединице ће за вријеме напада одржавати међусобну везу у циљу што успјешније сарадње. Уколико се на сектору неке бригаде или батаљона испољи јаче непријатељско дејство, за које је недовољна јединица одређена на том правцу, сусједна јединица мора притећи у помоћ не чекајући наређење од вишег штаба. Командантима батаљона указати на потребну самоиницијативу у овоме смислу. Настојати да се пробијањем извјесних до вољно јаких дијелова у непријатељску позадину олакша разбијање непријатеља и онемогући његова тенденција за натурање фронталне борбе...“¹¹

Предвиђено је да се прикупљање јединица на по лазним положајима за напад изврши у току 26 и 27 маја, а почетак напада да буде 27 маја у 23 часа.

*

У горњој заповијести, односно у плану за напад Штаба 3 дивизије, налазимо опет неколико карактеристичних момената који заслужују пажњу. — Скоро сви наши напади, па и овај, организовани су на брзу руку, јер су тако захтијевали услови. Смијешно би било очекивати да ће један наш командант дивизије у оно вријеме, изводити припреме за напад по неким школским правилима. Али је значајно то да су штабови дивизија, конкретно Штаб 3 дивизије, поклањали велику пажњу

¹¹ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 31 од 26. 5. 1944; 30/1a, 754.

организацији садејства. Штаб 3 дивизије организује садејство у заповијести за напад и то врло детаљно.¹²

Заповијест јасно изражава одлуку команданта 3 дивизије о разбијању непријатеља. Шта је овдје карактеристично? Нема овдје онога „уништити“, које се ставља у свакој заповијести коју ми данас пишемо иако зnamо да нећemo моći да уништимо. Али и у овој заповијести има „уништити“, само много зрелије и изводљивије, тј. остварљивије. Набацити непријатеља на онакав терен па га окружити, уз помоћ Лима, и ту уништити. А оно што се не може уништити — „протјерати“.

Штаб, односно командант дивизије, у својој борбеној заповијести прецизира и рад батаљона на важним правцима, док се командантима бригада оставља слобода одлучивања према конкретној ситуацији у моменту почетка напада.

Не само што се препоручује или просто указује на потребу директне помоћи једне јединице оној која не може да изврши задатак, него се чак наређује да се то мора остварити, не чекајући за то непосредно наређење претпостављеног штаба.

Непријатељу се не даје могућност да се одржи на својим положајима и да тако наметне нашим снагама дуготрајни фронтални напад, у коме се, свакако, могу претрпјети већи губици, већ се планира брзо и са дољнојајким снагама продирање у дубину непријатељског распореда и његово растројавање нападима из позадине.

Моменти које смо навели карактеришу основни начин дејстава наших јединица и начин командовања наших команданата у току рата.¹³

¹² Тога нема у нашој савременој борбеној писаној заповијести, а нема га зато што заповијести још увијек, у школама и на вježbama, пишемо по једном шаблону, који ни по начину писања ни по изразима не одговара нашем језику нити духу командовања, а најмање духу нашег командовања у рату. Неко ће рећи да се савремени бој организује са масом оних прилога уз заповијест и са много тих радњи које употребљавају заповијест, а заповијест је само документат. Недостатак је баш у томе што смо ми прихватили туђу праксу да све има документат као за неку истрагу и што смо примили сијасет тих документа.

¹³ Сви ови моменти овдје, као и сви они које смо раније навели и које ћemo срести у даљем излагању, као и све наше борбе у току рата, имају велику вриједност као искуства за борбе у специјалним условима.

Друга је ствар зашто су наши команданти дивизија морали да пишу овакве заповијести. Рекосмо раније да они нијесу имали на расположењу све оне помоћне органе који ће разрађивати замисао и одлуку, нити су имали дugo времена за размишљање и припрему боја. Свему томе треба додати да су фронтови напада били толико широки да командант дивизије није могао руководити бојем са своје осматрачнице нити у њему имати неку изразито одлучујућу ријеч. То је, поред свега другог, онемогућавала и слаба веза. И у овом случају, поводом кога чинимо ових неколико напомена, као и скоро у свим случајевима, штаб дивизије се налазио не на осматрачници него на командном мјесту, где је примао извјештаје са великим закашњењем. Командовање је препуштено командантима бригада и батаљона, које је везала заповијест команданта дивизије за правилно и једнообразно схватање извршавања, односно остваривања замисли и одлуке команданта дивизије.

*

Располажемо само планом Штаба 7 бригаде за напад. План је досљедно остао при идеји маневра Штаба 3 дивизије. У први борбени ред су упућена три батаљона (без једне чете), а један батаљон је остао у резерви. По том плану:

— 4 батаљон, са полазног положаја у рејону с. Ивање, напада основним правцем Брезовац—Жилићи—сјев. од зас. Милево Поље—Петрово Бр.—и. од Ђаловића у правцу непријатељског отступања¹⁴;

— 3 батаљон (без једне чете) напада правцем с. Шиповице—Коси—зас. Ђаловићи;

— 2 батаљон (са минобацачким одјељењем и одјељењем противтенковских пушака 1 батаљона) напада правцем с. Костеница—с. Врх и, „набацујући се на Градину, забацити се југоисточно од Клисуре и усмјерити правац гоњења непријатеља ка Гроцком“;

¹⁴ Овим правцем батаљон заиста потпуно обухвата откriveno лијево крило непријатеља и удара у његов бок, чему Штаб бригаде придаје велики значај, јер каже да ће батаљон наступати „у правцу непријатељског отступања“. Полазак батаљона у напад из рејона Ивања вјероватно је условљен пројемом положаја у међувремену од момента писања дивизиске до издавања бригадне борбене заповијести.

— За обезбеђење десног бока бригаде (заправо 4 батаљона) и позадине, у рејону Ивање—Брезовац остаје једна чета 3 батаљона са једним батаљоном дивизије „Гарибалди“;

— Резерва — 1 батаљон у рејону с. Стубло.

„... 6. — Штабови батаљона ће настојати самоиницијативно, прилагођавајући се терену, да усмјере интервенцију на оном дијелу где непријатељ буде давао најжилавији отпор. Нарочито треба водити рачуна да наши батаљони врше притисак бочно и обухватно према положајима јединица V бригаде...

Водити строго рачуна да се о овој врсти муниције (за бацач 81 мм) води највећа економија и скренути пажњу свим друговима-борцима да се ватра отвара кад је сигуран погодак, односно на најближем отстојању...“¹⁵

Пада у очи да је 3 батаљон, који је био у средини борбеног поретка бригаде, ослабљен, док су крилни батаљони пуног састава (2 чак и ојачан) чиме је јасно изражена замисао Штаба бригаде да пробијањем одбране на крилима и савијањем маневра према средини и дубини непријатељског распореда, образује клијешта којима ће потпуно отсећи непријатељско лијево крило.

Ако план Штаба 3 дивизије упоредимо са планом 7 бригаде, видјећемо да је читав овај план срачунат на дробљење непријатеља окружењима унутар отсјека 7 бригаде и између ове и 5, као и између 5 и 8 бригаде, при чему 5 бригада пробија на свом отсјеку и разврће крила на југ и сјевер.

*

Непријатељ није сачекао наш удар и извукao се благовремено. Тако су батаљони 7 бригаде ухватили са њим борбени контакт тек 28 маја у 8 часова. До краја дана 7 бригада је извршила постављени задатак.

Пета црногорска бригада је ступила у борбу нешто доцније због закашњења њених батаљона. Она је ипак успјела да изврши задатак, сем 4 батаљона коме није пошло за руком да овлада Озреном, где је непријатељ пружио врло снажан отпор.

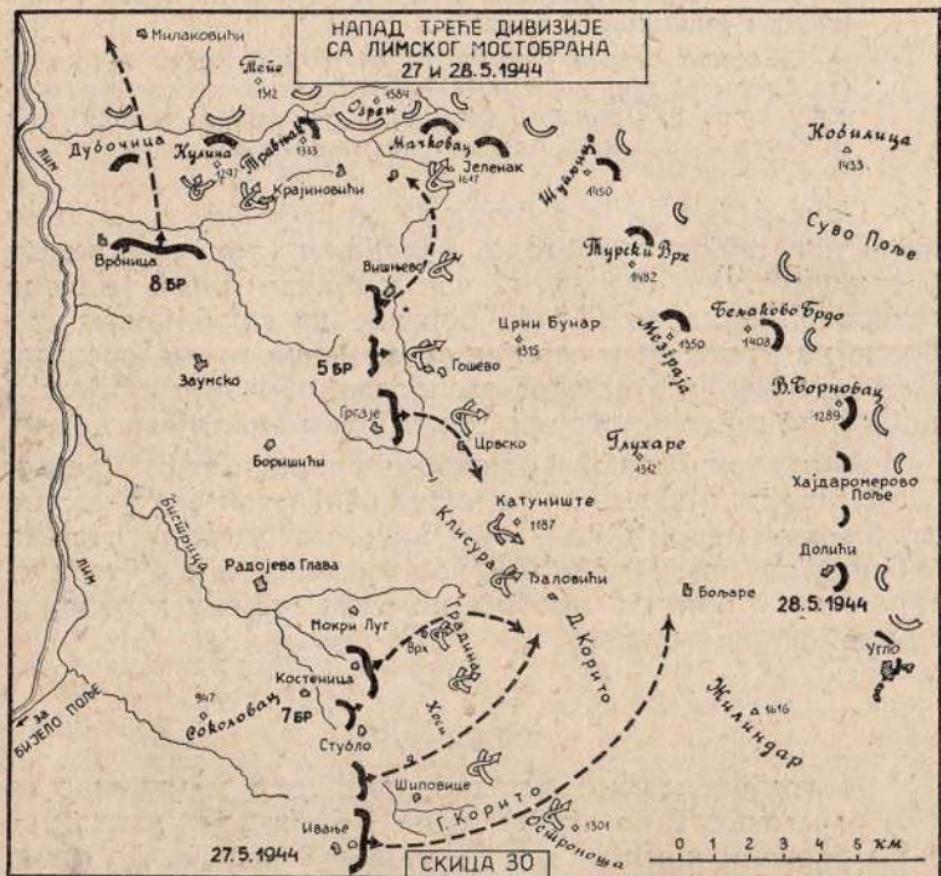
¹⁵ Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 29 од 27.5.1944 у 12 ч.; 27/1, 759.

Осма бригада је успешно овладала додијељеним отсјеком непријатељских положаја.

На тај начин су избили:

— 7 бригада на линију: с. Долићи—Хајдаромерово Поље—Велики Борновац (к 1289)—Бељаково Брдо (к 1408)—Мезграја (к 1350);

— 5 бригада на линију: Турски Врх (к 1482)—Шупљике (к 1452)—Забој (к 1381)—Јеленак (триг. 1617)—Мачковац;

— 8 бригада на линију: Травњак (к 1333)—Кулина (к 1297)—лијева обала р. Дубочице.

Фронт је износио око 40 км од којих је око 10 км било наслоњено на кањон р. Дубочице.

На бојишту је, само пред 5 бригадом, нађено преко 60 мртвих непријатељских војника, док су губици 5 бригаде били врло мали.

Пета црногорска бригада у Санџаку маја 1944

(Д. Гаговић)

(Д. Гаговић)

Борци 7 црногорске бригаде на положају у Санџаку 1944

Непријатељ је неколико пута током овога дана покушавао да противнападима одбаци 5 и 7 бригаду али без успјеха.

ВИЈЕСТ О ВАЗДУШНОМ ДЕСАНТУ НА ДРВАР

Овога дана, тј. 28 маја, Штаб 2 корпуса је, у 5.30 часова, добио сљедећу депешу од Врховног штаба:

„Јавите хитно каква је ситуација код Вас. У Западној Босни 25 отпочела офанзива ширих размера. У Дрвар убачен изненада велики број падобранаца. Хитно узмите од Треће дивизије шифру коју смо им послали преко Вас за везу са нама; радите по њој. Код нас је све у реду. Одржавајте сталну везу“.¹⁶

Али, ко је могао тако одмах повјеровати да је све у реду код ВШ, кад су тако изненада бачени падобранци? Морало се опрезно јавити. Сасвим оправдано, могло се посумњати да је у руке непријатеља пала и шифра и све што сачињава базу за везу и да то сада непријатељ лукаво користи. Штаб корпуса је, због тога, врло опрезно слao депеше, јер није знао коме иду у руке. На једну депешу Штаба корпуса Александар Ранковић одговара 29 маја:

„Митар¹⁷ се сећа кад смо ловили на Уни код Бихаћа и возили чамац. На питање Пека одговориће Стари следећом везом најдаље сутра. Промена радио-телеграфиста и плана везе уследила због нестанка Драгићевића Вељка. Пређите по могућности на шифру Треће дивизије. Лека“.¹⁸

Друг Тито је одговорио 30 маја Пеку:

„Чини ми се да си ми поклонио у децембру 1941 код Руда фотоапарат или доглед. Стари“.¹⁹

Тако се Штаб корпуса увјерио да стварно има везу са Врховним штабом.

¹⁶ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

¹⁷ Митар Бакић, политички комесар 2 корпуса.

¹⁸ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

¹⁹ Исто.

ПРИПРЕМЕ НЕПРИЈАТЕЉА ЗА ОФАНЗИВНЕ АКЦИЈЕ
ПРОТИВ НАШИХ СНАГА У ДОЛИНИ ЛИМА

Као што смо из изложеног видјели, одмах по доласку 2 и 5 дивизије у долину Лима почеле су сталне борбе. Присуство оволовиких наших снага оправдано је узнемирило непријатеља, јер је он у њима видио очиту опасност пред вратима Србије. Морао је нешто предузети да олакша ситуацију на овом правцу. Али није имао онолико снага колико му је било потребно, нарочито не прикупљених у близини. Због тога је морао да их прикупља са разних страна, што је почeo да ради чим су се наше јединице прикупиле на поменутом простору.

Дивизија „Принц Еуген“ упутила је 1 батаљон свог 14 пука из рејона Рогатице у рејон Пријепоља. Из Албаније је у тај исти рејон стигао командант 359 пука 181 дивизије са неким дијеловима пука „Бранденбург“. Командант 359 пука, са Штабом пука, имао је задатак да, од снага које је довео са собом и 1 батаљона 14 пука дивизије „Принц Еуген“, формира једну групу са којом ће заузети Жабљак и наш аеродром Негобуђу. Поред дијелова пука „Бранденбург“, из Албаније су дошли још и 9 чета 363 пука, 3 чета 334 пука и 3 чета 222 физилирског батаљона, свака ојачана митраљезима и тешким баџачима (све ове јединице 181 њемачке дивизије вратиће се у састав дивизије тек у августу 1944 године).²⁰

Задатак за разбијање наших снага у долини Лима и у Јужном Санџаку био је повјерен у то вријеме генералу Лебу, чије је сједиште било у Сјеници (виша команда „М“).

Половином маја у Санџак је био упућен и 2 батаљон 14 пука дивизије „Принц Еуген“, заједно са Штабом пука. Задатак му је био да ојача прву групу ради заузимања комуникације од Пријепоља до Бијелог Поља.

Ова је непријатељска група располагала, поред артиљерије, још и са 6 тенкова, а придружиле су јој се и оне снаге које су одраније биле у Санџаку. Касније ће долазити поједиње јединице и са других страна.

²⁰ Историјат 181 њемачке дивизије. — Арх. ВИИ.

ОРГАНИЗАЦИЈА ОДБРАНЕ БЈЕЛОПОЉСКОГ ОТСЈЕКА ЛИМСКОГ МОСТОБРАНА

Непријатељ, кога су одбациле јединице 5, 7 и 8 бригаде у нападу од 27 маја увече, предузео је одмах утврђивање положаја на којима је успио да се задржи. На тим положајима је, 29 маја, било откривено присуство три њемачка батаљона у јачини од по 300—400 војника, а у Сјеницу је тог истог дана стигло, бар како је обавјештајна служба извијестила, око 70 камиона са Нижемцима и четницима. Међутим, Штаб 2 корпуса је за ово појачање у Сјеници дознао претходног дана, па је у вези с тим наредио 2 пролетерској дивизији да са једном својом бригадом садејствује јединицама 3 дивизије. Ову бригаду је требало упутити из рејона Берана најпогоднијим правцем да обухвати Бихор са источне стране и да се повеже са десним крилом јединица 3 дивизије. У исто вријеме је Штаб корпуса наредио штабовима 3 и 5 дивизије да држе тијесну везу и да у случају потребе координирају рад.

Штаб 2 корпуса је наредио потчињеним јединицама да развију извиђачку и обавјештајну дјелатност и да извјештавају о свакој ма и најмањој промјени код непријатеља. Пошто је ВШ, за податке о непријатељу, учинио одговорним не обавјештајне органе него саме штабове, то исто је урадио и Штаб корпуса.

Непријатељ је 29 маја предузео жесток напад на 5 и 7 бригаду и успио да овлада положајима Јеленак и Мачковац, трпејчи осјетне губитке. Чим је избио на ове положаје, приступио је утврђивању. Према свим подацима са којима се у току тога дана располагало, намјера непријатеља је била да обезбиједи што чвршће држање комуникације Сјеница—Пријепоље.

Штаб 3 дивизије дао је овог дана нове задатке бригадама које су дејствовале на десној обали Лима. Ови су задаци били засновани на подацима да непријатељ има намјеру да нападне у току два слједећа дана. Да би му се ово онемогућило, као и да би му се уопште онемогућио фронтални напад, Штаб 3 дивизије је планирао дејства бригада тако да продиру дубље у непријатељски распоред; да га узнемирају и да осујећују сваку његову намјеру за офанзиву.

.... Избегавати фронталне борбе, а тежити да се непријатељ што више растреса и да му се не дозволи иницијатива да нас нападне прибрано и са прикупљеним снагама. Већим и мањим нападима наносити му губитке у људству и материјалу...²¹

Седма црногорска ударна бригада, са једним батаљоном дивизије „Гарибалди“ формирала је маневарску групу, састава три батаљона, за офанзивна дејства у правцу Пештера — по овој замисли:

.... Поједине од ових батаљона, два или сва три, бацити дрско ноћу у дубину непријатељског распореда. Даљу се задржавати на оним линијама, до којих се у ноћном нападу доспије, али на њима не примати никакву отсудну борбу у интересу одржавања тих линија. Ако непријатељ успије да Вас одбаци са тих положаја, сљедеће ноћи промијенити правац напада и продрите у новом правцу. На овај начин ћете непријатеља растресати и обмањивати и тако му онемогућавати да се правилно оријентише, да се среди за успјешан отпор или напад на наше снаге...²²

Основни задатак бригаде је био да затвори правац Пештер—Бијело Поље. То је, заправо, био задатак ове групе батаљона за маневарско дејство у правцу Пештера.

Да би затварање праваца Пештер—Бијело Поље од стране 7 бригаде било сигурније, она је добила задатак да са два батаљона (једним својим и једним из дивизије „Гарибалди“) затвори и правце од Бихора. А

.... У интересу успјешнијег маневра, у Пештеру држати најчвршићу везу са V бригадом, са којом координирати рад. Маневарско дејство изводити једновремено са њом или наизмјенично, како би се једна група могла да одмори за један или два дана²³.

Петој бригади је наређено да остави један батаљон на положају Јеленак—Мачковац, а са три батаљона да дејствује у правцу Пештера. Основни задатак бригаде био је — затварање праваца који из рејона Сјенице изводе у рејон Бијелог Поља.

²¹ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 32 од 29. 5. 1944 у 17 ч.; 31/1, 754.

²² Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 32 од 29. 5. 1944 у 17 ч.; 31/1, 754.

²³ Исто.

Осма црногорска ударна бригада имала је да задржи, за разлику од 5 и 7 бригаде, главину својих снага на линији: Травњак—лијева обала р. Дубочице, са задатком да затвори правац од сјевера ка долини р. Бистрице и Бијелом Пољу. Мањим снагама имала је да пређе р. Дубочицу у циљу извиђања и узнемирања непријатеља што дубље, а мањим дијеловима да врши препаде на непријатеља који се утврђује на Озрену ради парирања његових дејстава са тога правца у моменту када се батаљони 5 бригаде одвоје од својих одбранбених положаја и пођу према Пештеру.

Било је наређено да се сва активна дејства бригада изводе ноћу.²⁴

Ако упоредимо запланирана дејства 5, 7 и 8 бригаде са линијом њиховог мостобрана, видјећемо да се маневром шест батаљона 5 и 7 бригаде према Пештеру открива средина лука Бјелопольског мостобрана, односно да се тај лук шири на исток по мјери напредовања ових батаљона. За заштиту бокова мостобрана задржавају се: два батаљона 7 — за обезбеђење јужног — и главнина 8 бригаде — за обезбеђење сјеверног бока, који је био угроженији него јужни.

Можда ни у једној заповијести о којима смо до сада говорили, а вјероватно ни у некој коју ћемо касније срести, није тако јасно изражена идеја претпостављеног штаба. С друге стране, ту је изразито заступљена тактика нашег начина ратовања. Овдје видимо типичан начин наше борбе против бројно јачег непријатеља, против кога се није могло нити смјело борити фронтално. У вези са тим није сувишно подвучи да би овакве примјере из наше ратне праксе било више него штетно запостављати или их просто прескакати када је у питању како користити наше ратно искуство у савременом боју.

*

Затварање појединих опасних праваца, како код 7 бригаде тако и уопште у нашој ратној пракси, у суштини је дефанзивно, а у највећем броју примјера оно је дефанзивно и по начину извођења. То су, махом, за-

²⁴ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 32 од 29. 5. 1944 у 17 ч.; 31/1, 754.

тварања праваца са ограниченим снагама. Дотичне јединице су се налазиле на положајима погодним за одбијање непријатељских снага које би се упутиле у регоне који се штите. То је најчешће затварање праваца од оближњих гарнизона у којима борави непријатељ чији се испад сузбија. Као таква, она су и могла бити само дефанзивна. Даље, имамо примјере затварања праваца у циљу изоловања зоне боја од спољних удара непријатеља (нпримјер, затварање праваца према Острогу у октобру 1943 године при окружењу и уништењу четничког штаба; затварање праваца од Никића, Цетиња и Подгорице приликом напада наших снага на непријатељске гарнизоне у долини Зете итд.). И оваква затварања праваца су и по циљу и по начину извођења дефанзивна, са ограниченим задатком и ограниченим снагама. И у једном и у другом случају ангажују се мале снаге: једна трећина, четвртина или још мање — па чак и поједина одјељења. Од свих досада изложених примјера активног, офанзивног затварања праваца, најљепши су ови које је пред своје бригаде поставио Штаб 3 дивизије. У њима су ангажоване по три четвртине снага. Њихово затварање праваца, као главни задатак, остварује се маневарским нападним дејствима. Овакав начин дејства браниоца изазива, при студирању наше ратне праксе, разне идеје. Одмах се питамо: зар се исто тако не би могло поступати у одбрани и у условима такозваног регуларног рата у циљу добитка у времену и томе слично? За одговор који би то потврдио није потребно много размишљати.

ВОРБА ЗА БИХОР

(Скица 31)

Штаб 3 дивизије није у току 30 маја ништа знао о догађајима на правцу Пештера.

Тога дана је Штаб 2 пролетерске дивизије, да би се што боље искористило активно дејство бригада 3 дивизије, наредио 4 пролетерској бригади да обухвати Бихор са истока, а 4 пролетерска је одлучила да напада основним правцем Турјак—с. Калаче—Пискавица (триг. 1543).

У вези са овим, Штаб 3 дивизије дао је задатак 7 бригади да садејствује 4 пролетерској, оријентишући најмање два батаљона из своје маневарске групе, ако не може сва три, правцем с. Долићи—Оштри Врх (к 1393)—Острвица (к 1517)—с. Крушчица—Мусина Јама (к 1629). Јединицама које су затварале правац од Ивања до Годуше, а исто тако и осталим снагама 7 бригаде, стављено је у задатак да у погодном моменту изврше притисак ка Бихору, али с тим да се њихово дејство не испољи раније но што батаљони 4 пролетерске и предвиђени батаљони 7 бригаде не обухвате непријатеља у рејону Бихора и не пресијеку му отступницу. Батаљонима који су одређени да нападају према Мусиној Јами скренута је пажња да буду врло опрезни због тога што ће непријатељ, свакако, бити упоран када буде окружен и принуђен да се извлачи под борбом.²⁵

Ово је био врло широк обухват Бихора са источне стране. Од Долића до Мусине Јаме има више од 20 км, које треба да пређу најмање два батаљона 7 бригаде. Тада није био слободан, а батаљонима 4 пролетерске дат је правац наступања само до Пискавице. Батаљонима 7 бригаде био је дат озбиљан и тежак задатак. Ако они и успију да се пробију до Мусине Јаме и да се ту повежу са 4 пролетерском, поставља се питање са колико ће сигурности моћи пресећи отступницу непријатељу из Бихора, на шта је Штаб дивизије рачунао, на оном широком отвору с. Долићи—Мусина Јама. Бројно стање батаљона 7 бригаде ово није гарантовало сем у виду најрастреситијег, паучинастог, застора који, свакако, не би издржао удар снага које су принуђене да се пробијају из обруча.

Горње наређење је Штаб 3 дивизије издао 30 маја у 17 часова, а у 10 часова овога дана испред положаја 7 бригаде појавио се непријатељ са 6 малих тенкова и 4 камиона и принудио дијелове 7 бригаде да напусте Долиће и Угло. Око 19.25 ч., када је Штаб бригаде писао извештај дивизији, батаљони 7 бригаде су се налазили на линији Жилиндар—Змијина Гл.—с. Больаре—Боров Дол. Изгледа да у том моменту Штаб 7 бригаде још није био добио наређење Штаба 3 дивизије за садејство 4 пролетерској бригади тога дана увече.

²⁵ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 33 од 30. 5. 1944 у 17 ч.; 32/1, 754.

По поменутом, доста нејасном, извјештају Штаба 7 бригаде, 1 батаљон је 30 маја овладао Долићима и положајима од Дуге до Маја Бунара. Око 12 часова појавио се непријатељ од Сјенице са 5 тенкова, 2 оклопна аутомобила, 2 мотоцикла и пјешадијом. Развио се жесток бој у коме је батаљон морао да узмиче и да се дохвати положаја Врхови (триг. 1616), где се одржао и следећег дана, водећи жестоку борбу. Други батаљон се 30 маја нашао на положајима у рејону Пештерског Поља. У правцу његовог лијевог крила, основним правцем од Сјенице, напао је непријатељ са 3 тешка и 2 лака тенка, а од Новог Пазара, преко Дуге Пољане, избила су још 2 тенка. Обје ове групе тенкова, са још 2 блиндирана аутомобила и 2 мотоцикла, а за њима око 20 пјешака, упутиле су се правцем Долићи—Угло. Овај батаљон је издржао напад током дана, а увече се повукао према Ђаловићима с тим што је једну своју чету оставио на раскрсници путева према Кориту, Пештеру и Бистрици. Трећи батаљон, који се овога дана налазио на косама изнад Сјенице, прошао је без борбе, али када је примијетио да је непријатељ принудио 1 и 2 батаљон на повлачење, повукао се и он на Праћиће (к 1315), а одатле, према задатку, за с. Годијево (16 км сјев. од Берана), где је непријатељ био добио извјесна појачања, која је батаљон нешто касније разбио. Четврти батаљон је био на положајима у рејону Долића, где је читаву ноћ уочи тога дана водио борбу.

Око 15 часова, 30 маја, појавило се 6 средњих и 2 лака тенка; они су напали овај батаљон који се морао повући на Велику Главицу.²⁶ Немајући могућности да се ослободи наших напада којима смо га узнемирали, непријатељ је био прикућен да упути ове снаге и да са тенковима дефилује од једног до другога крила 7 бригаде, потискујући појединачно њене батаљоне.²⁷ Највећи успјех постигли су непријатељски тенкови изненадним нападом, што је 7 бригаду прилично узнемирило те није имала времена да се приbere, јер је непријатељ

²⁶ Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 31 од 30. 5. 1944 у 7.25 ч. (послије подне); 3/3, 759.

²⁷ Такав је закључак био код наших штабова, али, иако је у томе било и нечега тачног, ипак је намјера непријатеља била друга, што ће се видјети касније.

већ идућег дана предузео даљи напад истим снагама. Ево шта о томе каже Штаб 7 бригаде:

.... У борби коју смо водили 31 маја од Крушчице Планине—Петрово Брдо имали смо осјетне губитке, јер када су наши успјели да потисну непријатеља са Петрова Брда, у моменту су се појавила 4 тенка која су дошла од Угла, дошла су непримијећена у току борбе у наше редове. У моменту када су дошли тенкови, пролазила је савезничка авијација, те наши другови нијесу чули зврањање тенкова, него тек када су се појавили у првим стрељачким редовима на Петровом Брду. Ту смо изгубили на мјесту 6 другова, међу којима команду једне чете (командира, замј. командира и полит. комесара)...²⁸

Током 30 и 31 маја непријатељ је успио да одбаци батаљоне 7 бригаде дosta дубоко ка р. Лиму. Појава његових тенкова на лијевом крилу бригаде потпуно је изненадила и борце и руководиоце тако да су се врло тешко снашли. Због тога је њихово извлачење и испало тако дубоко, али не и неорганизовано. Бригада се није повукла главнином испред врха непријатељског клина него испред његовог десног бока. Тако се 31 маја нашла на линији Шиповице—Коси—Ђаловићи.

О раду батаљона 5 бригаде, у току 30 и 31 маја, немамо података, али по свему изгледа да су се она три њена батаљона, одређена за маневарска дејства ка Пештеру, повукла једновремено са батаљонима 7 бригаде. На ову претпоставку упућује чињеница да су се штабови 5 и 7 бригаде 31 маја договорили за заједнички противнапад одмах следеће ноћи и за то направили план, по коме:

— два батаљона 5 бригаде нападају основним правцем Снежаница (к 1311)—Боров Дол—Врхови (к 1484)—Жилиндар—Јабланица (к 1471), а један батаљон: зас. Ђаловићи—зас. Чампари—зас. Дупљаци—зас. Лазовићи;

— 1 батаљон 7 бригаде напада правцем: Ђаловићи—с. Д. Корито—Петрово Бр.—Црни Врх;

— 2 батаљон 7 бригаде напада између Клисуре и Ђаловића и даље правцем Полье — зас. Османбегово Село—зас. Милево Полье;

— 3 и 4 батаљон 7 бригаде нападају општим правцем Коси — зас. Шиповице — Остроноша — зас. Личине, затварајући правац од Бихора.

²⁸ Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 34 од 2. 6. 1944 у 12 ч.; 5/3, 759.

Овим противнападом, овако како је замишљен, изгледа да су се могле постићи двије ствари: и одбацивање непријатеља ка Пештеру и продор 5 и 7 бригаде на југ, чиме би се остварила идеја окружења просторије Бихора. Ово друго је зависило од исхода првог, а у успјех првога није требало сумњати јер је ангажовано довољно наших снага, а било је предвиђено да се противнапад изведе ноћу. Поред тога, противнапад је био усмјерен према дугом откривеном боку непријатеља који није успио да се утврди на достигнутој линији. Сви правци су изводили, углавном, у рејон Црног Брха, који доминира читавом околином и са њега се може лакше дејствовати према долини р. Лешнице, на чијој је лијевој обали била 4 пролетерска бригада.

Све јединице које су имале да врше противнапад биле су прикупљене на једној линији која је, истина, била краћа од непријатељског бока, али је са њим била паралелна. Међутим, лијеви бок непријатељског клина није био угрожен, те би непријатељ имао могућности да се окрене надесно и организује фронт. Нема, дакле, оног противнапада и у други бок који се препоручује у оваквим случајевима. Вјероватно због тога што су се штабови 5 и 7 бригаде договорили за противнапад тек послије извлачења 7 бригаде на поменуте положаје. За успјешан противнапад само на један бок непријатељског клина, и поред тога што се плану нема шта замјерити, била је нужна брзина продирања батаљона 5 и 7 бригаде у дубину непријатеља, како би му се оне-могућило брзо сналажење.

О раду 4 пролетерске бригаде у току 30 и 31 маја не знамо скоро ништа. Постоји само један податак по коме би требало да је она овладала положајима у рејону с. Калаче, али јој је било наређено да обустави даље наступање док се не рашичи ситуација код 7 бригаде. Међутим, други подаци, којима се располаже, искључују ову могућност јер говоре да се 4 пролетерска 2 јуна налазила на линији Бабино Брдо (к 1306 — око 11 km ј-з од Калача) — Симовче (к 1346 — 9 km з. од Калача) и да је непријатељ, у јачини од 3.000 војника, пред тим отсјеком њеног фронта био на линији Смиљевица (5 km ј-и од Бабиног Брда) — Кацубер (триг. 1570 — 5 km сјев. од Смиљевице) — Турјак.

Не располажемо подацима по којима бисмо могли установити шта је од овога тачно. Највјероватније је да је 4 пролетерску задржала непријатељска одбрана, јер је Штаб 2 корпуса наредио Штабу 2 пролетерске дивизије да једну своју бригаду упути у рејон Крушчица Планина—Мусина Јама, како би се олакшало дејство 4 пролетерској бригади на правцу Турјак—Пискавица (триг. 1543)—Мусина Јама и тако омогућило потпуно окружење Бихора, пошто је та просторија у датој ситуацији била врло важна и са војничке и са економске тачке гледишта, услијед чега се није смјело одустати од намјере да се њоме овлада.

Пошто су штабови 5 и 7 бригаде знали за задатак 4 пролетерске, скренули су пажњу командантима батаљона на правац њеног дејства и наредили им да са свом ухвате везу.

Да би 7 бригада била што слободнија за извршење свога задатка, Штаб 3 дивизије је 1 јуна наредио 1 бригади дивизије „Гарибалди“ да се постави у рејон с. Ивање—с. Шиповице—зас. Негобратина.²⁹

Противнапад 5 и 7 бригаде почeo је ноћу 31 маја/1 јуна у одређено вријеме. Батаљони 5 бригаде су, ноћу 1/2 јуна, унеколико измијенили правац наступања, скрећући на југоисток ка Углу и Долићима, док је 7 бригада наступала одређеним правцем. Непријатељ је био потпуно разбијен и принуђен да се повлачи, трпећи велике губитке. Наступање батаљона 5 и 7 бригаде настављено је и 2 јуна,³⁰ када је 7 бригада избила на линију с. Годуша—с. Хазане—с. Добродол—с. Јаворова—с. Савин Бор—с. Крушчица. У Годуши је, између осталог, заплијењен и вагон пшенице.³¹

На тај начин је и Бихор изолован од непријатеља у Пештеру.

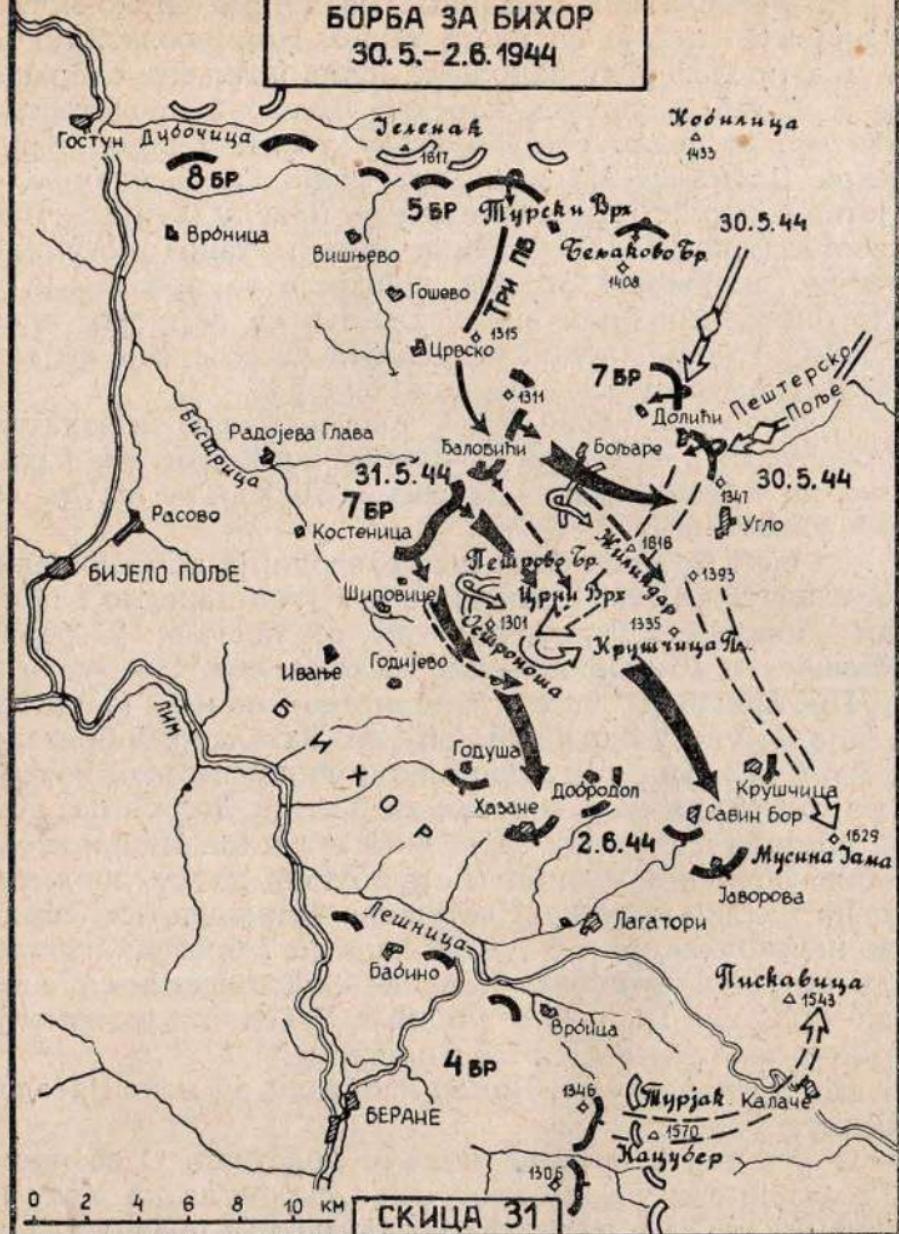
О успјеху 5 бригаде немамо података. С обзиром на то да је она у току наступања скренула ка Углу и Долићима, то се и налазила негдје на том правцу.

²⁹ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 35 од 1. 6. 1944; 34/1, 754.

³⁰ Овога дана је Штаб 2 корпуса издао наређење да се при свакој дивизији формира извиђачка чета. Ово наређење је услиједило на основу директиве ВШ, а у циљу побољшања обавјештајне службе код оперативних јединица и бољег прикупљања података о непријатељу (Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 352 од 1. 6. 1944; 26/3, 392).

³¹ Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 34 од 2.6.1944 у 12 ч.; 5/3, 759.

БОРБА ЗА БИХОР
30.5.-2.6.1944

СКИЦА 31

Дознавши за успех 7 бригаде, Штаб 2 корпуса је наредио 3 јуна Штабу 2 пролетерске дивизије да је смијени са једном својом бригадом и настави даље чишћење Бихора и извлачење хране из њега. До ове смјене није дошло, јер је командант дивизије, пуковник Љубо Вучковић, извијестио, да је непријатељ ноћу

2/3 јуна са јачим снагама избио на линију: Мурина (долина Лима, на путу Андријевица—Пећ)—Сјекирица—Приједолска Гл.—Мокра Планина (правац Чакор—Андријевица)—Капе. Командант 2 пролетерске дивизије претпоставио је да је појава ових непријатељских снага у долини Лима у вези са затварањем границе коју је окупатор поставио између Црне Горе и Албаније у рејону Чакора.

Непријатељ је овога дана извршио напад на 7 бригаду дуж читавог њеног фронта: Градац (триг. 1225)—Локва (к 1288)—зас. Вршево—зас. Понор—к 1319—Савин Бор—Ђафа (к 1586)—Острвица (к 1517). Седма бригада је успјела да одбије овај напад. На овом сектору се осјетио придолазак регуларне албанске војске.³²

На основу извјештаја команданта 2 пролетерске дивизије, командант 2 корпуса му је наредио истог дана: да не врши напад на непријатеља него да га стално узнемираша мањим препадима; да јединице врше стално и што дубље извиђање и да се нарочито пази на подилазак нових непријатељских снага из дубине. Поред тога, командант корпуса је наредио да се јединице што боље обезбиједе од Чакора, али да се Бихор и даље чисти.

Прикупљање наших јединица у долини Лима није, вјероватно, за непријатеља било никаква тајна. Прикупљање оволовиких снага он није могао да протумачи никако друкчије него као припрему за продор у Србију. Због тога је настојао да их узнемираша и потискује, како би им одузeo иницијативу.

До 3 јуна су маневарске групе батаљона 5 и 7 бригаде, створене по већ изнијетом плану од 29 маја, успјеле да непријатељу на овом сектору одузму слободу маневра и да га разбију на просторији Пештер—Бихор. Дијелови 7 бригаде нијесу се тактички наслонили на 4 пролетерску, јер је између њихових фронтова остао међупростор ширине 4 и више километара, али је то био исувише узан пролаз за непријатељску контролу Бихора, који је био већ највећим дијелом под контролом наших јединица. Њихов сљедећи задатак је био да ову просторију потпуно очисте од непријатеља, искористе богате залихе хране и сасвим је изолују.

³² Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 37 од 4. 6. 1944 у 10 ч.; 7/3, 759

Штаб 3 дивизије дао је бригадама задатке који су и даље остали скоро исти као и ранији. И даље су остале двије маневарске групе батаљона: једна — три батаљона 5 бригаде и друга — три батаљона 7 бригаде. Осма бригада се задржала на старој просторији с тим што је један свој батаљон рокирала удесно намјесто 2 батаљона 5 бригаде. Иначе, досада је на њеном отсјеку било углавном без неких значајних промјена.³³

ДЕЈСТВА ПРИМОРСКЕ ОПЕРАТИВНЕ ГРУПЕ КРАЈЕМ МАЈА И ПОЧЕТКОМ ЈУНА

На сектору Приморске оперативне групе непријатељ је непрекидним нападима стално узнемирао њене јединице и наметао им тешке борбе. Положај Приморске оперативне групе је био утолико тежи што се њена 6 бригада налазила за све вријеме у рејону Никшића, а 2 далматинска далеко према Требињу. У међупростору ових бригада дејствовали су теренски батаљони. Десно од Приморске оперативне групе, јединице 29 херцеговачке дивизије такође су водиле непрекидне борбе.

У току 27 и 28 маја батаљони 2 далматинске бригаде разбили су Нијемце и четнике у рејону с. Граб—с. Mrцине—с. Врбање. Убијена су и 3 њемачка официра. Непријатељ је послије овога наставио нападе јачим снагама (600 војника из састава „Вражје“ дивизије и 500 четника) и принудио јединице 2 далматинске да се повуку са положаја Зупци—Ластва. Према Требињу он је имао преко 60 мртвих и већи број рањених. Непријатељ је бројно био јачи од 2 далматинске бригаде, утолико прије што су се два батаљона ове бригаде налазила према Билећи, где су садејствовали херцеговачким јединицама. Он је успио да до 3 јуна овлада Ораховцем и Laством.

Јединице 29 херцеговачке дивизије и два батаљона 2 далматинске бригаде³⁴ напали су 1 јуна Билећу и

³³ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 36 од 3. 6. 1944 у 7.30 ч.; 29/1, 759.

³⁴ Друга далматинска бригада је услијед непрекидних борби била заморена, а бројно стање јој је све више опадало због сталних губитака (бројно стање бригаде на дан 5 јуна било је 750 од којих 320 чл. КПЈ, 40 кандидата и 240 чланова СКОЈ-а

успјели да овладају већим дијелом града, али су се, услијед интервенције непријатеља од Требиња и Стоца, морали повући. Међутим, штабови Приморске оперативне групе и 29 дивизије нијесу одустали од намјере да заузму Билећу, јер су тежили да се заузимањем овога града створе услови за погоднија продирања према мору.

Тих дана је примијеђено пристизање њемачке моторизације и пјешадије у Подгорицу, а од Подгорице покрети према Цетињу и даље за Боку Которску. Обавјештајна служба није могла да установи о чему се заправо радило. Једни непријатељски дијелови су одлазили, а други долазили и распоређивали се по периферији Подгорице. На основу тих покрета и непријатељске активности на свим секторима 2 корпуса, Штаб корпуса и њему потчињени штабови закључили су да непријатељ припрема озбиљну офанзиву.

МЈЕРЕ ШТАБА 2 КОРПУСА НА ВИЈЕСТ О ПРИКУПЉАЊУ НЕПРИЈАТЕЉА ДУЖ КОМУНИКАЦИЈЕ ПРИЈЕПОЉЕ—ПЉЕВЉА—ЧАЈНИЧЕ

Према извјештајима Штаба 5 дивизије, Нијемци су од 30 маја вршили пребацивање својих снага комуникацијом Пријепоље—Пљевља—Чајниче и ојачали те гарнизоне. Непријатељ је, међутим, вршио прикупљање дуж поменуте комуникације.

У вези са оваквом ситуацијом, Штаб корпуса је наредио:

— Штабу 37 дивизије да врши што јачи притисак са сјевера на комуникацију Пријепоље—Пљевља—Чајниче (мањим снагама), а са осталим снагама да врши притисак на Пљевља;

— Штабу 17 дивизије да врши притисак на комуникацију Пљевља—Чајниче са југа;

— Штабу 5 дивизије да појача притисак на комуникацију Пријепоље—Пљевља, такође са југа.

— (нерегистровано). Штаб Приморске оперативне групе је разматрао могућност да ову бригаду извуче из борби ради одмора и попуне и у вези с тим молио Штаб 2 корпуса да ослободи 6 бригаду из рејона Никшића.

*
Да би развој наредних догађаја који су се одвијали у долини Лима и уопште на читавом фронту 2 корпуса био прегледнији, ми ћемо га пратити по данима.

ДЕЈСТВА У ТОКУ 4 ЈУНА

Јединице Приморске оперативне групе задржале су своје старе положаје. Најангажованија је била 2 далматинска бригада.

У долини Зете — без борби. У рејону Подгорице и даље је трајала прилична живост код непријатеља.

У Кучима, на сектору 9 бригаде, без промјена.

На Беранском отсјеку Лимског мостобрана 4 пролетерска бригада је водила читав дан борбу на линији Бабино Брдо (к 1306, 9 км ј-и од Берана) — Симовче (к 1346). Непријатељ је предузео напад рано изјутра, али није успио да одбаци батаљоне ове бригаде. У овом су нападу учествовали и дијелови регуларних албанских фашистичких трупа.

На отсјеку 7 бригаде непријатељ је предузео један слабији напад, који су батаљони ове бригаде одбили, нанијевши непријатељу губитке од 60 мртвих и већег броја рањених.

На отсјеку 5 бригаде није било већих борби. Бригада се налазила на линији Катуниште (к 1187) — с. Бољаре — Жилиндар (триг. 1616) — Крушчица Планина.

Осма бригада је у току ноћи 3/4 јуна успјела да противнападом одбаци непријатеља на свом отсјеку, али је непријатељ ујутру понова пошао у напад и до 12 часова овладао положајима Травњак — Кулина.

На сектору 5 дивизије није било борби, али је Штаб дивизије извијестио Штаб 2 корпуса да су у Пријепоље стигле јаче непријатељске снаге од Прибоја и да су продужиле за Пљевља, мобилишући успут коње.

Дијелови 17 дивизије успјели су да разбију четнике код Челебића и да их одбаце према Фочи.

Непријатељска авијација је била врло активна у извиђању Јужног Санџака.

5 јуни

(Скица 32)

На сектору Приморске оперативне групе и у долини Зете углавном без промјена.

Штаб 9 бригаде је извијестио да непријатељ припрема напад на Куче и Пипере.

На сектору 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, непријатељ се ограничио на одбрану.

На отсецима 5 и 7 бригаде непријатељ је био неактиван. Међутим, Штаб 7 бригаде је, у сагласности са политичким комесаром 3 дивизије, донио одлуку да бригада, ојачана 3 батаљоном 5 бригаде и једним батаљоном 1 бригаде италијанске дивизије „Гарibalди“, изврши напад на непријатеља.

Овај напад је замишљен овако:

— 3 батаљон 7 бригаде напада правцем Присоје—Вељи Врх—с. Петница—с. Врбица;

— 2 батаљон 7 бригаде напада правцем с. Лагатори—с. Трпези—с. Тарханеш, са задатком да што прије посједне Јазавчев Крш ради садејства са 4 пролетерском бригадом, а у случају да 4 батаљон нађе на јачи отпор, да га потпомогне правцем Трпези—Равниште—Ћук;

— 4 батаљон 7 бригаде напада правцем с. Савин Бор—преко р. Дањче—Мали Врх (к 1401)—Борово Брдо—Главица (к 1420);

— 1 батаљон 7 бригаде напада правцем Бела Вода (к 1534) —Пуч Поље—Пискавица (триг. 1543);

— 3 батаљон 5 бригаде напада основним правцем Крушчица Планина—Крстаче (триг. 1755)—Градина (триг. 1752)—Мусина Јама (к 1629), са задатком да са положаја Крстача—Мусина Јама—Зелеников Кам, затвори правац од Паучине и Бишева.³⁵

Осма бригада је ноћу 4/5 јуна извршила напад на непријатеља, али је овај дао врло жилав отпор те га није успјела одбацити са његових положаја. У свануће 5 јуна непријатељ је са својих положаја изнио 10 рањеника, а мртвих је било више од 20.

Овога дана су све наше јединице, са положаја јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље, потврдиле ранија обавјештења да непријатељ довлачи нове снаге.

³⁵ Штаб 7 бригаде, Оп. бр. 41 од 5. 6. 1944 у 13 ч.; 30/1, 759

На сектору 5 дивизије непријатељ је ноћу 4/5 јуна напао мања одјељења 4 краишке бригаде на правцу Пљевља—Жабљак, пробио њену одбрану и током дана успио да овлада рејоном с. Влаховићи (8 км од Левертаре на путу за Пљевља)—с. Косаница и да избије у рејон Кутуша. Тако је, заправо, избио на саму р. Тару и почeo ужурбано да довлачи материјал и снаге на десну обалу ријеке са намјером да је форсира. Међутим, на супротној, лијевој, обали није било наших снага за одбрану ријеке, јер су јединице 5 дивизије држале, прије овог продора, положаје дубоко према Пљевљима и могло се поуздати да је то најбоља одбрана р. Таре. Тек сада, кад је њемачка моторизована колона³⁶ овако нагло дубоко продрла, може се видјети колико је опасно оставити ријеку, макар и у дубини, без специјалне одбране, а нарочито на овако важним правцима.

Ситуацију, настalu овога дана, наши су штабови цијенили углавном овако:

Нагли продор непријатеља од Пљеваља према Тари, који можда није ни планиран раније и који нема снаге да буде нарочито озбиљан, бар не у смислу неког значајнијег обухвата, изгледа већи и опаснији због тога што непријатељ има јаче снаге у Санџаку и на пролазу кроз Санџак, а непријатељске офанзиве се увијек на нас устреме некако изненада. Због тога овај изненадни непријатељски продор ипак треба схватити озбиљно.

На основу овога, Штаб 2 корпуса је наредио:

— 16 мусиманској бригади — да се што прије постави на лијеву обалу Таре са задатком да не дозволи непријатељу форсирање ријеке (иначе, ова ће бригада ући у састав 17 дивизије, а прешла је на десну обалу Таре код с. Пренћана — 11 км узводно од Левертаре).

³⁶ Ово је она непријатељска група која је формирана баш за овај задатак, што смо раније већ изложили, а што тада наши штабови, наравно, нијесу знали. Наиме, ради се о оној групи под командом команданта 359 пук 181 њемачке дивизије, која је створена са задатком да заузме Жабљак и наш аеродром у Негобући. Половином маја у Санџак је био упућен још и 2 батаљон 14 пук дивизије „Принц Еуген“ са штабом пuka и са задатком да ојача прву групу (у којој је већ био 1 батаљон овога пuka) и да јој помогне при заузимању комуникације Пријепоље—Пљевља.

Под команду Штаба ове бригаде стављена су и два теренска батаљона команде I подручја корпусне војне области 2 корпуса.

— 17 дивизији — да најближу бригаду што прије оријентише у рејон с. Оџак—с. Влаховићи са задатком да дејствује у десни бок и позадину непријатеља који продире према Тари.

— 5 дивизији — да њена 4 бригада, која је и иначе овога дана водила борбу са овим непријатељским снагама, поново изврши напад у садејству са јединицама 17 дивизије.

Непријатељска авијација је овога дана извиђала нарочито правац Пљевља—Левертара и то је њемачкој акцији на овом правцу давало озбиљнији карактер.

6 јун

Код Приморске оперативне групе било је релативно мирно.

Из долине Зете и од Никшића стизали су извештаји о припремама непријатеља за напад и са те стране. Поред тога, обавјештајна служба је доставила извештаје да је саобраћај на комуникацији Скадар—Подгорица—Цетиње врло жив, нарочито ноћу.

На сектору 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, непријатељ није испољио никакву значајнију активност.

Седма црногорска бригада је покушавала да оствари напад, запланиран претходног дана, и читав дан је водила тешки бој, који је прекинуо мрак, а да линија положаја није промијењена. Непријатељ је имао преко 40 мртвих и више рањених. Исти је случај био и са 5 бригадом. Код 8 бригаде није било борбе, али је Штаб бригаде извијестио да је код непријатеља примијећена извјесна нервоза.

Према Тари (засад најопаснији правац) непријатељ је напредовао. Шеснаеста муслиманска бригада, због велике удаљености, није успјела да се на вријеме понова пребаци на лијеву обалу Таре. Тако је непријатељ успио да форсира ријеку у рејону порушеног моста на комуникацији Пљевља—Жабљак. Један ба-

таљон команде подручја није био у стању да спријечи непријатељу (1.800 војника, са 15 тенкова и једном батеријом топова) форсирање.

Ноћу уочи овога дана, 10 краишкa бригада је напала непријатеља на линији с. Миоска—с. Ратајска—с. Коловрат—с. Сељашница (у рејону Пријепоља). Напад је успио³⁷.

Штаб 3 дивизије примио је преко телефона, 6 јуна у 10.40 часова, наређење Штаба 2 корпуса које гласи:

„Нијемци са тенковима и камионима наступају у правцу Његобуђа, задатак: повезати се са Никшићем, откуда очекујемо напад. Дијелови Морачине бригаде оријентисани у правцу Косаница, Тара. У току ноћи смијенихе бригаду V дивизије, која затвара правац Пријепоље—Бродарево, са једном Вашом бригадом и још тај правац појачајте тако да на десној обали Лима остане свега 6 Ваших батаљона. Повежите се са Морачом. Предузмите систематско рушење комуникације Бродарево—Бијело Поље. Ваш основни правац, који треба сигурно да затворите, јесте Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље“.³⁸

Из ове депеше се види да је Штаб корпуса процијенио задатак њемачке групе онако како је непријатељ то и хтио. На овакву оцјену Штаб корпуса су навела обавјештења да непријатељ припрема напад и на правцу Никшић—Жабљак. Кад се то упореди са овим продором од Пљеваља, разумије се, другаче се није могао ни оцијенити маневар непријатеља који би, у случају његовог стварног постојања, за нас био прилично опасан. Међутим, као што смо видјели, задатак непријатеља је био ограничен, а све оно што је предузео било је срачунато на прикривање тог задатка.

Главни задатак 3 дивизије по горњој депеши је био: затварање праваца Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље, док је правац Сјеница—Бихор—Бијело Поље постао споредан. Ово је ишло у прилог непријатељске идеје маневра у циљу разбијања нашег Лимског мостобрана. Ликвидација нашег аеродрома на Негођући, коју смо раније споменули, свакако је била упе-

³⁷ Убијени Нијемци су припадали 1 батаљону 334 пук 181 њемачке дивизије, а пошли су из Скадра 1 јуна па, преко Метохије, Рашке, Сјенице и Пријепоља стигли на ту просторију. Покрет ових непријатељских снага, као што смо раније видјели, био је откривен од стране обавјештајне службе наших јединица.

³⁸ Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.

рена непосредно на овај мостобран, јер је непријатељ мислио да наше снаге у долини Лима зависе од снабдијевања које је текло преко тог аеродрома. Истина, овај је аеродром био важан, али не толико да без њега не бисмо могли држати мостобран.

Прегруписавање снага 3 дивизије није обухватило 9 бригаду иако је Штаб корпуса, неколико дана раније, наредио да је смијени 5 бригада како би и 9 бригада, као млада јединица, пролазила кроз окршаје. Догађаји су предухитрили ово прегруписавање исто као и оно које је било предвиђено између једне бригаде 2 пролетерске дивизије и 7 бригаде на десној обали Лима.

На основу добијеног задатка од Штаба корпуса, Штаб 3 дивизије поставио је бригадама нове задатке.

Осма црногорска бригада добила је задатак да са два батаљона на линији Осеченик (к 1430)—с. Врбница (у долини Лима 14 км сјев. од Бијелог Поља) затвори правце који изводе од комуникације Сјеница—Пријепоље и од Сјенице према Бијелом Пољу, а са друга два батаљона да на положају у рејону Бродарева, у садејству са 5 бригадом, затвори правац Пријепоље—Бродарево—Бијело Поље. Пребацивање батаљона са десне на лијеву обалу Лима имало се извршити на тај начин што ће се одмах пребацити један од три, колико их тамо има, да би се што прије повезао са батаљоном који се већ налази на лијевој обали. Предвиђено је да се борба на десној обали прими само на одређеној линији, испред које треба послати мања одјељења ради извиђања и откривања непријатељских покрета и намјера. Ова два батаљона имала су да раде тако да непријатељ не добије утисак да су се ту поставили само ради одбране, — што значи да морају бити активни.

Петој бригади је наређено да се што прије пребаци на лијеву обалу Лима и упути правцем Бијело Поље—Бродарево према Пријепољу, где ће смијенити Крајишку бригаду. Задатак 5 бригаде је затварање праваца Пријепоље—Бродарево. Ова бригада треба да упућује своје батаљоне на лијеву обалу Лима оним редом како их буду смјењивали батаљони 7 бригаде.

Седма бригада је имала да посједне линију Остронаша (к 1301)—Градац (к 1202)—Клисуре—Равни Гвозд

(к 1240)—с. Вишњево, са задатком да затвори правац од Пештера и Сјенице према Бијелом Пољу. Штабу бригаде је остављено да линију за пријем борбе одреди у складу са ситуацијом и земљиштем³⁹.

*

Штаб 3 дивизије подвукao је нарочито брзину којом је требало извршити прегруписавање. Ово је била посљедица настојања да се отклоне изненађења од јачих ноћних непријатељских продора, на које се морало помишљати баш због тога што је и овај од Пљеваља предузет ноћу и баш када му се најмање надало. С друге стране, обавјештајни подаци су говорили да непријатељ у Санџаку има толико снага да се с правом може очекивати његова офанзива и јужно од комуникације Сјеница—Пријепоље, што би могло да буде као крак његових клијешта, отворених од Санџака према Црној Гори.

На Тари су, према Жабљаку, мањи дијелови непријатеља прешли ријеку.

Присуство непријатеља пред 2 пролетерском дивизијом, у јачини од 3.000 војника, који се моментано држе дефанзивно, опомињало је да и отуда може да дође до офанзиве.

Без обзира на то што је непријатељ уствари мислио и какав је план изводио у датој ситуацији, он је успио да узнемири наше снаге и да им ситуацију учини опаснијом но што је била.

Поред горњег, видимо још и то да Штаб 3 дивизије пребацује читаву 5 бригаду на лијеву обалу Лима. Ова бригада је имала задатак да смјени 10 крајишку бригаду. Но, и да није било ове смјене, вјероватно би се исто тако поступило, јер је на правцу Пријепоље—Бродарево требало направити дубински распоред. На тај начин се могло прикупити довољно снага које ће бити у стању да непријатеља задрже.

Земљиште на десној обали Лима није непријатељу дозвољавало употребу технике па је закључено да отуда не може ни нанијети главни удар. Међутим, комуникацијом уз Лим пружала му се добра могућност

³⁹ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 37 од 6. 6. 1944 у 23 ч.; 31/1, 759.

за то. Истина, долина Лима не дозвољава велико ширење даље од комуникације без опасности од наших снага, које су баш и хтјеле да непријатеља туку ван комуникације, када је он без подршке тенкова. Интересантно је у том смислу једно наређење Штаба 3 дивизије, у коме се каже да се непријатељ не напада на утврђеним положајима, нити онда када има у близини тенкове, већ га треба нападати кад је на чистини и у покрету.

Знајући распоред јединица 3 дивизије на десној обали Лима у моменту пријема поменутог наређења Штаба 2 корпуса, можда ће се неко запитати зашто је Штаб 3 дивизије, и поред хитности која је назначена у наређењу Штаба корпуса, одлучио да на лијеву обалу Лима пребаци 5, а не 8 бригаду, која је у том моменту била много ближа. Штаб дивизије се на ово одлучио због тога што је 8 бригада била још увијек млада јединица, која ни издалека није прошла кроз онакве окршаје кроз какве је прошла 5 бригада. А зато да је био такав да се морао извршити потпуно. На лијевој обали Лима требало је примити одлучујућу борбу, ако то устреба, а на десној се могло користити више маневром. Да због овакве своје одлуке Штаб дивизије не би доживио непријатности, у случају да непријатељ крене у напад прије но што стигне 5 бригада, њој је наређено да се пребацује журно по батаљонима не чекајући да сва буде смијењена. Рачунало се с тим да ће батаљони 5 бригаде, макар и појединачно, бити од користи ако се нађу на правцу Бијело Поље—Бродарево, чак и у моменту када би непријатељ успио да пробије нашу одбрану у рејону Бродарева. У том случају би батаљони 5 бригаде, ешелонирани један позади другог, онако како су прелазили Лим, претстављали сигурну одбрану по дубини.

Овдје се даље мора уочити слабљење Бјелопољског мостобрана, и то врло осјетно. Ту чињеницу морамо имати пред очима, јер ће се то врло уbjедљиво одразити на каснији развој догађаја на овом мостобрану.

Због опасности која је пријетила од спајања непријатеља са правцем Таре са оним из Никшићког гарнизона, Штаб корпуса је наредио Штабу Приморске

оперативне групе да хитно затвори правац Никшић—Шавник и да предузме рушење комуникације на том правцу, јер је он у оваквој ситуацији био најопаснији.

Морало се рачунати и са новом непријатељском тактиком: да се брзим покретима пробија у нашу дубљу позадину и да нам отуда ремети планове и деморалише становништво на ослобођеној територији. Таква непријатељска тактика се већ јасно испољила. Потез непријатеља од Пљевља према Жабљаку био је врло користан за растерећење комуникације Сјеница—Пријепоље, јер је, свакако, и непријатељ знао шта за нас значи правац Пљевља—Никшић па је могао претпоставити да ћемо морати тамо да рокирамо јаче снаге.

Штаб 2 пролетерске дивизије упозорио је бригаде на могућност напада непријатеља са више праваца на нашу слободну територију и да је због тога нужно развити најширу обавјештајну службу. Нарочито је скренута пажња 3 српској бригади у погледу обезбеђења аеродрома у Беранама, којом приликом је подвучено да би непријатељ могао ту спустити падобранске јединице. Свим јединицама је наређено да буду прикупљене и да распусте све курсеве⁴⁰.

7 јун

У духу наређења Штаба 2 корпуса, Штаб Приморске оперативне групе је поставио 6 бригаду (без једног батаљона) на комуникацију Никшић—Жабљак, са задатком да затвори овај правац и да руши комуникацију на свим погодним мјестима. Другу далматинску бригаду прикупио је Штаб групе и оријентисао према Грахову⁴¹.

⁴⁰ Штаб 2 дивизије, Оп. бр. 75 од 6. 6. 1944; 6/5, 733.

⁴¹ Кад се погледа реакција наших снага на изненадни про-дor непријатеља од Пљевља до Таре, види се да је он имао одраза готово на све јединице у Црној Гори, укључујући ту и операциску зону Приморске оперативне групе. То се врло лијепо може видјети кроз нове задатке јединица, који су оживјели читав борбени распоред и добар његов дио покренули ка жаришту, односно тежишту нове ситуације. Непријатељска колбна од Пљевља дјеловала је као магнет који вуче на себе. Тада магнет је савио према Грахову чак и 2 далматинску бригаду из близине Билеће и Требиња.

Борци 2 далматинске бригаде на положају у рејону
Грахова 1944 и...

(Д. Гаговић)

... на превијалишту

(Д. Гаговић)

На сектору Приморске оперативне групе примијећено је довлачење непријатељевог појачања од 300 војника и једне батерије у рејон Драгаља, ј. од Грахова. Једновремено са тим напали су и четници у правцу Цуца (Трешњева, Бата).

Непријатељ је у рејону Подгорице и даље био миран. Међутим, обавјештајна служба је дознала да непријатељ у том гарнизону чека на позитиван исход његовог пробоја од Пљеваља па да онда изврши напад на 9 бригаду у Кучима. Поред овога, обавјештајна служба је дознала да се и албанске фашистичке јединице припремају да, једновремено са нападом непријатеља од Подгорице, нападну од Плава и Гусиња наше јединице у долини Лима.

Ипак, на сектору 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, албанске снаге нијесу предузеле никакве акције, иако су већ неколико дана стајале спрам наших јединица које, као што смо видјели из наређења Штаба 2 корпуса, нијесу имале задатак да их нападају, сем колико је то потребно ради прикупљања података о непријатељском распореду, снагама и намјерама.

На сектору 3 дивизије, њене су јединице заузеле распоред по наређењу од претходног дана.

Свуда је, дакле, било релативно мирно сем на сектору Таре, где је непријатељ, у току ноћи 6/7 јуна, пребацјо на лијеву обалу, у рејону Ђурђевића Таре, око 30 моторних возила и неколико тенкова. Рано изјутра, 7 јуна, батаљон команде подручја, јачине 50 бораца, морао је да се склони с пута непријатељској моторизованој колони која је продрла до с. Негобуђе, па одатле једним краком скренула према Жабљаку. Успут је попалила све што је могла.

Шеснаеста муслиманска бригада је прешла у свањуће на лијеву обалу Таре код с. Пренћана, али су Нијемци у том моменту били близу Негобуђе. Видјећи да нема могућности да стигне непријатеља и да му осујети даље надирање, Штаб бригаде је одлучио да му се постави с бока. С тим циљем је бригада избила на линију Пометеник—Крауљевац и даље према комуникацији. Оваква је одлука Штаба 16 муслиманске бригаде била у том моменту једино правилна и корисна.

Према основици овог дугачког непријатељског клина усмјериле су дејства јединице 5 и 17 дивизије. Током претходне ноћи су јединице 17 дивизије извршиле успјешан напад на непријатеља на дијелу комуникације с. Влаховићи—с. Оџак и нанијеле му осјетне губитке у људству и техници.

Четврта краишко бригада је нападала непријатеља на положајима с. Косаница, Отиловићи, Вијенац. И у овим борбама су непријатељу нанијети губици.

Тога дана, рано изјутра, обавјештајна служба 3 дивизије потврдила је ранија обавјештења да је у Пријепоље стигло 1.000 моторних возила од којих је већи број продужио за Пљевља, а нова обавјештења су говорила да се Нијемци пребацују и према Рожају. Обавјештајна служба је закључила да се у рејону Пријепоља налазе двије њемачке дивизије које су дошле од Косовске Митровице. Поред ових обавјештења, са разних страна су долазила и друга према којима непријатељ шири вијести о припремању своје офанзиве на нашу слободну територију, и то правцима: Сјеница—Бијело Поље; Пријепоље—Бродарево и Пљевља—Левертара и даље. У Страњанима, према обавјештајним подацима, налазиле су се и неке бугарске јединице.

Због ситуације на правцу Пљевља—Жабљак и због свих горњих обавјештења која су говорила да би непријатељ могао напасти и од Пријепоља, Штаб 3 дивизије наредио је Штабу 7 бригаде да одмах упути један свој батаљон у Бијело Поље⁴².

*

Као што видимо, ни овај дан није донио никакво разјашњење непријатељевих стварних намјера. Увече је у свим нашим штабовима владало увјерење да ће се ситуација разјаснити следећег дана. Присуство непријатељских снага у Санџаку, у јачини како је то оцијенила обавјештајна служба, морало би свакако да врло брзо уроди акцијом. Но, да ли ће то стварно бити у правцу југа или ће те снаге продужити за Босну, требало је дознати, у сваком случају најкасније за дана два. Карактеристична је хладнокрвност наших виших

⁴² Штаб 3 дивизије, Оп. бр. сл. од 7. 6. 1944 у 17.30 ч.; 39/1, 754.

штабова. По њиховом држању и одлукама види се да су правилно процјењивали непријатељске могућности у том тренутку и да нијесу били вољни да своје планове ремете због непријатељских акција, па чак ни онда кад је њемачка колона угрозила Жабљак. 7 јуна увече у Штабу 3 дивизије се сматрало готово као сигурно, да је непријатељев потез према Жабљаку учињен због тога што је имао податке да ми користимо аеродром на Негобуђи. У прилог те претпоставке је ишло то што се непријатељска колона упутила право за Негобуђу. Слично су резоновали и остали штабови, јер је телефонска и радиовеза међу њима била одлична, па се такво мишљење искристалисало, свакако, у међусобном разматрању ситуације, што је у оваквим тренуцима од велике важности.

Претпостављало се, али као мање вјероватно, да ће непријатељ покушати да се споји са Никшићким гарнизоном јер се ни од Никшића, а ни од Подгорице, није испољавало никакво дејство. Изгледало је прилично нелогично да се непријатељ ангажује само на једном працу, и то на ономе који му је био и најдужи за постигнуће циља.

Док се овако резоновало у штабовима дивизије и корпуса, крајем овога дана су стигли извјештаји да је непријатељ почeo да отступа сd Жабљака истo онако брзо као што је прије два дана наступао.

8 јун

Овај дан је протекао без важнијих промјена на свим секторима, сем на сектору Таре, где су јединице 5 и 17 дивизије бочно нападале непријатељску колону која се повлачила од Жабљака. Овој колони су нахијети тешки губици. Она још никако није успијевала да се пробије у Пљевља. Само у току овога дана она је имала преко 80 мртвих, а уништено јој је и 7 камиона. Дејство 16 муслиманске бригаде, на лијевој обали Таре, у бок колоне док се она пробијала према Жабљаку, вјероватно ју је принудило на бржи повратак. С друге стране, кад је та непријатељска колона

почела да отступа, нападали су је и у један и у други бок дијелови 5 и 17 дивизије и наносили јој губитке на комуникацији, где је била у покрету и незаштићена⁴³.

Једна група од 170 четника пошла је преко албанске територије за Врмош.

Линија положаја наших јединица на десној обали Лима била је овога дана: с. Грачаница—Сјекирица—с. Щекулар—Каџубер (триг. 1570)—с. Јаворова—с. Савин Бор—с. Угло—с. Долићи—Турски Врх (к 1482)—Јеленак (триг. 1617)—Мачковац⁴⁴. Фронт, односно лук мостобрана, износио је преко 100 км, а дубина се кретала од 8 до 25 км. Ако се сјетимо да тај мостобран треба да послужи као отскочна даска за пробој Групе дивизија у Србију, можемо закључити да оволики простор то обезбеђује.

9 јун

И овај дан је прошао у знаку борбе са њемачком колоном која је била принуђена да се под борбом извлачи из кањона Таре. У сусрет овој колони пошла је друга мања из Пљевалја. Тако су и једна и друга потпали под ватру јединица 5 и 17 дивизије. У току дана је непријатељ на овом правцу имао преко 50 мртвих и 100 рањених, а изгубио је, поред осталог, још и 5 камиона. Као што видимо, ово пробијање према Жабљаку коштало га је врло скupo.

⁴³ Штаб 9 црногорске бригаде је извијестио како је из сигурног извора дознао да се у току претходне ноћи пребацила једна колона од 80 камиона из Никшића у Подгорицу, а одатле да је један дио пошао за Цетиње. У Штабу 3 дивизије ово је схваћено као да је непријатељ, док је још њемачка колона наступала према Жабљаку, прикупљао снаге у Никшићу да јој пође у сусрет, па кад је дознао да је та колона морала да се враћа, снаге из Никшића се разводе у гарнизоне из којих су покупљене. Поред ових обавјештења, дошла су и друга, на основу којих се могло претпоставити да непријатељ смијењује своје снаге у Подгорици са новомобилисаним и извјежбанијим људством од 16—18 година старости, поријеклом из окупираних земаља.

⁴⁴ Штаб 2 корпуса, Оп. бр. 369 од 8. 6. 1944; 52/4, 392.

Пред крај дана стигао је у Штаб 3 дивизије извјештај 8 црногорске бригаде да су непријатељске снаге, у јачини од двије дивизије, прошли из рејона Пријепоља у току 6 и 7 јуна у правцу Прибоја (није се могло проверити да ли је ово било тачно, али је прилично невјероватно да једном комуникацијом, капацитета оне Пријепоље—Прибој, могу да прођу двије гломазне дивизије у току два дана).

10 јун

Непријатељска колона од Таре успјела је да се извуче и да дође у Пљевља.

Дан је, углавном, прошао мирно.

Услијед промјене ситуације, Штаб 2 корпуса је издао наређење за прегруписавање снага:

— 17 дивизија, у чији састав улази и 16 муслиманска бригада, оријентише половину својих снага према Фочи са задатком да је у погодној ситуацији ослободи. Другу половину својих снага треба да постави у рејон Чајниче—Челебић—Мељак, са задатком да дејствује на овој просторији и садејствује снагама 5 дивизије на правцу комуникације Пљевља—Тара.

— 37 дивизија се пребацује на просторију Пљевља—Рудо—Прибој са задатком да дејствује на тој просторији и врши притисак на Пљевља са сјевера.

— 3 црногорска ударна дивизија остаје и даље на десној обали Лима с тим да једну своју бригаду задржи у рејону Бродарева као резерву.

— 5 дивизија је и даље на просторији јужно од линије Пљевља—Бродарево са задатком да затвара правце: Пљевља—Тара; Пљевља—Мојковац; Пријепоље—Бродарево. На тај начин њену бригаду у рејону Бродарева не треба да смјењује 5 црногорска бригада, као што је то раније било наређено.

Штаб 3 дивизије одлучио је да у резерви остави 5 бригаду, и то у рејону с. Кање—с. Гостун (ј. од Бродарева).

Овога дана је обавјештајна служба са сектора Подгорице доставила извјештај да се у Подгорици

осјећа прилив непријатељских снага и да је већ дошло 18 камиона од Скадра, а 15 са Цетиња. Обавјештајна служба још никако није могла да установи шта треба да значе стални покрети непријатеља по-менутим комуникацијама.

Обавјештајна служба из Санџака је доставила извјештај да се Нијемци не задржавају у Пријепољу, него да пролазе даље, а да у Пријепољу има само око 800 четника.

9 црногорска бригада у Кучима, која је иначе за све ово вријеме била ван борби, извијестила је да је ипак осјећала живљу активност четника који су почели да праве засједе нашим извиђачким дијеловима и да убацују мање диверзантске групице у позадину њеног распореда. Поред тога, 9 бригада је извијестила да на просторији од Скадра до границе Нијемци врше попис свих мушкараца од 16—60 година.

НОВИ НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАДИ

11. јун

(Скица 33)

На сектору Приморске оперативне групе још увијек није било никаквих важнијих догађаја. Мање чарке са непријатељем које на том сектору никако нијесу престајале, сматрао је Штаб Приморске оперативне групе сасвим обичним и свакодневним појавама.

На сектору Подгорице, у Кучима, 9 бригада је предузела мјере да неутралише нову четничку активност: убацивање поједињих групица, које треба да нашим јединицама наносе губитке и да их узнемирају.

У долини Лима, на сектору 2 пролетерске дивизије, непријатељ је прешао у напад. То су биле оне снаге које су почетком јуна избиле на доминантне положаје на десној обали Лима у јачини око 3.000 војника, добро наоружаних аутоматским оружјима и са нешто артиљерије.

У рејону Андријевице непријатељ је напао правцем Мурина—Голеш (к 1724) у циљу овлађивања десном обалом Лима и спајања са својим снагама које су

нападале према Беранама. На овом правцу је 2 пролетерска дивизија водила читав дан врло тешку борбу, али се пред крај дана морала повући, тако да је непријатељ овладао Сјекирицом, одакле је пошао према Шекулару и Баљу, не заустављајући се ни када је пала ноћ.

Нарочито жестоку борбу водила је цио дан 4 пролетерска бригада на линији Смиљевица—Каџубер—Турјак и успјела да непријатеља задржи, иако је његов напад био врло жесток. Борба је и на овом отсјеку продужена и послије пада мрака.

На сектору 3 црногорске дивизије 5 бригада није успјела да се прикупи у рејону Кање—Гостун, који јој је био одређен нити да дуго остане у резерви.

Непријатељ је и од Пријепоља, у двије колоне, напао дијелове 8 црногорске и 10 крајишке бригаде. Једна његова колона напала је десном обалом Лима и избила до Гробнице, а друга колона лијевом обалом и избила до Грачанице. Јачина ове колоне према Грачаници, по подацима који су овога дана били прикупљени, била је: један батаљон дивизије „Принц Еуген“, двије чете неког батаљона 334 пука 181 њемачке дивизије и дијелови једног батаљона 5 пука недићеваца⁴⁵.

Код 7 црногорске бригаде није било промјена.

Непријатељ је напао и јединице 5 дивизије. Дан је прошао у врло напорној борби у којој је непријатељ имао успеха. Око 22 часа, командант 5 дивизије, Милутин Морача, извијестио је Штаб 3 дивизије да је непријатељ у току дана овладао линијом с. Вуково Брдо—с. Козица—Црни Врх (к 1492)—Камена Гора (триг. 1483)—с. Скокуће и подвукao потребу да 5 бригада до сванућа 12 јуна избије у рејон с. Граб—Бијов Гроб. Непријатељске снаге су биле прилично јаке и имале су тенкове.

У вези са оваквом ситуацијом Штаб 3 дивизије наредио је Штабу 2 батаљона 5 бригаде да се одмах

⁴⁵ Пуковник Грос Михаило, као ратни заробљеник, каже о овом покушају непријатеља: „Средином маја, мислим, прећен сам и ја са 2 батаљоном 14 пука и штабним пуковским јединицама у Пријепоље и потчињен тамо генералу Лебу чије је сједиште било у Сјеници (виша команда „М“). У садејству са пуковником Рајнеком требало је лимски друм преко Бродарева за Бијело Поље ослободити“ (3/2-Б, 72-Б).

упути у Бродарево и тамо повеже са батаљоном 8 бригаде, остављајући једну своју чету у Гостуну, са задатком да контролише Лим⁴⁶.

Касније, у 23 часа, Штаб 3 дивизије наредио је 5 бригади да одмах предузме покрет и до слједећег јутра избије у рејон с. Граб—Бијов Гроб, где се повезати са Штабом 1 крајишке бригаде⁴⁷.

Овога дана је обавјештајна служба из Санџака доставила слједеће податке Штабу корпуса:

а) Ноћу 9/10 јуна стигло је из Пљеваља у Пријепоље око 20 камиона Нијемаца, а слједеће ноћи истим правцем стигао је већи број камиона са материјалом.

б) Ноћу 10/11 јуна пролазила је читава четири часа комуникацијом Пријепоље—Прибој колона 169 њемачке дивизије (изгледа да ова дивизија није ни постојала).

в) Њемачки пук „Бранденбург“ налази се распоређен око Пљеваља и Пријепоља, а неки дијелови чак и око Сјенице.

*

Као што се види, дан је опет био врло жив, али не само на једном сектору него на свим важнијим секторима јединица 2 корпуса. Обавјештајни подаци су били нешто одређенији него обично и по њима се могло закључити да непријатељ има у покрету, долином Лима, од Пријепоља и даље на сјевер, јаче снаге.

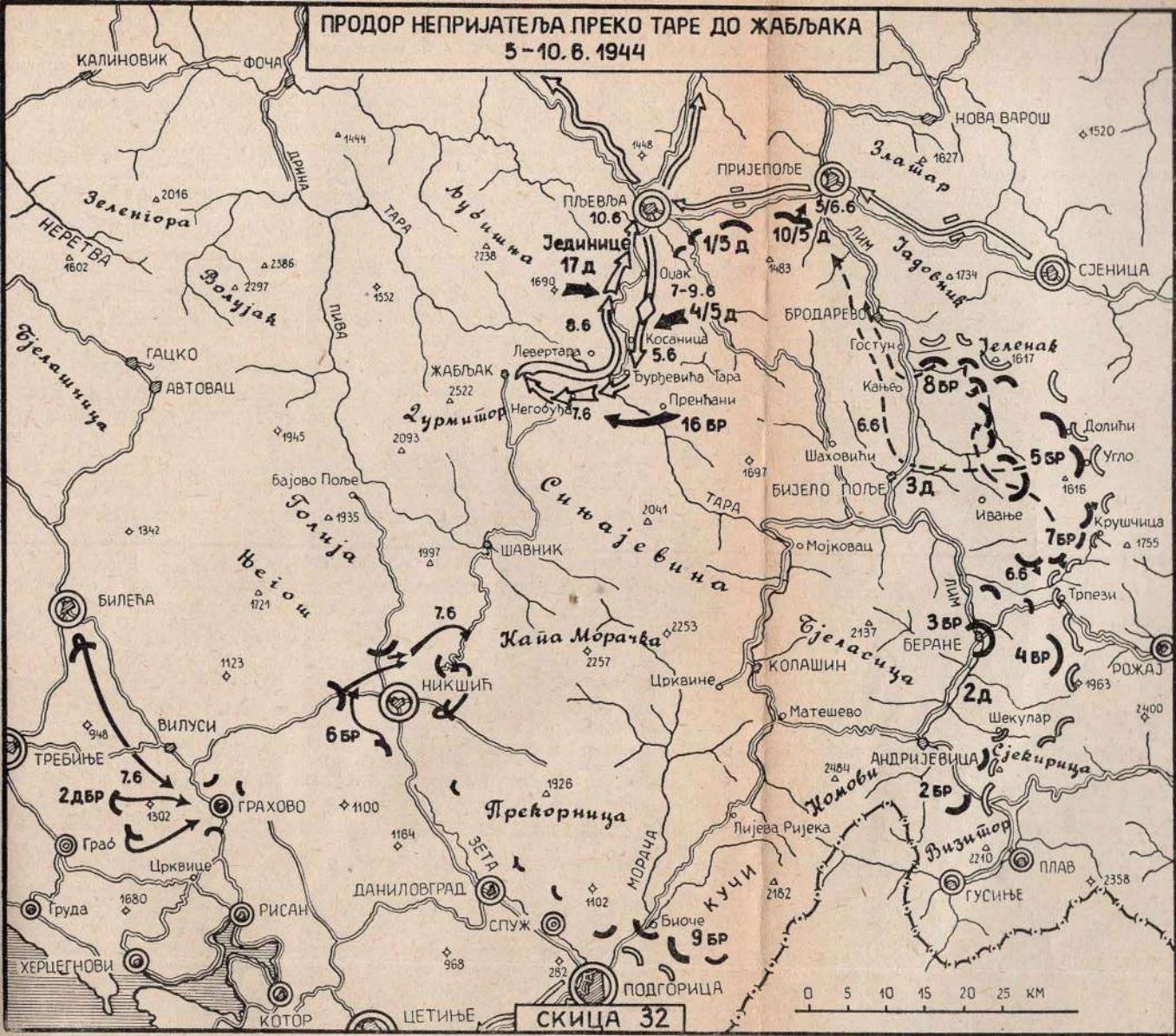
Послије продора правцем Пљевља—Жабљак, што значи дубоко у позадину мостобрана, непријатељ је овога дана синхронизовао нападе на крање десно крило и у лијеви бок мостобрана на десној обали Лима. Оба ова напада су имала успјеха, а наши су оцијенили као опаснији напад правцем Пријепоље—Бродарево, услијед чега су и предузели одговарајуће мјере.

⁴⁶ Штаб 3 дивизије, Об. бр. сл. 11. 6. 1944 у 22.30 ч.; 41/1, 754.

⁴⁷ О употреби 5 бригаде ће Штаб 3 дивизије извијестити Штаб 2 корпуса одмах слједећег јутра, јер је 5 бригада била остављена у резерви по његовом наређењу, што значи да је била нека врста корпусне резерве. Са овако изричитим наређењем да се овако велика јединица оставља у резерви ми се врло ријетко сусрећемо.

ПРОДОР НЕПРИЈАТЕЉА ПРЕКО ТАРЕ ДО ЖАБЉАКА

5-10.6.1944

На сектору Приморске оперативне групе, три батаљона 6 бригаде напала су непријатеља на положајима с. Бата — с. Трешњево (15 односно 6 км ј-и и и. од Грахова). Ови су батаљони вјероватно напали оне четнике који су се прије неки дан појавили у тим рејонима⁴⁸.

У долини Зете није било промјена. У рејону Бјелопавлића је Зетски одред, по ранијем задатку са којим смо се својевремено овдје упознали, узнемирао непријатеља, а нарочито четнике и наносио им губитке.

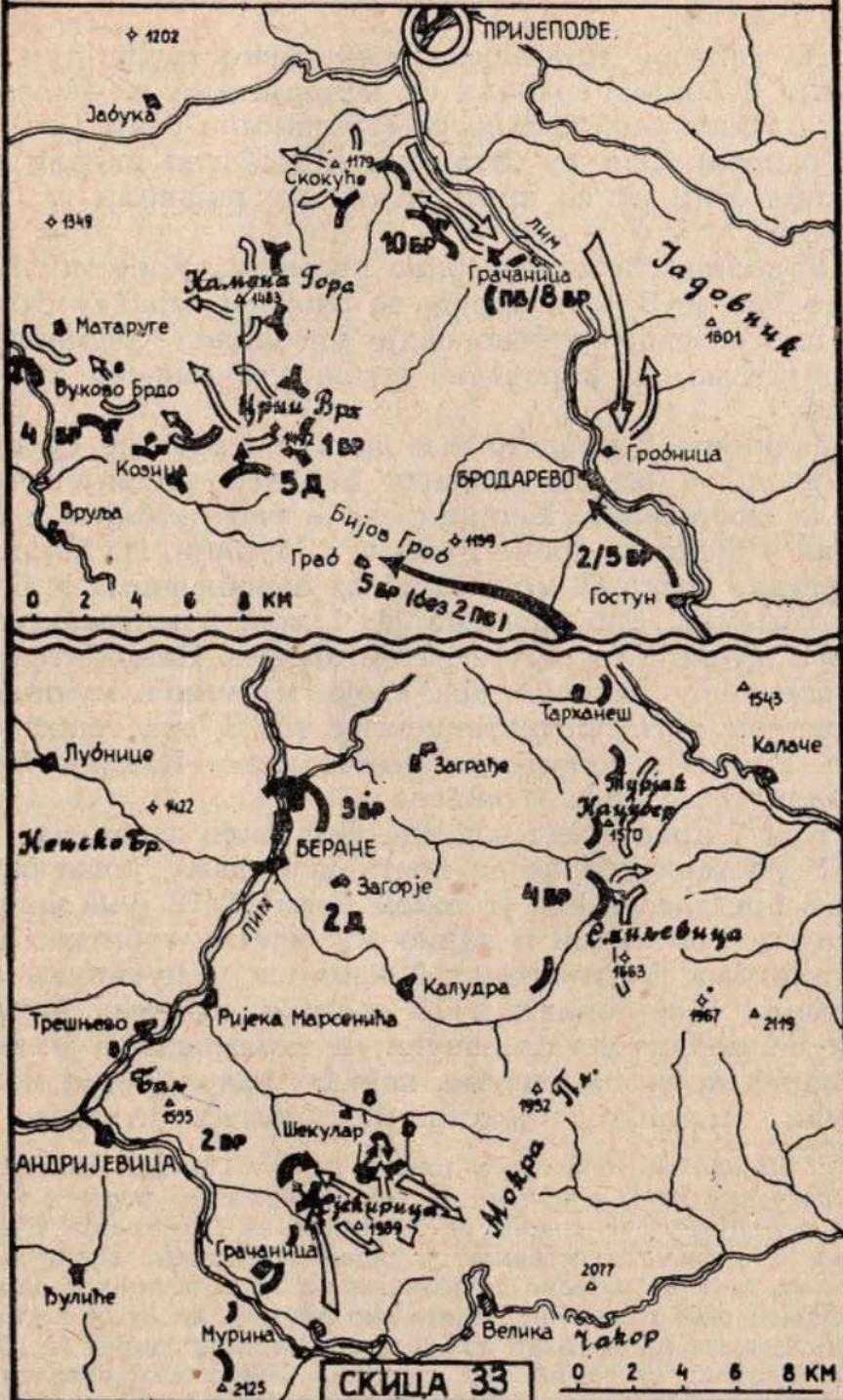
Јединице 2 пролетерске дивизије вршиле су противнапад на читавом фронту Беранско-андријевичког дијела мостобрана. Непријатељ је био разбијен и најтеран у бјекство према Рожају и Мурини. На бојишту је оставио преко 80 мртвих. Међу заробљенима је било и 3 Нијемца. Заплијењено је: 1 топ, 5 митраљеза, 5 тавара муниције и друге ратне опреме. Непријатељ је у повлачењу запалио два своја магацина муниције. Уништени су 1 противтенковски топ и два тешка бацача, којих је непријатељ много имао. Наши губици су били: 1 мртав и 4 рањена.

Код 7 црногорске бригаде није било промјена.

У наставку борбе од претходног дана, један батаљон 8 бригаде разбио је током ноћи 11/12 јуна непријатеља у Грачаница и нанио му осјетне губитке. Код непријатеља је уништено: 2 камиона, 1 путнички аутомобил, 1 мотоцикл и 13 великих гумених чамаца који се нијесу могли извући, а заплијењена је већа количина војничке опреме, која се, такође, није могла извући. Приликом бјекства непријатељ је одвео са

⁴⁸ Појава ове бригаде у ширем рејону Грахова наводи на претпоставку да је повучена из рејона Никшића послије одбијања непријатељске колоне од Жабљака ка Пљевљима. Вјероватно је 6 бригада оставила у рејону Никшића свега један батаљон, који ће заједно са јединицама из Никшићког одреда блокирати овај гарнизон. Раније смо видјели да су се четници били појавили према Бати док је непријатељ продирао од Пљеваља. Свакако су се, послије савијања Приморске оперативне групе у рејон Грахова, осилили и они које је група разбила у рејону Граб—Мрцине па их је сада требало поново разбити.

НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАДИ НА ЛИМСКИ МОСТОБРАН
У ТОКУ 11 и 12.6. 1944

собом неколико сељака. 12 јун је на томе правцу био миран.

Јединице 5 дивизије извршиле су противнапад на непријатеља такође у току претходне ноћи и успеле да га збаце са положаја Камена Гора—Скокуће, који је био заузео у току 11 јуна.

Пета црногорска бригада стигла је у одређени рејон.

13 јун

(Скица 34)

На сектору Приморске оперативне групе, 9 црногорске бригаде и 2 пролетерске дивизије, није овога дана било промјена. Ово важи и за 7 црногорску бригаду, где непријатељ већ неколико дана није вршио никакве покрете, већ се само утврђивао⁴⁹.

Непријатељ је 12 јуна касно увече опет напао од Пријепоља, и то опет у три колоне: једна колона (главна) лијевом обалом Лима према Грачаници, друга (помоћна) правцем Пријепоље—с. Скокуће—с. Миљенићи, а трећа непријатељска колона, која је, свакако, имала задатак да на себе привуче пажњу и дејства наших снага са тежњом да олакша рад прве двије колоне, напала је правцем Камена Гора—с. Козица. Њена је јачина била око 600 војника. Ни овдје немамо података о нумерацији непријатељских јединица.

Један крајишки батаљон, који је био на лијевом крилу батаљона 8 црногорске бригаде, био је принуђен да се повуче на косе сјев. од Дубравчића (10 км ј. од Пријепоља), док се 3 батаљон 8 бригаде задржао на положајима на десној обали р. Грачанице и са њих 13 јуна изјутра успио да одбије прве непријатељске нападе. Међутим, непријатељ је касније добио појачање од око 700 војника и успио да овлада положајем с. Житин—Врања Ст. (к 1045)—с. Дубравчићи.

⁴⁹ Уколико се може употребити тај израз за утврђивање у начину ратовања, који је непријатељ примјењивао саобрађавајући га нашем, јер ни он није био ни тог расположења ни те снаге да може поставити задатак одржавања једне или друге линије по сваку цијену.

Други батаљон 5 црногорске бригаде⁵⁰ налазио се на положају с. Гостун—заселак Оштра Стена (6 односно 4 км ј. од Бродарева) и служио као резерва јединицама које су браниле правац уз Лим.

Претходне ноћи напала је и непријатељска колона која је пошла од Пријепоља према с. Скокуће и 13-ог изјутра овладала положајем с. Скокуће—с. Мильевићи.

Пета црногорска бригада се овога дана сјетила својих жртава на Сутјесци од прије дviјe године. Одржана је комеморација палим друговима из Савине бригаде и самом њеном првом команданту, Сави Ковачевићу, а послиje комеморације су 3 и 4 батаљон пошли у напад у заједници са батаљонима 1 краишке бригаде. Напад није био добро припремљен па није ни успио. Ова два батаљона су задржала полазни положај с. Борја—с. Мијачиновићи—Зечија Гл. (к 1246), а 1 батаљон се поставио према Црном Врху (к 1492) и Буковику. Међутим, око 17 часова, непријатељ је успио да овлада Зечијом Главом⁵¹.

14 јун

Ноћу уочи овога дана је, на сектору Приморске оперативне групе, 1 батаљон 6 црногорске бригаде упао у села Страшевину и Студенце (рејон Никшића) и потпуно изненадио четнике и Нијемце, разбио их и налио им губитке од 11 мртвих, међу којима су била и три четничка официра, док је већи број и једних и других рањен, а било је и плијена у оружју и материјалу.

*

Као што видимо, у Санџаку се створио фронт који нити смо жељели нити могли држати без жртава.

Данас се може поставити питање зашто се дозволило да дође до фронта, када се и по директивама

⁵⁰ Који је у тај рејон био упућен по наређењу Штаба 3 дивизије од 11. 6. 1944 у 22.30 ч.

⁵¹ Велику празнину, при анализи свих ових борби, ствара недостатак података о нумерацији непријатељских јединица, иако то донекле знамо макар и у грубим цртама.

ВШ и по нашој тактици уопште фронт морао избјегавати. При оваквом питању треба имати у виду да је задатак наших јединица тада захтијевао да се просторија чврсто држи, те да се може говорити само о томе да ли се овај задатак могао у датој ситуацији решити и на други начин. Мислим да јесте. Главни наш недостатак је био у томе што се није правилно оцењивала ситуација. Обавјештајна служба је достављала податке да се њемачке колоне крећу углавном преко Пријепоља за Прибој и даље, те је морало бити јасно да, све оно што непријатељ предузима у Санџаку, није ништа друго до бочно обезбеђење тих непријатељских колона. Снаге које је непријатељ ангажовао за ово обезбеђење нијесу биле толико велике да би се могле одржати при концентричном нападу наших јединица које су се тих дана налазиле у борби са њима. Увући непријатеља једним маневром у долину Таре према Колашину и у долину Лима (где било од Бродарева до Андријевице) и ту га потући, изгледа да би било најбоље рјешење. Ми смо за то имали довољно снага. Ту су биле 2 пролетерска, 3 црногорска и 5 дивизија. Дакле, три дивизије. 2 и 5 дивизија су се врло брзо одмориле. Уосталом, оне ни онако нијесу имале ништа више одмора но да су на овај начин биле ангажоване.

Прихватујући се фронталне одбране створили смо услове у којима нас је непријатељ највише замарао и могао да зна тачно и наш распоред и шта смо у стању да из тог распореда урадимо. А пошто ни сам није имао довољно снага да наше снаге фронтално потискује на читавом фронту, он је прибјегао формирању поједињих раздвојених група које су, у одређеном моменту и на одређеном правцу, имале вишеструку надмоћност и успијевале да пробију нашу одбрану. На тај начин оне су нам одузимале иницијативу и онемогућавале слободу извођења оперативних замисли, које су тих дана за нас биле врло важне.

*

Овога дана су и четници, у јачини од око 300 војника, напали наше мање дијелове у Бјелопавлићима у рејону Вражегрмача (ј. и. од Ман. Острога) и Сла-

тине. Напад су извели у духу своје најновије тактике, као што се то већ одразило на сектору 9 бригаде, у Кучима. Наиме, прво убацују мање групице у позадину нашег распореда, па из засједа нападају наше јединице које се постављају за одбијање главних четничких напада. Четници су видјели и искусили како се таква и слична наша тактика одражава на њих, па су покушали да је примијене баш у борби против нас. Међутим, наше су јединице и томе брзо стале на пут примјењујући противмјере тако да су четничке банде биле свуда разбијене. И овога дана су четници били разбијени и принуђени на повлачење према Ман. Острогу где су се крајем дана почели прикупљати.

Код 2 пролетерске дивизије, у долини Лима, непријатељ је био неактиван, заправо разбијен и неорганизован послије удара које су му наше јединице нанијеле прошлих дана.

Осма црногорска бригада је ноћу 13/14 јуна предузеала противнапад на непријатеља у рејону Грачанице, али без успјеха. Непријатељ је пред њом био врло јак и дао је жилаву одбрану. Трећи батаљон ове бригаде није успио да непријатеља одбаци. Напротив, непријатељ је око 1 час успио да пређе на десну обалу р. Грачанице и да заузме доминирајуће положаје изнад истоименог села, чиме је створио боље могућности за даље продирање на југ.

Послије оваквог непријатељског успјеха, Штаб 8 бригаде је, око 7 часова, донио одлуку да своје јединице на лијевој обали Лима постави на положаје у рејону Бродарева (село Подјасен—Закут (к 835)—заселак Халуге и улијево до сеоског пута Мијачиновићи—Гојаковићи). У моменту доношења ове одлуке, дијелови 8 бригаде су се налазили на положајима: Јазавац, Бродарево, Подјасен. Током дана непријатељ је испољио свој главни напад у правцу Бродарева.

Пета црногорска бригада је, такође претходне ноћи, извршила противнапад на непријатеља на своме отсјеку, али ни она није имала успјеха. Непријатељ се одржао на линији с. Крушево—с. Борја—Врање Ст.—Виничко Бр.—с. Скокуће. Јачина непријатеља на тим положајима процјењена је на око 1.400 војника. Батаљони 5 бригаде су били распоређени: 3 и 4 на положајима Зечија Гл. (к 1245) и Кртоша; 1 батаљон као ре-

зерва на Бијовом Гробу, док је 2 батаљон био у рејону Гостуна, опет као резерва. Други батаљон је доста темељито порушио комуникацију Бродарево—Бијело Поље. Лијево и десно су се батаљони 5 бригаде наслажали на дијелове 8 црногорске и 1 краишке бригаде. Са положаја 5 бригаде видјело се како јаче непријатељске снаге надиру према Бродареву.

Претходне ноћи напад су предузеле и јединице 5 дивизије али и оне без успјеха.

Током овог дана непријатељ је овладао Каменом Гором. Јединице 1 и 10 краишке бригаде су, предвоче овога дана, биле на линији Зечија Глава (к 1245)—Крушчица—Гредина—Миљатовица—Гајине (к 1254).

14 јуна увече све јединице су припремале противнапад на сектору Јужног Санџака.

И поред овакве ситуације на фронту корпуса, Штаб корпуса је помишиљао на ликвидацију Пљеваља и у вези са тим дао је штабовима 3 и 5 дивизије као неку врсту авизо-наређења да своје дивизије повежу како би једна бригада 3 дивизије могла дејствовати на отсјеку с. Јабука (на средокрајни комуникације Пљевља—Пријепоље)—Пријепоље у циљу овлађивања комуникацијом и олакшања заузимања Пљеваља.

Обавјештајна служба 2 корпуса доставила је овога дана извјештај по коме је ноћу 12/13 јуна стигла из Прибоја у Пријепоље колона од 5.000—6.000 војника СС трупа са намјером да изврши напад према југу од Пријепоља. На основу података које је обавјештајна служба успјела да добије, овај непријатељски напад је требало да услиједи у времену између 13 и 15 јуна. Ако овај податак упоредимо са датумом појачане офанзивне дјелатности непријатеља на овом правцу, могло би се закључити да су обавјештења била тачна и да је напад услиједио нешто раније.

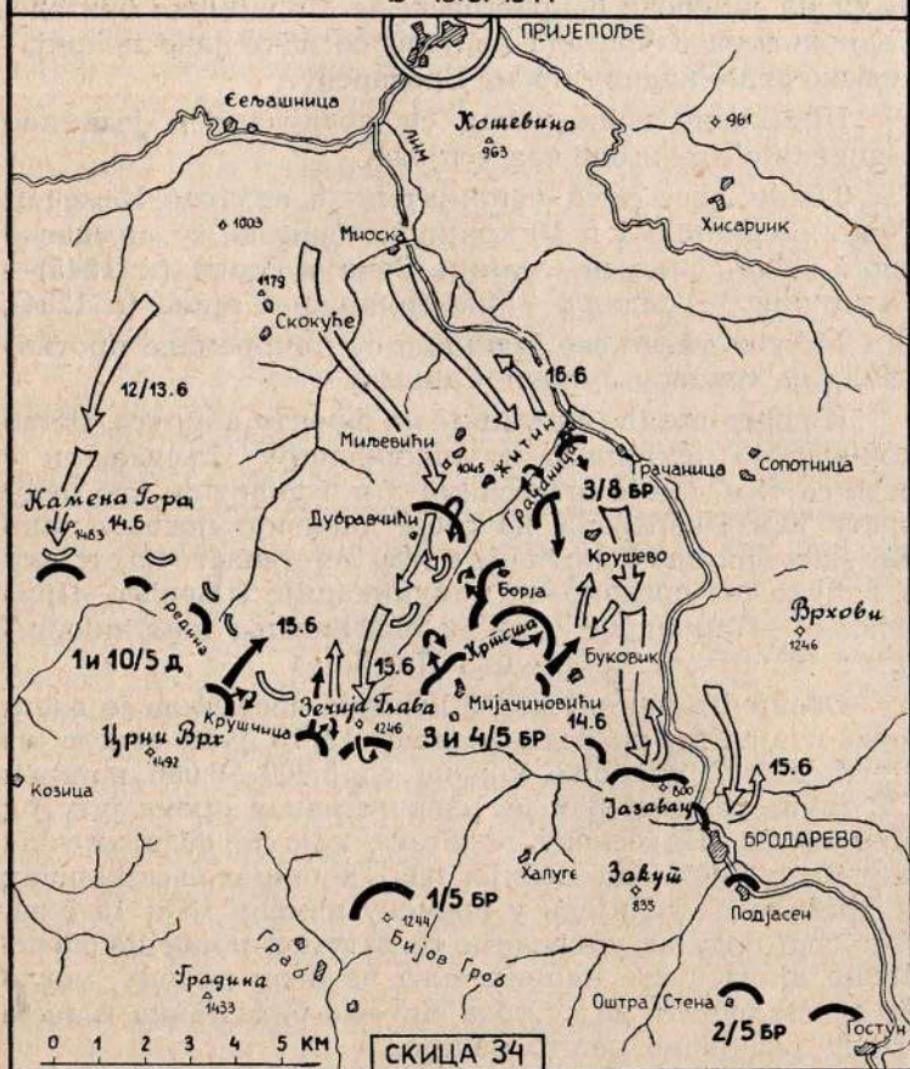
15 јун

(Скица 34)

На сектору Приморске оперативне групе није овога дана било важнијих догађаја.

На сектору Подгорица није било активности непријатеља⁵².

НЕПРИЈАТЕЉСКИ НАПАД ПРАВЦЕМ ПРИЈЕПОЉЕ-БРОДАРЕВО 13 - 16. 6. 1944

СКИЦА 34

⁵² Обавјештајна служба из града извјештава наше штабове да је из Београда стигао четнички командант Јаков Јововић, који је одмах предузео формирање једног четничког пуча од 1.600 војника, који треба да опреме и наоружају Нијемци (касније ћемо видјети да је овај податак био тачан и да је овај пук био доста кратког вијека, иако су га били назвали „гвозденим“).

У долини Лима, на сектору 2 дивизије и 7 црногорске бригаде, овај дан је прошао без важнијих догађаја.

Противнапад 8 и 5 бригаде, као и јединица 5 дивизије, које су оне предузеле ноћу 14/15 јуна, није успио.

Овога дана су наше јединице опет прешли у противнапад и принудиле непријатеља на повлачење. Непријатељ је почeo повлачење најприје на десној обали Лима, и то пред фронтом 7 и 8 бригаде, где наше јединице нијесу ништа предузимале. На лијевој обали Лима непријатељ се повукао са положаја Зечија Гл. и батаљони 5 бригаде су прешли у гоњење. Пред сам мрак непријатељ се повукао и са положаја у рејону с. Буковика.

Штаб 2 корпуса је овога дана располагао са извјештајима по којима је у нападу од сјевера на наше јединице у Јужном Санџаку учествовао 2 пук дивизије „Принц Еуген“, састава: три батаљона⁵³, један батаљон Недићевих четника, мусиманска милиција и четници Драже Михаиловића. Непријатељ је имао неколико батерија и већи број тенкова. За ово вријеме га је подржавала и авијација.

16 јун

Приморска оперативна група ни овога дана није била ангажована у тежим борбама.

У долини Зете непријатељ је био у покрету тако да је већ отишло, вјероватно према Цетињу, 2.500 непријатељских војника који су логоровали у Зети, а остало је само 300⁵⁴.

На сектору 2 дивизије, као и на отсецима 7 и 8 бригаде на десној обали Лима, непријатељ је током дана извршио неколико мањих напада, који су одбијени.

⁵³ Ово је, свакако, 14 пук дивизије „Принц Еуген“, односно његов 1 и 2 батаљон.

⁵⁴ Повјереник обавјештајне службе 2 корпуса у Подгорици извјештава да су, до одласка ове непријатељске колоне, пекаре у Подгорици издавале 8.000 хљебова. То значи да је гарнизон имао бројно стање од 8.000 људи. Поред тога, обавјештајна служба из Подгорице јавља да се опет проносе вијести да ће преко Подгорице проћи једна њемачка дивизија на путу за Приморје и да због тога Нијемци већ предузимају обезбеђење пролаза тој дивизији.

На лијевој обали Лима непријатељ је био протјеран са десне обале р. Грачанице. Пета дивизија је потисла непријатеља према Пријепољу и комуникацији Пријепоље—Пљевља.

Седамнаеста дивизија је заузела Устиколину.

17 јун

На читавој просторији корпуса било је релативно мирно сем код јединица 2 дивизије и 7 црногорске бригаде на десној обали Лима, где је непријатељ покушао са јачим нападима него прошлог дана, али није имао успјеха.

Остале наше јединице постепено су потискивале непријатеља из Јужног Санџака, вршећи нападе на њега у циљу извиђања и прикупљања података.

Дијелови 5 црногорске бригаде су гонили непријатеља ноћу 16/17 јуна и, до јутра 17 јуна, избили су на линију Вуково Брдо—Врања Ст. (к 1045). Лијево од ње непријатеља су гониле јединице 1 крајишке бригаде.⁵⁵

Повјереник обавјештајне службе 2 корпуса из Подгорице извијестио је да је у Подгорицу стигао и Павле Ђуришић са својим штабом преко Албаније и да је послје краћег задржавања продужио за Цетиње, остављајући четницима обећање да ће поћи у напад на партизане кроз неколико дана и да ће у тој офанзиви учествовати и Нијемци, као и четници из Србије, који ће у ту сврху доћи преко Албаније. У вези са овим четници су почели да се прикупљају у Подгорици и да формирају јединице. Албанским фашистичким бандама је наређено да затворе границу пред нашим јединицама. Поједине мање јединице Нијемаца и четника одлазиле су из Подгорице у разним правцима. Кроз Подгорицу је прошла нека већа њемачка јединица.

Долазак Павла Ђуришића и мобилизација четника, а нарочито формирање већ поменутог „гвозденог“ пука четника, могло је значити припремање непријатеља за офанзиву.

У вези са овим наши штабови су уочили потребу за појачањем тог сектора.

⁵⁵ Штаб 5 бригаде, Бр. сл. од 17. 6. 1944 у 3 ч.; 9/8, 754.

По подацима обавјештајне службе Нијемци су у рејону Сјенице мобилисали сељаке и преобукли их у њемачке униформе. Та мобилизација није мимоишла ни старце од 60 година.

ГУБЉЕЊЕ ДИЈЕЛА МОСТОБРАНА КОД ВИЈЕЛОГ ПОЉА

18 јун

На сектору 2 пролетерске дивизије и њеног лијевог сусједа, 7 црногорске бригаде, непријатељ је вршио мање нападе, у којима није имао никаквог успјеха.

У Јужном Санџаку су наше јединице дејствовале у циљу одржавања контакта са непријатељем и прикупљања података о његовим снагама, распореду и најјерама.

Дијелови 17 дивизије су се наслонили на положаје у рејону Д. и Г. Брвенице и Готовуше, западно од Пљеваља.

Јединице 37 дивизије дејствовале су сјев. од комуникације Пријепоље—Пљевља.

*

У 11 часова је Штаб 2 корпуса издао наређење у коме се, између остalog, каже:

„ОДЛУЧИЛИ СМО: да очистимо област Бихор и заузмемо варошицу Рожај са циљем нашег учвршћења на десној обали ријеке Лима, као и рјешења питања сигурније исхране наших јединица на овом простору.“⁵⁶

За извршење овог задатка Штаб корпуса је узео у обзир по једну и по бригаду из 2 и 3 дивизије и брдски артиљеријски дивизион. Команда је повјерена Штабу 2 дивизије.

За напад је изабран погодан моменат, јер је непријатељ, према подацима, био дијелом растројен, те

⁵⁶ Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 381 од 18. 6. 1944 у 11 ч.; 29/3, 392.

Заповијест су потписали политички комесар, Митар Бакић и помоћник начелника Штаба корпуса, пуковник Бранко Обрадовић.

се могло очекивати да његова борбеност неће бити на висини. Важан је разлог за напад и то што је исхрана наших јединица у долини Лима била доведена у питање, док је у рејонима које је држао непријатељ било доста хране, што се провјерило и приликом недавног чишћења једног дијела просторије Бихора.

Штаб 2 пролетерске дивизије одмах је приступио извршењу задатка који му је поставио Штаб корпуса и, већ у 13 часова, издао је своју заповијест, којом је за напад одредио 7 и два батаљона 8 бригаде, из састава 3 дивизије. Међутим, до овог напада није ни дошло.

Пошто је добио поменуте заповијести Штаба 2 корпуса и Штаба 2 дивизије, Штаб 3 дивизије их је пручио и дошао до закључка да у нападу не могу учествовати ни батаљони 8 ни 7 бригаде, због тога што је читава десна обала Лима у рејону Бијелог Поља била посједнута баш тим јединицама, које су посљедњих дана одбијале сталне, макар и мање, непријатељске нападе. По тим нападима се могло закључити да се непријатељ припрема за напад на тај дио мостобрана. Рејон који је, по заповијести Штаба 2 пролетерске дивизије, био означен за прикупљање 7 и два батаљона 8 бригаде, сасвим је јужно од линије коју су те јединице посјеле и са ње затварале правац од Сјенице и Пештера према Бијелом Пољу и Бродареву. Процјењујући ситуацију, Штаб 3 дивизије донио је одлуку да Штабу корпуса и Штабу 2 пролетерске дивизије упути слједећу депешу:

„Ви сте издали наређење не познавајући ситуацију код нас и распоред наших снага.

Са 6 батаљона затварамо правац од Сјенице на десној обали Лима. Остале наше снаге су на сектору Пријепоља. Других расположивих јединица немамо за предвиђену акцију. Према постојећој ситуацији и распореду не може учествовати VII и два батаљона VIII бригаде.⁵⁷

Овом депешом Штаба 3 дивизије доведен је у питање план за чишћење Бихора и заузимање Рожаја, који је по замисли био врло интересантан, добро прорачунат и детаљно разрађен. Штета је само што општа ситуација није дозволила да се он реализује.

⁵⁷ Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.

*
Ово је најзгоднији повод да кажемо неколико ријечи о командовању и комandanту, и то кроз искуства из борби 2 корпуса у Црној Гори. Командант је тај који доноси одлуке за дејства. Прије свега, он мора да по знаје савршено добро дух и метод командовања претпостављеног старјешине и да потпуно уђе у његове идеје. Ово је нарочито потребно комandanтима који су ван личног контакта са својим претпостављеним (широки фронтови, дејства на одвојеним правцима, утицај особености планинског земљишта и сл.).

Ево због чега додирујемо и ово питање.

Друг Тито је неколико пута нагласио Штабу 2 корпуса важност Црногорског Приморја. Наредио је и да се због тога формира посебна Приморска оперативна група. Међутим, ни онда када је та група формирана, Црногорско Приморје није у плановима дејства 2 корпуса заузело оно важно мјесто, које му је друг Тито намијенио. Тако послије његове интервенције предузете су на том сектору одлучније мјере које су, заправо, омогућиле и доцније оперативно окружење 21 њемачког армиског корпуса, поред тога што су допринијеле да се у одлучујућим данима пред крај рата у тој области захвате у наше руке и кључне политичке позиције.

То је један врло маркантан примјер, а има и других.

Зашто до овога долази? Зато што удаљени потчињени комandanти, услед недостатка података, нијесу увијек у могућности да сагледају општу ситуацију. Ова чињеница обавезује више командовање па и врховну команду да потчињене комandanте, особито оне који руководе самосталним оперативним групама на одвојеним и удаљеним правцима и задацима, држе у курсу опште политичке и војне ситуације. Ми се, рецимо, данас често смијемо оним дугим уводима у директивама и заповијестима наших штабова у рату. Међутим, да је неко од нас у рату добио заповијест, писану по данашњем шаблону, наљутио би се и одмах тражио обавјештење о ситуацији у много ширим границама. Зашто би се то тако десило и зашто је много пута то стварно и било? Зато што је сваки наш комandanт, почев од најнижег, уносио у схватање свог задатка сву своју снагу и мозгао својом сопственом главом. Зато се он није ни плашио да претпостављеном штабу одговори да неће да поступи

по заповијести (као што смо видјели — и тога је било), јер је ситуација другачија него што ју је претпостављени штаб оцијено.

19 јун

(Скица 35)

Јединице 3 дивизије осваниле су овога јутра у слједећем распореду:

— 5 бригада у извornом дијелу и на десној обали р. Грачанице са задатком затварања правца од Пријепоља према Бродареву;

— 8 бригада: два батаљона у рејону Бродарева, на лијевој обали Лима са истим задатком као 5 бригада, а два батаљона на положају Осеченик (к 1430)—с. Врбица (у долини Лима 14 км сјев. од Бијелог Поља); са задатком затварања правца од Пријепоља и Сјенице према Бијелом Пољу, десном обалом Лима;

— 7 бригада на линији Петрово Брдо (18 км и. од Бијелог Поља)—Градац—Градина (к 1202)—Равни Гвозд (к 1210)—с. Гргаје—Гаревиште—Вишњево (к 1401). Један батаљон је био на одмору у с. Шиповицама. Задатак му је био: затварање правца од Бихора, Сјенице и Пештера према Бијелом Пољу.

Непријатељ је уочи овог дана био на Пештеру и на положају с. Крајиновићи—Травњак—Кулина — с. Тутићи. Његова јачина, према подацима, није прелазила 2.000 војника. На Пештеру је непријатељ био већ неколико дана потпуно неактиван тако да су наше јединице морале да шаљу у том правцу извиђачка одјељења са задатком да ухвате са њим додир. Међутим, непријатељ је са положаја Тутићи—Кулина стално узнемирао наше јединице. Претходног дана непријатељ је добио појачања јачине два батаљона „Хрвата“, како је то извијестила обавјештајна служба. Међутим, то су била два батаљона дивизије „Принц Еуген“ јачине око 1.200 војника.

Око 10 часова овога дана стигао је у Штаб корпуса извјештај који је потврдио долазак ових непријатељских батаљона из Новог Пазара у рејон Долића (на Пештеру). Поред тога, стигао је и извјештај да је у рејону с. Гошево—с. Црвско примијећено око 200 непријатељских војника. Водич ових непријатељских јединица је

изјавио да непријатељ намјерава да изврши напад на наше јединице. Заиста, он није лагао. Још прије изјаве овог водича, око 4 часа, непријатељ је надмоћнијим снагама отпочео напад на 7 црногорску ударну бригаду, и то на отсјеку Остроноша—Градина.

Распоред 7 бригаде у моменту напада био је следећи: 1 батаљон — Петрово Брдо — Градац — Градина; 2 батаљон — Равни Гвозд — Гргаје; 3 батаљон — Гаревиће — Вишњево — к 1401; 4 батаљон на одмору у Шиповицама са истуреним дијеловима за обезбеђење на положају Дијелови.

Непријатељ је, тачно у 4 часа, користећи маглу и кишу, напао 1 батаљон на Петровом Брду. Послије краће борбе, одбачени дијелови 1 батаљона повукли су се на положај Коси (к 1294) — Негобрatinе — Градац. Два часа касније непријатељ је напао 4 батаљон на положајима Коси — Негобрatinе, на које је дошао из Шиповице. У то вријеме се 1 батаљон рокирао на положаје Градац — Градина — с. Врх. До 12 часова водила се огорчена борба и 4 батаљон је морао да напусти своје положаје. По овлађивању његовим положајима, непријатељ је своје главне снаге оријентисао према р. Бистрици, а једним дијелом правцем Брезовац — Курило (триг. 1315). На овом другом правцу повлачио се и 4 батаљон, дајући непријатељу јак отпор. Први батаљон се повлачио у правцу с. Стубло — Курило, док је једну чету оријентисао ка Костеници на којим се положајима задржала читав дан. Непријатељ је стално надирао према р. Бистрици правцем који су затварали извиђачки и пратећи вод Штаба 7 бригаде са положаја изнад Побретића. Иако слаби, ови су водови успјели да одрже положаје у току читавог дана. Штаб бригаде се за све ово вријеме налазио на к 743 јужно од Побретића. Посматрајући ток борбе и јако непријатељско надирање, Штаб је наредио 2 батаљону да се рокира на Хум (триг. 1270) и на косе испод села Мојстира, ради бочног садејства 1 батаљону. Положаје 2 батаљона преузео је 3 батаљон, који је требао да обавијести дијелове 8 бригаде, на линији Врбница — Осеченик, о свом помјерању.

Видјећи да непријатељ и даље напредује и да своју комору од 100 коња спушта према р. Бистрици, Штаб 7 бригаде је пред мрак наредио 2 и 3 батаљону да, одмах по паду мрака, изврше напад на непријатеља. За

овај напад направљен је овакав план. Одмах послије прегрупације, коју су већ извршили, оба батаљона се прикупљају на просторији Хум—Мојстир. Други батаљон напада правцем Хум—с. Мокри Луг—Градина, а 3 батаљон правцем с. Савино Поље—Турава (к 971)—Средње Бр.—Коси. Једновремено са ова два батаљона напада и 1 батаљон од Костенице и Стубла према к 1294—Шиповиће. Један примјерак заповијести Штаба 7 бригаде за напад упућен је и батаљонима 8 бригаде ради знања и да би и они предузели демонстративан притисак са овог правца. Поред тога, 7 бригада је оставила једну чету 3 батаљона на Хуму (к 1270) ради везе са батаљонима 8 бригаде.⁵⁸

Силина непријатељског напада била је таква да ниједан покушај 7 бригаде да га заустави овога дана није имао успјеха. Командант 3 дивизије извијестио је, дешом у 19.22 часа, Штаб корпуса да је непријатељ током дана довео у питање опстанак наших снага на десној обали Лима, пошто је већ овладао линијом Ивање—Курило (триг. 1315)—р. Бистрица. Због овакве је ситуације командант 3 дивизије подвукao потребу хитне интервенције дијелова 2 дивизије правцем с. Годуша—Остроноша у лијеви бок непријатеља. Само три минута касније, Штаб корпуса је обавијестио 3 дивизију да је наредио 2 пролетерској дивизији да са најближом бригадом, још у току ноћи, изврши напад правцем Годуша—Остроноша. Сем тога, Штаб корпуса је наредио да јединице 3 дивизије, чим осјете дејство бригаде 2 дивизије, крену у противнапад са задатком да се непријатељ одбаци са положаја које је заузeo у току дана.

У вези са ситуацијом, насталом код 3 дивизије и у духу наређења Штаба корпуса, Штаб 2 пролетерске дивизије је наредио:

— 4 пролетерској бригади да са три батаљона и потребним дијеловима чете пратећих оруђа одмах изврши покрет правцем с. Петница—с. Хазане, с. Годуша—Остроноша, са задатком да нападне непријатеља у лијеви бок и позадину, а са два батаљона 3 српске бригаде који долазе у рејон Будимља да затвори правац од Рожаја;

⁵⁸ Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 9/3, 759.

— 3 српској бригади да један батаљон хитно упути у Будимље и стави га под команду Штаба 4 пролетерске бригаде;

— артиљеријском брдском дивизиону да се такође упути у Будимље и стави под команду 4 пролетерске бригаде, са задатком да подржи батаљоне ове бригаде.⁵⁹

За све вријеме борбе 7 бригаде није код 8, која је била непосредно наслоњена на 7, било никаквих промјена. Непријатељ је само у неколико махова тукao поједине њене положаје баčачима и топовима. По свему изгледа да је претпоставка Штаба 3 дивизије, да су непријатељске чарке од прије неколико дана биле само извиђање пред напад, била потпуно правилна.⁶⁰

✓ Према правцу главног удара, који је непријатељ овога дана испољио, дало би се закључити да му је била тежња да што прије овлада важним положајима у регијону Курила и да се пробије даље према Бијелом Пољу, како би отсекао снаге 7 и 8 бригаде које су се налазиле на положајима сјев. од Курила и р. Бистрице. Кад би непријатељу успјело да оствари тај свој циљ, по два батаљона 7 и 8 бригаде нашла би се у захвату р. Бистрица, р. Лим, р. Дубочица, што значи у врло незгодној ситуацији. С друге стране, пробојем непријатеља правцем Курило—Бијело Поље, он би се појавио у позадини снага 5 и 8 бригаде које су затварале правац Бродарево—Бијело Поље и тиме умногоме пољуљао нашу одбрану на том правцу. Са овим би једновремено био угрожен и наш мостобран на правцу Берана.

Ситуација је овога дана схваћена озбиљније још и због тога што је наша обавјештајна служба извијестила да су на линију Пријепоље—Пљевља стигла још три батаљона „Вражје“ дивизије. Ранији извјештаји обавјештајне службе говорили су да је појачање код Сјенице било од „Хрвата“. Кад су штабови спојили ова два

⁵⁹ Штаб 2 дивизије, Оп. бр. 76 од 19. 6. 1944; 6/5, 733.

⁶⁰ Можемо се узгред запитати каква би била ситуација овога дана да су током претходне ноћи 7 и дијелови 8 бригаде извршили покрет по плану Штаба корпуса за напад на Бихор. Према заповијести Штаба 2 пролетерске дивизије, 7 бригада и два батаљона 8 требало је да почну рокирање према крајњем десном крилу 7 бригаде, што значи да су се оне у моменту почетка непријатељског напада могле наћи у покрету, што би им умногоме отежало ситуацију која је овога дана и онако постала врло тешка.

извјештаја, претпоставили су да се стварно ради о присуству снага „Вражје“ дивизије. Међутим, ово није било тачно.

20 јун

(Скица 35)

Као и претходног дана, најважнији је био дио фронта корпуса који су бранили 7 црногорска и два батаљона 8 бригаде. На осталим секторима непријатељ је био углавном неактиван. Нарочито пада у очи неактивност непријатеља на сектору 5 дивизије.

Увече, 19 јуна, као што смо видјели, штаб 2 дивизије упутио је 4 пролетерску да дејством у бок и позадину непријатеља који је потиснуо 7 бригаду, олакша положај те бригаде. Четврта пролетерска је кренула одређеним правцем, али је на положајима код Годочеља (9 км с-и од Берана) наишла на веома јак отпор непријатеља, а то су били положаји у непосредној близини Петнице. Послије жестоке борбе, 4 пролетерска је успјела да непријатеља одбаци и избије на положај Османово Брдо (к 1388)—Мушница (триг. 1225), а непријатељ се задржао на линији Паљевина (к 1426)—Оштри Врх (к 967). Непријатељ је оставио на бојишту 37 мртвих, међу којима и једног официра и 4 рањена.⁶¹

Око 4 часа овога дана непријатељ, јачине око 2.000 војника, вршио је напад од Смиљевице (к 1963) и Турјака (к 1469) према с. Горажду и Дапсицама. Једновремено са овим нападом стигао је извјештај да је једна непријатељска колона, јачине око 500 војника, у покрету од Чакора према Шекулару. Састав непријатеља је био: албанске фашистичке банде, мусиманска милиција и Нијемци.

Кад се погледају сви ови правци којима је непријатељ предузимао напад, може се оцијенити да се радило о концентричном нападу на положај наших јединица на десној обали Лима, на сектору Бродарево—Андијевица, што значи да је он намјеравао да ликвидира наш мостобран.

Непријатељ је са правца Турјака и Смиљевице имао током дана успеха, али су јединице 4 пролетерске и

⁶¹ „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

3 српске бригаде извршиле по паду мрака противнапад и одбациле га на полазне положаје. Губици непријатеља су били: 22 мртва, нађених на боишту, док број рањених није био установљен. Наши губици су били: 3 мртва и 3 рањена.⁶²

Непријатељ је на отсјеку 7 бригаде током дана продужио са жестоким нападима и имао успјеха, иако му се 7 бригада забацила са три батаљона у позадину (Мокри Луг, Негобрatinе).

Батаљони 7 бригаде су напали непријатеља ноћу 19/20 јуна, по плану који смо раније видјели, али са извјесним закашњењем. Непријатељ, лукав, и пошто је познавао нашу тактику да ноћу враћамо положаје које преко дана губимо, повукао се са достигнутих положаја и зауставио на линији Негобрatinе—Коси—с. Ђаловићи. Око 5 часова 2 батаљон 7 бригаде неопажено је избио на положај Мокри Луг—Градина. Пошто се већ приближавало јутро и непријатељ није више очекивао напад, почeo је да спушта једну своју колону правцем Врх—Турава. Други батаљон је ово искористио, напао је и разбио. У то вријеме је друга непријатељска колона наступала од Ђаловића. Успјех 2 батаљона, кривицом једне чете, која се дуго задржала око преирања заплијењене спреме, нарочито руksака, пропао је и непријатељ се средио па, ојачан колоном од Ђаловића, разбио ову чету 2 батаљона и нанио јој осјетне губитке. Због овога је и читав батаљон морао да се повуче преко р. Бистрице у правцу Лопари—Мојстир. Непријатељ је продужио напад на све положаје 7 бригаде и до 12 часова успио да овлада Курилом, тако да је 4 батаљон морао да се повуче на положаје испред Ивања и Мушиног Бр. Штаб бригаде је од Соколовца (к 947) преко Костенице дошао на к. 1103, сјев. од Стубла, где су се налазили штабови 1 и 3 батаљона. Распоред 1 батаљона је био: једна чета испод Курила на правцу Змињца; једна на правцу Курило—Костеница, а једна испред положаја Коси. У 15 часова је Штаб бригаде наредио 3 батаљону и чети 1 батаљона да нападну непријатеља на положају Коси—Градац—Градина. Наређење је извршено и непријатељ је био одбачен са положаја Негобрatinе—Коси—Градац. Послије овога је Штаб 7 бри-

⁶² „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

гаде наредио 3 батаљону и чети 1 батаљона да одрже дстигнуте положаје, а 1 и 2 батаљону да одбаце непријатеља са Курила, нападајући га са по једном четом. Ово је наређење издато пред мрак, рачунајући да ће се у току ноћи појавити и 4 пролетерска бригада. Због тога је 4 батаљону наређено да, чим осјети напад на Курило, и он предузме напад са свога правца.⁶³

Продирањем непријатеља на отсјеку 7 бригаде били су доведени у незгодан положај батаљони 8 бригаде на десној обали Лима, сјев. од 7 бригаде, на линији Врбница—Осећеник.⁶⁴

Овладавши поменутим положајима, непријатељ је створио добру тактичку основицу за даље продирање према Бијелом Пољу и за постигнуће оног што није могао постићи покушајима од Пријепоља према Бродареву. Штаб 3 дивизије прозрео је намјеру непријатеља и одмах наредио да се два батаљона 8 бригаде помјере уз Лим, а 7 бригади да најупорније затвара правац према Оброву, који је претстављао последњи положај са кога се могло ефикасно бранити Бијело Поље од нападача са правца Пештера и Сјенице. У моменту издавања горњег наређења Штабу 7 бригаде, на Оброву се налазила извиђачка чета 3 дивизије са једним италијанским батаљоном, а испред ових, на линији Градина—к 812, били су остали батаљони италијанске бригаде. У току ноћи требало је да стигну још два батаљона 8 бригаде из рејона Бродарева.⁶⁵ Пред саму вечер појавили су се мањи непријатељски дијелови чак и према Затону, ј. од Бијелог Поља.

Непријатељ је био врло дрзак; није се освртао на губитке нити на наше нападе на његове бокове и поза-

⁶³ Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 6/6, 759.

⁶⁴ Пуковник Грос Михаило, као ратни заробљеник, каже: „Дошло је до акције на Бијело Поље. Снаге: 14 пук без 3 батаљона, полициски пук, муслиманска легија „Кремлер“ и 6 тенкова. Циљ: заузимање Бијелог Поља и потискивање партизанских снага даље од лимског друма. Није успјело. Непријатељ је давао јак отпор. Лим се није могао форсирати упркос великих губитака на нашој страни.“

Полазак моторизованим маршом из Сјенице преко Дуге Пољане за Гошево, Гргаје. Слабе непријатељске претстраже одбачене. Отпор само у брдском предјелу Курила јужно од Бистрице. И овај отпор сломљен и снаге потиснуте на Обров и одбачене преко Лима.“ (3/2-Б, 72-Б.)

⁶⁵ Штаб 3 дивизије, 20. 6. 1944; 47/I, 754.

дину, а радио је брзо и лукаво, провлачећи се потоцима и јаругама. Поједине истакнуте тачке нападао је из њихове позадине и тако уносио пометњу у наше јединице. Непријатељ је био, као што смо видјели, из састава дивизије „Принц Еуген“ која је иначе била распоређена на широкој просторији од Вишеграда и Рогатице до Сјенице, захватујући један дио Херцеговине. Нијемци су ову дивизију употребљавали по мањим борбеним групама, које су биле лако наоружане и способне за самосталне акције, а врло способне за маневар и прођирање у нашу дубину. Због тога су се и примјењивале за оваква и слична дејства. Овим борбеним групама су се придрживали и домаћи изроди и тако се стварала бројно јака група.

ME
21 јун

(Скица 35)

Сектор Приморске оперативне групе, који је за све ово вријеме био прилично миран, почeo је да оживљава. Непријатељ је добио појачања у рејону Чева и стао да се припрема за напад са тога правца.

У долини Зете није било промјена.

На сектору 2 пролетерске дивизије, њене јединице су одбијале непријатељске нападе од Турјака и Шекулара.

Без промјене је било и код 5 дивизије, где је непријатељ био неактиван. Због тога је командант те дивизије обавијестио 3 дивизију да може повући своју 5 бригаду са досадашњих положаја, ако је ситуација код Бијелог Поља таква да је то потребно.

Центар догађаја је и даље био на отсјеку 7 и 8 бригаде на правцу непријатељског продирања према Бијелом Пољу.

У 1.30 часова, 21 јуна, командант 3 дивизије, с обзиром на развој непријатељског напада од претходног дана, дао је директиве Штабу 8 бригаде у којој каже:

„С обзиром на насталу ситуацију и неизвјесност како ће се даље одвијати, ваши батаљони су исувише истурени према сјеверу, нарочито када се узме у обзир чињеница да на Лиму постоји пријелаз само у Бијелом Пољу. Ради тога Ви морате да будете у најтјешњем контакту са гру-

пом батаљона VII бригаде и саображавате рад насталој ситуацији, односно у потпуној заједници са батаљонима ове бригаде. Ви не смијете остати изоловани на садашњој просторији од осталих наших јединица на десној обали, јер у случају да непријатељ угрози пријелаз у Бијелом Пољу, Ви морате са VII бригадом тај пријелаз по сваку цијену за Ваше јединице ослободити.”⁶⁶

Из овога се види да је ситуација на десној обали Лима била доста критична. Непријатељ је уздрмао наш мостобран у рејону Бијелог Поља. Наглим и дрским продором он је успио да наметне своју иницијативу, што је нашим јединицама врло тешко падало. Даље, непријатељ је овај продор извршио баш према објекту који је био најосјетљивији (Бијело Поље). Међутим, најгоре је било то што се један једини прелаз преко Лима налазио баш у рејону Бијелог Поља. Успјех непријатеља је био тим већи што је овладао кључним тактичким положајима са којих је мостобран био брањен.

Напад батаљона 7 бригаде, предвиђен претходног дана, отпочео је овога јутра између 3 и 4 часа и није имао успјеха. Непријатеља је узнемирило забацивање наших батаљона у његову позадину (Градац, Негобратина) па је на положају Курила прикупљао снаге и пружио врло жесток отпор који наши батаљони нијесу могли сломити.

Кад се погледа распоред наших јединица и њихова активност, уочиће се стварно велика дрскост непријатеља чија је јачина, према подацима обавјештајне службе, била свега један батаљон из дивизије „Принц Еуген“, један „СС“ батаљон и око 400 војника муслиманске милиције. Уствари, непријатељ је био окружен, јер су се дијелови 4 пролетерске налазили на правцу Остроноше. Тако испада да су наше снаге биле много јаче у позадини непријатеља него пред њим, где је био 4 батаљон 7 бригаде (изузимамо италијанску бригаду на коју се није могло рачунати да ће пружити поуздан отпор, као што је то касније и доказала).

Рано изјутра непријатељ је предузео напад према Градини (к 981) и Оброву, али је био одбачен. Ускоро се осјетило дејство 4 пролетерске бригаде са правца Остроноше и непријатељ се поколебао. Два батаљона

⁶⁶ Арх. ВИИ.

8 бригаде, која су у току претходног дана предвече позвана из рејона Бродарева, избила су овог јутра предзору у Бијело Поље и одмах упућена према Градини, где су стигла да благовремено појачају одбрану и до-принесу одбијању непријатељског напада. Око 17 часова непријатељ је понова прешао у напад са нешто јачим снагама него прије подне, али је сада имао мање успјеха, јер су батаљони 8 бригаде већ чврсто посјели своје одбранбене положаје. Непријатељ је, ипак, испољавао све већу ријешеност да овлада Обровом, још јединим доминирајућим положајем у нашим рукама са кога се могло бранити Бијело Поље. Због овакве непријатељеве тенденције и упорности којима је остваривао своју замисао, а с друге стране, због незгодних положаја батаљона 8 бригаде, Штаб дивизије је наредио да се ови батаљони спусте јужније, а да се три батаљона 5 бригаде пребаце што прије у рејон Бијелог Поља. Свим јединицама, ангажованим у одбрани мостобрана код Бијелог Поља, Штаб 3 дивизије је наредио да по паду мрака изврше општи противнапад на непријатеља.

Крајем дана наши су положаји на десној обали Лима, у рејону Бијелог Поља, изгледали овако:

Седма бригада:

- 4 батаљон на међупростору Крестац—к 809;
- 1 батаљон на положајима: западна ивица с. Змињац—западне падине Курила;
- 2 батаљон: с. Стубло—с. Костеница;
- 3 батаљон: Средње Брдо—к 1103—Коси.⁶⁷

Осма бригада:

- два батаљона на линији од Влаха до ушћа Бистрице у Лим;
- два батаљона на положајима са 4 батаљоном 7 бригаде у рејону Градине.

Штаб корпуса је депешом обавијестио 3 дивизију да је Штабу 5 дивизије издао наређење да са једном својом бригадом смијени јединице 3 дивизије на положајима Бродарево—Пријепоље, како би она могла да концентрише све своје снаге у рејону Бијелог Поља у циљу одбацања непријатеља.

⁶⁷ Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 6/6, 759.

22 јун

(Скица 35)

Док је на цијелом фронту корпуса и даље трајало релативно затишиће, на сектору Бијелог Поља је борба за мостобран на десној обали Лима достигла врхунац. Непријатељу су пристигле нове снаге од Сјенице у јачини од око 1.000 војника и нешто артиљерије. Јутарња густа магла отежавала је дејства, али је то непријатељ врло вјешто користио. Овога дана је постала активна и непријатељска авијација.

Противнапад наших јединица, наређен од Штаба 3 дивизије претходног дана, није имао успјеха, јер је непријатељ продужио напад и у току ноћи. Због тога се десило да се водио бој у сусрету, и то ноћу. Борба је била врло жестока, јер је упорност и са једне и са друге стране била врло велика. У само свануће борба је изгубила нешто од своје жестине. И непријатељ и наше снаге процјењивали су ситуацију и спремали нове одлуке.

Наше снаге су донијеле одлуку да у току дана обнове противнапад, па је зато на брзу руку извршена припрема. Напад је отпочео у 11 часова и у њему је учествовао и 2 батаљон 5 бригаде, који је овога јутра стигао у Бијело Поље, а упућен је на десно крило мостобрана у рејон Градине.

Рано изјутра ситуација је изгледала доста повољна, наиме, дошао је извјештај да је 4 пролетерска претходног дана избила на Петровац. Штаб 7 бригаде је, у 7 часова, извијестио да је своја три батаљона, са линије Негобратина—Курило, оријентисао на правац Градина—Обров. На основу тога могло би се закључити да је непријатељ запао у клопку.

Међутим, било је друкчије. Претходне ноћи, а по наређењу Штаба 3 дивизије, пошла је у напад и 7 бригада са она три своја батаљона која су била у позадини непријатеља. Са два батаљона нападала је општим правцем Коси—Стубло—Костеница, са задатком да овлада Курилом (к 1315), а један батаљон је држао положај Градина—Градац—Негобратина, са задатком да се повеже са 4 пролетерском бригадом која је очекивана од Остроноше. Међутим, непријатеља није било на Курилу. Пошто су његови дијелови били доста дубоко

према Градини, Оброву и Змињцу, он свакако није хтио да се растеже, па је повукао своје дијелове са Курила. У међувремену је непријатељ одбацио јединице 8 бригаде са Дупца, нападајући их преко Дубова. Батаљони 7 бригаде су покушали да интервенишу у том правцу, али је непријатељ и даље напредовао те је одбацио наше јединице са положаја Градине и избио на к 812, ј. од Расова, посиједајући све положаје до Кубура. Штаб бригаде није знао да је непријатељ овладао овим посљедњим положајима иако је видио да је ситуација на мостобрану критична. Због тога је повео команданте сва три батаљона и са њима изашао на осматрачницу. Тек тада се јасно видјело докле је непријатељ доспио, јер је магла почела да се диже. Штаб бригаде је укратко процијенио ситуацију и донио одлуку да се изврши напад, који је био предвиђен и од стране Штаба дивизије. Батаљони 7 бригаде су имали да нападају сљедећим правцима: 1 батаљон од Больанина на Градину; 2 батаљон исто на Градину, косом изнад Растока; 3 батаљон Кубуром и падинама Градине.

Противнапад је отпочео око 11 часова, и то у два супротна правца: јединице са отсјека Градине нападале су са запада на исток, а батаљони 7 бригаде са истока на запад. Ови су батаљони развили тешки бој који је трајао неколико часова. Најчешће су се млади борци ове бригаде сударали са непријатељем прса у прса. У једном моменту је непријатељ био скоро разбијен. Отета су му 2 брдска топа које је био довукао у рејон к 812. Али, опет се напад није одвијао према предвиђеном плану. Први батаљон 7 бригаде, умјесто да наступа својим правцем, ишао је за 2 батаљоном, а напад батаљона 8 бригаде, који су имали задатак да непријатеља нападну у његов десни бок, није био онолико ефикасан колико је то било потребно. Осјетивши да је нападнут и из позадине, непријатељ се брзо прибрао и концентрисао артиљериску, минобацачу и тромблонску ватру на батаљоне 7 бригаде, који су морали да узмакну. Око 14 часова је непријатељ овладао Расточком косом. Напад наших јединица на отсјеку Градина—заселак Одрин имао је у почетку успјеха, али је непријатељ предузео противнапад и одржао све своје положаје.⁶⁸ Губици не-

⁶⁸ Штаб 7 бригаде, Бр. 43 од 26. 6. 1944 у 12 ч.; 6/6, 759.

пријатеља пред 7 бригадом нијесу могли бити установљени, али је нађено 18 мртвих. Штаб бригаде је сматрао да је број мртвих био далеко већи. Сопствени губици су били: 3 мртва и 23 рањена.⁶⁹

Дијелови 2 дивизије водили су овога дана борбу на правцу Турјака, а 4 пролетерска бригада је у току ноћи избила на линију Коси—Брезовац—Младеновци. На овој се линији развила врло жива борба са непријатељем, који је већ стигао до Дубова и надирао према Оброву. Непријатељ је овдје имао артиљерију и 13 тенкова.

Четврта пролетерска бригада није могла да ухвати везу са јединицама 3 дивизије.⁷⁰

Овај дан је био одлучујући за мостобран у рејону Бијелог Поља и од њега је, као што каже командант 3 дивизије у својој депеши Штабу корпуса, зависило да ли ће наше јединице напустити мостобран на десној обали Лима. Због такве је ситуације Штаб 3 дивизије чинио и посљедњи напор да ситуацију ријеши у своју корист. Он се слједеће ноћи одлучио на поновни напад, који је планиран овако:

— Десна колона, командант потпуковник Блажо Марковић, састава: два батаљона 8, један батаљон 5 и један батаљон 7 бригаде, напада непријатеља на положају Одрин—к 981—Градина, са задатком да га одбaci, а затим настави гоњење.

— Лијева колона, командант потпуковник Нико Стругар, састава три батаљона 7 бригаде, напада непријатеља правцем с. Расток, косама изнад тога села, а послиje прелази у гоњење правцем Крстац—с. Дубово, док са једним батаљоном обухвата Градину са истока, како би олакшала дејство десне колоне.

— Стална лијева побочница, командант Никола Поповић, састава два батаљона 8 бригаде, са линије Расово—Влах, обезбеђује бок и позадину нападних колона према р. Бистрици.⁷¹

⁶⁹ Штаб 7 бригаде, 22. 6. 1944 у 20.15 ч.; 8/3, 759.

⁷⁰ „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

⁷¹ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 38 од 22. 6. 1944; 32/1, 759.

При доношењу овакве одлуке рачунало се на са-дејство 4 пролетерске бригаде, која је предвече била на положајима Брезовац—Младеновци.

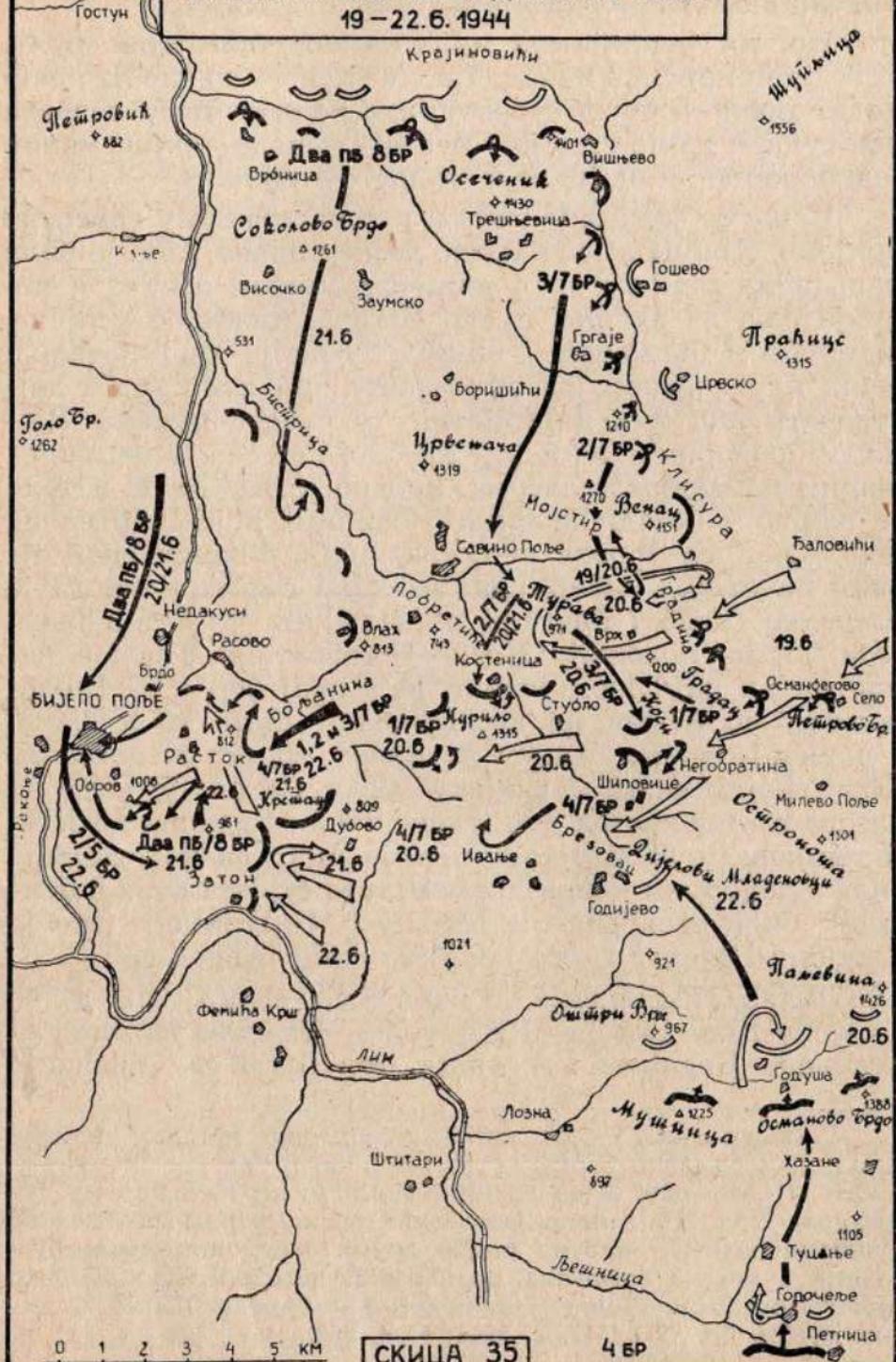
Но, ни непријатељ није стајао скрштених руку. И он је припремао напад. Тако се поновило оно из претходне ноћи — бој у сусрету, ако се тако могу назвати ови судари двије стране у развоју напада, припреманих једновремено и од једне и од друге стране.

Наше су јединице пошли у напад тачно у одређено вријеме. Крајње десно крило десне колоне, која је била направила маневар да једним батаљоном обухвати непријатеља из дубине, преко Затона, имало је успјеха, а takoђе и батаљони 7 бригаде. Али је непријатељ и овога пута показао да врло добро зна како треба дејствовати кад има иницијативу у својим рукама. Вјештим продором мањих дијелова који су се мимоишли са нашим нападним таласима, продро је на Обров и тако се нашао у позадини наших јединица које су у напад пошли баш са Оброва, не остављајући никакве снаге на овом положају, онако, рецимо, како смо видјели да је то радио Штаб 7 бригаде, остављајући по читав један батаљон на положају Коси—Негобратина. Продор непријатеља на Обров значио је и крај борбе за Бјелопољски мостобран на десној обали Лима те је Штаб 3 дивизије донио одлуку да одмах приступи пребацивању својих снага на лијеву обалу. За ово је имао на расположењу кратак дио јунске ноћи од поноћи до зоре. А тешкоћа је била у томе што је скоро свака јединица била у додиру са непријатељем; што су батаљони 8 бригаде⁷² били отсјечени на правцу р. Бистрице и што је у рејону Бијелог Поља постојао само један мост.

(Штаб 37 дивизије је извијестио овога дана да се у рејону Нова Варош—Пријепоље—Пљевља налазе два батаљона Недићевих четника, три батаљона дивизије

⁷² Овога дана су се својом храброшћу истакли, између осталих, и сљедећи борци и руководиоци 8 бригаде: командир 3 чете 3 батаљона, Раде Вујичић, који је на положајима Думљанско Брдо убио непријатељског пушкомитраљесца, разбио пушкомитраљез и смртно ранио другог њемачког „шарцију“; водник 2 чете 3 батаљона Василије Вуксановић као бомбаш, борац 3 батаљона Војин Мићуновић, као бомбаш (Штаб 37 дивизије, Оп. бр. 79 од 17. 6. 1944; 55/4, 392).

ГУБЉЕЊЕ МОСТОБРАНА КОД БИЈЕЛОГ ПОЉА
19 – 22. 6. 1944

„Принц Еуген“, три батаљона пука „Бранденбург“ и четници и мусимани мобилисани у Санџаку).⁷³

Наређењем Штаба 3 дивизије, издатим око пола ноћи, за пребацивање наших снага на десну обалу Лима, предвиђало се да 5 црногорска бригада, са три батаљона, дође у рејон Ракоње—Љешница са задатком да контролише Лим на отсјеку к 573—с. Ракоње—с. Брдо. У Бијелом Пољу и у непосредној близини ријеке ови су батаљони имали да поставе засједе са пушкомитраљезима, с тим да их дању добро маскирају, а ноћу појачано да контролишу означени отсјек појединим патролама, док би се главнина држала дубље и прикривено како не би трпјела губитке од непријатељске артиљерије. Било је предвиђено да се на погодним мјестима држе аутоматска оруђа за дејство на непријатељске положаје. Један батаљон ове бригаде, који се налази на просторији Гостун—Кање, имао је да остане тамо и даље ради контроле Лима и везе са јединицама 5 дивизије. Седма црногорска бригада, по овом наређењу, пређе у рејон Црњоница—Крушево—Равна Река са задатком да контролише Лим и прилазе ка његовој десној обали на отсјеку јужно од Ракоње па узводно према Затону и Фемића Кршу, а 8 црногорска бригада, по пређању Лима, имала је да дође у рејон с. Недакуси—с. Кукуље са задатком контроле Лима на отсјеку Недакуси—Кања, с тим да нарочиту пажњу обрати на газове и да их будно контролише.

Овим се наређењем даље прецизирао начин одржавања везе међу јединицама на лијевој обали Лима, те се Штабу 5 бригаде наредило да припреми за рушење мост у Бијелом Пољу и сруши га чим наша посљедња јединица пређе преко њега. За батаљоне 8 бригаде било је предвиђено да ријеку пређу газом низводно од Бијелог Поља, а ако то не би могли, да се пребаце преко моста у Бијелом Пољу.

Штаб 3 дивизије се премјестио из Бијелог Поља у долину Равне Реке.⁷⁴

Да би овладао нашим мостобраном на десној обали Лима у рејону Бијелог Поља, непријатељ је употребио врло вјеште и дрске јединице „Принц Еуген“. Оне

⁷³ Штаб 37 дивизије, Пов. бр. 59 од 22. 6. 1944; 26/5, 392.

⁷⁴ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 39 од 23. 6. 1944; 49/1, 754.

су спадале међу најкровоточније јединице које је непријатељ имао. Свој продор према Бијелом Пољу он је платио губицима од 150 мртвих и 200 рањених, поред доста ратног плијена. Ми смо имали 41 мртвог и 112 рањених. Од овог броја на 7 црногорску бригаду отпада: 24 мртва и 76 рањених, што значи више него половина укупног броја наших губитака.

Ове борбе наших јединица које су учествовале у одбрани мостобрана спадају у њихове најтеже борбе током ратне праксе.

Но, овај би закључак био исувише штур ако се не бисмо вратили на продор непријатељеве моторизоване колоне, 5. јуна, од Пљеваља до Таре и на њено даље дејство. У међувремену је од тога догађаја до губљења Бјелопољског мостобрана услиједило и пребацивање једног дијела снага (5 бригада) 3 дивизије са десне на лијеву обалу Лима, чemu су претходила и слједовала офанзивна дејства непријатеља на правцу Пријепоље—Бродарево. Настојања непријатеља западно од Лима данас би се могла протумачити као његов маневар којим је хтио да ослаби одбрану нашег мостобрана на десној обали. Ако је то хтио, онда је и успио. А постоји вјероватноћа да је заиста тако мислио, јер је касније увео најјаче и најодлучније снаге баш на дијелу мостобрана одакле је извучена 5 бригада.

Из овог непријатељског потеза има шта да се научи.

ОДБРАНА ЛИЈЕВЕ ОБАЛЕ ЛИМА

23. јун

За све ово вријеме борби у рејону Бијелог Поља непријатељ је, на сектору Приморске оперативне групе, углавном био неактиван, што је условљавала јачина његових гарнизона на тој просторији. По извјештају Штаба групе, 23. јуна, налазило се: „...у Никшићу до једног батаљона из сastава 181 дивизије; у Грахову 150 Нијемаца из сastава „Вражје“ дивизије; у Боки Которској мање њемачке снаге које припадају новоформираном одреду који је смијенио снаге 181 дивизије, које су упућене ради офанзиве у Албанију“.

У долини Зете је и даље било без промјена.

На сектору 2 дивизије, у долини Лима, такође није било промјена, с том разликом што је непријатељ овога дана покушао са нападима, али без успјеха. Пошто се на сектору Бијелог Поља завршила борба за мостобран, 4 пролетерска је узалуд настојала да ухвати везу са јединицама 3 дивизије. У том настојању је избила до Жилића одакле се, под притиском надмоћнијег непријатеља, морала повући на линију Брезовац—Младеновци—Црни Врх.⁷⁵

Јединице 3 дивизије су се пребациле на лијеву обалу Лима овога јутра до зоре, и то у највећем реду и врло кратком року, а што је најважније, и под сталним додиром са непријатељем. У свитање већ су за одбрану лијеве обале биле стављене најнужније јединице. Мост у Бијелом Пољу био је срушен. Током читавог дана непријатељ није предузимао никакве озбиљне покрете према Лиму из којих би се закључило да жели да га форсира. Једино је једна колона од 70—80 Немаца, средином дана, покушавала да се спусти низ с. Обров према Лиму. Њу је засједа 5 бригаде са лијеве обале ватром растјерала и одбила од ријеке.

Примијеђено је да се у рејону Оброва непријатељ прегруписава и да врши покрете од Страњана (4 км с-и од Бродарева) узводно према Бијелом Пољу.

Око 5 часова он је извршио напад на дијелове 5 дивизије од Опасанице. Друга непријатељска колона нападала је на положаје ове дивизије на Вуковом Брду и њиме овладала, уз подршку артиљерије.

Обавјештајна служба, чија је активност била појачана, обилovala је извјештајима.⁷⁶

⁷⁵ „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

⁷⁶ Током овог дана она је имала сљедеће податке: а) 10.000 недићеваца стигло је у Сјеницу 21 јуна у циљу офанзиве на наше снаге; б) очекује се долазак једне њемачке дивизије од Прибоја у Пријепоље са истом намјером; и ова дивизија треба да стигне у току 24 и 25 јуна, а офанзиву ће отпочети до краја овог мјесеца, и то уз долину Лима према Андријевици; в) потврђен је извјештај да је у Пријепоље стигло два батаљона Немаца; г) четници из Васојевића отишли из Пријепоља са Нијемцима да учествују у нападу на 3 дивизију; д) кроз Подгорицу, за Котор, прошли су дијелови 101 алпске дивизије и дијелови 206 дивизије (многи од ових података нијесу били

Овај дан је био без важнијих борбених дејстава, али су се понављале вијести да може брзо доћи до концентричног напада на просторију 2 корпуса са свих страна. Комуникација Пријепоље—Пљевља била је врло жива и пред 5 дивизију непријатељ је довлачио нека појачања.

На основу сталних извиђања која је вршио у рејону Бијелог Поља осјећала се тежња непријатеља да форсира Лим. Поводом тога је Штаб 3 дивизије издао писмено наређење потчињеним штабовима, посвећено искључиво одбрани лијеве обале Лима. Наређење је било врло озбиљно и у њему се прекоријева донекле за извјесне знаке небудности, који су примијећени код јединица за вријеме борби за мостобран на десној обали. Ово наређење гласи:

„1. — Непријатељу се мора по сваку цијену спријечити прелазак с десне на лијеву обалу Лима.

2. — Имамо података да непријатељ извиђа Лим и прикупља податке о мјестима где се Лим може газити. Пошто је при првом откривеном извиђању јуче на сектору V бригаде био дочекан са близког отстојања ватром од засједе, која му је нанијела губитке од 7 мртвих и више рањених, непријатељ је прибјегао тајном извиђању. Његове патроле спуштају се према Лиму прикривеним тереном, од жбуна до жбуна, поред ограда, а вјероватно је да ноћу спусти извиђачка одјељења на саму обалу ријеке па та одјељења ту задржи преко цијelog дана да осматрају наше покрете и наше положаје.

Поред свега горњег, непријатељ тражи од сељака цивилна мушки и женска одијела и ова узима. Јасно је за које потребе непријатељ узима та одијела. Он ће да у та одијела обуче своје војнике, које ће под маском сељака или сељанки отворено и без бојазни упућивати да испитају Лим, да прегазе Лим, да дођу чак и до наших положаја итд. Ово непријатељу може да успије зато што у својим редовима има људе који говоре добро нашим језиком, чији је то заправо матерњи језик. Непријатељ ће том лукавошћу свакако доћи до података који су му потребни, нарочито ако се и овога пута код наших јединица понови стара небудност и неопрезност.

тачни. Нијемци су преко своје контраобавјештајне службе најмјерно увеличавали све своје мање офанзиве, док су, на другој страни, успијевали да у потпуној тајности прикупљају снаге за веће и озбиљније офанзиве).

3. — Бригаде ће линију својих положаја на лијевој обали Лима добро маскирати; добро укопати аутоматска оруђа; ограничити свако уочљиво кретање бораца по линији положаја и по фронту и по дубини; забранити свако кретање цивилном становништву испред фронта, кроз фронт и у позадини фронта (у оној близини из које се могу осмотрити наши положаји и наш распоред).

4. — Гађати свакога ко се на десној обали Лима појави, био сељак или непријатељски војник. Нарочито не дозволити ближе прилажење Лиму.

5. — Ноћу низ засједа спуштати до саме ријеке, а повлачити их у дневне засједе испред сванућа.

6. — За најмање отступање од горњега и за евентуално форсирање Лима од стране непријатеља (његових мањих или већих одјељења или јединица) одговараће штабови јединица на чијим се отсјечима од овога наређења отступи или на чијем отсјеку непријатељ успије да пребаци уходе или своје војничке формације.

7. — Са овим наређењем упознати све војничке и политичке руководиоце, а борцима скренути најстрожије пажњу на будност и опрезу, као и на одлучност у тренутку потребе.

8. — Пријем овога наређења потврдити обратном поштом писменим путем.⁷⁷

Ради цјелине ових упутстава за одбрану ријеке на вешћемо и допуну овог наређења коју је Штаб дивизије дао 7 бригади слједећег дана. У том се допунском наређењу, између осталога, каже:

„Лим на Вашем отсјеку прилично је покрiven шумом. Непријатељ то може искористити. С друге стране, на Вашем отсјеку има и неколико газова. Није препоручљиво да се преко дана препуцавате са непријатељем, јер тако откривате своје положаје и трошите муницију. Непријатеља добро осматрати и уочавати његове покrete па кад се појави у корисном дometу митраљеза или пушкомитраљеза тада га гађати и наносити губитке.“

Овог дана је батаљонима 4 пролетерске бригаде, који су дејствовали на правцу Остроноше, било наређено да се повуку на лијеву обалу р. Лешнице, Трпешке Р. и Вељин Потока на линију Градина (к 1057—ушће Лешнице у Лим)—Иванов Бр. (к 922)—Дуб—Чујовац (к 1099)—Симовче (к 1346).⁷⁸

⁷⁷ Штаб 3 дивизије, Стр. пов. бр. 46 од 24.6.1944; 33/1, 759.

⁷⁸ „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“ стр. 74; 1/5, 734.

25 јун

Овај дан је протекао без промјене на свим секторима фронта корпуса.

Највећу пажњу наших јединица је још увијек привлачила ситуација код Бијелог Поља. На отсјеку с. Затом—р. Бистрица непријатељ је имао преко 1.500 војника. Он је вјероватно намјеравао да овим снагама форсира Лим, и то уз садејство снага које ће поћи у напад од Пријепоља према Бијелом Пољу. Даље, на десној обали Лима, у рејону Бродарева, непријатељ је имао по један батаљон Нијемаца у селима Страњани и Милаковићи, а мање од једног батаљона на отсјеку од р. Бистрице до у висину Бродарева.

26 јун

Непријатељ је био неактиван на читавом фронту корпуса, сем код Бијелог Поља. На отсјеку 7 бригаде, спрам Недакуса (сјев. од Бијелог Поља), спустила се према Лиму једна непријатељска колона од око 200 војника. Предвече су двије колоне од по 100 војника пошли у правцу р. Бистрице од Тутића и Дарчева.

Наше су јединице на лијевој обали Лима развили врло живу извиђачку активност, пребацујући мање групе извиђача и на десну обалу. Тако је једна група 7 бригаде прешла Лим, поставила засјedu, дочекала једну непријатељску извиђачку групу и убила 6, а ранила 2 војника, па се онда повукла на лијеву обалу.

Овога дана је обавјештајна служба доставила извјештаје да су неке непријатељске снаге пошли од Сјенице у правцу Берана.

27 јун

Опет живост једино код Бијелог Поља.

На 30 минута послиje пола ноћи непријатељ је, уз јаку артиљериску и минобацачу подршку, покушао да форсира Лим на отсјеку Недакуси—Сутivan, који је бранио 3 батаљон 8 црногорске бригаде. Батаљон није за то вријеме отварао ватру. Тек кад се непријатељ

укрцао у гумене чамце и на сплавове и пошао према нашој обали, 3 батаљон га је дочекао јаком ватром из пушака, аутоматских оруђа, лаких баџача и ручним бомбама. Непријатељ је био изненађен и разбијен при чему је оставио нешто средстава за форсирање ријеке и више од 30 мртвих. Борба је трајала до 4 часа. Јачина непријатеља је била око 150—200 војника. Ово је, свакако, била она колона која се уочи овога дана спустила према Лиму.

Предвече је примљена у Штабу 3 дивизије депеша од Штаба 2 корпуса којом се наређује да се 5 црногорска бригада упути одмах у Куче и Бјелопавлиће са задатком да смијени 9 црногорску бригаду, која треба да дође у рејон Андријевица—Беране, за извршење неког специјалног задатка. Међутим, Штаб 3 дивизије дао је своју примједбу на ово наређење:

„Помјерањем V бригаде или неке друге у садањој ситуацији онемогућава се одбрана на Лиму. Форсирањем Лима од стране непријатеља угрожена би била V дивизија са леђа на својим садашњим положајима. Лим је газан на цијелом отсјеку наших јединица.“⁷⁹

Овог дана су у рејон Лозне избила два батаљона (1 и 2/14 пука) дивизије „Принц Еуген“, са намјером да нападну у правцу Берана. Због овога је наређено 3 српској бригади да један свој батаљон упути у Штитаре са задатком да контролише газове на Лиму.⁸⁰

28 јун

На свим секторима, па чак и на дијелу фронта код Бијелог Поља где се непријатељ задовољио само извиђањем, и даље је било релативно мирно. Овим је даном замрла његова активност на овом дијелу фронта. Међутим, позади Оброва примијећена је већа живост.

Завршен је, dakле, и други период или друга фаза непријатељске борбе за форсирање Лима код Бијелог Поља.

⁷⁹ Књига депеша Штаба 3 дивизије. — Арх. ВИИ.

⁸⁰ „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 74; 1/5, 734.

На захтјев политичког комесара корпуса, Штаб 3 дивизије поднио је извјештај о борбама за мостобран у времену од 19—23 јуна. Ми ћемо овдје навести само закључак из овог извјештаја који ће нам, ипак, добро доћи да употребнимо претставу о тим борбама:

„... 5. — Непријатељ је у овим борбама био невјероватно дрзак, брз, вјешт и лукав. Он је примјењивао тактику упорног продирања у једном правцу, не осврћући се на наше бочне и заobilazne нападе. Он је нападао и ноћу и дању и непрестано држао наше јединице у борби, чиме их је замарао и наносио губитке, док је он добијао нова појачања и са новим снагама вршио контрајурише.

Ноћне нападе непријатељ је врло жилаво водио и усмјеравао их на наше најосјетљивије тачке. Непријатељ је имао у стрељачком строју брдске и противколске топове и тешке баџаче и митраљезе. Послије разбијања на појединим тачкама, непријатељ се брзо прибирао и припремао повратне нападе. У овим повратним нападима редовно су учествовале нове снаге, помоћу којих је непријатељ могао брзо да паралише поједине успјехе наших јединица. Овдје наводимо примјер где је непријатељ поново узео своја два топа, који су били пали у руке борцима VII црногорске бригаде, али је повратни напад непријатеља услиједио тако брзо, да наши борци нијесу имали времена ни да униште топове. Непријатељ је био бројно надмоћнији и боље наоружан. Он је савршено добро маневрисао. Јединице су му жустре, чврсте и продорне, више на основу војничке државности неголи борбеног морала. Он је успио да доминира својом тактиком у овој борби. Његово продирање између наших јединица на врх Оброва, потпуно иза леђа нашег распореда, примјер је његове вјештине и државности.

6. — Наше јединице су се залагале онако како се увијек залажу и ишли су из јуриша на јуриш, с бункера на бункер. Међутим, оне су биле много више везане за положај него сам непријатељ и више су се држале начина фронталне борбе, што је непријатељ маневром покрета брзо искоришћавао. Наше јединице нијесу успијевале да прошире своје локалне успјехе. Код наших јединица се осјећала извјесна тромост, према брезини, којом је непријатељ оперисао. Оне су због тога подлегле непријатељској тактици. Једна могућност више да непријатељ ради прибрано, благовремено и по сопственој иницијативи.

Код наших јединица осјетило се мало искуство у коришћењу земљишта, недовољно јединство акције и слаба примјена маневра уопште...⁸¹

⁸¹ Штаб 3 дивизије. Оп. бр. 39 од 28. 6. 1944. — Арх. ВИИ.

Ево, дакле, једног закључка, односно једне оцјене сопствених дејстава, која претставља драгоцен примјер објективности наших команданата у току рата. Овдје се ни најмање није тежило да се губитак овако важног мостобрана уљепша пристрасним описом борби. Штаб 3 дивизије се не устручава ни од признања да је у овим борбама непријатељ држао иницијативу чврсто у својим рукама и да „је успио да доминира својом тактиком у овој борби.“⁸²

Борбе за бјелопољски дио Лимског мостобрана су крцате искуствима, од којих су нам многа нудиле и друге борбе, али је најинтересантније и најновије оно које говори да је штетно практиковати само једну тактику и да је веома корисно и ефикасно у борби против упорног, борбеног и паметног непријатеља, примијенити и његову сопствену тактику.

Избијањем непријатеља на Лим, на отсјек ушће р. Лешнице (сјев. од Берана)—Бродарево, наше су снаге изгубиле готово двије трећине Лимског мостобрана (види скицу 36). Остатак мостобрана је постао врло осјетљив. Логично би било очекивати да ће непријатељ сада још упорније настојати да ликвидира и тај мали остатак.

Непријатељ је предузео низ помоћних дејстава на читавом фронту од Андријевице до Бродарева, а онда и од Бродарева до Пљевала, чиме је хтио да веже наше снаге како би ослабио одбранбену моћ на мостобрану.

29 јун

Овај дан је прошао у знаку појачаног обостраног извиђања на цијелом фронту корпуса. Штаб 3 дивизије

⁸² Ево већ десет година од дана када сам горњи извјештај писао. Свака од констатација у њему толико ми је свјежа да се врло живо сјећам утиска који је на Штаб дивизије учинила упорност и дрскост непријатеља. Штабови бригада су били под истим утиском. Закључци под тачком 6 овог извјештаја су донијети послије дуге анализе и дискусије, иако ће данас читаоцу изгледати можда недовољно убједљиво да су наше бригаде 1944 године могле да подлегну непријатељској тактици која је, уствари, била наша тактика, а нарочито да је код наших јединица била „слаба примјена маневра уопште“, када се зна да је маневар био душа наше тактике и оперативне вјештине.

поставио је својој извиђачкој чети задатке који су захтијевали да се чете подијели на водове, а ови додијеле бригадама у циљу појачавања извиђачке службе и отклањања њених слабости уопште.

30 јун

Ни овога дана непријатељ није испољио никакву важнију активност.

На десној обали Лима, у рејону Бијелог Поља, пријећена је живост и покрети непријатеља, по чему би се дало закључити да врши смјену јединице. Ова претпоставка постаје нешто вјероватнија кад се има у виду један ранији подatak обавјештајне службе по коме непријатељ повлачи два батаљона Нијемаца за неки други правац.

Дијелови 5 дивизије су напали непријатеља на положајима: Сељашница, Коловрат, Миоска, Кошевина. Два батаљона су прелазила на десну обалу Лима. Непријатељу су нанијети осјетни губици, али се није могао установити тачан број. Но, и наши су губици овог пута били прилично велики за једну овакву акцију: 12 мртвих и 21 рањен. Изгледа да је било доста жртава и од ватре сопствених баџача. Борци 5 дивизије су залијенили, између осталог, и један топ.

Обавјештајна служба наших јединица и овога је дана вјеровала у скору офанзиву на нашу ослобођену територију.

1 јул

Без промјена. Карактеристично је једино то да су у Пријепоље стизале од Пљеваља и Сјенице мање моторизоване колоне са тенковима.

ДРУГИ ПОКУШАЈ НЕПРИЈАТЕЉА ДА ФОРСИРА ЛИМ

2 јул

(Скица 36)

На сектору Примрске оперативне групе било је и даље релативно мирно.

У долини Лима непријатељ је понова вршио напад. Овога пута на 2 пролетерску дивизију. Током ноћи 1/2 јула непријатељ је напао њене положаје на линији с. Штитари—Градина—Иванов Бр.—Бучје—Дуб—Чујовац—Остра Јела—Симовче—Бабино Брдо (к 1306), што значи на врло широк фронт. Ово је била група „Кремплер“ са којом смо се већ упознали. На лијевом крилу 2 дивизије непријатељ је имао највише успјеха и форсирао Лим у рејону Штитара, где је био један батаљон 3 српске бригаде. Да би му се спријечило проширивање успјеха и организовање ширег мостобрана, Штаб 3 дивизије је одмах изјутра наредио Штабу 7 бригаде да према том отсјеку хитно упути два батаљона у циљу обезбеђења десног споја и ради појачања тога сектора. Пошто је непријатељ нападао и према Беранама, оцијењено је да форсирањем Лима у рејону Штитара има намјеру да ослabi нашу одбрану Берана. Због тога се предузело ојачање 3 српске бригаде како би непријатељева намјера била осујећена. Међутим, он је нападао и даље, те је командант 3 ударне дивизије, који се од претходног дана налазио на савјетовању код Штаба 2 пролетерске дивизије у Беранама (где је био и командант корпуса), наредио да се јединице дивизије прегрупишу, и то:

— 7 црногорска ударна бригада да пребаци своје снаге са лијеве на десну обалу р. Љубовије и посједне положаје од ове ријеке до Штитара. Задатак: контролисање р. Лима, затварање правца од Штитара и повезивање са дијеловима 3 српске бригаде, која дејствује од Берана ка Штитарима. Штаб 7 бригаде узима под своју команду и 1 бригаду дивизије „Гарибалди“. У једници са 3 српском бригадом, и ако ситуација буде дозвољавала, организује противнапад на непријатељске снаге које су се већ ухватиле за лијеву обалу Лима, са тежњом да их збаци у Лим прије но што се учврсте на свом мостобрану.

— 5 црногорска ударна бригада да преузме положаје 7 бригаде до р. Љубовије. Батаљон из рејона Бродарева да дође одмах у састав бригаде. Задатак бригаде је као и на досадашњим положајима.

— 8 црногорска ударна бригада да остане и даље на истом отсјеку и са истим задатком. На њено лијево

крило, на досадашње положаје 4 батаљона 5 бригаде, долази деснокрилни батаљон 1 краишке бригаде.⁸³

Овим се прегруписањем помјерио борбени поредак 3 дивизије на југ ка мјесту непријатељевог форсирања Лима. Ову је одлуку командант 3 дивизије донио, свакако, у сагласности са командантом 2 ударног корпуса, јер су заједно били у Беранама. Рокирање снага ове дивизије узводно ка Штитарима јесте маневар који се могао и очекивати. Међутим, једновремено са наређењем за прегруписање, у истој је заповијести наређено и ово:

„... У току сљедеће ноћи свака бригада ће на свом отсјеку и по могућности форсирати Лим са по једном четвртином својих снага. Идеја овога маневра је угрожавање бока и позадине непријатеља који је пришао на лијеву обалу Лима, како би се овим принудио на повлачење на десну обалу ове ријеке. У исто вријеме ће то бити драгоценост за дејство II Пролетерској дивизији (подвукao Н. Ј.).

Напад оних дијелова које бригаде оријентишу преко Лима уперити на најосјетљивије тачке непријатељског распореда, изbjегавајући при томе напад на оне тачке које је непријатељ утврдио и на којима има уочљиву одбранбену моћ. Наше снаге, одређене за овај маневар, морају бити лакше, еластичне, продорне и самоиницијативне да прошире свој евентуални успјех на десној обали Лима...“⁸⁴

Дајући овакав задатак бригадама, Штаб дивизије није заборавио да их упозори: а) на најстрожу будност и опрезу, јер није искључено да непријатељ неће покушати форсирање Лима и на њиховим отсејцима; б) да мјесто форсирања Лима штабови бригада одреде својим јединицама на основу података и личног извиђања одговарајућих отсјека; в) да је по ноћи мјесечина те се форсирање мора вршити у највећој тајности.

Идеја овог маневра Штаба 3 ударне дивизије представља новост у операцијама и тактичким дејствима које смо досада овдје видјели. Дејство које из ње произилази могло би се назвати контрафорсирањем. Истина, овај термин није прихваћен у војној терминологији, али се овакво противдејство на непријатељско форсирање ријеке може примити као врло духовито, смјело и корисно.

⁸³ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 40 од 2. 7. 1944; 52/1, 754.

⁸⁴ Исто.

На отсјеку фронта од Градине до Бабиног Брда били су батаљони 4 пролетерске бригаде. Непријатељ је успио да овлада Градином али су га два батаљона 4 бригаде противнападом одбацила.

Истовремено са овим нападом непријатељ је напао и од Каџубера на Симовче и Остру Јелу, али без успеха (ово је била група „Бендл“, састава два батаљона албанске фашистичке војске, јачине 2.000 људи). У овим је борбама на отсјеку 4 пролетерске бригаде непријатељ имао 60 мртвих и већи број рањених, док су наши губици били 2 мртва и 11 рањених.⁸⁵

На основу првог јутарњег наређења Штаба 3 дивизије (депешом), Штаб 7 бригаде је упутио 1 и 2 батаљон према Штитарима, док је по новом наређењу Штаба дивизије упућен још и 3 батаљон у рејон Фемића Крша, а 4 батаљон на десну обалу р. Љубовије.⁸⁶

Јачина непријатеља који је напао 2 пролетерску дивизију процијењена је на око 3.500 војника (два батаљона дивизије „Принц Еуген“, два батаљона регуларне албанске и квинслиншке војске и муслиманска милиција, из рејона Рожаја и Бихора). Овај састав потсећа на онај који је непријатељ имао у својим нападима од 19—23 јуна на јединице 3 дивизије источно од Бијелог Поља.

Живост која је била примијећена код непријатеља послије његових покушаја да форсира Лим код Бијелог Поља значила је заиста смјену јединица. На десној обали Лима, у рејону Бијелог Поља, непријатељ је оставио врло мале њемачке снаге, а ова два батаљона је забацио на правац Берана преко Сјенице. То је била врло иницијативна и дрска група, у шта смо се већ раније увјерили.⁸⁷

⁸⁵ „Живот и рад 2 пролетерске дивизије у 1944 години“, стр. 75; 1/5, 734.

⁸⁶ Штаб 7 бригаде, Пов. бр. 44 од 1. 7. 1944 у 3.50 ч.; 10/3, 759.

⁸⁷ Пуковник Грос Михаило, посљератна изјава: „Пошто је виша команда „М“ држала да би јак непријатељ могао да пропадне из беранског простора преко Рожаја, то је направљен план за једну акцију на Беране. Циљ: заузети Беране и тамошњи аеродром привремено ставити ван употребе. Исте снаге као и за бјелопољску. Акција такође није успјела, пошто је непријатељ у врло доброј ситуацији и потпомогнут добром артиљеријом, спријечио прелаз преко Лима и Лешнице. Акција је обустављена као неуспјела“, (3/2-Б, 72-Б).

Обавјештајни извјештаји од послије подне потврдили су да положаје на Оброву држи мусиманска милиција, а да у рејону Влаха има сасвим мало Нијемаца, вјероватно дијелови оних батаљона из висине Бродарева, док су се на самом Влаху налазили четници, и то мањом без оружја.⁸⁸

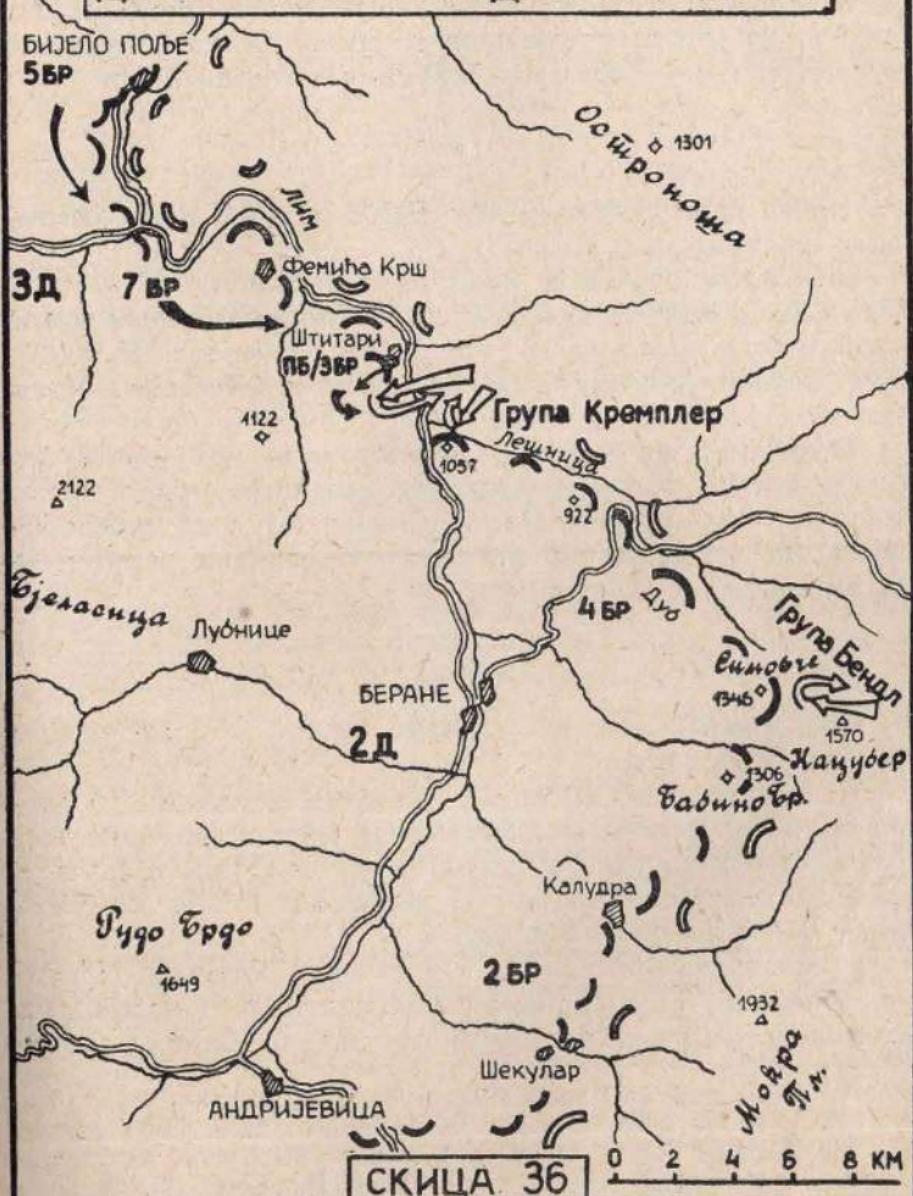
Борба се водила читав дан и непријатељ је предвече морао да одустане од даљег напада. Пошто је био одбачен преко р. Лешнице пред 4 пролетерском, морао је да се повуче и преко Лима. Непријатељ је на бојишту оставио 93 мртва, а успио је да извуче преко 25, што укупно чини 118 мртвих. Рањених је имао вјероватно већи број. Наши губици су били: 5 мртвих и 14 рањених.

О реакцији јединица 3 дивизије на непријатељско форсирање Лима на фронту десног сусједа може се говорити као о врло оригиналном и корисном рјешењу које, ето, није сасвим изведено, али које је обећавало добар резултат, јер је непријатељ на главним положајима, источно од Бијелог Поља, био јако ослабљен одвођењем два њемачка батаљона са тих положаја за напад на Беране.

Било би потребно да укратко погледамо неке детаље замисли и идеје маневра Штаба 3 дивизије, у вези са интервенцијом према непријатељу који је форсирао Лим. Предвиђало се да демонстративни напад, који се састојао у форсирању Лима, не изводе цјелокупне бригаде већ само по једна четвртина њихових снага. Друго, прорачунато је да ће се најефикасније омести даље напредовање непријатеља на лијевој

⁸⁸ Добар примјер ратног лукавства, којим се могу надокнадити снаге: створи се надмоћност на правцу где се установи да је непријатељ најслабији, па се ту предузме напад, бранилац се потисне, а онда се ту оставе слабије снаге, па чак и ненаоружано људство (толико да се види на одређеним положајима), а оне снаге које чине ударну песницу пребацују се на други правац. На тај начин се непријатељ узнемирава, изненадује се и растроји па му се одузима и иницијатива. Видимо како два дрска батаљона ово заиста и остварују. И од ова два батаљона, макар они били и непријатељски, можемо да научимо много онога што треба да буде гајено и продубљивано у нашој армији, где су и смјелост и иницијатива врло високи.

ПОКУШАЈ НЕПРИЈАТЕЉА
ДА ФОРСИРА ЛИМ КОД БЕРАНА - 2.7.1944

обали Лима ако се нападне на десној обали, чиме се мислило да ће се он принудити на обустављање даљег форсирања и повлачења снага које је већ био пребацио на лијеву обалу. Даље, што овдје треба примијетити, јесте то да је прегруписавање снага 3 дивизије вршено по дану, јер је требало интервенисати врло брзо.

*

Овога дана стигла је од ВШ у Штаб 2 корпуса депеша слједеће садржине:

„Нијемци спремају ваздушни десант на Колашин. Нису искључена ни друга мјеста. Предузмите све мјере безбједности. Припремите се да то разбијете. Примакните ближе јединице. Обезбједите и Жабљак. Права дивизија је у Калиновику“.⁸⁹

Обавјештајна служба је доставила извјештаје по којима треба да једна њемачка дивизија прође преко Пљеваља за Сарајево. Наша обавјештајна служба обавијестила је даље да непријатељ ојачава гарнизоне у Пријепољу и Пљевљима.

3 јул

Код Приморске оперативне групе је још увијек било без промјена.

На сектору 9 бригаде у Кучима четници су, једном колоном јачине око 800 људи, извршили напад од Подгорице правцем Горњи Медун — Доњи Медун, а другом колоном у правцу Вежешника (з. од комуникације Подгорица — Биоче).

Први правац је бранио 4, а други 3 батаљон. Пошто је 9 бригада била раније обавијештена о намјерама четника, њене су их јединице пустиле на близко отсто-

⁸⁹ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

Као што видимо, депеша је наговјештавала нове важне догађаје. Кад су борци дознали за ово обавјештење, изгледало је као да хоће да се опробају и са непријатељем који пада из ваздуха.

За одбрану од непријатељског ваздушног десанта вршене су припреме још одмах послије десанта на Дрвар па чак и код цивилног становништва. Још прије напада непријатеља на мостобран код Бијелог Поља, одржавана су предавања војсци и народу о начину борбе против непријатељских падобранаца.

јање па онда отвориле ватру и извршиле противнапад. Четници су морали да отступе остављајући на бојишту 43 мртва и 8 заробљених, а имали су и око 70 рањених. Убијен је и командант четничке бригаде Насто Дедић и четнички командир чете Вукајло Павићевић, док је теже рањен капетан Стеван Прелевић. Губици 9 бригаде су били: 2 мртва и 3 рањена.⁹⁰

Овога дана је непријатељ предузео напад једном колоном пјешадије од преко 300 војника и 6 тенкова у правцу с. Оџак и на јединице 5 дивизије, али је до мрака био одбачен.

На сектору 2 пролетерске дивизије, послије претрпленог пораза у току 2 јула, непријатељ је остао неактиван.

На линији Сјеница — Пријепоље — Пљевља примијећени су живљи непријатељеви покрети.

РЕЛАТИВНО ЗАТИШЈЕ. ПРЕГРУПИСАВАЊЕ СНАГА

4 јул

Непријатељ је био неактиван на свим секторима, али је наша обавјештајна служба располагала неким подацима по којима је закључила да би непријатељ од Сјенице и Пештера могао поново да пође у напад на Беране и Бродарево.

Штаб корпуса је донио одлуку да 3 црногорску дивизију спусти према југу, па је наредио да њене 5 и 7, као и 8 бригада, која је за ово вријеме била под командом Штаба 3 дивизије, а формацијски припадала 37 дивизији, смијене јединице 5 дивизије. Послије извршене смјене, 3 дивизија треба да заузме распоред: једна бригада — Колашин; једна — Кучи — Биоче и једна — Андријевица, док 8 бригада треба да пође на просторију Павино Поље — Коврен и да уђе у састав своје дивизије.

5 јул

Тридесет седма дивизија је прешла на десну обалу Лима и продрла до Нове Вароши. На осталом дијелу фронта корпуса није било веће активности ни с једне

⁹⁰ Релације 9 бригаде и Оперативски дневник ове бригаде; 2/2 и 3/2, 760.

стране. Штаб корпуса је наредио 37 дивизији да се у току следећег дана врати на своје положаје на лијевој обали Лима, сјев. од линије Пријепоље — Пљевља, јер би дубље залажење у Санџак према Ибру компромитовало правац будућег дејства наших снага из долине Лима.

*

Веза са Партијом и војним штабом на Космету успостављена је прије неколико дана. Она је функционисала и дејства су координирана. Тако је Штаб 2 корпуса депешом јавио Павлу Јовићевићу у Метохији да припреми људство за формирање бригаде и да буде што прије спреман за садејство снагама 2 корпуса. Од њега су се тражили и подаци о јачини и распореду непријатеља у Метохији.

Изгледи на распламсавање Народноослободилачке борбе у Метохији били су добри, али се није имало довољно оружја. Руководство из Метохије јавило је да на једном мјесту има прикупљено 400 бораца, које може одмах упутити према Плаву за садејство јединицама у долини Лима при заузимању Плава и Гусиња.

Веза са партизанима у Албанији биће успостављена кроз најкраће вријеме.

Тако се почeo остваривати још један важан задатак 2 корпуса, а то је да својим присуством у Црној Гори и Санџаку утиче на развој Народноослободилачке борбе на Космету и у Албанији.

6 и 7 јул

У току 6 и 7 јула није било никаквих промјена. Са смјеном јединица 3 дивизије ишло је доста споро због удаљености 37 дивизије.⁹¹

6 јула је формиран Извиђачки ударни батаљон (двије чете, а може да има само најнужнију комору од 1—2 товарна коња) 2 корпуса. У току 6 и 7 јула он се налазио на просторији с. Горња Трепча (срез Никшић), где је и извршено његово формирање по наређењу Штаба корпуса од 28 јуна.

⁹¹ Штаб 3 дивизије, Бр. сл. од 6. 7. 1944; 1/2, 754.

Извиђачки ударни батаљон (ИУБ) формирао се од људства Ловћенског партизанског одреда, а овај се одред расформирао. Задатак ИУБ је био: са мјеста формирања одмах кренути најкраћим правцем на просторију Ловћен — комуникација Вирпазар—Бар — комуникација Бар—Скадар, са циљем да врши брзе и снажне ударе на непријатељске колоне и групе на поменутој просторији, укључујући ту и комуникацију дуж саме морске обале.

Формирање Извиђачког ударног батаљона јесте усамљен случај у нашем рату, јер је то нека комбинација извиђачког и ударног батаљона. Због тога је од интереса цитирати директиве Штаба 2 корпуса за рад овог батаљона:

„а) У раду бити дрзак и одлучан.

б) Покрете вршити изненадно и не задржавати се на једном мјесту више од 24 часа. Сам покрет скрити од свакога и немати повјерења ни према коме. У том смислу скоро увијек почетак кретања вршити у правцу који није уствари правац маршевског циља, те тиме потпуно маскирати своје кретање и свој маршевски циљ.

в) Службу извиђања и осигурања извести до максимума. Тако, у циљу обезбеђења батаљона имати као стапан принцип: пола батаљона врши службу извиђања и обезбеђења, док се друга половина одмара и храни. За сваки и најмањи губитак због недовољне службе извиђања и осигурања, биће нам одговоран цијели Штаб батаљона, јер просторија, одређена за батаљон, иако је становништво релативно добро расположено према нама, претставља осјетљиву просторију за непријатеља и његове садашње и скоре покрете са југа на сјевер.

г) Уколико би батаљон био јаче притиснут у намјери да се одбаци са ове просторије, приступити брзој подјели рејона појединим четама, па чак и мањим групама, опет на истој просторији, са одређеним мјестима прикупљања по престанку опасности. Ако, и поред оваквог поступка, батаљон буде принуђен на напуштање поменуте просторије, онда се, било правцем преко Ловћена, или преко комуникације: Цетиње—Подгорица, пребацити и наслонити на Бокељски одред, односно Приморску групу, па се опет обратним правцем што прије пребацити на исту просторију. За одморе, који могу бити највише два дана, користити планинске крајеве и врхове на поменутој просторији.

д) Обавезно слати куририма писмене извјештаје сваких десет дана и то до Штаба Приморске групе, који ће хитне податке прослиједити радиограмом, а Ваш писмени извјештај прослиједити са својим куририма.

ћ) Тежити заробљавању немачких војника и официра, нарочито на обалској комуникацији: Бар—Будва—Котор и такве заробљенике, не дирајући им ништа од њихове личне спреме и нађених докумената код њих, већ их везане и са добром пратњом упутити овоме Штабу најкраћим путем. Са њима упутити и њихово прво саслушање, које ћете Ви извршити.

е) Исхрана батаљона биће као и код наших бригада, узимајући храну непосредно од народа. Овдје се скреће пажња: да се кондиција бораца овога батаљона мора сачувати по сваку цијену, те исхрану батаљона апсолутно осигурати.

Пред полазак батаљона сваком борцу издати конзерву меса и по један килограм хљеба. Ово је осигурано са базе у Негобуђу, преко интендантуре Приморске групе.

ж) Рањенике из батаљона остављати на терену и то према теренским везама наших другова који се налазе на поменутој просторији.

з) Извршење удара на комуникацијама, ликвидацију појединих непријатељских група (Нијемци у посљедње вријеме шаљу екипе од по 10 војника у оближња села поменуте просторије), ликвидацију група и појединих народних издајника, Штаб Извиђачког ударног батаљона врши по својој одлуци, не руководећи се евентуалним сугестијама било мјештана или појединача, ма колико они били пријатељски расположени за нашу борбу, пошто предвиђамо ужа локална гледања на рад ове групе, бојећи се непријатељских репресалија. Свакако, све корисне сугестије узети у разматрање при доношењу одлука Штаба.

и) Мобилизацију са терена обавезно вршити и то само млађег људства, способног за покрет са батаљоном и за задатке батаљона. У том циљу одмах узети у састав свог батаљона све млађе људство једне партизанске чете из области с. Љуботињ, која се чета тамо налази.

Уколико мобилизацијом батаљон нарасте до 120 људи, онда формирати и 3 чету батаљона. Све сувишно људство (преко 120 другова) упућивати непосредно овоме Штабу, за попуну осталих јединица корпуса.

ј) Иако ће се батаљон кратко задржавати у поједињим мјестима и обзиром да има специјални свој задатак, ипак не губити из вида и политички рад, како унутар самог батаљона тако и на поменутој просторији. У том циљу, Штаб батаљона ће добити нешто од материјала, нарочито пропагандне садржине.

к) Поједина цијела села на поменутој просторији, четнички расположена према нама, обавезно разоружати и све сувишно оружје уништавати.

л) Дисциплину у батаљону држати на највећој висини, а приправност батаљона за све вријеме бављења на просторији има бити строга и под оружјем.

љ) Рушењу објеката на комуникацијама и на жељезничкој релацији од Бара до Вирпазара приступити обавезно и за ово користити не само људство батаљона, већ и све становништво из близине дотичног објекта.

м) Прислушкивање на телефонским линијама вршити обавезно, а потом све уређаје телефонско-телеграфске мреже рушити и уништавати. У овом циљу Штаб батаљона ће примити један пољски телефонски апарат, са нешто кабла...⁹²

8 јул

На читавом фронту корпуса било је релативно мирно. Успостављена је радиовеза са НОВ Албаније и примљена је од њих прва депеша, којом обавјештавају да је код њих завршена друга непријатељска офанзива, која је трајала од 19 маја до 28 јуна. Послије ове офанзиве иницијатива је била у рукама албанских партизана, у чијем је руководству био и наш Миладин Поповић.

Успостављена је радиовеза између 1 корпуса, који се налазио у долини Дрине у рејону Фоче, и 2 корпуса.

9 јул

Јединице 2 корпуса су у Јужном Санџаку вршиле померање по раније наведеној одлуци Штаба корпуса.

Од Врховног команданта стигла је депеша Штабу корпуса, која гласи:

„Удаљеност наших база и непознавање непријатељских снага у Србији, наше недовољно наоружање, неприкупљеност снага и још несрећено командовање у Србији, тјерају на обазривост. Треба се примаћи, обезбиједити упоришта и јачим снагама упасти са више страна. За такав рад дајемо Вам директиву, а до даљега предузмите одмах команду над свим снагама тога сектора.

Пету и једну дивизију под командом Штаба Пете дивизије пребацити на сектор Студеница—Голија—Јавор с тим да једна дивизија дејствује ка Ибарској Клисури, а једну ка Драгачеву, Моравици и Западној Морави. На овом терену треба да се

⁹² Штаб 2 корпуса, Стр. пов. бр. 393 од 28. 6. 1944; 31/3, 392.

створе упоришта за брз упад у Србију када се то нареди. Не дозволите круто постављање фронтова. По нашем најбољи је правац покрета између Златара и Сјенице. XXXVII дивизија на сектору Нова Варош—Златибор треба да обезбиједи бок Морачиној групи. Кад се Морачина група постави на одређени сектор, II дивизију упутите ка Топлици, правац који сте предложили. Са топличким снагама чини једну оперативну групу на Копаонику. Морачина и ова група треба да садејствују и избаце Ибарску пругу из промета, а дивизија на путу нека избјегава борбу и непријатељске гарнизоне. У Топлици треба да нарасте бар до 4.000 бораца.

Прва дивизија остаје као стратегиска резерва у Западном Санџаку с тим да штити правац ка Тари, настојати да се попуни и ставите под њену команду неку (нечитко коју — Н. Ј.) јединицу.

Ми и даље прикупљамо снаге тако да ће упад у Србију бити и из Источне Босне и са Топличког сектора. У Топлици има пет дивизија. Гомилање јачих снага . . . (у књизи депеша Штаба 2 корпуса исто неколико тачака — Н. Ј.) непријатељ тај сектор обухвата крупним снагама.

Успоставите радио везу са свим дивизијама, развијте широку обавјештајну службу.

Хамовића узмите за начелника.

За остварење ове директиве остављамо Вам слободу рада као и самосталност у акцијама с тим да покренуте дивизије не увлачите у тешке борбе. Дозвољавамо да Морачину групу диригујете и другчије (једна ријеч, нечитка — Н. Ј.) ради омогућавања покрета Друге дивизије. Вријеме покрета Ви одредите с тим да претходно снабдијете јединице материјалом који је за Вас поручен. Благовремено нас извјештавати да би Ваше дејство ускладили са српским и осталим снагама.

У овом смислу дате директиве ГШ Србије, ГШ Војводине и снагама у Босни.⁹³

*

И у овој и у многим другим директивама друга Тита па и нижих штабова сријећемо се са оперативним групама. Овдје се морамо на томе још једном задржати.

⁹³ Књига депеша Штаба 2 корпуса. — Арх. ВИИ.

Оперативна група у нашем начину ратовања могла је да буде јака од двије бригаде па до неколико дивизија. Приморску оперативну групу видимо са двије бригаде. На другим задацима видимо оперативне групе од по неколико дивизија. Наравно, ово зависи од задатака за чије су извршење створене те оперативне групе. Нема, значи, шаблона за формирање оперативних група, бар што се формације тиче. То одређује конкретан задатак. Ми смо се чак срели и са ударном групом батаљона „за операције у Старој Црној Гори“. Шта је онда обухватао, управо, шта је садржавао тај појам „оперативна“ и „операција“ у нашем начину ратовања? Према оним задацима које су такве мање или веће групе извршавале, под тим појмовима су се подразумијевале самосталне акције, мање или веће, које изводе одређене јединице, са одређеним циљем, па често и за одређено вријеме, скоро увијек на одвојеним правцима. Ту, дакле, нема правилског одређивања шта је операција и која јединица може да је изводи, јер би то за оне наше услове и при онако формиранију нашој НОВ било исувише непромишљено, заправо, немогуће прописивати. Данас, у доба мира, много дискутујемо о томе која је јединица оперативна или шта је то операција. Јасно је да за то данас имамо много више времена, али мислим да се у томе не смије ни данас бити сувише крут. Ми ћemo можда у једном будућем рату морати исто тако да одвајамо мање групе, напримјер, једну или дviјe бригаде, да самостално изврше понеки важан задатак на одређеном и одвојеном правцу па и у одређеном временском року. Код нас ће то бити могуће баш због тога што у томе имамо велико ратно искуство.

*

У горњој директиви друга Тита видимо и стратешку резерву. Ово поткријепљује наш закључак у почетку овог излагања да је 2 корпус имао, при доласку у Црну Гору и Санџак, изразито стратешки задатак.

Из цитиране директиве Врховног команданта НОВЈ види се да се његова одлука за пробијање наших снага у Србију приближава извршењу. Она је већ добила коначну форму, а назире се и идеја маневра којим

се жели олакшати извршење замисли у тренутку када је непријатељ предузимао све да ту одлуку осујети. Прикупљање наших снага у долини Лима и њихов а упорност коју су испољавале за одржавање основице, претставља непосредну опасност за непријатеља у Србији. Ову је опасност увећало и постојање наших регуларних јединица у Србији (21, 22, 23, 24 и 25 дивизије), а да и не говоримо о великом броју мањих и већих одреда. Спајање наших снага из долине Лима, и оних које су припремане у Источној Босни, са дивизијама у Србији, било је за непријатеља опасно још и због тога што он није имао снага да то спријечи, јер је ситуација на општем ратишту тешко притискивала перспективу завојевача. Да би колико-толико ублажио поменуту опасност, непријатељ је предузео све што је могао да групу наших дивизија избаци из долине Лима и удаљи од граница Србије. За ово је до водио снаге са разних страна и стварао од њих разне ударне групе, са којима смо се већ упознали. Ни овом приликом нијесу изостали четници Драже Михаиловића, Недића, Љотића и Ђуришића. Но, када им све то није помогло, а ситуација се све више погоршавала, те је већ било јасно и то да ће морати да извлаче своје снаге из Грчке, Нијемци су одлучили да са појачаном жестином раде на уништењу наших снага у Србији, а с друге стране, да убрзају покрет 1 брдске и 117 ловачке дивизије из Грчке, као и дивизије „Принц Еуген“ са запада (оних дијелова ове дивизије који већ нијесу били у Санџаку). За спречавање пробоја наших дивизија из долине Лима у Србију Нијемци су поставили најјаче расположиве снаге.

Из даљег излагања ћемо детаљно видјети развој догађаја који нијесу обични догађаји на бојишту него су, због свог значаја, ушли и у историју наше Револуције.

10 јул

На сектору Приморске оперативне групе ступио је први пут у дејство Извиђачки ударни баталјон 2 корпуса. 9 јула овај је баталјон извршио покрет из рејона Бијелих Пољана (12 км ј-з од Никшића), где

је стигао 8 јула, правцем с. Бијеле Пољане—с. Убли—с. Бијело Поље—с. Доловско Корито—с. Ровине—с. Бата, где је стигао око 23 часа. Око 10 часова, 10 јула, једна непријатељска колона, јачине 31 Нијемац и 31 четник, избила је на Бату. С чела су ову колону дочекали Штаб батаљона и неке патроле. У том моменту је 1 чета била у Грабу, док је 2 чета једним дијелом била на обезбеђењу правца од Трешњева, а остали дио чете у Кућишту. Одмах у почетку борбе са непријатељем обавијештена је 1 чета, а 2 чета је интервенисала у позадини непријатеља. Брзим пристизањем дијелова 1 чете непријатељ се нашао окружен. Он се прикупио на једном каменитом брдашцу и утврдио у камењару. Око 19 часова борци Извиђачког батаљона су извршили јуриш бомбама и у борби прса у прса ликвидирали непријатеља. Пошто им је понестало бомби, они су пет Нијемаца убили камењем.

Губици непријатеља су били: 20 мртвих Нијемаца и 25 мртвих четника, 11 заробљених Нијемаца и 1 заробљен четник, док су губици батаљона износили 3 мртва, међу којима и командир 2 чете Вељко Јовићевић, и 3 лакше рањена.

Заплијењено је: 4 „шарца“, 4 машинке, 6 пиштоља, 1 пушкомитраљез, 1 тромблонска пушка са 100 граната, 50 пушака, 4.000 метака и друго.

У овој борби су се нарочито истакли: помоћник политичког комесара батаљона Блажко Вучковић, водник Радован Пејовић и пушкомитраљезац Риђи Мациоли, Италијан.⁹⁴

На свим осталим секторима корпуса није било промјена.

Штаб корпуса је наредио да 5 црногорска бригада буде у Колашину 12 јула до 12 часова. Због овога се убрзала смјена јединица 3 и 5 дивизије. Пету бригаду је смијенила 10 крајишкa бригада. У вези са овим наређењем, Штаб 3 дивизије издао је заповијест за пре-груписавање, по којој:

— 5 црногорска бригада, одмах послије смјене, а најдаље до 11 часова 11 јула, врши покрет правцем:

⁹⁴ Штаб Извиђачког батаљона, Пов. бр. 14 од 16. 7. 1944; 56/4, 392.

Церово—Мојковац—Колашин где ће добити нов задатак;⁹⁵

— 7 црногорска бригада, послије смјене, креће за 5 бригадом и од Колашина продужава правцем Матешево—Биоче. По доласку у рејон Биоча бригада треба да смијени 9 бригаду на сектору Пипери—Кучи, узимајући исти распоред као што га има 9 бригада. Под своју команду прима и Зетски одред.

— 8 црногорска бригада се враћа у састав своје, 37 дивизије.

— 9 црногорска бригада, послије предаје положаја 7 бригади, прелази у рејон Андријевиће, да смијени 2 пролетерску бригаду.

— Интендантура и хируршка екипа дивизије упућују се у Матешево.

— Инжињериски батаљон у с. Краље, западно од Андријевиће.

— Штаб дивизије прелази из Равне Реке у Јабуку, близу Матешева.⁹⁶

11 јул

У Пљевља је стигло непријатељско појачање, јачине 1.000 војника, али обавјештајна служба није могла ништа више установити.

12 јул

Без борби.

Врховни командант је наредио депешом:

„Тежиште рада је у Санџаку и сјевер. Не дозвољавам слабљење тога сектора. Осма и даље остаје у саставу XXXVII дивизије.“

У другој депеши Врховног штаба каже се:

„Уводимо назив Пролетерска за Пету црногорску и Другу далматинску бригаду. Свечано саопштење.“

⁹⁵ Претпостављало се да је овај хитан покрет 5 бригаде у вези Првог засједања АВНОЦГ и са наговијештена могућношћу за спуштање непријатељских падобранаца у рејон Колашина.

⁹⁶ Штаб 3 дивизије, Оп. бр. 41 од 10. 7. 1944 у 14 ч.; 35/1, 759.

Обје ове јединице херојски су заслужиле ово велико признање Партије и друга Тита.

Навршило се три године од прве устаничке пушке у Црној Гори. Три дуге, крваве и славне године црногорског народа. Овог дана су у Колашину, првим заједањем ЗАВНО-а, били крунисани досадашњи успјеси. Друг Тито је поводом тога послао ову депешу:

„ЗАВНО Црне Горе и Боке.

Поводом треће годишњице народног устанка јуначке Црне Горе честитам преко Вас читавом народу на јуначком држању и херојској борби коју су црногорски синови и кћери водили код куће и по читавој Југославији. Црна Гора је устала међу првима и дала осталим народима Југославије потстрек за њихову борбу и тако положила темеље новом братству народа Југославије. Жртве које су у току ових трију крватих година пале неће бити узлудне. На тој се крви гради слобода коју Вам неће нико моћи одузети. Дан побједе над окупатором је на прагу. Ви ћете га дочекати, увјeren сам, с побједничким оружјем у руци гонећи непријатеља и остати на бранику тако стечене слободе и братства народа Југославије.

Живио храбри црногорски народ.

Живјела слободна Црна Гора у демократској федеративној Југославији“.

Пета црногорска бригада је свечано примила назив Пролетерска.

Пошто се непријатељ са више страна устремио на наше јединице у Топлици и Јабланици, Врховни командант се, депешом, интересовао шта је учињено за покрет 5 и 17 дивизије.

14 јул

И овај дан је прошао без важнијих догађаја на фронту корпуса.

Седма црногорска ударна бригада, на путу за Куче, стигла је у Лијеву Ријеку.

У долини Лима било је мирно.

На отсјеку 5 дивизије очекивао се напад непријатеља од Пљеваља, јер су тамо стално пристизала по-

јачања. Међутим, 17 дивизија, која је била сјев. од Пљеваља, извијестила је да непријатељ има намјеру да напада у правцу Чајнича, јер су снаге од Пљеваља према Дрини биле доста јаке и непријатељ је осјећао колика му опасност пријети са те стране. Седамнаеста дивизија се примакла ближе Лиму. Дан покрета за Србију могао се већ сагледати. Овог дана је од друга Тита стигла депеша:

„Да би се онемогућила офанзива непријатељу у Санџаку још је потребно да V и XVII дивизија одмах крену у одређеном правцу“.⁹⁷

Друга депеша гласи:

„У случају неке офанзиве на Санџак наша Прва дивизија неће примати фронталне борбе, већ ће се за бацити за леђа непријатељу и наступати према Србији. Наређујем да добро утврдите прелазе на лијевој обали Таре нарочито према Жабљаку“.⁹⁸

Истог дана је Штаб 2 корпуса јавио депешом руководиоцима у Метохији да у најскорије вријеме претстоји напад те је предлагао да се снаге са којима располажу задрже у Малесији, како би одатле могле успешније да садејствују јединицама корпуса према извornом дијелу Лима.

Обавјештајна служба 2 корпуса је овога дана добила нека обавјештења на основу којих је закључила да ће непријатељ 17 јула извршити напад од Пећи преко Чакора у правцу Андријевице.

15 јул

Благодарећи и даљем затишју на читавом фронту 2 корпуса, снаге из састава корпуса и оне које су одређене за Србију убрзано су вршиле прикупљање за покрет, а оне које остају посједале су своје нове положаје. Седма црногорска је смијенила Девету чији је један батаљон, на путу за Андријевицу, већ стигао у Матешево.

Штаб 2 корпуса, заправо командант групе одређене за Србију, генерал Дапчевић, наредио је 1 проле-

⁹⁷ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 21/28-2, 394.

⁹⁸ Исто.

(Војни музеј ЈНА)

Једна колона 2 ударног корпуса на маршу јуна 1944

(Војни музеј ЈНА)

Прослава 13 јула — Дана устанка црногорског народа — у Колашину 1944

терској дивизији да своје бригаде упути, једну на отсјек Пљевља—р. Тара; једну — Пљевља—Шаховићи; једну — Камена Гора—Бродарево. Осма црногорска бригада, која се налазила на томе сектору, привремено је стављена под команду Штаба 1 пролетерске дивизије с тим да се постави на просторију око Бијелог Поља. Седамнаестој дивизији је наређено да се пребаце на просторију Штитари—Беране, а 5 дивизији да се припреми за покрет према Беранама. Ово су биле посљедње припреме у фази прикупљања јединица у долини Лима пред почетак извршења задатка.

Непријатељска авијација је била потпуно неактивна, а вријеме лијепо.

Штаб 2 корпуса је и даље био у Манастиру Морачком.

16 јул

На десног сусједа Приморске оперативне групе, 29 херцеговачку дивизију, отпочели су офанзиву Нијемци, усташе и четници. Јединице ове дивизије разбиле су непријатељску колону која је нападала од Невесиња и заплијениле непријатељску борбену заповијест из које се видјело да ова непријатељска офанзива треба да траје до 24 јула. Та офанзива је била у вези са непријатељском офанзивом из Метохије ка долини Лима.

Пошто је и овај дан протекао без непријатељске активности на сектору 2 корпуса, његове су снаге наставиле са прегруписавањем, тј. са покретима на одређене просторије. Седма црногорска бригада је смијенила 9 бригаду, која се кретала према долини Лима. Зачеље јој је било већ у Лијевој Ријеци, док јој је челни батаљон, упућен дан раније, већ избио у рејон Андријевиће.

У рејону Мурине осјећао се придолазак нових непријатељских снага.

Овога дана је у Штабу 2 корпуса примљена сљедећа депеша од Врховног штаба:

„Пеко Дапчевић нека одмах крене са означеним дивизијама у погодан правац. Притисак на наше јединице у Србији јак и мора их се растеретити. Коста ће

прећи са три дивизије за 10 до 14 дана. Шеста дивизија ће доћи у састав свога корпуса и тај ће корпус бити као ослонац у Јужном Санџаку јединицама у Србији".⁹⁹

17 јул

Борбе око 29 дивизије су трајале несмањеном же-стином.

Извиђачки дијелови Приморске оперативне групе контролисали су све опасне правце. Због ситуације код Херцеговачке дивизије, Приморска група је у правцу Билеће упутила још два батаљона.

У долини Зете је Павле Ђуришић покушавао са мобилизацијом.

Девета црногорска бригада је избила у Андрије-вицу и заузела положаје:

- 2 батаљон: с. Цецуне—с. Бојовиће;
- 1 батаљон: с. Грачаница—Висибаба (к 1598) — Омарска Глава (к 1747);
- 3 батаљон: Омарска Глава;
- 4 батаљон: у резерви.¹⁰⁰

Непријатељ се у рејону Мурине и даље ојачавао. Претходнице дивизије „Скендербег“ вршиле су на-силна извиђања.¹⁰¹

Вријеме је било облачно и кишовито, а неприја-тељска авијација неактивна.

*

Почетком јула Нијемци су још више увидјели опасност која им пријети за Србију од групе наших дивизија у долини Лима. Задатак одбацања наших снага од границе Србије добио је Штаб њемачке 2 оклопне армије, који се налазио у Врњачкој Бањи. Командант ове армије, Де Ангелис, каже, у својој по-слјератној изјави, да је он команду примио 23 јула 1944 године и да му је основни задатак био одбрана јадран-ске обале и обезбеђење комуникација, које из поза-дине изводе на обалу.¹⁰²

⁹⁹ Књига депеша Штаба 2 корпуса; 21/29-2, 394.

¹⁰⁰ Оперативски дневник 9 бригаде; 3/2, 760.

¹⁰¹ Релације 9 бригаде, 2/2, 760.

¹⁰² Арх. ВИИ.

Нијемци су запланирали акцију против наших снага у Источној Црној Гори и Источном Санџаку, са циљем да их из долине Лима одбаће ка Дурмитору и тако им онемогуће прород у Србију, од чега су страховали још и због тога што су у то вријеме у Србији дејствовале наше јаке снаге. За ову акцију дошли су у обзир: 1 брдска дивизија, која је имала задатак да се прикупи западно од Косовске Митровице; 7 СС дивизија „Принц Еуген“ и дивизија „Скендербег“, као и оне снаге које су се већ налазиле у додиру са нашима.

Виша команда „М“, која је руководила свим непријатељским нападима на Лимски мостобран, оцијенила је све те своје нападе као неуспјеле. Једну по једну од тих својих акција обустављала је онако како су пропадале. Послије неуспјелог покушаја да форсирају Лим онда када смо ми напустили мостобран код Бијелог Поља, Нијемци су закључили да би наше снаге из реона Берана могле да предузму прород према Рожају, па су одлучили да изврше напад на Беране са циљем да униште наш аеродром. Тако је дошло до поменутог непријатељског напада низводно од Берана, када им је успјело да форсирају Лим у рејону Штитара. И ова је акција била обустављена због претрпљеног неуспјеха. Снаге 14 пук дивизије „Принц Еуген“ пребачене су у рејон Сјенице на одмор, где су вршиле попуну у људству и материјалу. Послије краћег времена овај се пук на камионима пребацио у Пећ, одакле ће заједно са дивизијом „Скендербег“ и осталим снагама поћи у напад преко Чакора ка Андријевици и Беранама.